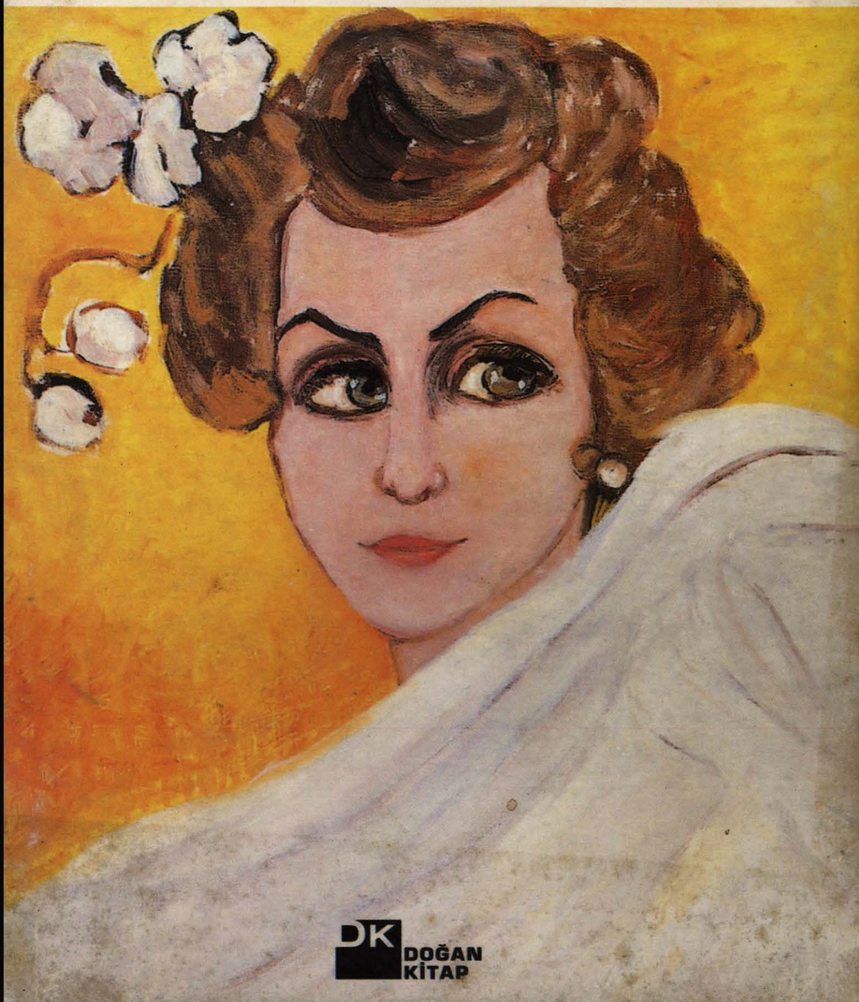
ANI

ŞİRİN

Şirin Devrim

DK DOĞAN KİTAP

Şirin

ŞİRİN

Yazan: Şirin Devrim

İngilizce aslından çeviren: Seçkin Selvi

1. baskı / mart 2003 / ISBN 975-293-082-4
Bu kitabın 1. baskısı 2 000 adet yapılmıştır.

Kapak ve kitap tasarımı: DPN Design
Baskı: A..an Matbaacılık

Bu kitaba katkılarından dolayı Hürriyet gazetesine teşekkür ederiz.

Doğan Kitapçılık AŞ Hürriyet Medya Towers. 34544 Güneşli-İSTANBUL
Tel. (212) 677 06 20 - 677 07 39 Faks (212) 677 07 49
www.dogankitap.com
www.dk.com.tr

Şirin

Şirin Devrim

Çeviren: Seçkin Selvi

DK DOĞAN KİTAP

Sevgili babam, Fecriâti yazarlarından İzzet Melih Devrim, "Hayat iyi ve kötü tesadüflerden ibarettir..." derdi. İyi ve kötü tesadüflerle örülmüş hayatımın öyküsünü aktaran bu kitabı babacığımın anısına adıyorum...

Şirin Devrim

Eylül 2002

1

Dünya sahnesine ilk adım

İlk başta önemsizmiş gibi görünen bir dizi tesadüfün bir araya gelmesiyle, insanın hayatında feci ya da olağanüstü güzel olaylar yer alır. En basiti, 1925 haziranının bir Paris gecesinde annem ile babam sevişmeselerdi, ben dünyaya gelmezdim. Çok da yazık olurdu, çünkü her şeye rağmen ben bu dünyayı çok sevdim.

3 mart 1926 akşamı, İstanbul'da bir tiyatro oyununun perde arasında doğdum. O gece bir Fransız topluluğu Beyoğlu'ndaki Ses Tiyatrosu'nda Henry-François Becque'in yazdığı ve başrollerini devrin ünlü sanatçıları René Alexandre ve Gabrielle Robin'in üstlendiği *La Parisienne* (Parisli Kadın) adlı oyunu oynayacaktı. Paris'te okurken tiyatroya, özellikle de aktrislere gönül vermiş olan şık ve zarif babam, gala gecesi için bir loca ayırttı.

Annem ve babam oyundan önce Elmadağ'daki Şakir Paşa Apartmanı'nda oturan büyük teyzem Hakkiye'ye yemeğe gittiler. Üzeri donatılmış sofranın başında, teyzemin kocası Orgeneral Emin Koral her zamanki baston yutmuş haliyle oturuyordu. Bu zat, Refet Paşa ordusuyla 1922'de İzmir'e girmiş, sonradan İzmir kolordu komutanı olmuş. Büyük Savaş'ta zedelenen belkemiğinden ötürü hep öyle put gibi otururdu. Küçüklüğümde, ailenin öbür çocukları gibi ben de, bu bastonlu, dimdik adamdan korkardım. Matmazelim, "Paşa şimdi bastonunu kaldıracak" dedi mi, tir tir titrerdim.

İşte o akşam, annem yemeğini bir güzel yiyip bitirdikten sonra tatlıdan bir kaşık alır almaz, "Patlayacak gibi oluyorum" diye sofradan fırlayıverdi. Siyah saten gece elbisesinin önündeki düğmeler, pat pat pat koparak oraya buraya saçıldı. Annem iki koluyla kocaman karnını kucaklayıp, "Galiba çocuk iniyor... Vallahi iniyor" diye haykırdıktan sonra babama dönüp, "İzzet sen tiyatroya

yalnız git. Ben ne olur ne olmaz diye burada kalayım" dedi. Paris'ten gelen oyunu kaçırmak istemeyen babam da, hiç duraksamadan paltosunu, şapkasını giyip tiyatroya gitti. Biraz sonra annem, azgın bir dolap beygiri gibi yemek masasının çevresinde koşmaya ve "Abla bana bir makas verin" diye bağırmaya başladı. Hakkiye Teyzemin uzattığı makası alıp gece elbisesini boydan boya caart diye kesmesiyle elbise iki yana açılıverince, Paşa Enişte utançtan pancar gibi kıpkırmızı kesildi.

Teyzem, annemin üzerine çinçila mantosunu atıp, "Gel güzelim, artık hastaneye gitme vakti geldi" diyerek onu Şişli'deki Manara Kliniği'ne götürdü. Oysa kliniğin başhekimi Dr. Manara da, bütün İstanbul sosyetesi gibi, o gece Ses Tiyatrosu'ndaydı. Hemen tiyatroya telefon edilip haber verildi. Dr. Manara ile babam yıldırım hızıyla kliniğe koştular. Doktor Manara smokininin üzerine beyaz doktor gömleğini geçirip kolları sıvadı ve bu dünyaya gelmekte acele eden ben doğuverdim. Doğumdan sonra Dr. Manara tiyatroya döndü ve ikinci ile üçüncü perde arasındaki antrakta yetişti. "İzzet Melih Bey'in güzel hanımı bir kız doğurdu" haberi bir anda tiyatronun fuayesinde yayıldı. İtalyan Büyükelçiliği'nin kültür ataşesi olan, annem ve babamın yakın dostu Kont Bonarelli, locadan locaya dolaşarak masallardaki kâhinler gibi "Madam İzzet Melih'in bir kızı oldu, adını Şirin koydular. Bir gün büyüyüp 'La Chirina' adında büyük bir tiyatro sanatçısı olacak" diye haberi yaydı. "La Chirina" olamadıysam da, Kont Bonarelli'nin kehanetini boşa çıkarmayıp tiyatro oyuncusu oldum.

Annem bana hamile kaldığı zaman Allah'a dua ettiğini, "Yemyeşil gözlü, uzun kirpikli, şirin bir kızım olsun" dediğini, o yüzden de bana Şirin adını verdiğini anlattı. "Ama anne, benden kurtulmak istediğini sanıyordum" dedim. "İlk başta öyleydi. İki oğlum vardı, bir çocuk daha istemiyordum; seni düşürmek için neler yaptım, içmediğim kocakarı ilacı kalmadı. Hatta masanın üzerine çıkıp kendimi yere bile attım. Ama sen de inat ettin, bana yapıştın ve bırakmadın..." Annem bunu söyledikten sonra elimi tuttu ve büyük bir sevecenlikle, "İyi ki inat etmişsin Şirinaki" dedi, "Ben sensiz ne yapardım?" Girit asıllı büyükannemlerin etkisiyle bütün ailem bana Şirinaki der.

Doğumum konusunda annemin en keyifle anlattığı hikâye ise, benim dünyaya gelmem ile onun özgürlüğünü ilan edişi arasındaki bağlantıydı. "İşte sen o yüzden çok kişilikli biri oldun" derdi. Babam o tarihlerde Osmanlı Tütün Şirketi'nin başkanıydı. Zarif teneke kutulu, ince, uzun Türk sigaralarının üretimiyle ilgili gö-

Babam İzzet Melih Devrim.

Annem Fahrünnisa Zeid.

rüşmeler için Kahire'ye gitmişti. Oradan da Mısırlı prensler ve prenseslerle birlikte Paris'e geçtiler. Restoranlarda, tiyatrolarda, gece kulüplerinde fink atıyorlar; Longchamps'daki at yarışlarını kaçırmıyorlardı. Annemin iyiden iyiye tepesi attı. Babamın Fransızca döşendiği aşk mektupları bile öfkesini yatıştırmıyordu. "Ben ona gününü gösteririm" diye Paris'e gidip babama sürpriz yapmaya karar verdi. O devirde, Müslüman bir kadının yurtdışına çıkabilmesi için kocasının izni gerekliydi. Ama annem, belediye başkanını yakından tanıyordu; allem etti kallem etti, pasaportunu ve yurtdışına çıkış iznini aldı. Babama haber vermeden hazırlığını yaptı ve ancak Şark Ekspresi'ne binmek üzereyken telgraf çekip Paris'e varış tarihini bildirdi.

Babam Paris garına, karşılamaya geldiğinde şaşkınlık içindeydi. Annem kollarını onun boynuna dolayıp, "İzzet sevgilim, doğum gününü birlikte kutlayalım diye geldim" dedi. Bu sözün üzerine babam ne diyebilirdi ki? Annem bu hikâyeyi anlatırken, "Aslında gittiğime çok sevindi" derdi, "Çok güzel günler geçirdik, çılgınlar gibi seviştik. İşte sen Paris'teki o aşk dolu gecelerin meyvesisin." Ben doğduğumda, annemle babam o tarihlerde pek gözde bir semt olan Şişli'de, Sebuhyan Apartmanı'nda oturuyorlardı. Babamın en modern, en güzel apartmanlarda oturma merakı neredeyse fetiş derecesindeydi. O yüzden de, Berlin'e gidinceye kadar, çocukluğumu her biri bir öncekinden daha yeni ve daha modern dört apartmanda geçirdim. Sekiz-on odalı olan bu evlerde

Ağabeyim Nejad'la (1928).

kalorifer, parke döşemeler, mermer merdivenler, oymalı ferforje kabinleriyle kuş kafesini andıran asansörler olurdu.

İlk bilinçli hatıram ise dört yaşlarıma rastlıyor. O ara Maçka'da, Varon Apartmanı'nda oturuyorduk. Bir gün evde bir hareketlilik başladı; giren çıkan belli olmuyordu. Dadıma gelenlerin kim olduğunu sorduğum zaman, "Konuklar" diye geçiştirdi; ama bu iriyarı adamların hiç de o güne kadar gördüğüm konuklara benzer yanları yoktu. Aynı hafta içinde bir gün, salonun bir köşesinde bebeğimle oynarken, irikıyım iki kişi girdi içeri; odadaki piyanoyu sırtlandıkları gibi gittiler. Cana yakın İtalyan şoförümüz Manuel, Nejad ve beni eğlendirmek için hep o piyanonun başına geçer, çalıyormuş gibi yapardı; gerçekten pianola çalardı. İki gün içinde Manuel ve Alfa Romeo arabamız da ortadan kayboldular. Neler olup bitiyordu? Kimse bana bir şey söylemiyordu? Çocuk olmak hiç de hoş değildi doğrusu. Bir an önce büyümeye can atıyordum!

Nihayet, birkaç hafta sonra babam yeni bir apartmana taşınacağımızı söyledi. Üzüntüden perişan oldum. Ev sahibinin kızı Daisy Varon en yakın arkadaşımdı; her gün ya onların evinde ya da biz-

de oyun oynardık. Başka bir semte taşınmak demek, onu eskisi gibi sık sık göremeyeceğim demekti. Artık ne piyano vardı, ne Manuel, ne üstü açık arabayla kır gezintileri, ne de Daisy! Neden bir Allah'ın kulu çıkıp da, bütün bunlar hakkında neler düşündüğümü, neler hissettiğimi sormak zahmetine katlanmıyordu acaba?

O taşınmanın nedenini yıllar sonra öğrendim. Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün kamulaştırdığı ilk yabancı kuruluşlardan biri, Fransızların işlettiği Osmanlı Rejisi'ydi (Régie Ottomane). Reji İdaresi 1928'de kamulaştırılınca, babam da işini kaybetmişti. Gerçi babam New York Borsası'nda yatırım yapmış olduğu için, hâlâ zengindi. Dahası, henüz kamulaştırılmamış birkaç yabancı bankanın ve şirketin de yönetim kurulu üyesiydi. Gelin görün ki, 1929 yılında New York Borsası çökünce, babam da yüklü bir servet kaybetti. Bunun sonucunda, annemle babam birtakım malları elden çıkarmaya ve kötü anıları da geride bırakmak amacıyla, Ayaspaşa'da yeni yapılmış olan Hayırlı Apartmanı'na taşınmaya karar verdiler. Apartman, İstanbul'un başkent olduğu dönemde Almanya Büyükelçiliği olan, o tarihlerde de başkonsolosluk olarak hizmet veren devasa binanın tam karşısındaydı.

Hayırlı Apartmanı'ndaki daire, bütün katı kaplıyordu. Anacaddeye bakan tarafta ferforje parmaklıklı bir balkon vardı. Arkadaki yatak odaları ise, yeni inşaat alanları açmak için kazılmaya başlanan büyük bir mezarlığa bakıyordu. Penceremden gün boyu toprağı kazıp, kafataslarını ve kemikleri çıkaran işçiler görünüyordu. Önceleri bu manzara beni ürküttü. Annemle babam nasıl olur da, bize böyle bir oda verirler, diye dehşete kapıldım. Ama zamanla alıştım. Bu manzarayı öylesine kanıksadım ki, genç kızlığımda *Hamlet*'i ilk kez seyrederken, mezar sahnesinde kafatası bana hiç de yabancı gelmedi.

Hayırlı Apartmanı'na taşınmak, hepimizin hayatını değiştirdi; hepimizin hayatına yeni yollar çizdi.

Yandaki apartmanda iki Iraklı prenses oturuyordu. Anacaddeye bakan ferforje parmaklıkla balkonlarımız birbirine bitişikti. Bu prenseslerin Ankara'da Irak elçisi olan, Emir Zeid adında bekâr bir kardeşleri vardı. Birinci Dünya Savaşı ertesinde, eski Osmanlı eyaletleri olan Musul, Bağdat ve Basra'nın İngilizler tarafından kurdurulan Irak devletine dönüşmesinden sonra, Kral I. Faysal, Atatürk'e bir jest yapmak üzere ilk elçi olarak da küçük kardeşini görevlendirmişti. Emir Zeid'in annesi Türk'tü (büyük Reşit Paşa'nın torunuydu); Emir Zeid de Büyükdere'deki "Şerifler Köşkü"nde doğmuştu.

Emir Zeid İstanbul'a hayran olduğu için sık sık ablalarını ziyarete gelirdi. İşte o gidişgelişler sırasında, annemi apartmana girip çıkarken uzaktan, balkonda da yakından görmüş; güzelliğine vurulmuştu. Kısa bir süre sonra Yunan sefiresinin verdiği öğle yemeğinde tanıştılar. Emir ilk bakışta anneme âşık oldu ve peşini bırakmadı. Tutkulu bir aşk yaşamaya başladılar. Sonunda annem, on üç yıllık evlilikleri boyunca sürekli kendisine ihanet etmiş olan babamı terk etti ve Emir'le evlendi. İstanbul'daki dedikodulardan kaçmak için de, Atina'da nikâhlandılar.

Kısa bir süre sonra da Emir Zeid, Almanya'ya elçi olarak atandı. 1935 yılının Berlini her diplomatın gitmek için can attığı bir yerdi. Almanya yeniden büyük bir güç olmaya başlıyordu. 1936 Berlin Olimpiyatları, bütün dünyayı bu heyecan verici şehre toplayacaktı ve gelenlerin hepsi de, daha düne kadar Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisinin, 1920'lerdeki enflasyon felaketinin ve 1930'lardaki Büyük Ekonomik Kriz'in çöküntüsünün altında ezilen Almanya'nın bu kadar kısa sürede kendisini böylesine toparlayıp canlandığını ve refaha kavuştuğunu görünce hayrete düşecekti.

1935 sonbaharında annem, Nejad ve beni babamın yanında bırakarak Emir'le birlikte Şark Ekspresi'ne binip Almanya'ya gitti.

2

İstanbul

1935-1936

Annemin yeni kocasıyla Berlin'e gidişini anımsamıyorum. Aklımda kalan tek şey, babamın yeni taşındığı Cumhuriyet Apartmanı'ndaki dairesine götürülüşüm ve antrede şapkamı, mantomu çıkarmadan öyle yapayalnız, boynum bükük duruşum. Yalnızlığım uzun sürmedi; az sonra bana Fransızca öğretsin diye tuttukları Sefarad Yahudisi yeni mürebbiyem Matmazel Marie kapıda göründü; beni yatak odama götürdü, valizimi açıp yerleştirdi.

Nejad Ağabeyim Ortaköy'de, Galatasaray Lisesi'nde yatılı okuyordu. O büyük ve lüks dairede yalnızca dördümüz oturuyorduk: babam, hem aşçımız hem orta hizmetçimiz olan Rum Teodosya, mürebbiyem, bir de ben.

Matmazel Marie, her sabah bana ders verir; tarih, coğrafya, Fransızca ve matematik öğretirdi. Babam bulaşıcı bir hastalığa yakalanırım diye korktuğu için, beni kuzinlerim gibi ilkokula göndermemişti. Öğle yemeğinden sonra Matmazel Marie, evimizin karşısında, bugünkü Ceylan Otel'in olduğu yerdeki Taksim Gezisi'ne götürürdü beni. Bahçede, Taksim ve Ayaspaşa'da oturan, mürebbiyeleriyle gezmeye çıkan başka çocuklarla oyun oynardım.

Hava ister güneşli, ister yağmurlu olsun, her çarşamba mutlaka sinemaya giderdik. Babam, o ara müdür olarak görev yaptığı "Elektrik-Tramvay-Tünel Şirketi"nden öğlenleri eve gelirdi. Onunla birlikte yemeğimizi yedikten sonra, saat iki sularında Matmazel Marie'yle evden çıkar; akşamın altısına kadar dönmezdik. Sinemadan çıkınca Matmazel Marie saatine bakar, "Hadi şurada bir çay içelim" derdi. Bir pastaneye girip otururduk. Matmazel Marie'nin gözü saatten ayrılmazdı; bazen çayımızı bitirince, "Hadi Şirinaki, şimdi de güzel bir yürüyüş yapalım" der ve kolundaki saat eve dönme vaktini gösterinceye kadar İstanbul sokak-

larında gezinirdik. Matmazelin saati böyle sık sık kontrol etmesi beni huylandırıyordu. Çarşamba gezintilerimizin planlı olduğundan kuşkulanmaya başladım.

Yine bir çarşamba günüydü, ya biz evden çıkmakta geciktik ya da gelen vaktinden erken davrandı; biz tam mantolarımızı, şapkalarımızı giymek üzereyken kapının zili üç kez uzun uzun çaldı. Ardından işveli bir kadın sesinin babama, "Merhaba" dediğini duydum. "Böyle olur olmaz bir saatte kim gelebilir?" diye meraklandım ve kim olduğunu anlamak için koridora koştum.

Matmazel Marie telaşla, "Nereye gidiyorsun?" diye sordu.

"Evden çıkmadan çişimi yapayım" diyerek tuvalete daldım.

Kapının aralığından Matmazel Marie'nin dönüp odamıza girdiğini görünce hemen mutfağa geçtim ve kilerin yaylı kapısının ardına gizlenip salona ve yemek odasına baktım. Salonda, balkonun camlı kapısından gelen ışığın önünde, iki siluet tıpkı gölge oyunundaki gibi sarmaş dolaş duruyorlardı. Babam, ayaklarının ucuna basarak yükselen ufak tefek hanıma sımsıkı sarılmıştı. "Onu öpüyor" diye düşündüm, "Acaba kim bu kadın?"

Daha iyi görmeye çabalarken, birden Teodosya yakama yapıştığı gibi beni geri çekti, servis kapısına sürükledi. Matmazel Marie elinde paltom ve şapkamla orada bekliyordu. Beni hışımla merdiven sahanlığına çekerken, kapı da arkamızdan hızla kapandı.

O gece yatağımda yatarken, koridordan babamın ayak seslerinin yaklaştığını duydum. Ayakkabıları, kedi miyavlamasını andıran bir ses çıkarıyordu. Yaptığım münasebetsizlik yüzünden azar işiteceğim, diye korkudan yüreğim ağzıma geldi. Babam kapımın önünde durdu, usulca kapıyı tıklattıktan sonra içeri girdi. Sırtındaki ince çizgili, lacivert kruvaze takımdan anlaşıldığı kadarıyla bir yemek davetinden geliyordu. İpek kravatına, oval, büyük bir inci iğne iliştirmişti. Babamın harikulade bir kravat iğnesi koleksiyonu vardı; onlarla oynamama da izin verirdi. Kravat iğneleri, kadife astarlı kırmızı maroken bir kutuda kurşun askerler gibi yan yana dizili dururdu: elmas bir tavşan, zümrüt kurbağa, kuyruğu yakutlarla süslü elmas horoz ve yuvarlağı, ovali, siyahı beyazıyla boy boy inci iğneler.

Yer yer kır düşmeye başlayan saçını dümdüz geriye taramış olan babama bakarken, "Hiçbir arkadaşımın benimki kadar yakışıklı babası yok. İnşallah bana çok kızmamıştır" diye düşündüm. Babam karyolanın ayak ucuna oturdu; sakin, ölçülü bir sesle, "Duyduğuma göre beni gözetliyormuşsun" dedi. "Bir daha böyle bir şey yaptığını duymayayım. Şunu bilesin ki, benim erkek arka-

Yedi sekiz yaşlarında İstanbul'da.

daşlarım olduğu gibi kadın arkadaşlarım da var ve onları evimde ağırlamak hoşuma gidiyor." Korku dolu gözlerime bakarak sözünü sürdürdü: "Pek çok hanım arkadaşım var; birkaçıyla sen de tanıştın. Ama hiçbiriyle evlenmeye niyetim yok; onun için üzülme Şirinaki, sana üvey anne getirecek değilim." Sonra beni öpüp iyi geceler dileyerek odadan çıktı.

Babam söylediklerinde her ne kadar samimi idiyse de, yaklaşık on yıl sonra o gün öpüştüğünü gördüğüm gizemli siluetle evlendi ve sonunda benim de üvey annem oldu. Ama hakkını teslim etmek gerekir, dünya iyisi, dünya tatlısı bir kadındı.

Aile sorumlulukları konusunda geleneksel ilkeleri olan babam, yatalak annesi ile kocasından ayrılan kızkardeşine de bakardı. Her pazar Nejad ve beni alır, Şişli'ye büyükannem ile halamı ziyarete götürürdü. Cam gibi sabit bakan gözleri, kıpırtısız yatan ufalmış bedeni, çarşaflara geçirdiği pençe gibi elleriyle, babaannem yaralı bir kargaya benziyordu. Babam onun yatağının yanına oturur ve Rumca'dan başka dil bilmeyen Girit asıllı büyükannemle Rumca konuşmaya başlarlardı. Onlar bize bakıp, göründüğü kadarıyla bizden söz ederlerken, Nejad ve ben konuşulanların tek

kelimesini bile anlamadığımız için sıkıntıdan boğulur, bir an önce bu angarya bitse diye sabırsızlanıp kıpırdanır dururduk. Bu sabrımızın ödülü ise, dönüşte babamın "Hay Layf" Pastanesi'nden aldığı dondurmaydı. Ama babam boğazımızı üşütüp hastalanırız diye korktuğu için, tam porsiyon almaz; biz de külahtaki yarım top dondurmanın tadını olabildiğince uzatmaya çalışarak dilimizin ucuyla yalardık. O fıstıklı dondurmanın serin, kaygan tadı bugün hâlâ damağımda.

Babaannemlere gitmekten ne kadar sıkılıyorsak, annemin akrabalarına gitmekten de bir o kadar keyif alırdık. Anneannem, Hakkiye Teyzem ve Aliye, bizim evden iki sokak ötedeki Elmadağ tramvay durağında, Şakir Paşa Apartmanı'nda otururlardı. Taparcasına sevdiğim Suat Dayım ile Fransız melezi karısı Mizu Yenge de aynı apartmandaydılar. Kuğu gibi narin, uzun boyunlu Mizu, ailedeki kadınların en tatlısı, en şefkatlisi, öne çıkmaya çalışmadan en kendi halinde olanıydı.

Arada bir de Matmazel Marie bana hoş bir sürpriz yapar; o devirde belli başlı ailelerin kışın hiç oturmadığı Anadolu yakasında, Bağdat Caddesi'ndeki ahşap bir evde oturan Ayşe Teyzeme götürürdü. Ahmet Enişte ordudan emekli olduktan sonra ticarete kalkışıp Arjantin'deki sigara fabrikasında varını yoğunu batırdığı ve emekli maaşından başka geliri kalmadığı için, Ayşe Teyzem Şakir Paşa Apartmanı'ndaki dairesini kiraya vermiş; pırlanta ve zümrüt yüzüklerini satıp bu ahşap evi almıştı. Şimdi iki çocuğunu özel okullara gönderebilmek için, elindeki parayla kıt kanaat geçinmeye çalışıyor; elektrik masrafı olmasın diye karanlıkta oturuyordu.

Ayşe Teyzeme gitmek epey zahmetliydi. Önce tramvayla Galata Köprüsü'ne iner, oradan vapurla Kadıköy'e geçer, sonra uzun bir tramvay yolculuğu yaparak teyzemin evine varırdık. Bizden az sonra da kuzenlerim Erdem ile Nermidil, sırtlarında beyaz pike yakalı siyah poplin üniformaları, ellerinde çantalarıyla okuldan çıkagelirlerdi. Onların kıyafetine gıpta eder; annemin Berlin'den gönderdiği rengârenk çiçekli, kuşaklı, Avusturya modeli etekle gülünç olduğum duygusuna kapılırdım. Ayşe Teyzem, kalın bacaklarını beğenmediği için bileklerine kadar inen, pembe ya da pastel mavi bol dökümlü elbiseler giyerdi. Elbiselerinden fiyonklar, volanlar hiç eksik olmaz; her zaman ruj, allık ve o zamanlar onun yaşındaki hanımlarda görmeye alışık olmadığımız pembe ojeler sürerdi. Teyzem, dişiliğiyle pek övünürdü.

Çay saatinden hemen önce Ahmet Enişte gelirdi. Onun ciddi ve

suskun halinden çekinirdim; neyse ki Ayşe Teyzemin içtenliği ve sevecenliği, kocasının mesafeli tavrını dengelerdi. Kısıtlı bütçelerine karşın, Ayşe Teyzem zengin bir çay sofrası kurar; masayı ekmek, tereyağı, evde yapılmış reçeller, sıcak simitler, kaşarpeyniri, çeşit çeşit kurabiye ve çöreklerle donatırdı. Çaydan sonra, bize bir de müzik ziyafeti çeker; kendinden geçercesine coşkuyla piyano çalardı. Eve döneceğimiz zaman, yüreğinde vazgeçilmez bir yerim olduğunu hissettiren bir sevecenlikle gülümseyip beni sımsıkı kucaklardı. Orada kalıp, onlarla yaşamayı ne kadar isterdim!

Öyle güzel geçirilmiş bir günün akşamında Matmazel Marie'yle lüks, pahalı, gösterişli ve boş apartmanımıza döndüğümüz zaman içime hüzün dolardı. Kalorifer, Ayşe Teyzemin eski, kocaman çini sobaları kadar ısıtmıyor muydu? O köhne, ahşap evin bahçesinde oynanan oyunlar, Taksim Bahçesi'nde oynanamaz mıydı? Babamın daha yeni aldığı Telefunken radyo-gramofon, piyano kadar eğlenceli değil miydi? Matmazel Marie, Ayşe Teyzemin çocuklarına baktığı kadar iyi bakmıyor muydu bana? Ayşe Teyzem, benim gözümde ideal anne simgesiydi. Onun evine her gidişimde, kendi yaşamımdaki eksikliği daha iyi anlıyordum. Annesiz bir ev, kolu bacağı kopmuş bir insana benziyordu.

Ayşe Teyzemin piyano çalışını dinlemekten çok hoşlandığımı söyler söylemez küçük teyzem Aliye atıldı: "Sen de piyano çalmayı öğrenmelisin. Piyano çalamayan bir hanım olur mu? Böyle bir şeyi hiç duymadım." Aliye babama telefon edip bu konuda dayatınca, adamcağız başına balyoz inmişçesine sersemleyerek telefonu kapattı. Yine de, çok geçmeden eve bir konsol piyano geldi. Bu konuyu açtığıma açacağıma bin pişman olmuştum. Her şeyden önce piyano derslerine çalışmayı hiç sevmiyordum. Dahası, yine Aliye'nin babama direttiği Rus piyano hocası Madam Vostof da ödümü koparıyordu. Her derste bana kızıyor; yumruğunu piyanoya indirip haykırmaya başlıyordu: "Baban ne diye bana para veriyor ki? Küçükhanıma yine derse çalışmamışsın demem için mi para alıyorum? Sen benim vaktimi boşa harcamaktan başka bir şeye yaramıyorsun!"

Babamın bana olan sevgisini gösterme yöntemi, beni yanından ayırmamaktı. Sonraki yıllarda bile hep yanında olmamı isterdi. Çoğu kez tıraş olurken seyredeyim diye beni de çağırırdı. Kibar bir beyefendinin tiyatro locasında bir hanımı koltuğa buyur edişi gibi, beni tuvaletin kapağı üzerine oturtur; sonra tıraş sabununu fırçaya sürüp köpürtür, yanaklarına sürer ve keskin tıraş bıçağıyla köpüğü yol yol kazıyıp sinekkaydı tıraşını olurdu. Sıcak komp-

resten yanakları pembeleşir, üzerine de mis gibi losyon sürerdi. Daha sonra kestane rengi dalgalı saçlarına biraz Yardley briyantini sürüp sıkıca fırçalar, saçları kabarmasın diye başına bir file geçirirdi. Has İngiliz kumaşından kruvaze ceketini, bıçak gibi ütülü pantolonunu giyip, göğüs cebine tiril tiril beyaz mendilini yerleştirdikten ve eline bastonunu aldıktan sonra, saç filesini çıkarıp şapkasını giyerek işe giderdi. Pabuçlarında bir zerre toz bulunmazdı. Harika görünürdü.

Öylesine harika görünürdü ki, sokağa çıktığı ya da bir yere girdiği zaman bütün başlar ona çevrilir; bütün kadınların yüzüne tebessüm yayılırdı. Yıllar sonra Paris'te bir kahvede otururken, babama neden annemi aldattığını sorduğum zaman, "İnanmayacaksın, ama kadınlar peşimi bırakmıyordu" diye içtenlikle cevap verdi. Babanın ölümünden sonra üvey annem de bunu doğruladı ve babama hayranlık duyan kadınların mektuplarıyla dolu koca bir sandık bulduğunu anlattı.

Babamın hanımlardan hoşlandığı, kadınlara zaafı olduğu hiç su götürmese de, aslında edebiyatçı erkek arkadaşlarıyla birlikte olmayı, onlarla sohbeti tercih ederdi. Onları ne zaman yemeğe çağırsa, benim de bulunmamı isterdi. Ben konukları kibarca selamladıktan, onlar da yanağımı okşadıktan sonra resmî bir ziyafet sofrası gibi donatılmış masaya otururduk. Yakaları ve manşetleri kolalı gömlekler giyen, kravat iğneleri takan, hatta kimi zaman ayakkabılarının üzerine tozluk geçiren bu beyler, uzun uzun sohbet ederlerdi.

Babamın yemek davetlerinden eksik olmayan ünlü şair Yahya Kemal, o koca cüssesini yemek sandalyesine yerleştirinceye kadar hayli zorlanır; ama yerleştiği anda da kıtlıktan çıkmış gibi yemeye başlardı. Hele spagetti yiyişini seyretmek bir âlemdi. Uzun makarnalar sanki burnun deliklerinden fışkırıyormuş gibi görünür; onu fok balığına benzetirdi. Bir gün öğle yemeğinden sonra, "Rindlerin Ölümü" şiirini bir kâğıda yazıp bana armağan etti. Babam da daha sonra şiiri çerçeveletip odama astı. O şiirin "Aheste çek kürekleri, mehtap uyanmasın" dizesi hâlâ kulağımdadır. Dağ kütlesini andıran öyle biri nasıl olup da bu kadar duyarlı ve incelikli bir şey yazabilir, bunu anlayabilmek çok zor.

Bu öğle yemeklerinde her zaman boy gösteren bir başkası da, son derece eksantrik biri olan Abdülhak Şinasi Bey'di. Hiç hoşlanmadığım, hatta zamanla nefret ettiğim Abdülhak Şinasi'yle ilk karşılaşmamızda tokalaşmak için elimi uzattım, elimi tutmadı. Meğer mikrop kapmanın korkusuyla kimselere el sürmezmiş. On-

dan sonra ben de, kollarımı iki yanıma yapıştırıp reverans yaparak onu selamlamaya başladım. Şinasi Bey, bütün çatal bıçakların, bardak ve tabak takımlarının dezenfekte edildiğinden ve yeşil salatanın kaynatıldığından emin olmadıkça, sofraya oturmazdı. Şinasi Bey'in yemeğine saç düşmesin diye, Teodosya başına hemşireler gibi sımsıkı beyaz bir eşarp bağlar; tabaklara mikrop bulaşmaması için de beyaz eldiven giyerdi.

Bir gün yemekten sonra, Şinasi Bey giderken babamı uğurlamak için onunla birlikte antreye gitti. Birkaç saniye sonra müthiş bir vaveyla koptu. Yavru kedim Miket'i, masanın üzerinde bıraktığı şapkasının içinde kıvrılmış yatarken bulan Şinasi Bey sinir krizi geçiriyordu. Teodosya'yla hemen antreye koştuk. Miket masadan aşağı atlamış, kuyruğunu bacaklarının arasına kıstırmış, can havliyle koridorda koşuyordu. Miket'i hemen kucağıma aldım, dimdik olmuş tüylerini okşamaya başladım. Minicik yüreğinin küt küt attığını duyuyordum. Bu arada Teodosya, Şinasi Bey'in şapkasını dezenfektanla siliyordu. Şinasi Bey, kediden bulaşabilecek illetleri temizlemek için yapılacak her şeyin yapıldığına kanaat getirince, şapkasını kirli bir paçavraymuş gibi iki parmağının ucuyla tutup, "Azizim İzzet, hayvan beslediğiniz sürece evinize adımımı atmam" diye homurdanarak gitti. Çok geçmeden de Miket evden kovulup gitti. Günlerce ağlamam, üzüntüden perişan olmam sonucu değiştirmedi.

Öğle sofralarının vazgeçilmez konuklarından biri de, babamın Galatasaray'dan sınıf arkadaşı olan, Türk Ocakları Başkanı Hamdullah Suphi Bey'di. Daha sonra Romanya büyükelçisi olan Hamdullah Bey, ortadan ayrılmış, bembeyaz parlak saçları, sert kolalı yakası ve gaga burnuyla ökseye yakalanmış bir papağana benzerdi. Beni görünce, iki elimi avuçlarının içine alır, hayattaki tek düşüncesi benim sağlığım ve mutluluğummuş gibi, kulağa çok hoş gelen sesiyle, "Şirin, yavrum, nasılsınız?" diye sorardı.

Babamın yazar dostları içinde, en zeki ve en sivri dilli olanı, *Sodom ve Gomore* romanının yazarı Yakup Kadri Bey'di.

Yakup Kadri'nin diplomat olan kayınbiraderi Burhan Belge, güzel bir Macar kadınla evliydi. Kadri Bey, bu fettan kadının Ankara'da baş döndürücü bir rüzgâr estiren yaşam tarzıyla ilgili anekdotlar anlatarak masadakileri gülmekten kırar geçirirdi. Bu kadının erkekleri nasıl büyülediğini, onca kişinin gönlünü nasıl çeldiğini, başkentte nasıl skandallar yarattığını dinlemeye bayılırdım. Sonunda Kadri Bey'in kayınbiraderi, Zsa Zsa Gabor'u boşadı; o da daha büyük ve daha güzel şeyler yaşayacağı, daha pek

çok ünlü erkekle birlikte olacağı Amerika'ya gitti.

Bana da o sofrada yer verdiği için babama şükran duyuyorum; çünkü o konuklar, bugün artık soyu tükenmiş "İstanbul beyefendileri"ydi. Babam öldüğünde *Cumhuriyet* gazetesi, birinci sayfaya kocaman bir resmini bastı. Resmin altında ne "Ünlü yazar İzzet Melih" yazıyordu ne de "Osmanlı Tütün Şirketi'nin eski başkanı". Haberin başlığı şuydu: "İstanbul büyük beyefendilerinden birini kaybetti."

Taksim Bahçesi'nde birlikte oyun oynadığım Sarika ve Nadia Burla'nın yanı sıra bir de Badetti adında Levanten bir arkadaşım vardı. Her karşılaştığımızda kıpkırmızı kesilmesinden, benden hoşlandığı anlaşılıyordu; benim yanaklarıma da bir anda al basması, herhalde onun duygularına yeterli cevap sayılırdı. Ezelî ebedî aşkım olan Suat Dayımı saymazsak, Badetti yüreğimi pır pır ettiren ilk erkekti. Bir gün Badetti kızamık çıkardı. Hastalık yayıldıkça, parktaki arkadaşlarımın sayısı da bir bir eksildi. Sonunda bir sabah ben de ateşler içinde uyandım. Ağzım kupkuruydu, gözlerim yanıp sulanıyordu. Sırtım ve göğsümdeki kızarıklıklar, birkaç saat içinde boynuma kadar her yanımı sardı. Perdeleri örtülüp loşlaştırılmış odamda yatarken, Matmazel Marie ile Teodosya, bana limonata, papatya çayı, nane limon yetiştirmek için birbirleriyle yarışıyorlardı. Başka hiç kimse beni arayıp sormadı. Anneannem ile teyzelerim, zaten epeydir babamla görüşmüyorlardı. Ama babam bile beni yoklamak için odama girmedi. Küçükken kızamık geçirip geçirmediğini bilmediğinden, hastalık bulaşır diye yanıma yaklaşmaya korkuyor, yalnızca kapıdan kafasını uzatıp el sallıyordu. Annem olsa, kızamık geçirip geçirmediğine aldırış etmeden günde yüz kez odama koşar, beni kucaklayıp öper, oyuncaklar yağdırır, hastalığın hüznünü sevinç ve neşeye dönüştürürdü.

Sonunda ateşim düşüp odanın perdeleri açıldığı zaman, yataktan kalktım, hafiften başım dönerek odada gezinmeye başladım. Odada bir eksiklik vardı. Hemen fark ettim. Altın balığım Alfred'in yüzgeçlerini nazlı nazlı vurarak süzüldüğü akvaryumda en ufak bir kıpırtı yoktu. Su, değiştirilmediği için bulanmıştı. Köpük bağlamış suyun üzerinde minicik bir şey cansız yüzüyordu.

O yıl başıma gelen felaketlerin en büyüğü, onuncu yaş günümde oldu. Annem herkesin hoşuna gidecek, herkesi eğlendirecek partiler düzenlediği için, doğum günlerim hep güzel geçerdi. Onuncu yaş günümde bir kıyafet balosu yapmaya karar verdim. Aliye Teyzem bana beyaz organzeden bir elbise dikti. Kamelyalı

Kadın kıyafetimi tamamlamak için bir de beyaz şapkam vardı.

Öğleden sonra, piyangoya koyacağımız armağanları numaralandırırken birden gözlerim kaşınmaya, yanmaya, sulanmaya başladı. Parti saati yaklaşırken gözlerim iyiden iyiye şişip kızarmıştı. Göz nezlesi olmuştum. Matmazel Marie, itirazlarıma hiç aldırış etmeden beni hemen yatağa yatırdı. Hüngür hüngür ağlıyordum. Bu hastalık bula bula doğum günümü mü bulmuştu? Neşe içinde kutlanmayı beklerken, neden böyle cezalandırılıyordum?

Küçük konuklarım, kıyafet balosu için birbirinden çarpıcı, birbirinden güzel giysilerle geldiler; armağanlarını antredeki masanın üzerine bıraktılar; bana kapıdan bir merhaba dedikten sonra sofradakileri silip süpürdüler; piyango çektiler, çekip gittiler.

Önce kedim Miket yok olmuştu; ardından balığım ·Alfred ölmüştü; şimdi de Kamelyalı Kadın kıyafetim bir daha sırtıma geçirilmemek üzere odamda asılı duruyordu. Shakespeare'in dediği gibi bu tam anlamıyla "kaygılarımın kışı"ydı. Ama ne de olsa kış ilelebet sürmez. Baharla birlikte, kardeşim Raad'ın doğumunda annemi yalnız bırakmamak için Berlin'e gitmiş olan büyükannem döndü. Gelirken de minik bebeğin fotoğraflarını, annemin gönderdiği armağanları, hepsinden önemlisi de annemin yakında İstanbul'a gelip bizi Berlin'e götüreceğini yazdığı mektubu getirdi.

Sonra yaz geldi. Nejad sınavlarını verip eve döndü. Terzi bana koton emprime bir elbise dikti. Babam, Matmazel Marie'nin Paris'e taşınacağını, sonbahara kadar bana yeni bir mürebbiye tutmayacağını ve yaz boyunca piyano derslerime de ara verileceğini haber verince sevinçten uçtum.

Meltemin hafif hafif okşadığı, pırıl pırıl güneşli bir haziran günü, hani gökyüzündeki duru mavinin ve tertemiz havanın, bu güzelim dünyada hiç kötülük olmazmış duygusunu uyandırdığı günlerden bir haziran günü, Aliye Teyzem bizi vapurla büyükannemin Büyükada'daki evine götürdü. Teyzelerim, dayılarım, kuzenlerim bizi iskelede karşıladılar.

Denize dalıp çıkmalarla, eşek gezintileriyle, kameriyenin altındaki demlendirilmiş yemek saatleri ve Şakir Paşa ailesinin bitmez tükenmez sohbetleriyle dolu yaz yeniden başladı. Benim de yüreğimdeki acılar dindi; ne de olsa annem yakında gelecek, bizi Berlin'e götürecekti.

Babam, Berlin'de yaşamanın bizim için büyük bir deneyim olacağını düşündüğü ve bu fırsatı bizden esirgemek istemediği için gitmemize izin verdi.

Yine de ayrılırken gözyaşlarını tutamadı, tiril tiril beyaz mendi-

liyle bir yandan gözlerini silerken, bir yandan da, "Çocuklar, inşallah babanızı unutmazsınız" diye bize sarıldı. "Bana mektup yazıp izlenimlerinizi anlatın, neler yaptığınızı, neler düşündüğünüzü yazın" diye tembihledi. Biz de uzun uzun mektuplar yazdık ve onu hiç unutmadık.

3

Berlin

1936-1938

Irak Krallığı'nın ilk elçisi olarak Hitler Almanyası'na gönderilen üvey babam Emir Zeid'in yanına gitmek üzere, 1936 ekiminde annem, ağabeyim Nejad ve ben İstanbul'dan Şark Ekspresi'ne bindik.

Hareket edeceğimiz gün, buhar ve duman bulutlarının arasına gömülmüş kara bir canavarı andıran lokomotifiyle Şark Ekspresi peronda duruyordu. Ekspresin şık vagonları, cilalı ahşap kaplamalı ve pirinç süslemeli koridorları, üzerinde kabartma WL (Wagon Lits) harfleri bulunan gıcır gıcır bej döşemeli koltukları ve tüylü halıları bizi karşılamaya hazırdı. Annemin bütün ailesi bizi uğurlamaya gelmiş ve getirdikleri çiçekler, meyve sepetleri, çikolatalar, kitaplar, dergiler kompartımanlarımızı doldurmuştu.

Tren istasyondan ayrılırken, peronda toplanıp beyaz mendillerini sallayan teyzelerimi, dayılarımı, kuzenlerimi, kısacası bütün sevdiklerimi son bir kez daha görebilmek için pencereden yarı belime kadar sarktım. Uzaktan bakınca meltemin esintisiyle iki yana sallanan bir papatya tarlasını andırıyorlardı. Lokomotif oflaya poflaya bir dönemeci kıvrılırken onlar da gözden kayboldular.

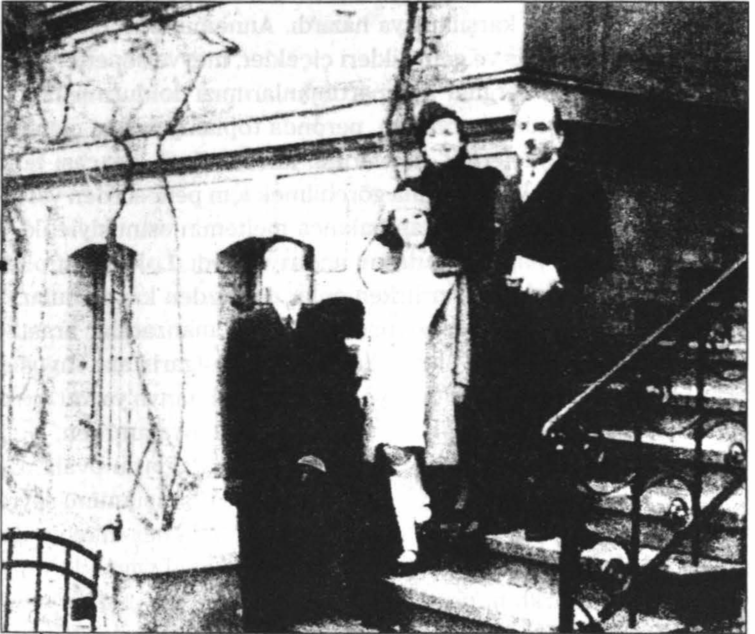
Tren iki gün üç gece boyunca görkemli manzaralar arasında kuzeybatıya doğru yol alarak Yunanistan, Bulgaristan, Yugoslavya, Avusturya ve Çekoslovakya'dan geçip Almanya'ya varacaktı. Annem güncesini yazmak ve resim çizmekle oyalanırken, Nejad ile ben saatlerce pencerenin önünde oturup dağların ovalara, ırmakların göllere, göllerin yeniden ırmaklara dönüşümünü seyrettik. Trende en çok hoşlandığım şey, geçtiğimiz her ülkenin sınırında değişen vagon restoranına gitmekti. Her yeni vagonda yepyeni bir dekor, farklı üniformalarıyla yeni garsonlar, yeni bir mönü, yeni bir dil ve farklı bir para birimi bizi bekliyordu.

Üçüncü günün akşamında, tren Berlin'in demir ve camdan inşa edilmiş merkez garına girdi. Üvey babam, yanında göğsü çift sıra sarı pirinç düğmeli lacivert üniforma ve Haşimî armasını taşıyan kasket giymiş şoförü, onun da arkasında annemin sayısız bavullarını ve şapka kutularını taşımaya gelen iki irikıyım hamalla peronda duruyordu.

Akşam saatindeki Berlin'in bende bıraktığı ilk izlenim ışıkların bolluğu oldu. İki yanı ışıl ışıl elektriklerin yandığı yüksek binalarla kaplı geniş bulvarlardaki hızla ilerleyen trafikte yol alırken, İstanbul'un arnavutkaldırımı döşeli daracık sokaklarının güneş battıktan sonra ne kadar karanlık ve kasvetli olduğunu düşündüm. Orada elektrik bir lükstü, burada ise bol keseden boşa harcanıyordu.

İçinde büyük bir hayvanat bahçesi de olan Tiergarten Parkı'nın yakınlarındaki Fasanenstrasse üzerinde, alçak demir parmaklıklı bir bahçe içindeki dört katlı Irak Elçiliği'ne geldiğimizde, Nejad ile beni üst kattaki odamıza çıkardılar.

Loloş Baba (annem Emir Zeid'e Loloş diye hitap ettiği için, biz de ona Loloş Baba derdik) bize kitaplar, oyuncaklar, şekerler almıştı. Nejad'ın yatağının üzerine mavi pijama, benimkine pembe

Ağabeyım Nejad, ben, annem ve Emir Zeid Irak Elçiliği'nin önünde (Berlin, 1937)

Berlin'de öğrencilik yılları (1936-1937).

gecelik konmuştu. Bu incelikli karşılamadan çok duygulandık.

Çilek rengi ipek kaplı kuştüyü yorganıma sarılıp sıcacık yatağımda yatarken Tanrı'ya şükrettim. "Bizi buraya getirdiğin için şükürler olsun Allahım" dedim. "İyi ki annem gelip bizi aldı. Babamı sevmesine seviyorum da, onun yanında yaşamak pek keyifli değil. Üstelik annemi çok özledim."

O ilk gece, rüyamda kuştüyü yorganımın pencereden uçup beyaz bir buluta dönüştüğünü gördüm. Ben de bulutun üstünde bağdaş kurmuş oturuyor, aşağıdaki mücevher sandığına benzeyen büyük şehri seyrediyor ve Oz ülkesindeki Dorothy gibi serüvenler yaşayıp yaşamayacağımı merak ediyordum. Birden uykumun arasında çın çın öten bir sesin emirler yağdırdığını duydum ve bulutumu patlatmaya gelen bir cadı olduğunu sandım.

Emirler daha tiz bir tonda tekrarlanınca uyandım ve o sesin yatağımın ayak ucuna dikilmiş duran, uzun boylu, asık suratlı, gri tayyör, bağcıklı siyah ayakkabılar giymiş, kırçıl saçlarını sımsıkı topuz yapmış kadından geldiğini anladım. Bu davetsiz misafir, "*Ich bin ihre Fräulein. Meine name ist Gerlach*" diye kendini tanıttı.

Mürebbiye bozuntusu kocakarı beni zorla yataktan kaldırıp banyoya götürdü. Geceliğimi çıkardı, duşu açtı, soğuk suyun al-

tında hışır huşır bir fırçayla yıkamaya koyuldu. Arkadan Nejad'a sıra geldi. Günlük işkencemizle işte böyle tanıştık.

O ilk sabah, topal uşağımız Karl'ın hazırladığı kahvaltıyı yemek salonunda yedik. Fräulein Gerlach jambonlu yumurtasını iştahla mideye indirirken, ben merakımdan daha fazla sabredemeyip, "Tuvalete gitmem gerek" diye odadan fırladığım gibi, soluğu üst katta annemin karşısındaki odada aldım. Çocuk bezi değiştirdikleri masanın üzerindeki lazımlıkta, şubatta doğan dokuz aylık yeni kardeşim Raad (Arapça yıldırım demek), ağzımıza layık bir sosisi andıran tombulluğuyla, şirin, minik bir Buddha gibi oturuyordu. Kıvır kıvır saçları, iri siyah gözleriyle babasının kopyasıydı. Özenle kolalanmış, dik yakalı beyaz üniforma giyen mürebbiyesi, masanın yanında durmuş, küçük prensin kakasını yapmasını hazırolda bekliyordu. Raad işini bitirdikten ve oturmaktan kızaran minik poposu yağlanıp pudralandıktan sonra, mürebbiye onu kucağıma almama, sıcaklığını ve tombul bedenini sarmalamama izin verdi. Raad beni hiç yadırgamadan uzun uzun inceledi, sonra uzandı, helezonî lülelerimden birini sımsıkı yakaladı. Aramızda o an kurulan bağ hâlâ aynı sıcaklıkta sürüyor.

Fräulein Gerlach'ın olur olmaz her şeye "nein" diye bağırmak gibi kötü bir huyu vardı. Küçük kardeşimizle oynamak isteriz. "Nein." Annemin odasına gitmek isteriz. "Nein." Kahvaltıda Türkiye'de yaptığımız gibi peynir yemek isteriz. "Nein." Her Allah'ın günü Tiergarten'e taşınmak yerine bizi arada bir de oyuncakçı dükkânlarına götürmesini isteriz. "Nein."

Fräulein'ın o bitmek tükenmek bilmez "nein"larına rağmen, Berlin, Nejad için de, benim için de sihirli bir kent, çocukların diledikleri yaşayabilecekleri bir yerdi. Dükkânlar harika oyuncaklarla doluydu.

Tiyatroya da ilk kez Berlin'de gittim. On yaşındaydım. Her yıl Noel zamanı *Sindirella*, *Pamuk Prenses*, *Çizmeli Kedi* gibi masallardan uyarlanmış çocuk oyunları sahnelenirdi. Büyük özen gösterilerek harikulade kostümler ve dekorlarla hazırlanan bu oyunlarda profesyonel oyuncular rol alırdı. Uzun kedi bıyıkları ve diz boyu kırmızı deri çizmeleriyle *Çizmeli Kedi*'yi canlandıran yemyeşil gözlü aktöre deliler gibi âşık oldum. Oyunu seyrettikten sonra gecelerce rüyalarıma girdi. Bu oyunlar beni büyülüyordu; annem böylesine etkilendiğimi görünce, beni bütün çocuk oyunlarına yolladı.

Eğlencemiz çocuk tiyatrolarıyla sınırlı değildi; büyükelçilerin

Fransız Sefarethanesi'ndeki kıyafet balosunda Nejad XVI. Louis ve ben Marie Antoinette (Berlin, 1938).

eşleri de çocuklar için partiler düzenlerler ve her biri kendi verdiği partinin ötekilerinkinden baskın çıkması için elinden geleni yapardı. Diplomatlar çevresinde çok sevilen Fransız sefiresi Madam François Poncet, üç çocuğunun şerefine kıyafet balosu düzenlediğinde, annem bana Marie Antoinette, Nejad'a da XVI. Louis kıyafeti giydirdi. Fransız Elçiliği'nin mermer merdivenlerinden çıkarken, basamakların iki yanında duran saten pantolonlu, beyaz perukiu uşaklar eğilerek bizi selamlıyordu. Balo salonunun iki duvarını boydan boya kaplayan altın yaldız çerçeveli aynalara baktıkça, kendimi gerçek bir saraydaki gerçek bir kraliçe gibi hissediyordum. Kıyafet yarışmasında Nejad ile ben birinci gelince annem sevincinden yere göğe sığamadı.

Bir de Fräulein'ın koltukları kabara kabara bizi taşıdığı sonu

Bale dersleri alırken (Berlin, 1938).

gelmez geçit törenleri vardı. Nejad ile ben, askerlerin bayrakları ve bando mızıkalarıyla kaz ayağı yürüyüşlerini seyretmeye bayılırdık. Kurşun askerlere benzeyen bu askerlerin günün birinde bir ölüm makinesine dönüşeceği o zaman kimin aklına gelirdi ki?

Bale dersleri de bir başka keyifti. Pembe tütünün içinde kendimi kelebek gibi hissederdim; okulun Viyana valsleri eşliğinde hazırlanan bale gösterisinde de başrolde dans ettim.

Ama her şeyden önemlisi, Berlin'de, Brandenburg Kapısı'nın karşı köşesinde, Spree Nehri'ne bakan sokaktaki dört katlı, kırmızı tuğla binada okula başlayışım oldu. "*Das ist Berlin, Berlin, die Perle am der Spree*" (Burası Berlin, Spree kıyısının incisi olan Berlin) diye bir şarkı vardır. Benim gözümde ise, Spree kıyısındaki asıl inci, ayağımı attığım andan itibaren çok sevdiğim okulumdu.

Französische Gymnasium, XIV. Louis'nin Protestanlara inanç özgürlüğü tanıyan Nantes Fermanı'nı lağvetmesi üzerine Fransa'dan kaçan Huguenot'lar tarafından 1685 yılında kurulmuştu. Başlangıçta yalnızca erkek okulu olan bu lise, bazı dersler Fransızca okutulduğu için Huguenot soyundan gelen Alman ailelerinin ve diplomatların kızlarını da almaya başlamıştı.

Benim sınıfımda 33 oğlan ile 3 kız vardı. Huguenot asıllı bir Alman olan, uzun sarı bukleli Beata leş gibi domuz yağı kokardı. Bir gün öğle tatilinde beni paten kaymaya götürdü ve sandviçini paylaşmamız için ısrar etmeye başladı –üzerine soğuk domuz yağı

sürülmüş çavdar ekmeği– nerdeyse kusacaktım!

Öteki kız, Belçikalı bir diplomatın mavi gözlü, sevimli, utangaç kızıydı. Oğlanlardan biri kendisine bakacak olsa kıpkırmızı kesilirdi. Sınıftaki üçüncü kız da, annemin Kurfürstendamm'daki büyük mağazalardan aldığı kat kat renkli etekler, dantelli bluzlar giyen bendim. Tepemde minik bir fiyongla bağlı beyaz grogren kurdeleyle tutturulan ve omuzlarıma kadar inen lülelerimle okuldaki oğlanların gözdesi oluverdim.

Her gün sınıfa girdiğimde, karatahtanın üzerinde ucundan kan damlayan bir okun delip geçtiği bir kalp resmi çizilmiş olur, altında da "Otto Şirin'i seviyor", "Franz Şirin'i seviyor", "Hans Şirin'i seviyor" diye yazardı. Kendi sınıfımdakilere yüz vermeyip, ağabeyim Nejad'ın sınıfından Joachim Cyliax adında bir sevgili buldum kendime. Her zaman kısa deri pantolon giyen bu 13 yaşındaki sevimli Bavyeralının sıcacık bakan, pırıl pırıl, iri ela gözleri, alnına düşen kestane rengi gür saçları vardı. Tabiî ki, tipik bir çocukluk aşkıydı bu; ama on bir yaşındayken çok derin, çok önemli görünüyor ve romantik duygularımı harekete geçiriyordu.

Her gün sıramda Joachim'den gelen ve bir çikolata kutusuna (babasının çikolata mağazaları zinciri vardı) iliştirilmiş bir mektup buluyordum. 13 yaşındaki bir çocuğun nasıl olup da öylesine ateşli aşk mektupları yazabildiğine hâlâ şaşarım! Mektuplarına karşılık ben de ona kalp biçiminde, kırmızı bir ahşap çerçeve verdim. Klipsle kapağı açılan çerçevenin içine de en güzel resmimi yerleştirdim ve üzerine "*Ich liebe dich auch*" (Ben de seni seviyorum) diye yazdım.

Hiç konuşmuyorduk. Teneffüslerde bahçede karşılaşınca ikimizin de dili tutuluyordu. Kıpkırmızı kesilmekten başka bir şey beceremiyorduk. Joachim bana sadece bir tek kez dokundu: on ikinci doğum günüm için verilen partide "şişe çevirmece" oynuyorduk; şişenin ağzı benim önümde durunca, Joachim de beni öpme ödülünü kazanmış oldu. Al renkli dolgun dudakları tenime dokunduğu anda, yanağıma kor ateşi değmiş gibi oldum.

Joachim'in dört yıl sonra askere alınıp Stalingrad Muharebesi'nde öldüğünü ve o gencecik kemiklerinin Rus toprağında çürüdüğünü ne zaman aklıma getirsem, büyük bir acı ve öfke duyarım. Kendisi gibi milyonlarca delikanlıyla birlikte ölüme gönderildiği için içim sızlar ve o anlamsız öldürme mekanizmasının bütün dünyada –Bosna'da, Ruanda'da, Somali'de, Cezayir'de, Kosova'da ve şimdi de Ortadoğu'da– hâlâ işletilmesine öfkelenirim!

Hitler iktidarının üçüncü yılına girdiği o dönemde, okulda sağ kolumuzu Roma selamında olduğu gibi ileri uzatıp "Heil Hitler" dememiz isteniyordu. Biz yabancı öğrenciler "Heil Hitler" demek zorunda değildik, ama bizim de Nazi selamı vermemiz şarttı.

Öğretmenlerin Adolf Hitler rejimi hakkındaki düşüncelerini selam verme tarzlarına bakarak kestirebiliyorduk. Kır saçlı tarih hocamız, sınıfa hep koltuğunun altında bir yığın kitapla ve dalgın bakışlarla girer, yüksek sesle "*Gut Morgen, Kinder*" derdi. Sonra kitapları masanın üzerine bırakırken, sağ elini sinek kovalarcasına arkaya doğru savurur ve "*Heil Hitler*" diye mırıldanırdı. Buna karşılık SA'ya katılan, siyah çizme ve kahverengi gömlek giyip, gamalı haç işli pazıbent takan genç, yakışıklı Fransızca hocamız, asker adımlarıyla odaya girer, topuklarını şırrak diye birbirine vurur, kolunu dimdik ileri uzatıp gırtlağını parçalarcasına "Heil Hitler" diye haykırırdı. Kollarını kaldırıp dikilen sınıf arkadaşlarım da "Heil Hitler" diye karşılık verirlerdi. Siyah fitilli kadifeden kısa pantolon, gamalı haç işli kahverengi gömlek giyip kemerlerine birer hançer takan ve "Hitler Gençliği" diye adlandırılanlar ise "Heil Hitler" derken sesleri daha bir coşkulu çıkardı.

Bütün bu üniformaları ve topuk çarpmaları okulla bağdaştıramıyor, çok yersiz buluyordum. Yine de hoşuma gidiyordu. Oysa Nejad bu militarist gösterilerden öylesine rahatsız oluyordu ki, pazartesi günleri toplantı salonunda yapılan törenlerde "Deutchland, Deutchland Über Alles" ulusal marşı söylenirken o da herkes gibi sağ kolunu Nazi selamıyla ileri uzatır, ama bir yandan da gladyatörün aslanlara atılmasını emreden Neron gibi sol elinin başparmağını aşağı doğru indirirdi.

Öğretmenlerden biri farkına varacak diye korktuğum için, Nejad'ın bu yaptığını anneme söyledim. Annem, "Böyle bir şeyi nasıl yapabilirsin?" diye öfkeyle patladı. Nejad omuz silkerek, "Sadece şaka yapıyordum" dedi. Annem, "Şaka yapıyordun ha! Saçmalama! Başımıza nasıl bir dert açabileceğinin farkında mısın? Bir diplomatın oğlu olduğunu ve yaptığın her şeyin, ama her şeyin ucunun bize dokunacağını sakın aklından çıkarma. Bir daha da böyle bir şey yapmaya kalkayım deme. Duyuyor musun beni?" diye yumruğunu yemek masasına indirdi. Nejad pancar gibi kıpkırmızı kesildi, yaş dolan mavi gözleriyle bana kötü kötü bakıp, "Annem niye her şeyi böyle abartır?" diye fısıldadı. Sonra sesini yükseltip, "Özür dilerim anne, özür dilerim" diyerek dayak yemiş köpek gibi süklüm püklüm kalktı masadan. Azarlanmasına ben neden oldum diye suçluluk duygusu içinde peşinden koştum, ama Nejad elçiliğin

Fräulein Gerlach, ben, annem ve ağabeyim Nejad (Berlin, 1937).

sayısız odalarından birine girip çoktan ortadan kaybolmuştu.

Okulda beni rahatsız eden tek şey, Yahudi arkadaşlarımın bir okul gezisine katılmalarına izin verilmeyişiydi. Yaşlı tarih hocası ile genç Fransızca hocasına göre daha ılımlı bir tutumu benimseyen coğrafya hocamız bir gün sınıfa girdi, coşkusuz ama usulüne uygun Nazi selamını çaktıktan sonra, "Gelecek çarşamba okul gezisi var; yürüyüşe çıkacağımız için sırt çantalarınızı alın, yemeğinizi getirmeyi de unutmayın" dedi.

Okul gezilerinde eğlendiğim için bu habere çok sevindim. Bir seferinde okulun tuttuğu motorla Spree Nehri'nde gezmiş ve teknede piknik yapmıştık.

Coğrafya hocası bunları söyledikten sonra uzunca bir süre sustu, öksürdü ve gözlerini eskimiş siyah ayakkabılarından kaldırmadan sözünü tamamladı: "Ama bazılarınız geziye davetli değilsiniz."

"Değilsiniz" kelimesini de üstüne basa basa söyledi. Tabii ben bu sözü, notları kötü olanlar cezaya kalacak, diye yorumladım.

Sonra sınıfımızın en zeki, en çalışkan öğrencisi Grunfeld'in yüzünün, kızıl saçlarından ve çillerinden ayırt edilemeyecek kadar kızardığını gördüm. Yanımdaki sırada oturan Weinstein başını önüne eğdi. Sınıfa bir göz gezdirince, bütün Yahudi arkadaşlarımın –epey Yahudi öğrenci vardı– utançtan yerin dibine geçtiğini gördüm.

Onların Yahudi olduğunu nereden mi biliyordum? Çünkü onlar

da Nejad ve benim gibi din dersinden muaftılar. Din dersi saatinde birlikte okulun bahçesinde oynardık. Kafam karışmıştı; Yahudi çocukların geziye neden gelemeyeceğini bir türlü anlayamıyordum. Öğretmen biz Müslümanlarla ilgili hiçbir şey söylememişti.

O gün öğleden sonra elçiliğe döndüğümde, Fräulein'ın çay masasında bizi beklediği odamıza gitmek yerine annemin odasına daldım. Annem bir yandan pikapta çalan Dvořák'ın keman konçertosunu dinliyor, bir yandan da pedikür yaptırıyordu.

İki yanağına da birer öpücük kondurduktan sonra, "Anne" dedim, "okulla geziye gideceğiz, ama hoca Yahudi çocukların gelemeyeceğini söyledi. Neden Anne? Yahudi çocukları neden gelemiyorlar? Biz Müslümanlar gidiyoruz."

Annem, "Hiçbir fikrim yok" diye cevap verdi.

Şimdi düşünüyorum da, gerçekten mi hiçbir fikri yoktu, yoksa bu konuyu fazla deşmemek için mi öyle demişti bilemiyorum. Ama annem Hitler rejiminin Yahudi aleyhtarı faaliyetlerini gerçekten bilmiyor idiyse bu yüzden onu suçlayamam; çünkü o dönemde onun gibi pek çok kişi olup bitenlerden habersizdi. Kristal Gece[1] henüz yaşanmamıştı.

Yıllar sonra, 1980'lerde New York'ta bir Off-Broadway tiyatrosunda, Alman Yahudisi ünlü yazar Hans Sahl'ın *Evdeki Müzik* adlı otobiyografik oyununda Mrs. Anna Rosengarten karakterini canlandırdım. İnsanların 1930'lardaki bilgisizliği, kafalarını karıştıran belirsizlikler bu oyunda açık seçik ortaya konuyordu.

Birinci perdedeki bir sahnenin ironisi hiç aklımdan çıkmaz. O sahnede, Kayser'in 1913 yılındaki doğum gününü kutladıktan birkaç gün sonra piknik yapıyoruz. Tanınmış bir bankacı olan kocam, yanımda oturmuş gazetesini okurken birden bana dönüyor ve "Hiç aklın alıyor mu?" diyor, "Amerika'daki bazı otellerde 'Köpekler ve Yahudiler giremez' diye bir tabela olduğunu yazıyor gazete. Ne tuhaf bir ülke! Almanya'da böyle bir şey kesinlikle olamaz!"

Yirmi yıl sonra, 1930'ların başında kocamı Nazilerin Yahudi aleyhtarı faaliyetleri konusunda uyardıkları zaman da o yine kendisinin ve ailesinin tehlikede olabileceğini kabul etmiyor. Almanya'da kalıyorlar ve Rosengarten ailesi hunharlığın kurbanı oluyor.

Annem, Berlin'in büyük oyuncuların cirit attığı bir arena olduğunu, bu kente adımını attığı anda anladı ve kendisi de büyük oynamayı aklına koydu. Irak, İngiltere'den bağımsızlığını ancak

1. Kırık Cam Gecesi olarak da anılır 9-10 kasım 1938 gecesi Almanya'da Nazilerin Yahudilere karşı ilk toplu şiddet eylemini gerçekleştirdikleri, 91 Yahudi'yi öldürüp yüzlerce işyerini yağmaladıkları olay

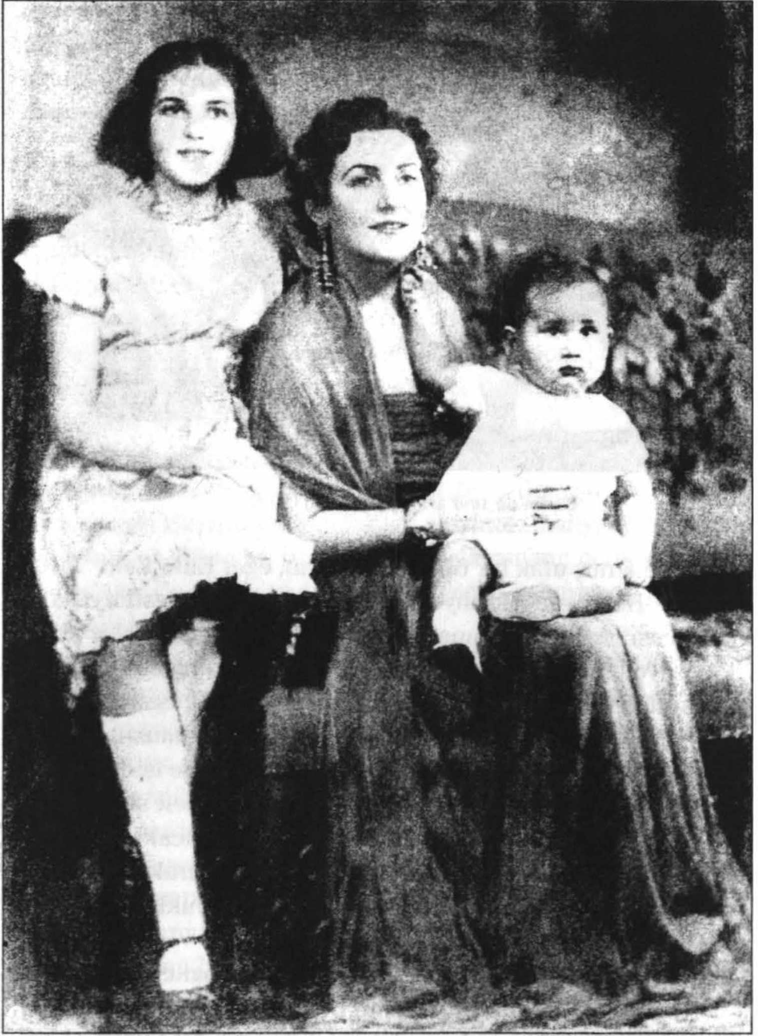

Berlin'de sınıf arkadaşlarımla (1937).

1932'de elde etmiş ufak bir ülke olduğu için, eğer Emir Zeid "*Ihre Konigliche Hochheit*" (kraliyet ailesine mensup majesteleri) ve kralın amcası olmasaydı, annemin de öyle güçlü ve çekici bir kişiliği olmasaydı, bu ülkenin temsilcilerine kimse aldırış etmezdi.

Annem dillere destan güzelliği, çarpıcı giysileri, kuşsütünü eksik etmediği partileri ve bol keseden dağıttığı olağanüstü armağanlarıyla (Hitler'e doğum günü armağanı olarak ince işlemeli bir Arap hançeri göndermiş ve "Hançer dört köşesinden simli püsküller sarkan mor kadife bir yastık üzerinde sunulacak" diye dayatmıştı), çok geçmeden "Binbir Gece Prensesi" olarak nam salarak, Fransız ve İtalyan sefirelerinin süper star oldukları Samanyolu'nun parlak bir yıldızı haline geldi.

Annem bir gece Hitler'in Reichskanzlei'de yabancı diplomatlara verdiği yemeğe giderken, bizim odaya daldı. Nejad da ben de yataklarımızdaydık. Annem, Türkiye'de yalnızca Çingenelerde gördüğüm ve zaten "çingenepembesi" denilen renkte bir tuvalet giymişti. Annemin Fransız modacısı Madam Schiaparelli'nin bu rengi "çarpıcı pembe" adıyla yeniden meşhur ettiğini daha sonra Fräulein'dan duydum. Annem, uzun kuyruklu tuvaletinin üzerine önü sırma ve renkli taşlarla işlenmiş kadife bir ceket giymişti. Kıyafetini, bana sihirbazların giydiği pelerini anımsatan bordo kadifeden bol bir pelerin tamamlıyordu. Başına taktığı upuzun cennetkuşu tüyleri yüzünün iki yanından aşağı dökülüyordu. Düş mü görüyordum? Bu annem miydi, yoksa ender bulunan bir cennetkuşu muydu? Ya da elinin bir işaretiy-

Ben, annem ve Raad (Berlin, 1937).

le odamızı saraya dönüştürüverecek bir sihirbaz mıydı?

"İyi geceler Şirinaki, benim sevgili yavrucuğum" diye öpmek için üzerime eğildiğinde kuştüyleri yanağımı gıdıkladı. Odamızdan çıkarken, peşinden bir ateş topunu sürüklemesini bekledim, oysa kapı usulca kapandı ve annem gözden kayboldu.

Annemin davetleri de dillere destandı, herkes çağrılmaya can atardı. Dışişleri Bakanı Baron Von Neurath onuruna düzenlediği ve erkeklerin frak giyecekleri yirmi dört kişilik ziyafetin hazırlan-

dığı gün, okuldan gelir gelmez Karl elimden tutup beni yemek salonuna götürdü. "Prenses size sofrayı göstermemi ve nasıl hazırlandığını anlatmamı emretti. Büyüdüğünüz zaman böyle resmî davetler verecek olursanız, ne yapılması gerektiğini öğrenecekmişsiniz" dedi.

Masanın üzerine, el sanatlarıyla ünlü Gaziantep işi dantel bir örtü serilmişti. Kreme çalan hamı ipek rengini alabilmesi için, daha önceden hizmetçilerin örtüyü çaya batırdıklarını görmüştüm. Tam ortada duran, büyükannemden kalma kocaman kâse de dahil olmak üzere sofradaki bütün tabaklar, meyve ve çiçek desenleriyle süslü Meissen porseleniydi. O büyük kâsenin içi eflatun orkidelerle doldurulmuştu, orkide goncalarından örülü girlantlar kâsenin kenarlarından uzun masanın iki ucundaki on iki kollu gümüş şamdanların kollarına uzanıyordu. İnce uzun mumlar da orkideler gibi eflatundu.

Karl, üzerine altın yaldızla Haşimî armasının işlendiği, elle yazılmış bir mönüyü aldı. "Konuklar ilk yemek olarak kaplumbağa çorbası içecekler" dedi. Bahçemizde gezinen o kalın, güdük boyunlu, çirkin kaplumbağa gözümün önüne gelince, "Ay, iğrenç bir şey olmalı" diye haykırdım. Karl, "Ne kadar lezzetli olduğunu bilseniz şaşardınız" dedi. "Üstelik kaplumbağa çorbası ikram etmek çok moda. Daha sonra konuklar ana yemek olarak sülün yiyecekler. Prenses, aşçıya kuş beyniyle yapılan çok özel bir sos hazırlamasını emretti. İkram edilecek tatlının adı da 'Bombe Glace'. Bu, bomba biçiminde bir dondurma. Onun ardından da Cape Town'dan uçakla getirtilen meyveler sofraya gelecek." "Üzüm de olacak mı?" diye sordum. O devirde Almanya'da meyve yok denilecek kadar azdı. "Evet, iri iri kara üzümler... size de biraz ayırırım. Sandıklarda çürümesinler diye, prenses üzümleri ipe dizdirip mahzene astırdı."

Ziyafet hazırlıkları içinde beni en çok etkileyen, orkidelerin renginde saten kurdeleyle bağlanarak her tabağın yanına yerleştirilen üç farklı biçimdeki minik ekmek demetleri oldu. İçlerine yüksük büyüklüğünde çeşitli pötifurlar konulup büfenin üzerine dizilen, yine orkide renginde şekerden yapılmış sepetlere de bayıldım. O güne kadar hiç şekerden yapılmış sepet görmemiştim. Karl gözümü sepetlerden ayıramadığımı görünce, oradan çikolata kaplı bir badem şekeri alıp bana tattırdı.

Odama çıkarken, "Büyüyünce ben de böyle şatafatlı bir ziyafet verme fırsatını bulacak mıyım acaba?" diye düşünüyordum.

Annem o davette Chanel'in tasarımı olan orkide renkli şifon

tuvaletini giydi; böylelikle lavanta mavilerinin ve eflatun tonlarının senfonisi tamamlanmış oldu.

Fräulein'ın ertesi gün anlattığına göre, Karl yemek salonunun kapılarını ardına kadar açtığı anda, konuklar sofranın ihtişamından öylesine etkilenmişler ki, içeri girmeden önce durup alkışlamışlar. Annem, "Berlin'in eşsiz ev sahibesi" olduğunu herkese kabul ettirmişti artık.

Partiler vermekten, resepsiyonlara katılmaktan, elbiseler ve şapkalar almak için Paris'e gitmekten, kilo vermek ya da diplomatik görevlerinden uzaklaşıp başını dinlemek için sağlık merkezlerine kaçmaktan başını kaşıyacak vakti olmamasına rağmen, annem bizi hiç ihmal etmezdi. Nejad ile beni müzelere götürür; farklı resim tekniklerini ve fırça kullanma yöntemlerini... Rembrandt'ın ve Vermeer'in tablolarındaki ışık ve gölge oyunlarını, işinin ehli bir sanat öğretmeni titizliğiyle saatlerce anlatırdı. Fräulein'ın izinli olduğu pazar günleri Berlin yakınındaki otellere gider, oda müziği eşliğinde çayımızı içerdik. Kimi zaman da kır gezilerine çıkar, bir göl kıyısında, bir ormanda ya da eski bir şatonun bahçesinde piknik yapardık.

Yine böyle pikniğe gittiğimiz bir gün, ilk kez otobana çıktık. Aşçı yiyecekleri piknik sepetlerine koydu; battaniyeler, minderler arabanın bagajına yerleştirildi. Herhalde annem her yaz Büyükada'daki evimizde yaptığımız aile pikniklerini hatırlamış ve onun küçük çapta bir benzerini burada da gerçekleştirmek istemişti.

Göl üzerinde piknik. Ben, annem, Emir Zeid ve Nejad (Berlin, 1937).

Otobanda saatte 120 kilometre hız yapıyorduk! Almanya dünyanın ilk süper karayollarını inşa etmişti; ama dünya, Hitler Efendi'nin bu yolları insanlar kolaylıkla seyahat edebilsinler diye değil, motorize birliklerini hızla ilerletebilmek amacıyla yaptırdığını sonradan anlayacaktı. O devirde pek çok kişi gibi Hitler bıyığı bırakmış olan şoförümüz Franz'ın kullandığı Buick marka arabamız otobanda hızla yol alırken, ağaçların arasından akan bir dere ilişti annemin gözüne. "Burada dur Franz" dedi, "Piknik için çok uygun bir yer keşfettim." Franz arabayı yolun kenarına çekip de bagajdakileri çıkarmaya başladığımız anda, yerden biter gibi ortaya çıkıveren iki polis arabası sirenlerini öttüre öttüre üzerimize geldi. "Nein" dediler, "otobanda duramazsınız." Franz polislere diplomatik plakamızı gösterdi. "Nein" diye direttiler, "*Sie können nicht here bleiben.*" Tasımızı tarağımızı toplayıp yola düştük ve otobandan ilk çıkışta annemin uygun gördüğü başka bir yere gittik. Üzerinde durulmayacak yolların varlığını da ilk kez böylece öğrenmiş olduk.

Bir gün annem bizi fars türündeki bir komediye götürdü. Locaya kurulup keyifle sahneyi seyretmeye koyulduk. Kadının kocası aniden gelince, âşığının yatağın altına saklandığı sahnede annem yerinden fırladı, "Aman ne kadar bayağı" dedi, "seyretmeye değmez; hadi gidelim çocuklar." Nejad ile ben oyuncuların bir içeri bir dışarı koşuşturdukları hareketli sahnelere bayılmıştık. Nejat homurdandı, ben suratımı astım, ama ne düşündüğümüzü hiç umursamayan annem bizi kaptığı gibi soluğu evde aldı. Annem ne derse o olurdu!

Annemin kaprislerine ve Fräulein'ın "nein"larına rağmen, Berlin'de çok mutluyduk. Benim yaşımdaki bir çocuğun isteyebileceği her şeye sahiptim. Ama hiçbir şey olduğu gibi sürüp gider mi? Yaşamımda değişmeyen tek şey, sürekli değişim oldu.

Çok geçmeden kızıla yakalanıp, çocuklar için açılmış bir bulaşıcı hastalıklar hastanesinde karantinaya alındım. Bu durum, ilk başta eğlenceli geldi bana. Odaların duvarları camdandı, iki yanımdaki odalarda yatan bütün çocukları görebiliyordum. Birbirimizle işaretle konuşuyor, geceleri ışıklar söndürüldükten sonra da el fenerleriyle işaretleşiyorduk. Her gün annem, Nejad, Emir Zeid ve Franz elleri kolları armağanlarla, çiçekler ve meyvelerle dolu olarak beni ziyarete geliyorlardı. Odaya girmelerine izin verilmediği için, camın ötesinden gülücükler yapıyorlar, el sallıyorlar, öpücük gönderiyorlardı. Joachim de aşk mektuplarını ve kutu kutu çikolataları eksik etmiyordu. Çikolataları hemşirelere da-

ğıtıyordum. Böylece hastanede geçirdiğim günler hoş bir tatile dönüştü. Okul yoktu, ev ödevi yoktu, herkes üstüme titriyordu... Daha fazla ne isteyebilirdim ki?

Ama bir sabah feci bir boğaz ağrısıyla uyandım. Yutkunamıyordum, boğulacak gibi oluyordum. Çarşaflar ateş gibiydi. Yanıyordum, yanaklarım al al oldu, gözlerim kapandı, soluğum azaldı. Doktorlar ve hemşireler gelip gittikçe, "Ateşi 40'a çıktı", "Komplikasyon var" gibi fısıltılar duyuyordum.

Hemşireler bana durmaksızın haplar, şuruplar içiriyorlardı; ama ilaçlar fayda etmeyince doktorlar ışın tedavisine karar verdiler. Her gün beni sedyeye koyup özel bir odaya götürüyorlar, boğazımın iki yanına elektrotları bağlayıp şişmiş bezelerime ışın veriyorlardı.

Bir gün beni ışın odasından kendi odama götürürlerken, koridorda annemin yanında Ayşe Teyzemi görünce şaşırdım. Teyzem elimi tuttu, "Senin için dua ediyorum yavrum. İyileşeceksin" dedi.

Sonradan öğrendiğime göre, ilk çocuğu Faruk'u iki buçuk yaşındayken aynı hastalıktan kaybeden annem, üzüntüsünden öylesine çılgına dönmüş ki Emir Zeid'e, "Şirin ölecek olursa ben de kendimi öldürürüm" deyip çantasında bir hançer gezdirmeye başlamış. Bunun üzerine Emir Zeid, anneme göz kulak olsun diye ablası Ayşe'yi apar topar İstanbul'dan getirtmiş.

Hastalığım ağırlaştıktan iki hafta kadar sonra, bir sabah yakışıklı babacığımın camı kapının ardından el salladığını gördüm. Önce hayal görüyorum sandım, ama sonra gerçekten o olduğunu anladım. Beklenilen hızla iyileşmediğim ve ateşim düşmediği için babama haber vermişlerdi; o da Şark Ekspresi'ne atlayıp yola çıkmış ve üç gün boyunca Berlin'e vardığında dirimi mi, yoksa ölümü mü bulacağı endişesiyle perişan olmuştu.

Ona el sallamak istedim, ama kolumu kıpırdatamayacak kadar mecalsizdim. Babam elindeki kutudan uzun sarı lüleli, çok güzel bir bebek çıkarıp bebeğin minik eliyle bana öpücük gönderdi. Zar zor gülümseyebildim. Elimden ancak bu kadarı geliyordu.

Işın tedavisi de sonuç vermeyince, doktorlar bu kez de kocakarı ilacı denemeye karar verdiler... Sıcak patates püresinden yapılan kompresi boynuma sarmaya başladılar. Püre soğudukça bir daha, bir daha ısıtıyorlardı ve o ekşimiş patates kokusu midemi bulandırıyordu. Bir lokma bir şey yiyemiyordum. Ama sonunda patates püresi derdime deva oldu ve boğazımdaki şişlik yavaş yavaş inmeye başladı.

Hastaneye yattıktan üç ay sonra, iyiden iyiye sıskalaşmış ve

7,5 cm boy atmış olarak taburcu edildim. Annem beni hemen Kurfürstendamm'daki büyük Ka De We mağazasına götürüp, gardırobumu baştan aşağı yeniledi. Üç haftadır elçiliğin yakınındaki bir otelde kalan babam da, iyileşmemi kutlamak için beni ve Nejad'ı kapısının önünde açık yeşil üzüm salkımı biçiminde ayaklı bir lamba olan ünlü "Die Weisse Traube" (Beyaz Üzüm) lokantasına götürdü.

Uzun beyaz önlüklü garsonların koşuşturduğu lokanta tıklım tıklımdı. Tam yemeğe başlayacağımız sırada hoparlör cızırdadı ve gür bir ses, "*Gnadige Damen und Herren, der Fuehrer,*" (Sayın Baylar ve Bayanlar, size Führer'i sunuyorum) diye anons etti. Ve radyodan Hitler'in sesi duyuldu: "*Das Deutsche Volk, wir haben Österreich...*" (Alman milleti, biz Avusturya'yı...) Konuşan Tanrı'nın ta kendisiymiş gibi, lokantadaki bütün hareket dondu. Garsonlar servisi durdurdular, duvarlara dayanup hazır ola geçtiler. Müşteriler çatallarını bıçaklarını bıraktılar, ağızlarındaki lokmayı çiğnemekten vazgeçtiler ve büyülenmiş gibi dinlemeye koyuldular.

Babam şaşkına döndü. Oradakilerin yemeğin bu biçimde bölünmesine karşı çıkmalarını beklemişti, ama kimsenin kılını kıpırdatmadığını görünce ayağa kalktı, masanın üzerine peçetesiyle birlikte birkaç mark atarak, "Buraya nutuk dinlemeye gelmedik. Haydi gidelim çocuklar" dedi. Yanımızdaki masalarda oturanlar öfkeyle onu susturmaya çalıştılar. "*Ssssh! Bitte sssh!*"

Dinlemeden çekip gittiğimiz nutukta, Hitler 11 mart 1938 günü Almanya'nın Avusturya'yı ilhak ettiğini açıklıyordu.

Okula, Joachim'e, bale derslerine ve Berlin'in bana sunacağı coşkulu yaşantıya bir an önce dönmek için sabırsızlanıyordum, ama çok geçmeden bütün hayallerim yıkıldı. Nejad, "Berlin'den gidiyoruz" dedi, "Emir Zeid Bağdat'a geri çağrıldı." Nejad bu haberin beni perişan edeceğini pekâlâ biliyordu, ama çok önemsiz bir şeyden söz edercesine, kayıtsız bir tavırla söyledi. Çocuklar nasıl da zalim olurlar!

Akşamüstü annem eve gelince, ağlamaklı bir halde yanına koştum. "Anne, Berlin'den gideceğimizi duydum. Neden? Biraz daha kalamaz mıyız? Hiç değilse ders yılı sonuna kadar okuluma gideyim." Annem beni kucaklayarak, "Diplomatların hayatı böyledir. Sirinaki. Geri çağrılınca gidersin" dedi. Korkuyla, "Nereye gideceğiz?" diye sordum.

"Emir Zeid, yeğeni kralı ve dışişleri bakanını görmek için Bağdat'a gidecek. Bağdat yazın cehennemden beter olduğu için, se-

ni, Nejad'ı ve Raad ile mürebbiyesini büyükannenin yanına Büyükada'ya yollayacağım. Ben de önce Prag'a gidip dostumuz Yakup Kadrileri ziyaret ettikten sonra Karlsbad'a kaplıcalara geçeceğim. Oradan da sizin yanınıza, adaya geleceğim. Emir Zeid'in ne planladığını ve nereye taşınacağımızı sonbaharda öğreniriz." Dünya başıma yıkılmıştı. Boyuna ağlayıp sızlanıyordum. Ömrümde hiç bu kadar üzülmemiştim.

Nisan 1938'de ben henüz yolculuk yapacak kadar toparlanamadığım için, Ayşe Teyzem Nejad'ı alıp İstanbul'a döndü. Arkadan annem Çekoslovakya'ya, Yakup Kadri Beylere gitti.

Berlin'den en son ayrılan Emir Zeid ile ben olduk. Aşçı ve hizmetçi dahil elçilikte çalışanların hepsi bizi uğurlamak için istasyona geldi. Annemler onlara çok eli açık ve hoşgörülü davranmış olmalılar ki, bizimle vedalaşırken içten bir sevgi gösterdiler. Sonradan başlarına neler geldiğini hep merak etmişimdir.

Türkiye'ye yaklaşırken, Bulgar vagon restoranında yediğim sardalyeden zehirlendim. Midem altüst oldu; hem yukardan hem aşağıdan su gibi gidiyordu. Çarşaflar ve battaniyeler berbat olunca, Emir Zeid hepsini kaldırdığı gibi pencereden attı. Mide spazmlarımı geçirmek için de bana bir kadeh konyak içirdi.

Ertesi sabah akrabalarımız Sirkeci Garı'nda bizi karşıladıkları zaman, karşılarında iri bir çekirgeyi andıran, uzun boylu, sıska, beti benzi atıp yemyeşil olmuş bir kız buldular. Gözlerindeki şaşkınlığı görebiliyordum. "Ne kadar da büyümüşsün Şirinaki" diye tek tek kucakladılar beni. Sonra vapura binip büyükannemin Büyükada'daki yazlığına gittik.

4

Büyükada'daki ev

Annemin ailesi, kızkardeşleri ve ağabeyleri, kocaları, karıları ve çocuklarıyla, mürebbiyeleri, aşçıları, hizmetçileriyle, her yaz büyükannemin o güzelim Büyükada'daki evine giderlerdi. Bahar gelince gün saymaya başlardım; ve güneşli bir haziran sabahı Nejad, Ermeni mürebbiyem Matmazel Tina ve ben, bavullarımızı alır ada vapuruna binerdik. İskeleye indiğimizde, arnavutkaldırımı döşeli sokaklardan koşa koşa eve giderdim. Mor salkımların sarmaladığı, kırmızı boyalı demir kapıya varınca soluğumu toplamak için bir an durur ve kendimi "harikalar diyarının" eşiğindeki Alice gibi görürdüm.

Kocaman çam ağaçları, kırmızı balıkların yüzdüğü havuzları olan, yasemin ve lavanta kokan büyük bahçeye yayılmış, Victoria tarzındaki o köşkü çok severdim. Ama en çok, annemin ailesiyle, sıcakkanlılıkları, yaratıcılıkları, üretkenlikleriyle gönül çelen o insanlarla birlikte olmaya bayılırdım. Dünyanın hiçbir yerinde oradaki kadar mutlu, oradaki kadar huzurlu olmadım.

Büyükada'daki hayatımız öylesine güzeldi ki, o günler hâlâ düşlerime girer. Hava her zaman güzel olur, ara ara yumuşak bir esinti tenimizi okşardı. Yazın hiç yağmur yağmadığı ve açık havada oturulamayacak kadar serin olmadığı için, ömrümüz dışarda geçerdi; bahçede oturur, bahçede yemek yerdik.

Her sabah kahvaltıdan sonra mürebbiyelerimiz beni ve bütün kuzenlerimi toplar, faytonlara bindirir, çamlar arasındaki turkuvaz koyda yüzmeye götürürlerdi.

Denizden dönünce, bahçede, sarmaşık kaplı kameriyenin altındaki uzun masaya kurulan sofraya ailece oturulur, tadını çıkara çıkara, keyifle öğle yemeği yenirdi.

O sofra bugünmüş gibi gözlerimin önünde: masanın başında,

Emir Zeid, annem, ağabeyim Nejad ve ben Büyükada'daki evin bahçesinde (1934).

beş vakit namazını eksik etmeyen, dini bütün bir Müslüman olan, melek yüzlü büyükannem oturuyor. Büyükannem, 60 yaşlarında, kuşağından sarkıttığı kiler anahtarlarını şıngırdatarak dolaşan, vardakosta bir kadındı. Bütün Giritliler gibi, hastalık derecesinde titizdi. Ortalıkta zerre toz kalmasın diye bütün gün hizmetçilerin peşinden koşar; akşamüstü bütün işleri bitince, güneşin son ışıklarının vurduğu eski zaman tarzı döşenmiş odasındaki divana oturur, başında kar beyazı tülbentiyle Kuran okurdu.

Büyükannem pembe, kuştüyü bir yasuğa benzerdi: koynunda yatayım diye beni kocaman, pirinç karyolasına çağırdığı zaman o yumuşacık vücuduna sarılıp uyurdum. Onun bir manastır odası-

nı andıran beyaza boyalı odasında, tavandan inen büyük cibinliğin altında yatarken, büyükannemin yüzümü okşayan soluğu bana bir sevgi ve güven simgesi gibi gelirdi.

Sofrada dedem yok; çünkü ben daha doğmadan önce, kim bilir kimin attığı bir kurşunla vurulup ölmüştü. Ölümündeki esrar perdesi hiç kalkmamıştı. Onu ancak misafir odasındaki üniformalı portresinden tanıyordum; göğsü madalyalarla dolu, sakallı bir paşa.

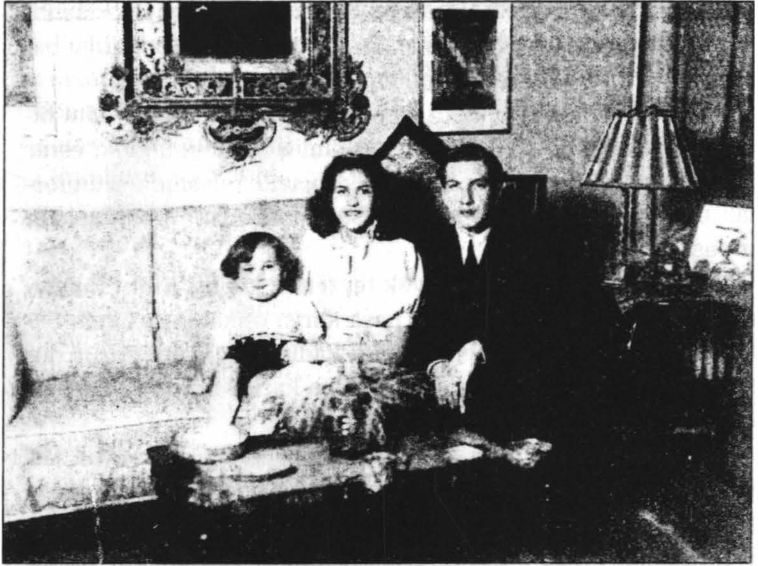
Büyükannemin sağında, büyük teyzemin kocası Emin Enişte, eniştemin yanında paşa kızı ve paşa karısı olmakla övünen, Şehir Meclisi'ne üye seçilmiş ilk Türk kadını olmaktan gurur duyan, tipik bir ağırbaşlı hanımefendi olan karısı, Hakkiye Teyzem oturuyor.

Büyükannemin solunda, haşin, dediğim dedik biri olan Vali Ahmet Enişte oturuyor. Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlere karşı Bağdat'ı savunurken, Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın emirlerine karşı gelmek cüretini göstermiş; böylelikle askerlerinin canını kurtarmıştı. Ama emre itaatsizlik ettiği için divanıharbe verilmiş ve idama mahkûm edilmişti. Başkumandan General Von Hindenberg duruma müdahale etmemiş olsa, eniştem idam mangasının karşısına dikilip kurşuna dizilmiş olacaktı.

Onun yanında en çok sevdiğim teyzem Ayşe oturuyor. Büyükannem gibi sarışın, beyaz tenli olan Ayşe Teyzemin her vesilede sulanıveren, masmavi, hülyalı gözleri vardı. Ayşe Teyzem, dört kız kardeşin en tatlısıydı. Bana hep "yavrum" der ve kendi çocuğu gibi davranırdı; ben de ona ikinci annemmiş gözüyle bakardım. Müziğe çok meraklıydı. Büyükada'daki evde her sabah onun piyanoda çaldığı Chopin valsleri ve Mozart sonatlarıyla uyanırdık.

Ayşe Teyzemin karşısında, geniş paçalı, beyaz ipek pantolonu ve çizgili, şık bluzuyla güzeller güzeli kuzenim Füreya oturuyor. Adaya, milletvekili ve Atatürk'ün yakın arkadaşı olan, kendinden çok yaşlı kocası Kılıç Ali'yle birlikte, Esen adındaki yatıyla gelmişti.

Kadınların gözdesi, nazik, zarif biri olan küçük dayım Suat, "Beyaz Güvercinim" diye hitap ettiği yarı Fransız karısına incir soyuyor. Suat Dayımı tapardım. İnce uzun yapısı, sıkıca arkaya taranmış simsiyah saçlarıyla Rudolph Valentino'ya benzerdi. Her zaman coşkulu, her zaman gülen, fıkralar anlatan, şarkılar söyleyen, odaya girerken Fred Astaire gibi dans ederek süzülüyormuş izlenimini veren biriydi. Gülümsediği zaman, buzlu bademler gibi parıldayan, bembeyaz, kusursuz dişleri görünürdü. Dayımın başkalarının duygularını sezme konusunda şaşırtıcı bir yeteneği vardı.

Kardeşim Raad, ben ve ağabeyim Nejad, Şakir Paşa Apartmanı'nda (1939).

herkesin sorununu, sıkıntısını, acısını kendine dert edinir, onlarla paylaşırdı. Bu özelliği yüzünden herkes de onu severdi.

Dayım, her zamanki gibi yine en küçük kardeşine, ailenin haşarı çocuğu Aliye Teyzeme takılıyor. "Suratındaki bu boyalar da neyin nesi? Palyaçoya dönmüşsün" diyor.

Aliye Teyze, dağınık, sarı bukleleri; simsiyah sürmeli, iri, lavanta rengi gözleri; allıklı yanakları, kabarık iç etekleri, kurdeleleri ve fiyonglarıyla, bir çocuğun oynayıp oynayıp tavan arasına attığı eski bir taşbebeğe benziyor. Kızkardeşlerin arasında evlenip çoluk çocuğa karışmamış bir tek o olduğu için, biz çocuklara analık ediyor, bize sahip çıkıp hakkımızı savunuyor. Yaşımız küçük olduğu halde, onun hayatında acı dolu bir sır olduğunu biliyoruz; çünkü ne zaman biri boş bulunup "Oncle Charles" diyecek olsa, öteki büyükler yan gözle bizi işaret ediyorlar, ağzından lafı kaçıran her kimse, o da hemen sözü değiştiriyor.

Masanın ucunda biz çocuklar, mürebbiyelerimizle oturuyoruz. Yanımda, hiç görmediğim esrarengiz Cevat Dayımın oğlu, kuzenim Sina oturuyor. Cevat Dayım hakkında bildiğim tek şey, Ege kıyısında, Bodrum denilen sessiz sakin bir balıkçı köyünde yaşadığı ve "Halikarnas Balıkçısı" takma adıyla yazı yazdığı. 1914'te büyükbabam Şakir Paşa'yı Afyon'daki çiftliğimizde vurup öldürdüğünü çok sonra öğrendim.

Yemekten sonra hepimiz öğle uykusuna yatıyoruz. Ağabeyim Nejad ile ben, üçüncü katın köşesinde, çam ağaçlarının ve kırmızı kiremitli çatıların üzerinden Marmara Denizi'ne bakan odamıza çıkıyor; yataklarımıza uzanıp Matmazel Tina "Kalkma vakti geldi" diye sesleninceye kadar ağır cibinlikler altında şekerleme yapıyoruz.

İkinci katta, bol güneş alan, büyük oturma odasındaki semaverin çevresinde toplandığımız çay saati, ailenin gün boyunca evin içinde geçirdiği tek zaman dilimi oluyor. Kimi nakış işlerken, kimileri de resim yapıyor, pasyans açıyor ya da çene çalıyor.

Çay bitince kuzenlerimle bahçeye iniyor, balıklı havuzların yanında, meyve ağaçlarının altında oyun oynuyoruz. Sonra dövme dondurma yemek ve o gün şehre inmiş olan bir dayımızı ya da teyzemizi getirecek vapuru karşılamak için iskeleye gidiyoruz. Arada sırada büyüklerden biri bize eşekle ada turu yaptırıyor.

Her yaz, denize bakan çamlıkta büyük bir aile pikniği yapıyoruz. Üzerine çeşit çeşit yemeklerin dizildiği halının çevresindeki minderlere oturup, bütün günü çamların altında yemek yiyerek, uyuyarak geçiriyoruz.

O 1938 yazı, çocukluğumun pek çok yazı gibi çok hoş geçti, ama bir trajediyle sona erdi. Göğsünde bir kitle olduğunu fark eden büyükannem bir gün doktora görünmek için şehre indi. Bir daha da geri dönmedi ve iki hafta sonra öldü. O ev bir daha hiç eskisi gibi olmadı.

5

İlk tiyatro sevgisi

İkinci Savaş yıllarını İstanbul'da geçirdik. Annem Maçka'da Ralli Apatmanı'nda kocaman bir daire, kendisine de Beşiktaş'ta ufak bir atölye tuttu; ayrıca Büyükdere'nin bir tepesinde harika manzarası olan Emir Zeid'in babasından kalma Şerifler Köşkü'nü yazlık evimiz olarak düzenledi. Beni de Amerikan Kız Koleji'ne yatılı yerleştirdi.

Hayatıma yön veren tiyatro aşkı, işte Kız Koleji'nde okuduğum o dönemde başladı. Sahneye ilk kez on altı yaşındayken, Altemur Kılıç'ın Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla yazdığı *İnsanlar Niçin Yaşarlar* adlı oyunda çıktım. Oyunun konusu önce Birinci Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'ni, sonra da Mütareke yıllarının İstanbulu'nu dile getiriyordu. Ben İngiliz subaylarıyla flört eden şımarık bir paşa kızını oynuyordum. Oyunda kimler yoktu ki... Tunç Yalman başroldeydi; İstanbul eski belediye başkanlarından (12 Eylül döneminde hapiste yatan) Ahmet İsvan vatansever bir Türk subayını, kardeşi merhum Mehmet İsvan da benimle flört eden İngiliz subayını canlandırıyorlardı. Sonradan, bir bukalemun gibi kişiliğini, mesleğini ve düşüncelerini değiştiren ve galiba şimdi de New York'ta bir Halvetiye dergâhının şeyhi olan Tosun Bayrak da "Paşa Babam"dı. Bülent Ecevit, sahne gerisinden tok ve güzel sesiyle Mehmet Akif'in "Çanakkale Şehitleri" şiirini okuyordu. Sonradan eşi olan Rahşan'la (Aral) oyun sırasında tanışmışlardı. Rahşan dekorların yapımında yardımcı olmuştu.

Ama bu olaydan daha da önemlisi, ertesi yıl Şehir Tiyatrosu'ndan konuk rejisör olarak gelen ünlü sanatçı Avni Dilligil'in sahneye koyduğu Sofokles'in *Elektra* oyununda Kraliçe Klitaimestra'yı canlandırmam oldu. Oğlum Orestes'i Tunç Yalman, kızım Elektra'yı Sara Korle, kocam Aigistos'u Ahmet İsvan oynuyordu. Kolej

Büyükdere Şerifler Köşkü'nde annem, Loloş Babam, ben ve Raad (1943).

sahnesinde oynadığımız bu oyun öylesine başarılı oldu ki, Tepebaşı Şehir Tiyatrosu'nda Kızılay yararına üç temsil vermemiz önerildi. Bu özel temsiller için dekorları Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuyan ağabeyim Nejad yaptı.

O günlerde bir yayınevíyle görüşmek üzere İzmir'den İstanbul'a gelmiş olan Cevat Dayım (Halikarnas Balıkçısı), benim tiyatroda oynadığımı duyunca koşup oyunu izlemeye geldi. Oyun sona erdiği zaman da sahne gerisinde patlayan o gür sesiyle, "Yaşa be Şirin, meğerse sen neymişsin!" diye yanaklarımdan şapur şupur öptü. Arkasından da "Yeteneklisin, yetenekli! Kim bilir belki bir gün aktris olursun da Bernard Shaw'un piyeslerinde oynarsın. Bence Shaw yüzyılımızın en esprili yazarıdır: Candida, evet inşallah bir gün Candida'yı oynarsın" dedi.

Dayıcığım Shaw'u çok severdi, birkaç oyununu Türkçe'ye çevirmişti. Elli yıllık sahne hayatım süresince ne rollerde oynamadım ki: Brecht'in *Cesaret Ana*'sından tutun, Thornton Wilder'in *Çöpçatan*'ına kadar... Fakat bir Shaw oyununda başrol oynamak şöyle dursun, figüran olarak bile sahneye çıkmak nasip olmadı.

Sizden özür diliyorum, dayıcığım. Sözüm söz, bu dünyaya bir dahaki gelişimde dileğinizi gerçekleştireceğim.

Annem oyunun ancak son gecesine yetişebildi. Seyirciyi selamlayıp makyaj odama geldiğimde, annemi orada koltukta oturuyor buldum. İri zümrüt yüzüklü elini masaya vurarak, "Bravo Şirinim bravo" dedi, "Rolü iyi kavramışsın, gayet güzel oynadın. Bakire kızım bana gerçek bir 'courtesan'ın ne olduğunu gösterdi doğrusu! Hele sahneye girişinde, pelerinini şöyle bir el hareketiyle Romalılar gibi omzuna savurmana bayıldım." Sonra da "Böyle güç bir rolü bu kadar kendine güvenle oynayabilmek bir genç kız için büyük başarı" diye ekledi. (Şehir Tiyatrosu'ndan ödünç aldığımız beyaz ve altın renkli Yunan kostümü üzerine annemin koyu kırmızı kadifeden, bol pelerinini giymiştim. Pelerini tek elimle sağa ya da sola savurabilmek ve dönüşlerimde eteklerini Mevlevî dervişlerininki gibi dalgalandırabilmek için epey prova yapmıştım. Annem bu dökümlü, kırmızı kadife pelerini, Berlin'de Hitler'in kabul resmine giderken giymek üzere Paris'in ünlü modacısı Schiaparelli'ye diktirmişti.)

Annem, "Unutma, iki perde arasında doğdun... Belki de kısmetin ilerde tiyatro sanatçısı olmaktır" dedikten sonra oturduğu koltuktan kalktı, iki yanağımdan öptü ve kostümümü değişmemi bile beklemeden makyaj odasından çıkıp gitti.

Elektra'da Nezih Neyzi, Tunç Yalman, Sara Korle, Avni Dilligil, ben, Ahmet İsvan ve önde Sabahat Karanasan (1943).

Annem makyaj odasından gittikten sonra, üzerimi değişmeye ve odayı toparlamaya koyuldum. Kostümümü askıya astım, pelerini katlayıp valize koydum. Makyaj masasının üzerindeki fondöten, pudra, ruj ve rimel kutularını toplarken, aynada kendime son bir kez daha baktım. Elim aynaya doğru gitti, aynayı okşadı. İçimden bir ses, "Belki günün birinde buraya yeniden dönersin" diye fısıldadı.

Tam yirmi yıl sonra kendimi aynı makyaj odasında buldum. Aynayı yine okşayıp, "Görüyor musun, döndüm" dedim. Tennessee Williams'ın *Dövme Gül* adlı oyununu oynuyorduk. Ben, oyunun film uyarlamasında Anna Magnani'nin canlandırdığı Serafina rolünü oynuyordum. Daha dünmüş gibi aklımda: 22 kasım 1963 günü matine temsilini bitirdiğimiz sırada Amerikan Başkanı Kennedy'nin vurulduğu haberi ulaştı. Hepimiz donakaldık. Belediye yetkilileri, Kennedy'ye saygı göstermek adına akşam temsilimizi iptal ettiler. Şehir Tiyatroları'nın altı sahnesinde de o gece temsil verilmedi. Oysa New York'taki tiyatrolar perdelerini kapatmadı ve Broadway'de oyunlar oynandı.

Kraldan daha mı kralcıydık acaba?..

6

Ver elini Amerika

Koleji bitirmeden Amerika'ya gittim ve 1945'in sonbahar dönemi için New York'taki ünlü Columbia Üniversitesi'nin karşısındaki kız koleji Barnard'a kabul edildim. Ancak, savaşın hemen ertesinde sivillerin yararlanabileceği herhangi bir ulaşım aracı olmadığından, sabırsızlık içinde İstanbul'da beklemek zorunda kaldım.

Sonunda havanın esip gürlediği bir ocak günü, Amerikan konsolosu telefon edip, "Romanya'nın Varna Limanı'ndan hareket eden bir Liberty gemisi iki gün içinde İstanbul'a gelecek, burada konakladıktan sonra Amerika'ya gitmek üzere yoluna devam edecek" dedi. "Sekiz yolcu alacak yerleri varmış. Siz bizim öncelik listemizin en üst sırasında olduğunuz için o gemiyle gidebilirsiniz, tabiî eğer hazırsanız" diye ekledi. Sevinçten bir çığlık atarak, "Hazır olmak da söz mü, bavulumu çoktan topladım, aylardır her an gitmeye hazır bekliyor. Tabiî ki gideceğim" dedim.

Liberty gemisi rıhtıma yanaşmayıp açıkta demirlediği için, ailem beni vapura kadar uğurlamak üzere bir motor tuttu. Bizimkiler gemiyi alıcı gözle iyice inceledikten, hayırlı yolculuk dilekleriyle yatağımın üstünü hediyelerle doldurduktan sonra sıra kucaklaşıp öpüşerek vedalaşmaya gelince, her biri gidişimle ilgili fikrini belirten bir şeyler söyledi.

Nejad gidişimden pek hoşnut olmadığını gösteren bir tavırla, "Neden illc de Amerika'ya gitmek istediğini bir türlü anlayamıyorum. Pekâlâ İngiltere'de de okuyabilirdin. Kim bilir seni tekrar ne zaman görebileceğim" dedi.

Annem bana sıkı sıkı sarılıp yüzümü öpücüklere boğarak, "Her gördüğün şeyle ilgili duygularını, düşüncelerini bana bütün ayrıntılarıyla yaz. Günlük raporlara benzeyen kuru mektuplar istemem" dedi.

New York yolculuğuna çıkmadan bir yıl önce.

Sevgili Suat Dayım, "Şirinaki, Şirinaki" diye sevinçten cıvıldayan bir sesle konuştu: "Amerika'yı öyle çok seveceksin ki. Sakın San Francisco'ya gitmemezlik etme! Keşke senin yerinde olabilseydim!" (Suat Dayım bir zamanlar Sayida Spreckles adında San Francisco'lu zengin bir güzelle evliydi.)

Hiçbir zaman ciddiyetini elden bırakmayan Hakkiye Teyzem, "Amerikan filmlerinde görüyorum. Orada serbestliğin rezilliğini çıkarıyorlar. Sen sen ol, o yakışıklı, mavi gözlü, masum görünüşlü Amerikan gençlerine kendini kaptırma" diye tembihledi.

Lavanta mavisi iri gözleri yaşlarla dolan Aliye Teyzem, "Resim ve piyano derslerini sakın ihmal etme Şirinaki" dedi, "Bir de oradaki kızların yaptığı sporları yapmaya kalkışma."

Sevgili kuzinim Füreya, "Yalnızlık çeker ve mutsuz olursan, her an eve dönebileceğini aklından çıkarma" dedi.

Benimle en son vedalaşan Loloş Babam oldu. Hiçbir şey söylemeden başını öne eğdi, ben de her zaman yaptığım gibi başının tepesine bir öpücük kondurdum. Emir Zeid'in kaliteli pipo tütü-

nü ile limon kolonyası karışımı kokusu genzime doldu.

Vedalaşma töreni sona erince geminin merdiveninden motora indiler. Motor kıyıya doğru yola çıkınca hepsi mendillerini sallamaya koyuldular. Nejad onunla da yetinmedi, paltosunu çıkarıp sallamaya başladı. Motor kıyıya yaklaştıkça ufalmaya başladı ve sonunda ailem, tam sekiz yıl hasret kalacağım İstanbul'un minareler ve kubbelerle çizilen o muhteşem silueti önünde minicik bir nokta haline geldi.

Deniz yolculuğu uzun ve olaylı geçti. Şubat, sayılı fırtınalarıyla nam salmış bir aydır; biz de Akdeniz'i geçerken bu fırtınalardan birkaçına tutulduk. Önce geminin başı sarsılarak vuruyordu dalgalara, sonra dalganın üzerinde tam yükselirken bu sefer de kıçtan bir dalga yiyor ve cadı kazanına düşmüş ceviz kabuğu misali sallanıyorduk.

Savaş sırasında topçuların kaldığı kıç güvertedeki iki kamaradan birini bana, diğerini de Washington'da görevli Türk deniz ataşesinin karısıyla küçük kızına vermişlerdi. Top, kamaranın bir buçuk metre kadar ötesindeki taretin üzerinde hâlâ namlusu kıça dönmüş duruyordu. Bu kamaralar tam uskurun üzerinde olduğu ve gemide de safra bulunmadığı için, geminin her dalgaya toslayışında burnu suya gömülüyor, kıçı havaya kalkıyor, uskur suyun üstüne çıkıp havada döndükten sonra müthiş bir sarsıntıyla suya çarpıyordu.

O ufacık kamarada sandalye olmadığından okumaya da yazmak için yatağın üzerine oturmak zorunda olduğum için, her dalgada kafamı üst ranzaya çarpa çarpa yumurta büyüklüğünde bir şiş oluştu tepemde. Soluğu lostromonun kamarasında aldım; kafamdaki şişi irikıyım, kızıl saçlı İrlandalıya gösterip kirpiklerimi kırpıştırarak, "Şu halime bir bakın Mr. Bos'n" dedim. "Üst ranza yüzünden başıma neler geldi. Şuna bir çare bulabilir misiniz?" Lostromo, "Hiç merak etme yavrum" dedi, "Ben hallederim." Ertesi sabah ellerinde testereyle iki tayfa gelip üst ranzayı kestikleri gibi şiltesi, çarşafları, battaniyeleri ve yastıklarıyla birlikte fırlatıp denize attılar. "Aman ne yapıyorsunuz? Onların hepsi işe yarardı" diye seslendim. Tayfalar "Orasını kamarot düşünsün. Onların hesabı ondan sorulur" deyip omuz silktiler. Böylece Amerikalıların düşüncesiz israflarına ilk kez tanık oldum.

27 yaşındaki kaptanımız dahil, gemide benim dışımdaki hemen hemen herkesi deniz tuttu. Elimde kova, ilk yardım görevlisi gibi ondan ötekine koşuyor, midesi bulananlara kovayı yetiştiriyordum.

İstanbul limanından hareketimizden on gün sonra müthiş bir fırtınaya daha yakalandık. Dalgalar yüzünden hiçbir şey konulduğu yerde durmadığı için yemek pişirilemiyordu; yemekhanenin önündeki güverte aralığı tabak bardak kırıklarıyla doluydu.

Annemin armağanı olan Guerlain'in Shalimar şişesi daha ilk dalgada yere düşüp parçalandığından, yolculuğun sonuna kadar kamaramda parfüm kokusundan geçilmedi.

Bitişik kamaradaki Washington'daki Türk deniz ataşesinin karısı ile kızı da fırtınada öylesine perişan oldular ki, sonunda ikinci kaptan hallerine acıyıp kamarasını onlara verdi; kendisi de kaptan köprüsündeki bir bankta kıvrılıp yattı. Böylece geminin kıç tarafında bir başıma kaldım. Bir ara kaptan, "Can yeleğini sırtından eksik etme" diye uyardı beni. "Bu gemiler savaş sırasında alelacele ve ucuzuna getirip yaptırıldı. Bu yüzden kaç tanesi ortadan ikiye bölüp battı. Tetikte dur, geminin kıçı gövdeden ayrılıp giderse kendini kolla ki, sen de onunla birlikte gitmeyesin" dedi. Ömründe ilk kez deniz yolculuğuna çıkmış on dokuz yaşındaki bir genç kıza söylenecek söz müydü bu?

Neyse ki çok geçmeden fırtına dindi de, gemideki hayat normale döndü. Sıcak yemek ne güzel şeymiş meğer!

Gemide sekiz yolcu vardı. George Palade diye bir Rumen doktor ve görmüş geçirmiş, hayli şımartılmış karısı İrene'yle arkadaş olduk. İrene Romanya'nın ünlü silah kralı Metaxa'nın tek kızıydı. Bükreş sosyetesinde el üstünde tutulan, kralla yiyip içmişliği olan, evlenmeye gönüllü sıra sıra talipleri kapısını aşındıran bu kızın, o ciddi görünüşlü, halim selim doktorla niçin evlendiğine akıl sır erdiremiyordum. Hiç de dengi dengine bir evlilik gibi görünmüyordu. Ama haklarını yemeyeyim, bana büyük dostluk gösterdiler; bir abla, bir ağabey gibi beni kanatlarının altına aldılar. Bir gün İrene Romanya'dan kaçırdığı mücevherlerini gösterdi bana. Gözlerime inanamadım. Keten bir şeridin üzerine dikilmiş, iki iki buçuk santimetrekare iriliğindeki yontulmamış pırlantalar, zümrütler ve yakutlar gözlerimi kamaştırdı. Romanya'da yönetime komünistler gelince, İrene mücevherlerin dikili olduğu kumaşı elbisesinin altından kuşak gibi beline dolayıp Bükreş'ten İstanbul'a kaçmış. Ne büyük bir tehlikeyi göze almış. New York'a vardığımızda, gümrük görevlisi, onu Park Avenue'daki yeni evlerine götürecek zırhlı araba gelmeden gümrük bölgesinden ayrılmasına izin vermedi.

Yıllar sonra İrene Palade intihar etti; Doktor Palade ise Yale Üniversitesi'nde yaptığı kanser araştırmalarından dolayı Nobel

Ödülü'nü aldı. Bu karıkocayı Amerika'da birbirlerinden ne kadar farklı bir kader bekliyormuş meğer.

Gemiye binmemizden iki hafta sonra, Cezayir'in hareketli liman şehri Oran'a vardık. Şükürler olsun! Gemideki herkes kendini bir an önce karaya atma telaşındaydı. Palade ailesi, bütün yolcuları ve başta süvari olmak üzere geminin üst düzey görevlilerini bir lokantaya akşam yemeğine davet etti. Sevinçten uçuyordum; çünkü o gün 3 mart 1946, yani yirminci yaş günümdü.

Cezayirliler ile Fransızların tıklım tıkış doldurduğu, sigara dumanından göz gözü görmeyen, yüksek sesli konuşmalar yüzünden kimsenin kendi sesini bile duyamadığı, çiğ ışıkla aydınlatılmış, büyük ve sevimsiz bir lokantaya gittik. Yandaki salonda gürültülü bir orkestra çalıyor, çiftler küçük piste sardalye istifi gibi doluşarak sözümona dans ediyorlardı. Bizim süvarilerin jilet gibi ütülü, pırıl pırıl haki üniformaları yanında lekeleri daha da çok sırıtan beyaz örtülü uzun masaya oturur oturmaz bir garson kalabalığı etrafımızı kuşatıp sofranızı yerel ordövr tabaklarıyla donattı. Kuzu eti, kuskus, üzerine de fıstıklı baklava yiyip bol bol Fransız şarabı içtik. Yemek boyunca sofradakilerin her biri şerefime kadeh kaldırıp, "Doğum günün kutlu olsun Şirin", "Amerika'daki günlerin güzel geçsin", "İyi bir eğitim yapmanı dilerim", "Her şey gönlünce olsun, bütün düşlerin gerçekleşsin" diyerek beni kutladılar.

Bir ara orkestra dans müziğini kesip, "İyi ki doğdun Şirin"i çalmaya başladı, masadakiler bir ağızdan orkestraya eşlik ettiler. Sevgili Dr. Palade usulca orkestranın yanına gidip bu parçayı çalmaları için rica etmişti. Epey yüklü bir bahşiş vermiş olmalı ki, "İyi ki doğdun"u büyük bir coşkuyla çaldılar. Mutluluktan uçuyordum, başım göğe ermiş gibiydi. Afrika'nın egzotik bir liman kentinde, daha üç hafta önce varlıklarından bile haberdar olmadığım, oysa şimdi ailem kadar yakınlık duyduğum insanlarla birlikte yirminci yaş günümü kutluyordum. Az sonra orkestra, ikinci bir bahşiş umuduyla, "Deep in the Heart of Texas"ı çalmaya başladı. Biz de çılgınlar gibi tempo tutup el çırparak şarkıya katıldık. Ama o anda bir düşler âleminde olmama rağmen, lokantada soğuk bir hava estiğini fark ettim. Çevremizdeki masalarda oturanlar, şarkı söyleyip el çırpmak şöyle dursun, öfkeden şimşek çakan bakışlarını üzerimize dikmişler, hırsla bakıyorlardı. Orkestra yeniden dans müziği çalmaya başlayınca, gemi süvarileri grubumuzdaki bütün hanımları dansa kaldırdılar. Ben biriyle dans ederken, masamızdaki bütün diğer erkekler sırayla araya gi-

rip bana kavalyelik etmek istedikleri için bir türlü dansı bitirip yerime oturamıyordum. Müzik alabildiğine gürültülüydü. Lokantayı saran sigara dumanı ve sarmısak kokusu boğucuydu. Dans pisti de iğne atsanız yere düşmeyecek kadar dolu olduğundan ne kıpırdayabiliyor ne de soluk alabiliyorduk. İkinci Kaptan Jim'le yeni bir dansa başladığımız sırada, müziğin gürültüsünü bastıran bir vaveyla yükseldi; İngilizce ve Fransızca küfürler, kırılıp parçalanan tahta sesleri duyuldu. Olduğumuz yerde donakaldık. Jim elimden tutup beni pistin dışına çekti ve lokanta salonuna götürdü. İçerde meydan kavgası çıkmış, kıyamet kopuyordu. Laurel-Hardy filmlerinde surata pasta atma yarışmaları vardır ya, işte tıpkı onun gibi millet eline ne geçerse birbirine savuruyor, sandalyeler havada uçuşuyordu. Masalar devrilmiş, şişe ve tabak kırıkları yerlere saçılmıştı.

Lokantada bizim gemi mürettebatı ve onlarla kapışan yerli halk dışında hemen hemen kimse kalmamıştı; anlaşılan, kavga çıkınca diğer müşteriler kaçıp gitmişlerdi. Masada gemi yolcularından sadece Dr. Palade kalmıştı. Dr. Palade, kapıda beni görür görmez yerinden fırladı, kolumdan tutarak lokantanın önündeki kaldırıma itti; Jim de peşimizden geldi.

Dr. Palade, Jim'e dönüp, "Kamarot öteki yolcuları gemiye götürdü; kaptan ve çarkçıbaşı ise tutuklanıp nezarete atıldılar" dedi.

Şaşkınlıktan küçük dilini yutacak hale gelen Jim, "Peki ama bütün bunlar göz açıp kapayana kadar nasıl oldu?" diye sordu.

"Lokantadaki bütün Fransızlar ve yerliler. bir işaret almışlar gibi, aynı anda hep bir ağızdan bağırmaya, bizim süvarilere verip veriştirmeye başladılar. Salon bir anda savaş alanına döndü."

Jim, "İçerdeki çocuklar başlarının çaresine bakarlar; ben şimdi hemen Amerikan konsolosunu bulup, kaptan ve çarkçıbaşının salıverilmelerini halletmek zorundayım" dedi.

Bir taksiye atlayıp konsolosluğa gittik, konsolosu uykusundan kaldırdık: adamcağız pijamasının üzerine paltosunu geçirip bizimle birlikte karakola geldi. Dr. Palade ve ben konsolos ile Jim'i orada bırakıp rıhtıma gittik. Geminin motoru bizi bekliyordu. Yağmur yağmaya başlamıştı. Şehirde o meyhane senin, bu bar benim gezip iyice kafayı bulan ve ayakta duracak halleri kalmayan bir alay tayfayla birlikte motora doluştuk. Gemiye yaklaşırken tayfalardan biri denize yuvarlandı: tomistan edip onu tekneye çektik. Gemiye yardığımızda hepimiz tepeden tırnağa sırılsıklamdık.

Sallanan iskele merdivenine ha düştüm ha düşeceğim diye tırmanmaya çalışırken, kendi kendime, "Kızım Şirin" dedim, "yir-

minci yaş gününü ömür boyu unutmayacaksın." Güverteye ayak bastığımızda gözlerime inanamadım; sarhoşluktan kendini kaybeden tayfalar, buz gibi suda ayılmak için olsa gerek, birbiri peşi sıra denize atlıyorlardı. Hepsi tek tek denizden toplandıktan ve bir gözü morarmış kaptan ile yediği yumruklardan burnu kırılmış çarkçıbaşı sabahın dördünde sağ salim gemiye ulaştıktan sonra hemen demir aldık ve Oran Limanı'ndan hareket ettik. Gemi kıyıdan açılınca herkes rahat bir soluk aldı.

Fransızların Amerikalılara karşı o geceki düşmanca tavırlarının nedenini çok daha sonra öğrendim. Meğer 1942 sonlarında, General Eisenhower'ın komutasındaki İngiliz-Amerikan orduları, Vichy Hükûmeti'ne bağlı Fransız askerlerini Kazablanka ve Oran'da ağır bir yenilgiye uğratmış ve Fransız donanmasını da batırmış. •

Kötü hava koşullarının aralıksız sürmesi dışında, Atlantik Okyanusu'ndaki yolculuğumuz olaysız ve sorunsuz geçti. İstanbul'dan hareketimizden 32 gün sonra, 27 mart 1946 sabahı şafak sökerken, gemimiz New York Limanı'na girdi. Manhattan, şehrin üzerine inmiş pembemtırak bulutların içine uzanan gökdelenleriyle, keten helvasına bulanmış Oz ülkesini andırıyordu.

Acaba ben de masaldaki Dorothy gibi çeşitli serüvenler yaşayacak mıydım?

7

New York

İstanbul'daki Amerikan Koleji'nin Boğaz'a bakan bir tepedeki görkemli kampüsünden sonra, Yukarı Broadway'de bir metro istasyonuna bakan, çevresi bakkal dükkânları, Çin çamaşırhaneleri ve ucuz lokantalarla kuşatılmış Barnard Koleji, beni hayli düş kırıklığına uğrattı.

Amerika'da onca güzel kolej varken, Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın Emir Zeid'e niçin bu okulu tavsiye ettiğine şaşırmıştım. Barnard'ın kampüsü olmadığı gibi, İstanbul'da alıştığım ve mutlu olduğum kampüs yaşamı da yoktu. Ancak, eğitim programı ve hocaları mükemmeldi. Dersler de zor olmakla birlikte, insanı öğrenmeye teşvik eden, yeteneklerini ortaya çıkaran derslerdi. Sınıf arkadaşlarım da çok çalışkan öğrencilerdi. Bütün gece uyumadan çalışabilmek için, avuç avuç çekirdek kahve yuttuklarını bilirim.

Derslerin ağırlığından birlikte vakit geçirmeye pek fırsat bulamasak da, çevremdeki öğrencilerin hepsi içten, dost tavırlı ve yardımseverdi.

Bu tüvit etekli, mokasenli, gözlüklü kitap kurtları, erkek arkadaşlarıyla buluşmaya gittiklerinde öyle bir süslenip püslenirlerdi ki, bunların aynı kızlar olduğuna bin şahit isterdi. Dokuz yüz kırkların sonunda pek moda olan ve Chanel'in deyimiyle "küçük siyah elbiseler"inin üzerine güzel birer şal alır ya da kürk giyerlerdi. Takıp takıştırırlar, alabildiğine makyaj yaparlar, nerdeyse parfümü şişeyle üzerlerine boca ederler, sonra da sevgilileriyle gecenin keyfini çıkarmaya giderlerdi. Hiç makyaj yapmayan, hiçbir zaman siyah giymeyen, yalnızca süssüz, sade parti giysileri olan ve erkek arkadaşlarıyla buluşmayı akıllarının köşesinden bile geçiremeyen memleketimin kızlarından ne kadar farklıydılar.

Ben de Barnard'daki kızların yaşamını taklit etmeye çalışıyordum; hem yeteri kadar ders çalışıyor hem de New York kentinin sunduğu zenginliklerin tadını çıkarıyordum. İlk işim, Riverside Drive'dan iki katlı otobüse binip 5. Cadde'deki Bonwit Teller'a gidip o "küçük siyah elbise"den edinmek oldu. Sonra milkshake içmek için Schrafft's "drugstore"una uğradım. Bu drugstore'lar çok hoşuma giden bir yenilik oldu. Paskalya zamanı olduğu için, 5. Cadde'de vizon kürklerinin içine emprime elbiseler giyip, başlarına rengârenk yapma çiçekler ve meyvelerle süslü şapkalar geçirmiş kadınlara rastlıyordum. Emprime giysiler ve çiçekli şapkalar bana yazı hatırlatırken, kürk mantolarla ancak kışı bağdaştırabiliyordum. İkisinin bu karışımı, tipik Amerikan tarzıydı.

Amerikan yaşam biçimine uyum sağlamaktaki en büyük adımım, sınıf arkadaşlarımın erkek arkadaşlarıyla "date" diye adlandırılan buluşmalarına ayak uydurmak oldu. Okulun yakınındaki International House'da tanıştığım İsveçli bir çocukla ilk kez sinemaya gittikten sonra okula döndüğümde, yatakhanenin giriş kapısındaki sundurmanın altında kapının kapanma saatinden önceki dakikaları öpüşüp koklaşarak değerlendiren bir kalabalıkla karşılaşınca şaşkına döndüm. Beni asıl şaşırtan, yatakhane imza defterinin başında oturan öğretmen oldu. Kızlar ile oğlanların bu hali çok doğalmış gibi, öpüşüp koklaşanlara hiç aldırış etmeden oturuyordu. Oysa ben gördüklerimden öylesine utanmıştım ki, erkek arkadaşıma teşekkür ederim ya da iyi geceler bile demeden ve arkama bakmadan koşa koşa yatakhaneye girdim.

Türkiye'de insanlar öyle uluorta öpüşmezler, öpüşmeyi mahrem sayarlardı. Bir kız, akşam yemeğine veya gezmeye gittiği herhangi biriyle öpüşmez; ancak sözlüsünü ya da nişanlısını öperdi. Erkekler de rahatça öpüşen kızlara pek iyi gözle bakmazlardı. Çok eskilere gitmeye gerek yok; 1956 yılında Türk kocamla takside öpüştüğümüz zaman, şoför dönüp, "Benim arabam kerhane değil. İnin aşağı!" diye kovalamıştı bizi. Devirler nasıl da değişiyor! Bugün aynı Türkler, üstsüz güneşlenen turistleri içlerine sindirdikleri gibi, kendileri de sevgilileriyle dans etmek için diskoları sabaha kadar dolduruyorlar, parklarda herkesin gözü önünde sarmaş dolaş öpüşüyorlar. Cenazelere bile yalnız başları değil, son moda göbekleri açık geliyorlar.

Amerika'da beni şaşırtan bir başka âdet de, "blind date" dedikleri, hiç tanımadık biriyle gezmeye gitmekti. İnsanın durup dururken bir yabancıyla çıkmasını havsalam almıyordu. Yine de, bir arkadaş West Point'e dansa gitmemizi teklif edince, ruhumdaki se-

rüvenci bu daveti kabul etti. Bu ünlü askerî akademi ve üniformaları sarı pirinç düğmeli öğrenciler öylesine dillere destandı ki, ben de merakımı yenemedim. Bana "blind date" diye düşe düşe, boyu çenemin hizasında, al yanaklı, mahcup bir Kansaslı çiftçi çocuk düşmez mi! Benim çarpıcı kişiliğimden ve egzotik geçmişimden çok etkilenen oğlanın ağzı dili bağlandı. Ve o hafta sonu tam bir fiyasko oldu. Neyse ki, New York yaşantısına katılabilmek için "date"lere muhtaç değildim; aile ahbapları aracılığıyla tanıştığım birkaç kişi beni tiyatrolara, en iyi lokantalara ve gece kulüplerine götürüyordu. Hatta Harlem'deki Cotton Club'a bile gittim.

New York'ta en çok sevdiğim şey, tiyatrolardı. Irak elçisinin kızı, beni ilk izlediğim Amerikan oyunu olan, Arthur Miller'ın yazıp büyük yönetmen Elia Kazan'ın sahneye koyduğu *Bütün Oğullarım*'a götürünce, şaşkınlıktan dilim tutuldu. O güne kadar gördüğüm oyunlar, yalnızca Berlin'de seyrettiğim çocuk piyesleri ile İstanbul'da izlediğim birkaç ağdalı Shakespeare ve birkaç da fars türündeki komedi olmuştu. O oyunda gördüğüm doğal, gerçekçi, abartısız oyun tarzı beni büyüledi. Hele Ed Begley ve Arthur Kennedy gibi iki büyük oyuncunun canlandırdığı baba ile oğul arasındaki o tartışma sahnesini hiç unutamam. Sanki kapı aralığından gerçek bir aile kavgasına tanıklık ediyormuşum gibi geldi. Sonradan Arthur Miller'ın daha birçok oyununu görüp, hayran kaldım. Miller'ın beni en etkileyen oyunu, 1950'lerde komünist düşmanı, gaddar senatör MacCarthy'nin ABD Kongresi'ne hâkim olup ülkede terör fırtınası estirdiği dönemde yazdığı *Cadı Kazanı* oldu. Sahnede gördüğümüz olaylar her ne kadar XVII. yüzyılda bağnaz Salem kasabasında geçiyor idiyse de, gerçekte 1950'ler Amerikası'nı yansıtıyordu. Senatör MacCarthy'nin sindirme politikası, o devrin solcu sayılan pek çok aydınının ve sanatçısının başını yedi. Oysa 1930'ların Amerikası'nda Komünist Parti'ye üye olmak, sanatçılar ve aydınlar arasında neredeyse moda diyebileceğim, yaygın bir eğilimdi. Örneğin Elia Kazan, Melina Mercouri'nin kocası rejisör Jules Dassin, John Garfield, Sam Wanemaker şu anda ilk aklıma gelen isimler.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu aydınların düşünceleri ve inançları tamamen değişmiş olduğu halde, MacCarthy onlara acımasız davrandı. Kimisi işinden atıldı, kimi Amerika'yı terk etmek zorunda kaldı, kimi kahrından öldü. Ben bile o sırada televizyon programına çıkabilmek için "Komünist Parti'ye hiçbir zaman üye olmadım" diye bir kâğıt imzalamak zorunda kaldım.

New York'ta gördüğüm ikinci oyun, Tennessee Williams'ın *Sı-*

ça Kümes'iydi. Williams'ın akıcı dili ve işlediği karakterlerin derinliği beni büyüledi. Böylece Amerika'da gördüğüm ilk iki oyun, bana o devrin en ünlü iki yazarını tanıtmış oldu. Williams, bugün de en sevdiğim Amerikalı oyun yazarıdır. Güzel bir rastlantıyla, New York'taki ilk profesyonel rolüm de, Williams'ın *Puslu Yaz* oyunundaki Roza Gonzales karakteri oldu.

Bu arada derslerimi de ihmal etmiyordum. Günün birinde politikaya atılırım, milletvekili olurum düşüncesiyle, Barnard Koleji'nde uluslararası ilişkiler okuyordum. New York'taki Türk ve Irak diplomatları sayesinde Birleşmiş Milletler toplantılarını ve Güvenlik Konseyi'nin çalışmalarını yakından izliyordum. Okulda da, dış ilişkiler konusunda pek çok toplantı ve münazaraya katıldım. Siyonistlerin İsrail devletini kurmak için yaptıkları baskı giderek tırmandığından, o günlerin en önemli gündem maddesi "Filistin sorunu"ydu.

Barnard Koleji'nin karşısındaki Columbia Üniversitesi'nde, bu sorunu tartışmak üzere bir açık oturum düzenlendi. Açık oturumda bir İngiliz İşçi Partisi milletvekili, İngiltere'nin tezini savunacak; zamanında Ben-Gurion'la omuz omuza savaşmış bir Siyonist kendi görüşlerini aktaracaktı. Ancak Arap-Filistin tezini savunacak biri bulunamamıştı. 1946'da Barnard Koleji'nde de, Columbia Üniversitesi'nde de Arap öğrenci şöyle dursun, zaten çok az sayıda yabancı olduğunu unutmamak gerekir.

Oturumu düzenleyenler, benim Türk, Müslüman, Ortadoğulu olduğumu ve Irak kraliyet ailesiyle yakınlığımı bildikleri için, konuya aşina olduğumu düşünerek, Arap-Filistin tezini benim savunmamı önerdiler. Bu öneri karşısında afalladım. Nasıl olur da, benim gibi 20 yaşında gencecik bir kız, o ilim irfan sahibi adamlarla boy ölçüşebilirdi? Ama işin o meydan okuma niteliği, mizacıma pek uygun düştüğü için kabul ettim.

Hemen Washington D.C.'deki Arap bürosuna bir mektup yazıp, konuyla ilgili bütün belge ve bilgileri istedim. Bunları dikkatle inceledim. Siyonistlerin toprak hakkı iddialarını ve Filistinlilerin karşıtezlerini bir bir irdelemek için, sular seller gibi ezberledim.

Oturum günü, belime sımsıkı oturan siyah bir gabardin tayyör giydim; başıma da tülü hafifçe alnıma inen kırmızı kadife bir şapka taktım. Annemin önemli görüşmelere giderken cesaretlenmek için bir kadeh konyak içtiği aklıma gelince, yolumun üzerindeki içki satan bir dükkâna girip bir küçük Hennesy konyak aldım. Dükkân sahibinden mantarı açmasını rica ettim ve şişeyi kafama

New York'taki ilk profesyonel rolüm, Tennessee Williams'ın *Puslu Yaz* oyunundaki Roza Gonzales oldu (1952).

dikip koca bir yudum içtim. Adam, gün ortasında dükkânın ortalık yerinde kafasına şişeyi diken bu şık, ama yeniyetme kızın davranışını hiç de hoş karşılamadığını bakışlarıyla belli ediyordu. Herhalde, "Eve gidecek kadar bile sabredemedi; zavallıcık, daha bu yaşta alkolik olmuş" diye düşünmüştür.

Columbia'da oturumun yapılacağı salon hıncahınç doluydu. Kalabalığı yararak rakip konuşmacıların oturduğu platforma doğru ilerlerken, herkes hayretle beni süzüyordu. İzleyicilerden biri, "Bu Arap olamaz" diye fısıldadı. Bir başkası, "Dalga mı geçiyorsun; Arap daha gelmedi" diye cevap verdi. Hiç kuşkusuz, salondakiler irikıyım, ürkütücü görünüşlü, kara bıyıklı birini bekliyorlardı. O zamanlar Arap deyince, Amerikalıların gözlerinin önüne Hollywood

yapımı *Ali Baba ve Kırk Haramiler* ya da *Binbir Gece Masalları* filmlerindeki minderlere kaykılmış, göbek atan dansözleri seyreden, koca göbekli, yağlı tipler gelirdi. Ne yazık ki, bugün de Amerikalıların kafasındaki Arap imajı daha iyi değildir; çünkü şimdi de Arap ile terörist kavramları adeta özdeşleşmiş durumda.

Platforma varınca beni küçümseyerek süzen diğer tartışmacıların ellerini sıktım. "Bu acemi çaylak mı bizimle tartışacak?" diye düşündükleri bakışlarından anlaşılıyordu. Oturum başkanı, konuşma sırasını belirlemek üzere kura çekeceğimizi söyledi. Kura sonucunda ilk konuşmayı benim yapacağım anlaşılınca, dizlerimin bağı kesildi. Kürsüye giderken bacaklarım titriyor, dizlerim birbirine çarpıyordu. Sözlerime, "Siyonistler, Filistin üzerinde hak iddia ediyorlar; ama unutmayalım ki, bu topraklar binlerce yıldır Filistinlilerin yurdu olmuştur" diye başladım. Sonra Siyonistlerin öne sürdüğü on iddiayı ele aldım ve Filistinlilerin her konudaki karşıtezlerini ayrıntılı bir biçimde anlatıp açıkladım. Konuşmamı bitirip notlarımı bir yana koyduktan sonra, kürsüde kollarımı kavuşturup dimdik durdum ve salondakilerin gözlerinin içine tek tek bakarak dramatik bir tonda sözümü tamamladım: "Filistin sorununun çözümü Filistin'de değil, bu salondaki herkesin yüreğinde ve aklında yatmaktadır."

Herkes büyük bir şaşkınlıkla bana bakıyordu. Acaba ne demek istemiştim? Bu genç kız neden söz ediyordu? Dünyadaki Yahudi aleyhtarlığına saldırarak sözümü sürdürdüm: "Eğer yeryüzünde Yahudi aleyhtarlığı olmasaydı; İspanyol Engizisyonu, Dreyfus Olayı, Rusya ve Polonya'daki Yahudi katliamı, hepsinden daha da önemlisi Nazi soykırımı olmasaydı, bugün bir Filistin sorunu da olmazdı" dedim ve "Filistinliler, Hıristiyanların kefaretini ödemek için topraklarının gasp edilmesine karşı çıkıyorlar; çünkü Müslümanlar ile Yahudilerin ezelî ebedî düşman olduğunu iddia edenler, tarihi hiç bilmiyorlar" diye sözümü tamamladım.

Salonda müthiş bir alkış koptu. Kürsüden inerken kalbim göğsümü delip çıkacakmış gibi küt küt atıyordu.

Ünlü İngiliz diplomatı Harold Nicolson, 8 ocak 1948 tarihinde karısı, yazar Victoria Sackville-West'e yazdığı mektupta şöyle diyor: "Dün Chaim Weizmann'ın Filistin sorunuyla ilgili konuşmasını dinlemeye gittim. Zavallı Weizmann'ın bağımsız Yahudi devletinin kurulduğunu görmeye ömrü yetecek; ama bu devlet, Lüksemburg gibi güzel, küçük, rahat bir yurt olmayacak; nefret ve kinle örülüp kanla sıvanmış bir dehşet kampı olacak. İnsanın

düşlerindeki ideali gerçekleştirmesi, ama bunun bir düş değil, ka-
rabasan olduğunu görmesi hüzün verici bir olay."

Mr. Nicolson'ın bu kehaneti ne yazık ki doğru çıktı. Aradan yarım yüzyıl geçtikten sonra, sorunun bugün hâlâ çözümlenmemiş, hatta daha da vahim durumа gelmiş olması ne acı!

8

Amerika'da yaşam

Amerika'da karşılaştığım misafirperverlik, tipik bir "Ortadoğu" içtenliği taşıdığından hiç yabancılık çekmiyordum. Tanıştığım insanlar, beni hemen lokantalara, tiyatrolara götürüyor ya da evlerine çağırıp aileden biriymişim gibi yakınlık gösteriyorlardı. "Benim evim, senin evin sayılır" diyen bir tavırları vardı. Oysa bir Fransız'ın sizi evine çağırması, çok önemli bir olaydır; hele bir İngiliz'in sizi hafta sonunu geçirmek üzere sayfiyedeki "kulübe"sine davet etmesi için, onunla uzun bir süredir tanışıklığınız olması gerekir; o "kulübe" denilen yere gittiğinizde koskoca bir malikâneyle karşılaşırsınız, işte bu da Anglosakson alçakgönüllülüğü!

İlk Noel tatilimi, Pennsylvania Valisi George Earle'ün konuğu olarak Philadelphia'da geçirdim. Nazi işgaline kadar Amerika'nın Sofya büyükelçisi olan Earle, daha sonra Başkan Roosevelt tarafından sorun çözümlerinde danışman olarak Ankara'da görevlendirilmişti. Earle Ankara'dayken, o sıralarda MİT'te çalışan dayım Suat Şakir'le tanışmış, yakın dost olmuşlar ve dayımı tanıyan herkes gibi, Earle de "Suat hayranları" arasına katılmıştı.

1946 Noeli'nden kısa bir süre önce Suat Dayım, Vali Earle'e mektup yazıp, gözünün bebeği gibi sevdiği yeğeninin Barnard Koleji'nde okuduğundan söz etmiş. Earle ve karısı da büyük bir nezaketle Noel tatilinde beni evlerine davet ettiler. Partilere ve baloya katılacağımızı da yazarak gece elbisesi getirmemi hatırlattılar. Ben de Bonwit Teller'dan aldığım askısız siyah elbiseyi hemen valizime yerleştirdim.

Philadelphia'da Earle ve karısı beni tren istasyonunda karşıladılar. Earle 60 yaşlarında, soluk yüzlü, sevimsiz bir adamdı. Gözaltı torbacıkları ona tam bir kurbağa görünümü veriyordu. Karısı ise kendisinden hayli genç, uzun boylu, alımlı bir kadındı. Belçikalı

olan bu kadın, babasının işleri nedeniyle İstanbul'da yaşarken Earle'le tanışıp evlenmişti. Şaşırdım doğrusu! Böyle genç, güzel bir kadın ne diye bu morukla evlenir ki, diye düşündüm. Meğer ne kadar safmışım. Para, sosyal mevki ve Amerika'da yaşama olanağı. Böyle bir fırsatı tepmemek için her şeyi göze alacak o kadar çok kadın var ki.

İstasyondan otomobillere bindik; Philadelphia sosyetesinin yaşadığı Main Line semtine geldik. Earle'lerin evi kocaman bir bahçe içinde, antika İngiliz eşyalarıyla dolu bir saray yavrusuydu.

Hemen o gece beni bir ahbaplarının yemek davetine götürdüler. Sofranın görkemine diyecek yoktu; işlemeli örtüler, antika porselenler, Baccarat bardaklar, altı kollu gümüş şamdanlar, harika çiçek aranjmanları.

Salonun ortasında tavana yükselen kocaman bir Noel ağacı vardı. Rengârenk ışıklarla donatılmış ağacın altına, renkli kâğıtlara sarılmış, kurdelelerle bağlanmış yüzlerce armağan paketi serilmişti. Oysa ev sahibi aile yalnızca dört kişiydi. Bu kadar armağana ne gerek vardı. Ama dedim ya, Amerika bolluk diyarıydı ve her şeyin olması gerektiğinden büyük, fazla ve abartılı olması, bu bolluk diyarı imajının yansıtılması için şarttı.

Earle ailesinin konuğu olduğum süre içinde kendimi Hollywood filmlerinde sandım. Katharine Hepburn, James Stewart ve Cary Grant'ın rol aldıkları ünlü *Philadelphia Hikâyesi* filmindeki çevrenin içindeydim. Birbirinden güzel evlerde, Noel dönemi nedeniyle her gece davetler, yemekler ve balolar düzenleniyordu.

Ayrıca, zengin aileler kızları on sekizine geldiğinde, onları sosyeteye tanıtmak için "debut" denilen balolar verirlerdi. Philadelphia'ya varışımın üçüncü gecesi, ev sahiplerim beni işte böyle bir baloya götürdüler. Balonun yapıldığı görkemli otelin salonu baştan başa beyaz orkidelerle donatılmıştı. Sosyeteye tanıtılacak olan genç kız, beyaz saten bir tuvalet giymişti. Elindeki buketten beyaz orkideler bir çavlan gibi dökülerek eteğinin ucuna kadar iniyordu. Peter Duchin ve Lester Lanin orkestraları sırayla sahne alıyor; böylelikle dansa hiç ara verilmiyordu.

Bu tür partilere, yanında dam ya da kavalyeyle gidilmez. Amerikalıların deyimiyle "uygun yaşta ve uygun çevreden olan" genç kadınlar ve erkekler ayrı ayrı davet edilirler. Dans müziği başlayınca, smokinlerini giymiş delikanlılar, partinin daha başında gözlerine kestirdikleri kızların yanına seyirtip dansa davet ederler.

Bu balolardaki bir başka âdet de, Fransızların "change la dame". Amerikalıların "cut in" dedikleri yöntemdir. Bir genç kız biriyle

dans ederken, bir başkası kavalyenin omzuna dokunup izin ister ve dansa o devam eder. Beni ilk dansa kaldıran Fred adında bir delikanlıydı. Pistte iki dönüp adını ve Princeton'da okuduğunu öğrenmeme kalmadı, bir başkası Fred'in omzuna dokunup benimle dans etmeye başladı.

O akşam, askısız siyah elbisemi giymiş, boynuma zarif bir gümüş kolye, kulaklarıma da Fatma Anamızın eli biçiminde gümüş, sallantılı küpeler takmıştım. O kıyafetle, egzotik bir görüntüm vardı. Üstelik, partideki gençler aynı çevreden oldukları için birbirlerini tanıdıkları halde, ben yepyeni biriydim. O yüzden de, delikanlılar benimle dans etmek için yarışıyorlar; biriyle başladığım dansı belki onuncu kavalyeyle bitirebiliyordum. Sabahın altısında müzik sona erdiği zaman, benim de yorgunluktan ayakta duracak halim kalmamıştı. O anda en hoşuma giden şey, güneş doğarken sunulan kahvaltı oldu. Büyük, yuvarlak masaya, yorgunluktan nerdeyse yığılırcasına oturduk ve taze kahve, sıcacık çörekler, jambonlu yumurtayla bir güzel kahvaltı ettik.

Vali Earle'ün Princeton Üniversitesi'nde okuyan yeğeni Ed beni eve götürdü. Arabasını evin kapısına yanaştırdı ve iyi geceler öpücüğü almak için dudaklarıma uzandı.

"Lütfen yapma Ed, yalnızca arkadaş olamaz mıyız? İlle de öpüşmemiz mi gerekiyor?" dedikten sonra, şalıma sarınıp arabadan indim.

New York'a döndükten birkaç gün sonra, Ed beni o hafta sonunu geçirmek üzere Princeton'a davet etti ve Princeton İnn adındaki otele yerleştirdi. Şehri görür görmez çarpıldım. 1800'lerde yapılmış sarı ve beyaz ahşap evleriyle, ulu ağaçlarıyla ve Cambridge Üniversitesi'nin mimarî stilindeki güzel kampüsüyle Princeton Üniversitesi gerçekten görülmeye değerdi.

Philadelphia'dayken bir toplantıda Filistin sorunu üzerine bir konuşma yapmıştım; Vali Earle de bundan çok etkilenmişti. Bundan yeğenine de söz etmiş; bunun üzerine Ed, Princeton Radyosu'nda da Filistin konulu bir konuşma yapmamı sağladı.

Ed bana şehri gezdiriyor; ilginç yerlere götürüyordu. Hatta futbol maçına bile gittik. Amerikan futbolu patırtılı gürültülü, renkli bir spor. Doğrusu, insanların bir topun oradan oraya gitmesinden niçin bu kadar heyecanlandıklarını oldum bittim anlayamadım. Zaten spora karşı hiçbir zaman eğilimim olmadı. Maçtan sonra "Fraternity Club" denilen öğrencilerin özel kulüplerine gittik. Delikanlıların ölçüsüz içki içmeleri, içtikten sonra da boş kadehleri şömineye atıp kırmaları tuhafıma gitti. Bu tavırlarını pek

çiğ, pek çocukça buldum. Ama dediğim gibi şehrin şirinliği, üniversitenin güzelliği, ufak bir yer olmasına karşın şaşılacak kadar büyük, bin iki yüz kişilik tiyatrosu beni adeta büyülemişti. Oradan ayrılırken, fırsat olsa da günün birinde yeniden gelebilsem diye düşünüyordum.

Neredeyse 40 yıl sonra, o güzel McCarter Tiyatrosu'nda Bertolt Brecht'in *Simone Machard'ın Görüleri* oyununda oynamak üzere Princeton'a yeniden gittim. Şehir hemen hemen hiç değişmemişti. En göze çarpan değişiklik, eskiden yalnızca erkek okulu olan Princeton Üniversitesi'ne artık kız öğrencilerin de kabul edilmesiydi. O ilk gelişimde kaldığım Princeton İnn, şimdi kızlar yatakhanesine dönüştürülmüştü.

Aylardan ekimdi. O güzelim, ulu ağaçların yaprakları altın sarısına, kırmızıya, bronza çalıyordu. Kocam Bob'la gezinirken 1830'larda yapılmış, federal mimarî stilinde, üç katlı, sarı ahşap bir ev gördük. İkimiz de ilk görüşte eve âşık olduk ve evi satın aldık. Böylece o güzelim şehirde, koca ağaçların gölgelendirdiği ufak bahçemde 15 yıl yaşamak nasip oldu. Ve o ara McCarter Tiyatrosu'nda başka roller de oynadım. Dedim ya, rastlantılar benim yaşamımda hep önemli rol oynamıştır.

Kocamın Harvard, benim de Yale Üniversitesi mezunu olduğumuzu bilen Princeton'lı bir gazeteci, bir röportaj sırasında "Nasıl oldu da Princeton'a yerleştiniz?" diye sorunca, "Ağaçlara çarpıldım" dedim, "Ağaçlar beni buraya çekti." Gerçekten de öyle.

Amerika'ya ancak 1946 mart ayında varabildiğim için, kaçırdığım derslerde arayı kapatmanın yollarını arıyordum. Barnard'daki öğretmenlerim Connecticut Koleji'nin yaz kurslarına katılmamı önerdiler. Zaten yaz tatilinde ailemin yanına gitmem çok zor olacaktı; çünkü Emir Zeid, kısa bir süre önce Londra'ya ilk Irak büyükelçisi olarak atanmıştı (o zamana kadar Irak'ın dış temsilcilikleri elçilik düzeyindeydi) ve annemler daha yeni yeni yerleşiyorlardı. Böylece 1946 yazında New London'daki Connecticut Kız Koleji'nin yaz okuluna yazıldım.

İyi ki de yazılmışım. Ağaçlar içindeki o yemyeşil kampüsü görünce içim açıldı. Yatakhane yepyeni, pırıl pırıl bir binaydı. Barnard'ın şehrin ortasında, sokak üzerindeki kasvetli kampüsünden sonra, burası sayfiye gibiydi. Bir anlamda gerçekten sayfiye sayılırdı. Sabahları derse girer, öğleden sonra grup halinde plaja giderdik. Ben üç derse yazılmıştım: modern felsefe, sanat tarihi ve suluboya resim. Bu üç dersin her biri, ikişer üçer saat olmak

Connecticut Kız Koleji'nin yaz okuluna yazıldığım yıl
(New London, 1946).

üzere günlük programıma dağıtılmıştı.

Felsefe hocamız Mr. Max 35 yaşlarında, esmer, hafiften göbek salmaya başlamış, gözlüklü biriydi. Sınıfında sigara içmemizi, bacaklarımızı öndeki sandalyeye atıp, Amerikan usulü burnuna dayamamızı bile hoşgörürdü. Hiçbir okulda böylesine rahat bir atmosferle karşılaşmamıştım. Ama rahatlık ile laçkalık çok farklıydı. O yüzden onun derslerinden çok yararlandım. O derste incelediğimiz ünlü Amerikan düşünürü John Dewey'in *Art As Experience* adlı kitabı, pek çok cümlesinin altı çizilmiş olarak bugün bile yanımda gezer. Mr. Max kimi zaman bizimle birlikte plaja gelir, öğretmenlerin de katıldığı okul partilerinde hepimizle dans ederdi. Alışık olduğumuz öğretmen-öğrenci ilişkisinden çok farklıydı.

Sanat tarihi dersine de bayılıyordum. Empresyonizm akımını

inceliyorduk. Öğretmenimiz her ressamın üslubunu, fırça kullanış tarzını, resimlerine egemen olan renkleri, kompozisyonları uzun uzun anlatırdı. Onun sınavları da çok hoşuma giderdi. Sınavda, projeksiyon makinesiyle perdeye bir tablo yansıtır, "Bu kimin yapıtı?" diye sorardı. Kimin olduğunu bilmek de yetmezdi. Örneğin gösterilen tablo Van Gogh'un dersek, bu sonuca nasıl, neden, tablonun hangi özelliklerinden vardığımızı da açıklamamız gerekirdi. Bunları açıklarken, o sanatçının bütün özelliklerini en ufak ayrıntısına kadar anlatmış ve bir daha unutamayacak biçimde öğrenmiş oluyorduk.

Yaz kursunda üç erkek öğrenci vardı. Biri Norman adında, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü, yakışıklı bir Amerikalıydı. O devrin çoğu gençleri gibi İkinci Dünya Savaşı'na katılmış; amiral olan babasını da o savaşta kaybetmişti. Kolejin bulunduğu, aynı zamanda denizaltı üssü olan New London şehrinde annesiyle birlikte oturuyordu. Norman, kolejdeki kızlara yüz vermez, herkesten uzak dururdu. Bu yüzden kızlar arasında adı "Burnu havada Norman"a çıkmıştı. İkincisi Bostonlu Francisco'ydu. Francisco İtalyan asıllı olduğu için Akdenizlilere özgü abartılı el kol hareketleriyle, gürültülü patırtılı konuşurdu. Üçüncüsü, Kerem adında, o zamanın ünlü Farmanian ailesinden İranlı bir çocuktu. Annem 1930'larda Berlin'de Irak elçisinin eşiyken, Kerem'in ablası da İran elçisinin eşiymiş. Annemle yakın dost olmuşlar. Kerem ile ben de hemen kaynaştık. Bu ufak tefek, çok efendi, çok nazik delikanlı nereye gitsem peşimden ayrılmaz; her istediğimi yapar, her işime koşardı. Flört etmemizin söz konusu bile olmadığını çok iyi anlıyor, benimle sadece arkadaş olmakla yetiniyordu.

Bir gün felsefe dersinden çıkarken Francisco'ya rastladım. Kollarını iki yana açarak yolumu kesti. "Cumartesi akşamı benimle çıkar mısın? Bir şeyler atıştırır, sonra da belki sinemaya gideriz" dedi. Doğrusunu isterseniz, bunları söyleyenin Norman olmasını tercih ederdim; yine de Francisco'nun davetini kabul ettim. Deniz kıyısındaki bir balıkçı lokantasına gittik, koca bir ıstakozu ellerimizle yedik. Bol bol bira içtik. Ben her zamanki gibi durmadan konuşuyor; Türkiye ve ailemle ilgili hikâyeler anlatıyor; çeşitli konulardaki fikrimi ve politik görüşlerimi dobra dobra söylüyordum. Francisco anlattıklarımı dinliyor, ama söylediklerime pek de ilgi göstermiyordu. Beni can kulağıyla dinleyeceği yerde, gözleri çevrede gezinip duruyordu. Zaten o oldu, bir daha da beni hiçbir yere davet etmedi. Belki de kendimden, ülkemden, Ortadoğu sorunlarından uzun uzadıya söz etmekle hata etmiştim.

Belki de ona kendisiyle ilgili sorular sormamı, ballandıra ballandıra övüneceği hikâyelere "Aman ne müthiş, ay ne harika" dememi beklemişti.

Amerikalı gençlerin, kendilerine sorular soran, gözlerini hayret ve hayranlıkla açarak onları dinleyen, kendi kişiliklerini gizleyip delikanlıların egolarını okşayıcı sözler söyleyen kızlardan hoşlandıklarını sonradan fark ettim. Bu yüzden de Amerikalı erkeklerin paylaşamadığı kadınlardan olmadım. Ben neysem oyum. Bir erkeğe kendimi beğendirmek için benliğimi, kişiliğimi değiştirecek değildim ya...

Ertesi hafta Kerem, Norman, İsviçreli bir kız ve ben tenis oynadık. Korttan çıkarken Norman, beni o cuma akşamı evine yemeğe çağırdı. Kerem, Norman'dan hoşlandığımı bildiği için bu oyunu tertiplemişti. Norman beni davet edince, Kerem arkadan Churchill'in o ünlü zafer işaretini ("V") yaptı. Haber duyulunca, bütün yatakhane, "Norman Şirin'i davet etmiş, kendini beğenmiş Norman sonunda bir kız seçti" diye çalkalandı.

Norman, cuma akşamüstü arabasıyla gelip beni aldı, deniz kıyısındaki mütevazı evine götürdü. Annesi tipik bir Amerikan yemeği hazırlamıştı: rozbif, patates püresi, haşlanmış taze fasulye ve elmalı pasta. Kadıncağız yemekte bana Türkiye'yle ilgili sorular sordu. O sıralarda Amerikalılar, Türkiye hakkında bir şey bilmek şöyle dursun, çoğu Türkiye'nin varlığından bile habersizdi. Ancak Kore Savaşı'ndan sonra Amerikan basınında Türk ordusunun cesaret ve disiplinini öven yazılar çıkınca, biraz olsun ülkemizi tanımaya başladılar. Şimdiyse hemen hemen her Amerikalı, ister görevle, ister gezmek amacıyla olsun Türkiye'yi ya görmüştür ya da gelmeyi planlıyordur.

Norman'ın annesine Türkiye'yi, Osmanlıları, Atatürk'ü elimden geldiğince anlatmaya çalıştım. Norman da anlattıklarımı dikkat ve ilgiyle dinliyordu. Annesinin soru bombardımanına devam ettiğini görünce, "Anne yarın sana kitaplıktan Türkiye hakkında kitaplar getiririm; şimdi kızcağızı rahat bırak da yemeğini yesin" dedi.

Yemek bitip kahvelerimizi de içtikten sonra, Norman "Gel Şirin, biraz sahilde yürüyelim" dedi. El ele plaj boyunca yürüdük. Olağanüstü bir yaz gecesiydi. Yıldızlar göğe serpilmiş pırlantalar gibi parıldıyor; denizden esen hafif meltem şifon bir şalın yumuşaklığında bedenlerimizi okşuyordu. Plajın sonunda, denize uzanan kayalık bir buruna geldik. Norman elimden tutup beni büyük bir kayanın üzerine oturttu. Kendisi de arkamdaki kayaya oturdu. Uzun kolları ve bacaklarıyla beni sardı, yanağını yanağıma dayadı.

Öylece uzun bir süre hiç konuşmadan denizi seyrettik. Dalgaların kayalara çarpmasını dinledik. O anlarda duyduğum sıcaklığı ve mutluluğu hâlâ unutamıyorum. Eve dönmek üzere kalktığımızda Norman beni kollarına aldı ve uzun uzun dudaklarımdan öptü. İçimin eridiğini hissettim.

O geceden sonra sık sık buluştuk. Böylece Norman Amerika'daki ilk flörtüm oldu. Yatakhanenin fısıltı gazetesi "Norman Şirin'e âşık", "Şirin Norman'a bayılıyor" haberini hemen yaydı. Yaz sonu kurs bitince ayrılmamız gerektiği için ikimiz de çok üzgündük. Son gecemizi güneş doğana kadar yine plajda yürüyerek, kayalara oturup denizi seyrederek geçirdik. Ayrılırken gözlerimin yaşardığını fark eden Norman, "Üzülme Şirin, hafta sonları seni görmeye New York'a gelirim" diyerek beni teselli etmeye çalıştı.

Ben Barnard'a döndüm, o da Massachusetts'in ünlü erkek okulu Williams Koleji'ne gitti. O sonbahar, beni görmek için iki kez Massachusetts'ten New York'a geldi. Ama zamanla yollarımız ayrıldı. Ben kendi çalışmalarıma, o da kendi âlemine daldı. Derler ya, "Gözden ırak olan gönülden de olur."

Barnard'a dönünce hemen hemen bütün zamanımı ders çalışmaya ayırmak zorunda kaldım. Derslerimiz yoğun ve zordu. Bir yığın kitap okumamız; onar yirmişer sayfalık tezler yazmamız gerekiyordu. Örneğin uluslararası ilişkiler dersinde Amerikan ve İngiliz anayasalarını karşılaştırarak inceleme gibi sıkıcı ve güç ödevler verirlerdi. Barnard'da okuyan hemen her kız öğrenci meslek sahibi olur; okulu bitirdikten sonra çoğu Washington'daki devlet kuruluşlarında çalışırlardı. Örneğin benim en yakın üç arkadaşımdan biri doktor oldu; öbürü Washington'un en ünlü gazetecileri arasına girdi; üçüncüsü de Birleşmiş Milletler'de Amerika daimî temsilcisi olan Büyükelçi Jean Kirkpatrick'ti.

Derslerimin çok zaman almasına karşın, tiyatroyu da ihmal etmedim. Barnard'da bir gelenek vardı. Kolejde sahnelenen piyeslerde, erkek rollerini kızlar oynardı. Fransız Tiyatrosu Kulübü'nün yönetmeni, Fransızca bildiğim ve boylu boslu olduğum için, Jean Giraudoux'nun tek perdelik *Bellac Apollonu* oyununda bana Apollon rolünü verdi. Kendimi lacivert takım elbiseli, kravatlı, perukl u bir erkek olarak görmek çok tuhafıma gidiyordu. Ama rolümü ciddiye alıp inandırıcı bir biçimde oynadım.

Birkaç yıl sonra Yale Üniversitesi'nin ünlü Tiyatro Bölümü'nde öğrenciyken, reji dersimin bir projesi olarak *Bellac Apollonu*'nu İngilizce'ye çevirip sahneye koydum. Tam o sırada Haldun Dor-

men de Yale'de öğrenim yapmaya gelmişti. Ona oyunda bir rol verdim. Böylece hem benim, hem Haldun'un Amerika'da oynadığımız ilk rol, bu tek perdelik Fransız oyununda oldu. İşte bu da bir başka rastlantı...

Barnard'dayken beni en sevindiren gelişme, okulumuzun karşısındaki Columbia Üniversitesi'nin tiyatro topluluğuna davet edilmem oldu. Columbia'da Shakespeare'in *Romeo ve Juliet* oyununda, yalnızca üç cümlesi olan Lady Montague'yü oynadıktan sonra, bana daha ağırlıklı bir rol verdiler. Bu kez Thornton Wilder'ın Türkçe'ye *Ramak Kaldı*, *Her şeye Rağmen* ve *Dişimizin Zarı* diye üç ayrı adla çevrilmiş olan *The Skin of Our Teeth* adlı oyununda Çingene falcı Esmeralda'yı oynadım ve başarılı oldum.

O yıl Noel tatilimi nerede geçireceğim diye düşünürken, sonradan doktor olan arkadaşım Molly, beni Texas'ta Meksika sınırına yakın San Antonio kentindeki evine davet etti. Molly çok becerikli bir kızdı. Hemen ailesi San Antonio'da oturan ve tatilde memleketine arabayla gidecek bir Columbia öğrencisi buldu. O genç de yanına bir arkadaşını aldı ve dördümüz arabayla New York'tan Texas'a doğru yola koyulduk. Yol boyunca yiyecek, içecek, benzin gibi harcamalarımızı Amerikan usulüne uygun olarak dörde böldük. İlk gece, grubumuzdaki dördüncü öğrencinin oturduğu Little Rock, Arkansas'a vardık. Arkadaşımız, üçümüzü de evinde konuk etti. Ertesi sabah onu Arkansas'ta bırakıp, erkenden yola çıktık ve akşam San Antonio'ya geldik. Molly'nin annesi ile babasını görünce şaşırdım. Öylesine yaşlıydılar ki, Molly rahatça onların torunu olabilirdi. Dayanamayıp, "Molly, annen seni yaşı epey ilerledikten sonra doğurdu herhalde" dedim. Molly en doğal tavrıyla "Beni o doğurmadı ki, beni evlat edindiler" diye cevap verdi. "Gerçek anneni, babanı hiç merak etmedin mi?" diye sormaktan kendimi alamadım. Molly, "Bu annem ve babam beni o kadar sevgi ve şefkatle büyüttüler ki, onların gerçek annem babam olmadıklarını aklımdan bile geçirmem" deyince ben de bu konuyu bir daha üstelemedim.

Texas'ta Molly ve arkadaşlarıyla çok iyi vakit geçirdim. Hemen hemen her akşam bir partiye gidiyor, geç saatlere kadar dans ediyorduk. Ayrıca gündüzleri gezdiğimiz "Ranch" denilen çiftliklerde at binip gerçek kovboyların çalışmalarını izliyorduk. Hollywood filmlerinde gördüklerimden çok daha renkliydiler.

San Antonio gazetesinin muhabiri benimle uzun bir söyleşi yaptı, güzel bir resmimi bastı. Herhalde oraya giden ilk Türk ben-

dim. Texas'ta tanıdığım insanları, New York, Philadelphia, Connecticut ve Princeton'da tanıdığım kişilerden çok farklı buldum. Kendilerine özgü giyim, konuşma ve yaşama tarzları vardı. Son derece konuksever ve cana yakındılar. Ama ciddi bir konuya girip, politikadan ya da dünya sorunlarından söz edecek olursanız, fazlasıyla bilgisiz ve aşırı tutucu oldukları hemen anlaşılıyordu. Onların gözünde Texas bir eyalet değil, bir memleketti. Bayrakları bile vardı. O gezimizden birkaç ay sonra Molly'yi Birleşmiş Milletler'de Suudî Arabistan delegesi olan Prens Faysal'ın verdiği bir resepsiyona götürdüm. Kapıdan girerken konuk defterini imzalamamız ve adımızın yanına hangi ülkeden olduğumuzu yazmamız gerekiyordu. Ben "Şirin Devrim, Türkiye" diye yazıp imzaladım. Molly ise "Molly Allensworth, Texas" yazdı. "Texas bir ülke değil ki, ABD yazman gerekiyordu" dedim. Molly "Ülke olmadığını kim söylüyor?" diyerek yazdığını değiştirmedi bile.

Texas yolculuğundan sonra Amerika hakkında fikir yürütmenin anlamsız olduğu sonucuna vardım. Hangi Amerika'dan söz edeceğiz? Kuzeyi, güneyi, batısı, doğusu mu; Pasifik ya da Atlantik kıyısı mı; New York'u, Texas'ı, Kaliforniya'sı Chicago'su mu? Her biri başka bir dünya, adeta başka bir ülke! Amerika'nın başlı başına bir kıta olduğunu çoğu kez unutuyoruz...

9

Yeni bir okyanus yolculuğu

O yılın ilkbaharında annemden uzun bir mektup aldım. "Seni çok özledim, gözümde tütüyorsun. Önümüzdeki yaz tatilini mutlaka Londra'da, bizimle geçirmelisin" diyordu. 1946'da Emir Zeid Irak büyükelçisi olarak Londra'ya atanınca, annemler Maçka'da, Ralli Apartmanı'ndaki dairemizi dağıtıp Londra'ya gitmişler; Albert Hall'un yakınındaki Queen's Gate Sokağı'ndaki elçilik binasına yerleşmişlerdi. Dört katlı binanın alt katlarında ofisler, üstte de elçilik rezidansı yer alıyordu.

Bir haziran sabahı New York'taki Irak başkonsolosu beni havaalanına götürüp Pan American'ın "double decker" denilen iki katlı uçağına bindirdi. Geniş koltuklu, rahat bir uçaktı. Helezonî bir merdivenle yukarı çıkılıyor, salonda oturulabiliyordu. Uçakta bana bir buket orkide ile bir şişe Chanel'in Arpege'ini hediye ettiler. Böyle lüks bugün nerde? Birinci sınıfta yolculuk yapmazsanız, sardalye kutusuna istiflenmiş gibi gidiyorsunuz.

Annem ve Emir Zeid beni Londra Havaalanı'nda karşıladılar. Hasretle kucaklaşıp öpüştük. Otomobille elçiliğe doğru giderken, hemen her köşede bombalanmış, harabeye dönmüş binalar gördüm. 1947 yazında Londra gerçekten içler acısı bir görünümdeydi.

Annem beni öyle özlemişti ki, kendi odasına bir yatak koydurdu; böylece geceleri uzun uzun konuşabiliyorduk. Ben ona New York'ta ve gittiğim öteki şehirlerde neler yaptığımı bütün ayrıntılarıyla anlatıyordum; o da bana Londra'daki diplomatik yaşantıyı ve buranın Berlin'den çok farklı olduğunu anlatıyordu. Savaştan sonra bir alay yeni ülke türemişti. Dış temsilcilikler öylesine kalabalıklaşmıştı ki, Irak Büyükelçiliği'nde bile kadınlı erkekli çalışanların sayısı elliyi bulmuştu. Annem, "Berlin'deki gibi diğer elçileri tanımak, onlarla haşır neşir olmak, dostluk kurmak hemen

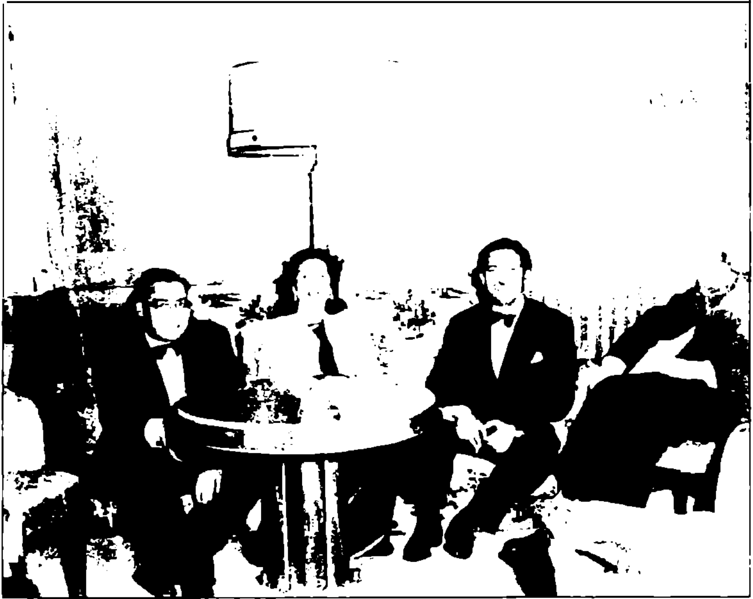
hemen imkânsız; yeni ülkelerin ulusal bayramları nerdeyse yılın her gününü dolduruyor. Kimi zaman değişik ülkelerin ulusal gün kutlamaları nedeniyle günde iki üç resepsiyona gittiğimiz oluyor" dedi. Öyle ki, bazen annem bir davete, Emir Zeid bir başka davete gidiyordu. Hatta Londra'dayken beni de üçüncü bir resepsiyona onları temsilen gönderdiler.

Yaz, Londra'nın sosyal sezonudur. O yaz annem beni ünlü Ascott yarışlarına, Wimbledon Tenis Turnuvası'na ve kraliçenin garden partisine götürdü. Ama Londra'nın benim üzerimdeki en çarpıcı etkisi. İngiliz tiyatrosunu keşfetmem oldu. Shakespeare'i gerçek İngiliz aktörlerinden seyretmek bambaşkaydı. New York'ta çok güzel oyunlar, çok iyi oyuncular görmüştüm; ama İngiliz tiyatrosunun takım oyunculuğu çok üstündü. Tatil boyunca sık sık tiyatroya gittim. At yarışlarının zarif atmosferi, tenis maçlarının heyecanı, saraylar ve elçiliklerdeki davetlerin görkemi, Old Vic Tiyatrosu'nda seyrettiğim Çehov'un *Vişne Bahçesi*'nden aldığım tadın, duyduğum coşkunun yanında sönük kaldı.

Oyunu gördüğümde adeta çıldırdım. Madam Ranyevskaya'yı şaşı, basit görünüşlü, ama olağanüstü bir oyuncu olan Dame Edith Evans, kardeşi Gayev'i ünlü tiyatro ve sinema aktörü Cedrick Hardwick canlandırıyordu. Bu oyun beni öylesine etkiledi ki, elçiliğe dönünce, "Ben oyuncu olmak istiyorum. Barnard'ı bırakıp tiyatro öğrenimi yapmak istiyorum" diye hop oturup hop kalktım. Annem, "Dur kızım, acele karar verme. Seni etkileyen bir oyun gördün diye hayatının akışını değiştirmeye kalkma. Kolejine dön. Dur bakalım, belki zamanla fikir değiştirirsin. Ama değiştirmezsen, tiyatro okuluna ne zaman istersen gidebilirsin" diye öğüt verdi.

Böylece o sonbahar yeniden New York'a, Barnard'a döndüm. Dönüş yolculuğumda Emir Zeid beni uçağa değil, o dillere destan transatlantik Queen Mary'ye bindirdi. Gemide Irak Dışişleri Bakanı Dr. Cemali ve Birleşmiş Milletler'in genel kurul toplantısına giden Irak delegasyonu vardı. Emir Zeid, "Kızıma iyi bakın" diyerek beni onlara emanet etti. Keşke etmeseydi! Delegeler peşimi bırakmadılar; bana rahat bir soluk aldırmadılar. Nereye gitsem, en az iki kişi "koruma" gibi peşimden ayrılmıyordu.

Gemide kimler yoktu ki! Cary Grant, Betsy Drake, Merle Oberon, Robert Ryan ve çocuk yıldız Elizabeth Taylor. Akşam yemeklerinde erkekler smokin, hanımlar da gece elbisesi giyiyorlardı. Annem bana bir Arap emirinin ona armağan olarak gönderdiği, baştan aşağı altın iplikle işlenmiş, siyah şifon bir kaftan vermişti. O kaftanla kaptanın masasında oturuyor, gemide çevremdeki

Ünlü Queen Mary gemisinde Iraklı delegelerle (1947).

smokinli delege ordusuyla geziniyordum. Bu halimi görenler, beni "body guard"lı, ünlü bir Arap prensesi sandılar.

Bir gün Arap delegeler sökün etmeden güvertede tek başıma otururken Robert Ryan'la tanıştım. Uzun uzun konuştuk. Benimle çok ilgilendi, nerdeyse flört etmeye niyetlendi diyebilirim. Ayrılırken, "Sizi bu gemide yalnız görmek mümkün değil mi?" diye sorunca, "Hayır, o beyler benim korumalarım" dedim. Herkesin bana yakıştırdığı rolü oynuyor, içimden de kıs kıs gülüyordum. O akşam bu olayı iki Irak delegesine anlattım. Gülüştük. Yemekten sonra Balo Salonu'nda oturuyorduk. Orkestra harika dans müziği çalıyordu. İki Iraklı delege kalkıp Robert Ryan'ın yanına gittiler, kendilerini tanıttıktan sonra, "Prensesimizle dans edebilirsiniz" dediler. Böylece onlar da oynadığım oyuna katılmış oldular. Robert Ryan, bu sözü ikiletmedi; hemen gelip beni dansa kaldırdı, bir daha da bırakmadı. Gecenin geç saatlerine kadar dans ettik.

Devrin çok ünlü bir sinema oyuncusu olan Merle Oberon'la da havuzda tanıştım. O zamanlar kadınlarda pek rastlanmayan kravl yüzme stilim ilgisini çekmiş, kendisine bir ders vermemi rica etti. Ben Merle Oberon'a nasıl kulaç atması gerektiğini öğretirken, Irak delegasyonu tam kadro halinde havuz başına dizilmiş, bizi seyrediyordu.

Yıllar sonra İstanbul Hilton'un 1955'teki açılış balosunda Merle Oberon'la tekrar karşılaştım. Beyaz saten tuvaleti ve muhteşem mücevherleriyle göz kamaştırıyordu. Yanında çok yakışıklı, boylu boslu, Los Angeles'lı bir doktor vardı. Merle ona deliler gibi âşıktı ve evlenmeyi düşünüyordu. Onları Boğaz'daki lokantalara, camilere, çarşılara götürüp İstanbul'u gezdirdim. Mısırçarşısı'ndaki Pandeli Lokantası'nda öğle yemeği yerken, Merle şarap kadehini kaldırdı, doktorun gözlerinin içine anlamlı anlamlı bakarak, "Bu güzel şehrin şerefine içiyorum. Evlendiğimde balayını İstanbul'da geçireceğim" dedi.

Doktor değilse de, Merle sözünü tuttu. Çünkü doktor Merle'yle evlenmeye yanaşmamış; Merle de buna kızıp nispet olsun diye Paglai adında, çok zengin bir Meksikalıyla evlenmişti. Ertesi yaz, Meksikalı kocasıyla balayını geçirmek üzere İstanbul'a geldiler. Ben o sırada İtalya'da, annemin yazlık villasındaydım. Merle, kendisiyle söyleşi yapan gazetecilere, "Arkadaşım Şirin Devrim nerede?" diye sormuş. Babam da bunu okuyunca, onunla tanışmak ve nerede olduğumu haber vermek üzere Hilton'a gitmiş. Babamla tanışır tanışmaz, Paglai karısına dönüp, "Devrim Bey'e nişan yüzüğünü göstersene" demiş. Merle de çeki taşı gibi koca pırlantalı parmağını babamın burnuna dayamış. Babam, karıkocanın bu davranışını pek bayağı, pek görgüsüz bulmuş. "Hiç mi pırlanta görmedik" diye ayıplayarak olayı bana anlattı. Merle daha sonra Paglai'yle Meksika'nın ünlü kenti Acapulco'ya yerleşti ve verdiği partilerdeki dillerden düşmeyen ev sahipliğiyle şehrin önde gelen kişilerinden biri oldu.

O sıralarda henüz az tanınan 15-16 yaşlarındaki Elizabeth Taylor'la fazla ilgilenen yoktu. Merle Oberon ve Cary Grant varken, Elizabeth Taylor'ın sözü bile edilmezdi. Taylor, bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de büyük beğeni toplayan *Yuvaya Dönüş* filminde çok başarılı olmuş; sonra da Mickey Rooney'yle *Büyük Yarış*'ı çevirince ün yapmaya başlamıştı. Şimdi yeni bir filmi için Hollywood'a gidiyordu. Savaş sonrasında Christian Dior, uzun ve bol etekli, "new-look" denilen bir elbise modasını yaymıştı. Bu biçim elbiseyi ilk kez Elizabeth Taylor'ın üstünde gördüm. Gemide sarı saçlı bir Güney Amerikalıyla birlikte dolaşıyor; her gece o kloş eteklerini fırıl fırıl döndürerek dans ediyordu. Ufak tefekti. Dans ederken pistteki kalabalığın arasında gözden kaybolduğu bile oluyordu. Ama ben gözümle sürekli onu izliyordum. Bakmaya doyamayacağımız kadar güzeldi. Her akşam değişik bir rengini giydiği "new-look" giysileriyle bir taşbebek gibiydi. Hele katmer-

li kirpiklerin (sanki kirpikleri iki sıraydı) çevrelediği menekşe rengi gözlerine hayran olmuştum.

Gemide Cary Grant'la ping pong oynamak da nasip oldu. Ben güvertedeki ping pong masasında bir Çin delegesiyle oynarken, Cary Grant bizi seyretti. Çinliyi yendiğim zaman da, "Bir de benimle oynar mısınız?" demez mi! Sözünü ikiletmeden, "Tabiî, çok sevinirim" diye cevap verdim. Etkileyici ses tonu ve konuşma tarzıyla çok hoş bir adamdı. Oyunda onu da yendim. Bana teşekkür etti; raketi masaya bırakıp gitti. Bir daha da onu görmedim. O sıralarda âşık olduğu ve sonradan evlendiği sinema yıldızı Betsy Drake de gemideydi. Herhalde kamaralarına kapanıp baş başa kalmayı tercih ediyorlar; pek ortalarda görünmüyorlardı.

Queen Mary New York'a varınca, doğrusu canım hiç karaya çıkmak istemedi. Londra'da güzel bir tatil geçirmiş, gemide de çok eğlenmiştim. Barnard'ın sevimsiz yatakhanesine, kasvetli kampüsüne ve ağır derslerine dönmek içimi karartıyordu.

O sonbaharı iyi kötü Barnard'da geçirdim. Ama aklım fikrim tiyatrodaydı. Kesin kararımı vermiştim; tiyatrocu olacaktım. Yale Üniversitesi'nin ünlü Tiyatro Bölümü'ne başvurdum. Bir kasım günü anneme telefon edip, "Ne olur anneciğim, izin verin de Barnard'ı bırakıp Yale Tiyatro Okulu'na gideyim. Okul 1948 ocak ayında derslere başlamamı koşuluyla beni kabul etti" diye izin istedim. Annem bir an duraladıktan sonra, "Madem o kadar istiyorsun, git. Belki kısmetin aktris olmaktır. Doğduğun gece Kont Bonarelli'nin ortaya attığı kehanet belki de gerçek olacak. Sana iyi şanslar, başarılar dilerim" deyip telefonu kapattı. Böylece Barnard'dan pılını pırtını toplayıp, 1948 ocak başında New Haven'daki Yale Üniversitesi Tiyatro Bölümü'ne geçtim.

10

Yaşamıma yön veren Yale

Yale Tiyatro Okulu her yönüyle profesyonel bir kurumdu. Öğretmenlerimiz kendi alanlarında isim yapmış kişilerdi ve okuldaki her görev sanki profesyonel tiyatroda yer alıyormuş gibi yapılırdı. Bir dekoratör, şöminenin 5 cm sağda mı solda mı olacağına karar vermeden önce saatlerce düşünür; kostümcü tayyörün yakasına iliştireceği karanfilin 1 ya da 2 cm daha aşağıda veya yukarda mı olacağına karar verene kadar gözüne uyku girmezdi. Oyuncuların her biri, yönetmenin yaptığı yorumu gerçekleştirebilmek için saatlerce prova yapar, defalarca rolünün üzerinden giderdi. Öğretmenler ve öğrenciler, hazırlanan her oyunun rejisini, kostümünü, dekorunu ve oyuncularını, kimsenin gözünün yaşına bakmadan kıyasıya eleştirirlerdi.

Yale'e vardığım zaman beni en sevindiren sürpriz, çocukluk arkadaşım Tunç Yalman'ın orada olmasıydı. O Yale'e ekim ayında gelmişti. İkimiz de birinci sınıf öğrencisiydik.

Okulun tiyatro bölümünde 20'si kız olmak üzere sadece 160 öğrenci vardı. Erkeklerin çoğu savaşa katıldıkları için "veteran" diye adlandırılan, benden en az dört beş yaş büyük gençlerdi. Amerikan hükûmeti, savaş sonrasında onların Yale gibi üniversitelerde okumalarını sağlıyordu. Yoksa çoğu öğrenci, bu ünlü ve pahalı üniversitelere gidemezdi.

Okula başladığım ilk günlerde, halka açık olan Büyük Sahne'de bir öğrencinin yazdığı, savaşla ilgili bir oyun seyrettim. O sıralarda genç yazarların hemen hepsi savaşta yaşadıkları ya da tanık oldukları olayları kaleme alırlardı. Yale'de her yıl, bu genç yazarların oyunları arasından dördü seçilir ve Büyük Sahne'de oynanırdı. Reji öğretmenleri bu piyesleri yönetirler, gelen seyirciye de oyundan sonra eleştirilerini ve görüşlerini yazmaları rica edilirdi.

Büyük Sahne'de ilk gördüğüm oyunda ağzım açık kaldı. O ne güzel dekor, o ne kusursuz ışıktı! Sonradan ışık öğretmeninin dünyaca ünlü olduğunu ve piyano biçimindeki ilk ışık konsolunu onun icat ettiğini öğrendim. Başrolü uzun boylu, sarışın, Gary Cooper'a benzeyen, yakışıklı bir aktör oynuyordu. Beyaz bir gömlekle askerî mahkemeye çıktığı sahnede, mahkeme salonunun bir ucundan öbürüne dimdik, vakur yürüyüşü bugün bile gözümün önünde. Bir takip ışığı, onu yürüyüşü boyunca aydınlatıyordu. Alnına düşen sarı saçları altın gibi parlıyor, yürüdükçe dalgalanıyordu. Galiba Wesley'ye o an çarpıldım. Hani ilk görüşte derler ya...

Dersler bir yana, okulda bize dekor yapmak, kostüm dikmek, aksesuar toplamak, sahne gerisinde çalışmak gibi görevler verilirdi. Boş zamanlarımızda ertesi gün oyunculuk dersinde oynayacağımız sahneleri ezberler, prova ederdik. Gece geç saatlere kadar çalıştıktan sonra köşebaşındaki otelin barına gider; tahta masaların etrafına dizilir, bira içer, günün olaylarını konuşur, gördüğümüz oyunları eleştirirdik. Bu kadar eleştiri yapan ve ayrıntılar üzerinde titizlikle duran bir topluluğun, başka bir yerde var olabileceğini sanmıyorum. Yale'de en hoşuma giden özellik, işte bu eleştirilerdi. Düşüncelerini açıkça, çekinmeden, korkmadan söyleyebilmek ne güzel.

Yıllar sonra Türk tiyatrosunda çalışırken, bizim oyuncuların, tiyatrocuların ne kadar alıngan olduklarını, bir oyun yönetirken ağzımdan çıkan her sözü iyice tartmam gerektiğini öğrendim. Örneğin, sahneye koyduğum *Çöpçatan* oyununda başroldeki merhum Rıza Tüzün çok başarılıydı. Ne var ki, oyun süresince komedilerde oynayan çoğu aktörümüz gibi "aşırılıklar" yapmaya, abartıya kaçmaya başladı. "Rıza Bey, lütfen fazlalıklar yapmayın, rolü prova ettiğimiz gibi oynayın" dediğim zaman fena halde alındı ve "Şirin Hanım bana herkesin önünde hakaret etti" diye beni Şehir Tiyatrosu Yönetim Kurulu'na şikâyet etti.

Yale'de bana verilen ilk görev, Büyük Sahne'de oynanacak *At War With the Army* (*Canciğer Kardeşler Asker*) adlı komedinin provaları süresince suflörlük yapmak oldu. Bu oyunun sonradan Hollywood'da çekilen filminde Jerry Lewis ile Dean Martin başrolleri paylaştılar. Oyundaki askerler, özellikle de çavuş küfür dolu, kendilerine özgü bir jargonla konuşuyorlardı. Bir gün provadayız; çavuşu oynayan Mike Kellin (Türkiye'yi son derece olumsuz tanıtan *Geceyarısı Ekspresi* filminde baba rolünü oynayan aktör) repliklerini unuttu. Sonradan çok ün yapan bu aktöre sufle verdim. Şiveli İngilizcemle o Amerikan küfürlerini sa-

vurunca, sahnedeki oyuncular gülmekten kırıldılar. Provaya ara vermek zorunda kaldık.

Genel provaya yakın bir cumartesi gecesi, tiyatro bölümünden olmayan bir Yale öğrencisiyle "date"e çıkmak üzere sözleştik. Nasılsa oyuncular rollerini ezberlediler, artık bana ihtiyaçları yok deyip akşam saat sekizde çantanı toplayıp gitmeye kalktım. Piyesi yöneten reji öğretmeni, "Nereye gidiyorsun?" diye sordu. "Bu akşam cumartesi, nasıl olsa aktörler de rollerini biliyorlar. Bana ihtiyacınız olmaz. Ben de biriyle sözleştim" dedim. Hoca, "Ne demek biriyle sözleştin! Tiyatroda cumartesi pazar olmaz. Aktörler rollerini bilsin bilmesin, senin görevin prova sonuna kadar burada bulunmak. Galiba tiyatronun ne demek olduğunu daha öğrenemedin" diye beni azarladı. Kızarıp bozarıp yerime oturdum. Buluşacağım çocuğu arayınca telefonu yüzüme kapadı; bir daha da beni aramadı. O gece, tiyatro okulunun dışından hiç kimseyle çıkmamaya ant içtim. Tiyatrocunun yaşantısını, ancak tiyatrocu anlar. Bazen provalar pazar sabahı dokuzda başlardı. "Pazar günü de prova olur mu?" diye sormadım. Tiyatroda cumartesi pazar olmadığını; ister başım ağrısın, ister midem bulansın, ister canım çekmesin, verilen her görevi yapmam gerektiğini öğreniyordum.

Okulda sürekli oyun sahneleniyordu. Birinci ve ikinci sınıf öğrencileri, reji dersi için tek perdelik oyunlar; üçüncü sınıf reji öğrencileri ise okulun halka açık olmayan sahnesinde yalnız öğrenci ve öğretmenlerin izleyebildiği, "diploma oyunları" dediğimiz üç perdelik, dekorlu, kostümlü oyunları sahneye koyarlardı. Bunlara "master show" denilirdi. Biz oyuncular, durmadan bir oyundan bir başka oyuna giderdik. Yale'de bulunduğum iki buçuk yıl içinde pek çok rol oynadım. Deneyim, hiç kuşkusuz en iyi öğretmen.

Dersler, ödevler, provalara rağmen, yine de öğrenciler bir araya gelir, geceleri evlerde ya da lokantalarda eğlenirdik. Benim sınıfımdaki dört veteran (üçü oyun yazarı, biri oyuncu) okula yakın bir apartman dairesi tutmuşlardı. Sık sık parti verirlerdi. Bir bebek banyosu satın almışlar; ucuz beyaz şarapları o banyonun içinde karıştırır, bir tür bol yaparlardı. Kafayı bulur, keyiflenir, flört ederdik. Gary Cooper'a benzeyen yakışıklı Wesley de ev sahiplerinden biriydi. Onu ilk gördüğüm andan beri çok beğeniyordum; ama o esmer, yeşil gözlü, Martin adında bir üçüncü sınıf öğrencisiyle birlikteydi. Martin ve ben, İbsen'in *Hedda Gabler* rolü için denendik. Rejisör, Martin'i seçti. İsabetli bir seçim yaptı, çünkü Martin o rolü benim oynayacağımdan çok da-

Tunç Yalman'ın *Myrmidons*'unda Kraliçe Perdita'yı canlandırıyorum (Yale, Büyük Sahne, 1949).

ha iyi oynadı. Kedi gibi yırtık tavrı, o role çok uydu.

Yale'in halka açık Büyük Sahnesi'nde oynadığım ilk önemli rol Texas'lı bir yazarın piyesindeki baş kadın rolüydü. Gerek rejisör gerekse yazar, Texas'lı bir öğretmeni canlandıracağım bu rol için beni seçmekte tereddüt ettiler. Yabancı şivem role aykırı olur diye düşünüyorlardı. Ama okulun saygıdeğer oyunculuk dersi hocası beni önerdi: "Bu kızda o rolü oynayacak yetenek var; üstelik kişiliği de role uygun. Şive farkını unutturur" dedi. Gerçekten rolü rahatlıkla oynadım. Yale'de bir çeşit başlangıç, bir tür "debut" yapıyordum. Bütün okul beni ilk kez Büyük Sahne'de, başrolde görüyordu. Oyundan sonra öğretmenlerimden biri, "İkinci perdedeki açılış sahnesini çok iyi oynadın" dedi. Şaşırdım. "O sahnede tek kelime söylemedim ki" diye cevap verdim. "Evet, hiç konuşmadın, ama iyi 'dinledin'. Sevdiğin adamın savaşta başına gelenler anlatılırken içtenlikle dinledin. Öyle ki, senin reaksiyonların

onun sözlerini pekiştirdi. Sahnede iyi dinlemek, konuşmak kadar önemlidir." Böylece bir şey daha öğrenmiş oldum.

O yıl yazılan oyunlar arasında Tunç Yalman'ın *Myrmidons* adlı oyunu da Büyük Sahne'de oynanmak üzere seçildi. Oyun, bir Yunan adasına çekilmiş bir kral ailesinin öyküsünü anlatıyordu. Ben Kraliçe Perdita'yı oynuyordum. Wesley ise kızımı adadan kaçıran yakışıklı denizciyi canlandırıyordu. Myrmidon, Webster's'da "sadık bende, emirleri itirazsız yerine getiren kişi" olarak tanımlanıyor. Ünlü tiyatro dergisi *Variety* ise, "Oyunun adı karınca anlamına gelen bir sözcükten alınmış ve oyunun teması da insanların yaşamı ile karıncaların koşuşturmaları arasında bir analoji kuruyor" diye yorumladı.

Oyunun dekoru gerçekten görkemliydi. Sahnedeki kayalıklar adayı çağrıştırıyor; bu kayalara çarpan dalgaların sesi sürekli duyuluyordu. Denizden yükselen sis ise ortama büyülü bir hava katıyordu.

İkinci perdede kral ile kraliçenin verdiği bir davet sahnesi vardı. Bu davet için sahne renkli Japon fenerleriyle süslendi. Ben altın brokar, kuyruklu elbisem, omuzlarıma kadar uzanan beyaz eldivenlerim, pırlantalı tacım ve yanımda benden daha boylu boslu, fraklı kral kocamla, Yunan tragedyalarındaki gibi kocaman tokmaklı büyük demir kapının kanatlarını iki yana açarak sahneye adım attığım anda seyircilerden bir "Aaa" sesi yükseldi.

Bu oyunu reji öğrencilerinden Kanadalı bir kız sahneye koymuş; piyesi bir dram, hatta melodram olarak yorumlamıştı. Oysa oyun tamamen mizahî bir yaklaşımla sahnelenmeliydi. İlk gece seyirci olmayacak yerlerde kahkahalarla güldü; biz oyuncular neye uğradığımızı şaşırdık. Örneğin, ben oğluma "Alexander, kocam senin baban değildir" dediğimde bütün salon kahkahalarla çınladı. Başımdan aşağı kaynar sular indi. Seyirci ise müthiş eğleniyordu. Perde aralarında telefonlara koşup, "Yale Tiyatrosu'nda şimdiye kadar böyle eğlenceli oyun görmedik" diye eşe dosta tavsiye ediyorlardı. Onlar eğleniyordu; ama biz sahnedekiler fena halde içerliyorduk. Beklemediğimiz yerlerde gülmelerle karşılaşınca elimiz ayağımıza dolandı. O gece oyundan sonra rejisör hepimizi topladı; Tunç'la birlikte gerekmeyen yerlerde gülmeye yol açan cümleleri kesip, değiştirip, bazı kısımları yeniden yazdılar. Oyuncuların anlatım biçimlerini de değiştirdiler.

Bence bu piyes çok ilginçti; ama rejisörün yorumu yanlıştı. Her şeyi ciddiye alarak oyuna dramatik bir yön verdi. Oysa bu

kral ailesini bir mizah havasında sahneye getirmiş olsaydı, o ilk gecenin çılgınlığını yaşamayacaktık. Bu olay da benim tiyatro öğrenimimde önemli bir deneyim oldu. Yeni bir piyesin Broadway'de perde açmadan önce neden Amerika'nın değişik şehirlerinde oynandığını ve oynadığı süre içinde seyircinin reaksiyonuna göre neden pek çok değişiklik yapıldığını ve oyun eleştirmenlerin karşısına çıkarılmadan, yani prömiyerden önce neden bir sürü ön oyun oynandığını böylece öğrenmiş olduk. Bu ön oyunlar New-York'ta bazen bir aydan bile fazla sürer. Rejisör de, yazar da haftalarca piyes üzerinde yeniden çalışırlar; sahneler ekler veya çıkarırlar, hatta rejisörler kovulur yerine yenisi getirilir, oyuncuları bile değiştirirler. Ancak prodüktör ve yazar oyunun istenildiği gibi olduğuna kanaat getirince prömiyer yapılır ve eleştirmenler davet edilir.

11

Bir aşk ve evlilik öyküsü

Bu arada okulda kız kıtlığından erkekler pervane gibi çevremde dönüyorlardı. Aralarından saçları erken ağarmış, mavi gözlü, ince profilli, Bud adında çok yetenekli bir üçüncü sınıf öğrencisini seçtim. Bud savaşta pilotmuş. Hep deri pilot ceketi ve asker kasketiyle dolaşırdı. Flört etmeye başladık. Doğrusu ben Bud'a âşık olmadım. Onu daha çok bir arkadaş, bir meslektaş olarak sevdim. Onunla her konuda yaptığımız konuşmalar, ilişkimizin en hoşuma giden yönüydü. Üstelik Bud iyi aktördü. Onu oyunlarda seyretmeyi de severdim.

Yazın her öğrenci bir tiyatroda ya da başka yerde iş bulurdu. Çoğu yaz kamplarında, hatta restoranlarda garsonluk bile yapardı. Bud da Massachusetts eyaletinde bir "summer stock" tiyatrosunda başaktör olarak iş buldu. Yazın Amerika'nın her yanında "summer stock" denilen bu yazlık tiyatrolar türerdi. 6-7 haftalık sezonu olan bu tiyatrolar, her hafta yeni bir piyes sahnelerdi. 8-10 kadar oyuncu topluluğu da rol değiştire değiştire bu oyunlarda oynarlardı. Bud Massachusetts'e giderken, ben de ancak New Hampshire eyaletinin ta kuzeyindeki bir summer stock tiyatrosunda çırak olarak iş bulabildim. Tiyatro yiyeceğimizi, içeceğimizi sağlıyor ve bizi karın tokluğuna köleler gibi çalıştırıyordu. Yaz boyunca dekor yapıp, pano boyamaktan sırtıma ağrılar girdi. Ama deneyim kazanıyorum, diye avunup dayandım.

Güzel bir yaz günü sanat yönetmeninin Fransız annesi oğlunu ve ailesini ziyarete geldi. Dekor için sahneye saksıları taşıdığım sırada kadın beni görüp, "Kim bu kız?" diye oğluna sormuş. Sanat yönetmenimiz, "Bizim asistanlardan biri, Yale'de, Tiyatro Bölümü'nün birinci sınıfında okuyan bir Türk" deyince annesi "Türk ha!" diye çığlığı basmış. "Hemen buraya çağır, onunla ta-

nışmak istiyorum" demiş. Yönetmen de beni çağırıp tanıştırdı. Kadın "Sizin Türk olduğunuzu öğrendim. Türkiye'nin neresindensiniz?" diye sordu. "İstanbul'dan" dedim. İstanbul'u duyunca kadın bir çığlık daha attı: "*İstanbul, Constantinople mon Dieu,* o güzel, harikulade, büyüleyici şehir." "İstanbul'a ne zaman gittiniz?" diye sordum. "1920'lerde, Fransa'nın ünlü bir aktrisi olan annem Rejanne'la birlikte gitmiştim. Annem, şimdi adını anımsayamadığım o at nalı biçimindeki tiyatrolarınızdan birinde temsiller vermişti." Kadının yüzüne sanki güzel bir düşü yeniden görüyormuş gibi mutlu bir gülümseme yayıldı ve ahenkli bir sesle sözünü sürdürdü: "Orada Fransızca'yı anadili gibi konuşan, tiyatro âşığı son derece yakışıklı, çekici bir Türk'le tanışmıştım. Onu hiç unutamadım, ömrümün sonuna kadar da unutamam." Bunu duyar duymaz sözü edilen kişinin babam olduğunu anladım. "Yoksa İzzet Melih Bey miydi?" diye sordum. Kadıncağız neredeyse düşüp bayılacaktı. Şaşkınlıktan afallamış bir halde, "Nereden bildiniz?" dedi. "Tıpatıp babamı tarif ettiniz de ondan." Fransız hanım tesadüfün bu kadarına inanamıyordu. Dünya küçük derler. Küçük değil, küçücük. Al sana bir tesadüf daha!

Sonbaharda Yale'e döndüğümüzde, benim flörtüm Bud ve Wesley'nin flörtü Martin mezun olmuşlardı. Wesley ile ben birbirimizi teselli edelim derken, körkütük âşık olduk. Aşk ne güzel şeymiş meğer. El ele derslere girmek, sınıfta yan yana oturmak, arkadaşlarımızla toplanıp bira içmek, oyunları eleştirmek, bir pizzayı paylaşmak ne büyük mutluluknuş. Ayaklarım yerden kesilmiş, kanatlanıp uçuyormuşum gibiydi. Sabahları gün bir an önce başlasın diye erken uyanmak; akşamları gün bitmesin diye uykuya direnmek... Nedir bu aşk denen mucize? Bambaşka dünyalardan, bambaşka kökenlerden, bambaşka geleneklerden gelen iki yabancı, milyonlarca kişinin içinde nasıl birbirini buluyor ve gerçek mutluluğu yakalayabiliyor? O 1948 sonbaharı boyunca Wesley'yle içtiğimiz su ayrı gitmedi. Her an beraberdik. Her fırsatta sevişiyor; yaşamın her anını coşkuyla paylaşıyorduk.

O yıl Noel tatilini yine Londra'da geçirdim. Ocak sonlarına doğru Londra'dan döndüğüm zaman, Wesley beni öylesine özlemişti ki, daha ilk gece bana evlenme teklif etti. Ben de sözünü ikiletmeden hemen kabul ettim. Bir an önce evlenmeye karar verdik.

Londra'dayken anneme Wesley'den uzun uzun söz ettiğim için, evlenme haberini vermek üzere telefon ettiğimde annem hiç şa-

Wesley'yle evlenmek üzere Belediye Sarayı'na giderken
(4 mart 1949).

şırmadı. İstanbul'da bulunan babama da ayrıntılı bir mektup yazarak durumu anlattım. İkisi de çok anlayışla karşıladılar. Wesley'nin babasının Wisconsin eyaletinin Sheboygan adlı küçük şehrinde kendi halinde bir itfaiyeci olduğundan hiç söz etmedim. Yalnızca Wesley'nin "mütevazı" bir aileden geldiğini, babasının "belediye memuru" olduğunu söyledim. İtfaiyeci de belediye memuru değil mi zaten?

Evlenmeye karar verir vermez, okula yakın bir apartmanın bodrum katında, duvarları ahşap lambri iki odalı bir daire tuttuk. Babamın gönderdiği 500 dolar düğün hediyesiyle yatak takımı, bir kanepe ve iki koltuk aldım. Arkadaşlarımızdan biri halı, bir başkası yazı masası armağan etti. Diğer arkadaşlar da ortaklaşa

bir radyo-gramofon aldılar. Wesley'nin koliler dolusu kitabı vardı. O da babam gibi kitap kurduydu. Ben de oldum olası yazan ve okuyan adamdan hoşlanırım. Wes kendi eliyle birkaç tahta etajer yaptı; koyu yeşile boyayıp duvarlara sıraladık. İçlerini kitaplarla doldurduk. Kitaplıkların üzerine de annemin yaptığı suluboya ve guaş tabloları çerçeveletip astık. Mutfak yatak odasının bir köşesine sıkıştırılmıştı. Tuvalet ve duş da ufacıktı. Yine de şipşirin, sıcacık bir yuvamız oldu.

Yirmi üçüncü doğum günümün ertesi gün, 4 mart 1949'da New Haven Belediyesi'nde nikâhımız kıyıldı. Nikâh töreninde yalnızca altı sınıf arkadaşımız vardı. Benim nikâh tanığım da Tunç Yalman'dı.

O akşamı evliliğimizi kutlamak üzere, Yale Üniversitesi'nin katedrale benzeyen gotik bir salonunda, öğretmenlerimiz ve arkadaşlarımıza parti verdik. Nerdeyse okulun tamamı oradaydı. Ben askısız, lame bir elbise giydim. Annemin Londra'dan apar topar postayla gönderdiği tül duvağı şal gibi omuzlarıma sardım. Wesley'nin verdiği nefis beyaz orkideyi de göğsümün ortasına iğneledim. Bu önemli tören için Wesley de smokin kiraladı.

O gece çekilen resimlere bakıyorum da, masa örtüsü kâğıt, düğün pastası ufacık, herhalde sofrada da pek fazla yiyecek yoktu; oysa bana o gece büyük bir şölen verdik gibi geliyor. Hepimiz bol bol şarap içtik; arkadaşlardan birinin getirdiği pikapta plak çalıp deliler gibi dans ettik. Bir ara Wesley'yle romantik bir parçada yanak yanağa dans ederken, konuklar dansı bırakıp etrafımızda halkalandılar. Bir arkadaşım omzumdaki duvağı aldı, Wesley'yle ikimizin üzerine örttü. Bir süre tülün altında öylece dans ettik. Dansın sonunda Wesley bana sarılıp uzun uzun öpünce alkış koptu. Dünyada benden daha mutlu biri olabilir miydi acaba?

Parti bitince "bal gecemizi" geçirmek üzere yakındaki Griswald Inn adlı tarihî pansiyona gittik. Ertesi gün ikimizin de provası olduğu için, sabah erkenden New Haven'daki evimize dönmek zorundaydık. Üstelik derslerimizi de kaçırmak istemiyorduk.

Okulun Paskalya tatilinde, annem damadıyla tanışmak için New Haven'a geldi. Karşımızdaki pansiyonda oturan Tunç Yalman, lütfedip anneme odasını verdi. Annem, üniversite atmosferi içinde olmaktan çok mutluydu. Ben o sırada Camus'nün *Caligula*'sındaki Casonia rolünü prova ediyordum. Annem provaları izlemeye geldi; Yale'in gotik yapılarının resmini çizdi; okuldaki oyunları seyretti; arkadaşlarımı ve öğretmenlerimi tanıdı; ama hepsinden önemlisi Wesley'yi çok beğendi. Wesley'yi herkes se-

Wesley'yle evlendiğimiz gece (New Haven, 4 mart 1949).

verdi. Yakışıklılığı bir yana, efendiliği, sevimliliği ve munis tavrıyla da herkesin gönlünü çelerdi. Üstelik çok yaratıcı ve yetenekliydi. Hem oyun yazar, hem çeşitli rollerde başarılı karakterler çizerdi. Rejisörler, ona rol vermek için peşinden koşarlardı. Marlon Brando'nun *Arzu Tramvayı*'nda lanse ettiği stilde oynardı. O yıllarda Brando'nun gerçekçi oyun tarzı çok modaydı.

Annem bize öğrenci yaşantımızla hiç bağdaşmayan bir sürü armağan getirdi. Hovarda meşrep annemden başka ne beklenirdi ki? Biz iki göz odaya sığınmışız; annem tutmuş Wesley'ye Hicaz Kralı Şerif Hüseyin'in palamut biçimindeki inci kravat iğnesini getirmiş. Bana da yığın yığın mücevher. Yakut kakmalı altın bir iğne ve küpe takımı; yine yakutlarla bezeli altın saat, bunların şaşırtıcılığı yetmiyormuş gibi, bir top da brokar kumaş. Bunlar zamanla ya rehine kondu, ya satıldı, ya da çalındı.

Evli bir çift olarak geçireceğimiz ilk yaz mevsiminde, New York

Versailles gece kulübünde Tunç Yalman, annem, Wesley ve ben (New York, 1949).

eyaletinin Berkshire Dağları'nda güzel bir göl kıyısındaki yaz kampında tiyatro gözetmeni olarak iş bulduk. Sekiz haftalık çalışmamıza karşılık, oda ve yemeğin yanı sıra 800 dolar alacaktık. O devirde bu büyük paraydı.

Keyfimizi kaçıran tek şey ayrı ayrı yerlerde yatmak zorunluluğuydu. Wesley, erkekler kampında on kişilik bir bungalovda kalacaktı; ben de kızlar bölümünde sekiz kızla aynı bungalovu paylaşacaktım. Dört aylık çiçeği burnunda evli olduğumuz için, bu epey zor katlanılır bir durumdu. Wesley'yle ancak akşamları yemekten sonra kız ve erkek kampındakiler film ya da oyun izlemek için toplandığımızda veya kamp ateşinin çevresine oturup bir Kızılderili'nin anlattığı masalları dinlerken birlikte olabiliyorduk. Ayrıca provalarda ve cumartesi gecesi temsillerde görüşüyorduk. O akşam toplantılarında da kendi kamp grubumuzla birlikte oturmak zorunda olduğumuzdan birbirimizle konuşamıyorduk bile; sadece uzaktan uzağa el sallamakla yetiniyorduk. Ama kampçıları yataklarına yerleştirir yerleştirmez, soluğu kamp alanındaki büyük karaağacın altında alıyor; el ele tutuşup çalıların arasına dalıyorduk. Çimenlerin üzerinde kucaklaşıp öpüşüyor; hasret giderip sevişiyorduk. Kamptaki diğer gözetmen arkadaşla-

rımız, "Aman ısırgan otlarına dikkat edin" diye bizimle dalga geçiyorlardı.

Bizi oyun sahnelemek üzere işe alan kamp müdürü, Wesley'nin iyi bir atlet ve harika bir basketbol oyuncusu, benim de iyi yüzücü olduğumu öğrenince, günlük spor çalışmalarının hepsinde bize de yer vermeye başladı. Gün boyunca voleyboldan basketbola, oradan yüzme derslerine koşuşturuyor; geceleri de yıldızların altında sevişmek için uyumuyorduk. Diyebilirim ki, ömrümün en az uyuduğum dönemi o yaz olmuştur.

Kampın dönem sonu oyunu olarak *Annie Get Your Gun* adlı müzikali sahneledik. Ben Annie'yi oynuyordum, Wesley de baş erkek rolünü. Diğer roller kamptaki öğrenciler arasında dağıtılmıştı. Piyesi görmeye gelen veliler, çocuklarının bu kadar başarılı olmasına hem sevindiler hem de çok şaşırdılar. Veliler hafta sonlarında çocuklarını görmeye geldiklerinde, gözetmenlere bahşiş vermeye davrandıkları için onlarla karşılaşmamaya dikkat ederdim. Böyle bahşiş almak benim için çok utanç verici bir durumdu. Ama istemem diye kestirip atmak da kabalık olurdu. O yüzden, en iyisi velilerle görüşmemekti. Veliler de benim tedirginliğimi anlamışlardı herhalde; çünkü ufak armağanlar getirirler, bir teşekkür notu iliştirerek yatağımın üzerine bırakırlardı. Bunları memnuniyetle kabul ederdim.

Mevsim sonunda kendimizi çocuklara öylesine sevdirmiş, onlarla öylesine haşır neşir olmuştuk ki, kamp müdürü ertesi yaz için de bizimle anlaşma yaptı. Üstelik hem ücretimizi yükseltti hem de kampı ziyarete gelen velilerin kaldığı konukevinde bize bir oda verdi. Sonunda bizi çimenlerin üzerinde sevişmekten kurtaracak bir dam altı edindik. Tatil günlerimizde de geceyi orada geçirebilecektik. Tilki kadar kurnaz olan kamp müdürü, öğrencilerin sevdiği gözetmenleri elden kaçırmamak için her şeyi yapardı. Böylece iyi bir zam alarak 1950 yazını da orada geçirmek üzere anlaştık.

12

Yale'deki mezuniyet yılımız

Yale'deki son yılımızda, ben de Wesley de güzel sanatlar mas (MFA) derecesi alabilmek için tez hazırlamak zorundaydık. B tez konusu olarak, Stanislavski'nin "ikinci tür tiyatro" diye adla dırdığı ve seyircinin gözü ile kulağına değil de yüreğine hitap ed tiyatro anlayışının ünlü İtalyan sanatçısı Eleonora Duse'un oyu culuk stilini seçtim. Duse 1895 yılında, oyuncular arasında rek betin en yoğun olduğu Londra'daki Drury Lane Tiyatrosu'nda *K melyalı Kadın*'da başrol oynamıştı. Tezim için araştırma yap ken, Bernard Shaw'un Duse ile Sarah Bernhardt'ın Camille rolü deki oyunculuklarını karşılaştıran bir yazısını buldum. Shaw, D se'un gerçekçi oyun tarzını göklere çıkarıyor; Bernhardt'ın abar lı oyunculuğuyla da düpedüz alay ediyordu.

Aradan yıllar geçti. 1989'da, Gencay Gürün'ün daveti üzeri 23 yıl aradan sonra Türkiye'de Şehir Tiyatrosu'nda yeniden sa neye çıkıp Sarah Bernhardt'ı canlandırırken Shaw'un eleştirisi anımsadım ve Bernhardt'ın ününe ün katan sanatçılığını yansıtı ken, özellikle de günümüz seyircisinin çok yadırgayacağı o aba tılı oyunculuktan kaçınmaya özen gösterdim.

Wesley oyun yazarlığı dalını seçtiği için, tez olarak üç perdeli bir oyun yazmak zorundaydı. O da savaş sırasında kurmay kara gâhında başçavuş olarak askerlik yaptığı Londra anılarını *Th Boxed in Eros* (Sandıktaki Eros) adlı oyuna aktardı. Aşk tanrı Eros'un Piccadilly Alanı'ndaki ünlü heykeli, Londra bombalanır-ken zarar görmesin diye yerinden kaldırılmıştı. Wesley'nin oyun da, bu simgeden yola çıkarak savaş süresince aşkın dünyada yok olduğunu dile getiriyordu.

İkimiz de gece gündüz demeden, dur durak bilmeden araştı ma yapıyor, okuyor, yazıyorduk. Geceleri saat on birde Tunç Ya

nan ile mimarî öğrenimi yapan Abdullah Kuran bize uğrarlar; rgunluğumuzu ve gerginliğinizi atmak için birkaç saat briç oy-rdık. O aylar, okul yaşamının son dönemi oldu. 1950 haziranın-ı mezun olduk ve New York'ta kendimize bir yaşam kuracak pa-ayı kazanmak üzere tekrar yaz kampında çalışmaya gittik.

Yaz sonunda Manhattan'a gidince Greenwich Village'de bir da-re tuttuk. Burası eskiden ahırmış. Daire dediğim, bir büyük oda-lan ibaret. Odanın kapısı da, atların kafalarını dışarı çıkarabilme-si için üst kısmı açık olan tipik bir ahır kapısı. Yeni evimize yerle-şir yerleşmez ilk işimiz, tiyatro ve televizyon işine girebilmek için bizim gibi New York'ta oturmayı seçmiş olan sınıf arkadaşlarımı-zı davet etmek oldu. Herkes bir dolar verdi; toplanan parayla şa-rap aldık, sofranızı donattık ve hiçbirimizin çok iyi tanımadığı bu koca kentte tekrar bir araya gelmenin mutluluğunu yaşadık. Ge-leceğin bize neler getireceğini kaygı ve kuşkuyla bekliyorduk. Ya-le'deki sınıf arkadaşlarımızdan çoğu, tiyatroda iş buluncaya ka-

Wesley ve ben Seneca yaz kampında (1950).

dar işsiz kalmamak, geçinebilmek için Amerika'nın çeşitli üniversitelerinde tiyatro öğretmenliği yapmaya gitmişlerdi.

Amerika'da herhangi bir tiyatroya girmek çok zordur. Talep az çok sayıdaki aktörlerin yarattığı arz ise fazla olduğundan, kıyasıya rekabet vardır. Oyuncular sendikasına kayıtlı oyuncuların yüzde doksanı belirli dönemlerde işsizdir. İş bulmak için yapılacak ilk şey "turlamak"; yani fotoğrafınızı çektirip arkasına özgeçmişiniz yazarak, oyuncu ajanslarını tek tek dolaşıp bunları menajerler(bırakmaktır. Menajer sizi bir okuma sınavına ya da mülakata gön dermeden önce, yaptığınız işleri görmek ister. İyi de, yaptığınız iş nasıl göstereceksiniz? Kendinizi göstermenin tek yolu, Off-Broad way'deki sendikasız oyuncuların oynadığı oyunlardan birinde ro alabilmektir. Bu tiyatrolarda oyunculara para verilmez; sahney(çıkmak bir tür "görücüye çıkmak" anlamına geldiği için de, tiyat roya gönül veren kişiler parasız oynamayı seve seve kabullenirle) Kenar köşe tiyatrolardan birinde rol kaptınız mı, yeniden ajansla ra gidip, sizi seyretmeleri için dil dökmeye sıra gelir. Menajer siz yetenekli bulur, oyunculuğunuzu beğenirse, sizi tiyatrolardan bir ne eleme sınavına gönderir. Ama bu okuma sınavına gönderilme niz, tiyatroda iş bulduğunuz anlamına gelmez; zira bu elemeler aynı rolü okumak üzere gelmiş, pek çok yetenekli, üstelik den(yimli oyuncu vardır. Sonunda yönetmen, söz konusu rol için ke di yorumuna göre en uygun adayı seçer.

Wes'le benim herhangi bir yerden gelirimiz olmadığından, bi niz turlamaya çıkarken, diğerimiz kirayı ödemek için iş bulma zorundaydı. Wesley'nin tiyatroda daha kolay iş bulabileceğine k rar verdik; çünkü o tipik Amerikalı başrol oyuncusuydu. O gü lerde pek revaçta olan Marlon Brando stilinde oynuyordu. B(ise İngilizce'yi yabancı aksanıyla konuşuyordum; bu yüzden a cak bir yabancıyı canlandırabilirdim, tabiî bu da karşıma çıkab lecek fırsat sayısını sınırlıyordu. Bu nedenle benim tiyatro dışı da bir iş bulmamın daha doğru olacağını düşündük. Wesley oyu cu olarak kendini kabul ettirdikten ve para kazanmaya başlad tan sonra, ben de tiyatro kariyerime devam edecektim.

Bulduğum ilk iş, "Gimbels" adındaki büyük mağazada oyuncal satıcılığı oldu. Mağaza, en büyük rakibi olan "Macy's"in tam karşı sındaydı. Yemek molası dışında bütün gün ayakta dikilip çalışmal son derece yorucuydu: iki haftadan fazla dayanamadım ve istifa e tim. Başka ne yapabilirim, diye düşünmeye başladım. New York' gelen oyuncuların çoğu, tiyatroda iş buluncaya kadar garsonlu yapardı. Benim garson olmaya niyetim yoktu.

Mankenlik günlerim (New York. 1950).

İnce, uzun olduğum ve giysilerini iyi taşımasını bildiğim için ınkenlik işi aramaya karar verdim. 7. Cadde'de üslenmiş topıcıların yürüttüğü giyim işi önemli bir pazardı. Amerika'nın dört ından mağaza sahipleri gelir, bu toptancı desinatörlerin mo-llerini mankenlerin üzerinde görür ve bir sonraki mevsim için)arişlerini verirlerdi. Başvurduğum ilk desinatör, beyaz pike ya-ılı lacivert bir tayyörü giyip sunmamı istedi; ben de profesyonel ankenleri aratmayacak bir ustalıkla denileni yaptım. Adam bana ıha önce nerelerde mankenlik yaptığımı sorunca. hiç istifimi ›zmadan, "Paris'te çeşitli butiklerde çalıştım" diye cevabı yapış-'dım. Bunun üzerine desinatör beni 75 dolar haftalıkla işe aldı; o rihte kiramız 65 dolar olduğu için bu ücret arayıp da bulamadı-m şeydi.

O akşam eve gidince. "Wesley, sonunda iş buldum sevgilim" di-e müjdeyi verdim. "Mankenlik yapacağım ve haftada da 75 dolar

alacağım!" Wes beni belimden tuttuğu gibi havalandırıp odada döndürmeye başladı. "Bravo, bravo! Sen bir harikasın sevgilim" diyerek beni öptü.

Böylece New York'ta mankenliğe başladım ve haftalık ücretimin yanı sıra, çeşitli hayır işleri için düzenlenen pek çok moda defilesine de saatte 15 dolar karşılığında katıldım. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, cumartesi günleri de Barbizon Mankenlik Okulu'nda makyaj dersi veriyordum. Wes'le birlikte bir başka gelir kapısı daha yarattık. Wesley, Amerikan kısa hikâyelerini radyo oyunu olarak uyarlıyor; ben de bunları Türkçe'ye çevirip Amerika'nın Sesi Radyosu'nda oynuyordum. Uzun yıllar boyunca yurtdışında yaşadığım için Türkçeme pek güvenemiyordum. Bu yüzden çevirileri alıp metroya atlıyor ve okuyup düzeltmesi için Manhattan dışında bir yerlerde oturan Üstün Üstündağ'a götürüyordum. Amerika'nın Sesi Radyosu'ndan kazandığımız parayı üçe bölüyorduk. Artık ekmek paramı çıkarmak için çalışmak zorunda olmadığım bugünlerde o dönemi düşünüyorum da, o kadar çok çalışmak zorunda kalışımıza hem hayıflanıyorum hem de onca yükün altından nasıl kalkmışız diye şaşırıyorum. Yine de mutluluktan uçuyordum; yaşamın keyfini çıkarıyor, Wesley'yle paylaşacağım gelecekteki yaşamımız için güzel hayaller kuruyordum. İnsan genç ve de âşıksa, hiçbir sorun gözünde büyümez.

1951 yazında ikimiz de tiyatroda ilk işlerimizi bulduk. Beloit, Wisconsin'deki bir yaz tiyatrosunda baş kadın ve baş erkek rollerini Wesley ile bana verdiler. Sekiz haftalık sezon boyunca sekiz ayrı oyunda başrolleri oynadık. Gündüz bir oyunun provasını yapıyor; akşam öteki oyunu oynuyorduk. Çok zor koşullarda çalışıyorduk; ama bizim için önemli bir deneyim oldu. O dönemdeki çalışmalardan çok şey öğrendik.

İlk diplomatik görevinde konsolos yardımcısı olarak Chicago'ya atanan (sonradan Pakistan, Norveç ve Avusturya büyükelçisi olan) kuzenim Erdem Erner, sezonun ilk oyununu görmek üzere Chicago'dan arabayla Wisconsin'e geldi. Sahnelenen oyun, *Işıklar Sönerken* (*Gaslight*) adlı yapıttı. Aynı adlı filmde İngrid Bergman'ın oynamış olduğu rolü ben oynuyordum; Charles Boyer'nin rolünü de Wesley canlandırıyordu.

Tiyatro "meydan sahnesi" düzenindeydi. Biz ortada oynuyorduk; seyirci çevremize sıralanıyordu. Oyunun sonuna doğru, ben deli rolü yapıp usturayı kocamın gırtlağına dayadığım anda, Wesley'nin arkasındaki bölümde oturan seyircilerin gözlerini bürüyen

İbsen'in *Hortlaklar* oyunu. Ben Mrs. Alving, oğlum Oswald rolünde Wesley (Beloit Court Tiyatrosu, 1951).

dehşeti fark edebiliyordum. Erdem de oyunculuğumu beğendi; "Gerçekten delirdiğini sandım" diyerek çok etkilendiğini ifade etti.

O yaz aynı tiyatroda Anouilh'in *Antigone*'sinde Antigone ve *Çöpçatan*'da Mrs. Molly'yi oynadım. *Çöpçatan*'ı o tarihten birkaç yıl sonra Şehir Tiyatroları'nda ben sahneye koydum ve o sefer Dolly Levy'yi oynadım.

Sezon sonunda iyice yorulmuştum. Ama her yaz çeşitli yaz tiyatrolarında oynamaya devam ediyor; New York'a döndükten sonra da her zamanki gibi bir yandan menajerleri turluyor, öte yandan ekmek paramızı çıkarmak için çalışıyorduk.

Sonunda Wesley, kendisini TV işlerine gönderen bir menajer buldu ve dizilerde oynamaya başladı. Onun bir televizyon çekiminde aldığı para, benim bir ayda mankenlikten kazandığımdan daha fazlaydı. Eskisine oranla bütçemiz biraz rahatladığından, Greenwich Village'de daha iyi bir daire tutup, elden düşme eşyalarla döşedik.

Bu arada ben de bir Off-Broadway tiyatrosunda iş buldum; Tennessee Williams'ın *Yaz ve Duman* (*Summer and Smoke*) oyununda Rosa Gonzales rolünü canlandırdım. Oyunu izleyenler içinde en önemli kişi, Stanislavski yöntemiyle oyunculuk dersleri veren Actor's Studio'nun kurucularından, ünlü sahne hocası Lee Strassberg'di. Beni izledikten sonra, Actor's Studio'da sınava girmem için haber gönderdi. Basiretim mi bağlandı, ne oldu bilmiyorum; ama Actor's Studio'ya başvurmadım ve bu fırsatı tepmiş oldum. Neyse ki, oyunu gören bir menajer beni beğenmiş; televizyonda "Colgate Saati" (tabiî programın sponsorluğunu Colgate firması yapıyordu) adıyla sunulan bir saatlik şov programındaki küçük bir rol için beni deneme okumasına gönderdi. Şov tipik bir farstı ve başrol oyuncuları da ünlü komedyen Abbott ve Costello ikilisiydi. Ben, Abbott'ın giysilerini çalıp onu don paça ortalıkta bırakan bir Fransız hırsızı oynayacaktım. Abbott öyle

Antigone
(Beloit Court Tiyatrosu, 1951).

dımdızlak kalınca kahkaha tufanı başlıyordu! Aman ne komik, ne komik!

Programın prodüktörüyle tanışıp bana verilen rolü okuduğum zaman, adam benden hoşlanıp sohbete başladı. Ona Türk olduğumu, Yale Tiyatro Okulu'nu bitirdiğimi, bir sınıf arkadaşıma âşık olup onunla evlendiğimi anlattım. Bunları anlatmakla önüme gelen fırsatı kaçırdığımı sonradan fark edebildim. Çünkü benden sonra rolü okuyan Tina Louise adındaki oyuncu, prodüktörle flört edip rolü kaptı. Şovdaki yerini sağlamlaştırdıktan sonra da, provalar biter bitmez Abbott ve Costello'yla gezip tozmaya başladı. Programı yayına geçtiğinde, onun rolü daha büyütülmüş ve adı da jenerikte yer almıştı. Benim gönlümü almak için de, bana sahnenin bir yanından girip öteki yanından çıkan bir figüran rolünü verdiler. Seve seve kabul ettim; çünkü mankenlikten kazandığım haftalıktan daha fazla ödüyorlardı.

Bütün bu zorlu mücadelelere karşın, New York'ta yaşamak insana heyecan ve coşku veriyordu. Cebimiz delikti, ama düşlerimiz zengindi, üstelik deliler gibi âşıktık. Harika arkadaşlarımız vardı. Sık sık partiler düzenliyor, içki içiyorduk. Bazen içkiyi fazla kaçırdığımız da oluyordu. Wesley'nin hoşlanmadığım tek yönü de buydu. Sarhoş olunca kişiliği değişiveriyor; o tatlı, sevecen, centilmen adam gidiyor, gürültücü, delişmen biri oluveriyordu. İpin ucunu kaçırdığı zamanlar ona Stanley Kowalski diyordum. Çünkü *İhtiras Tramvayı*'nda Marlon Brando'nun canlandırdığı Stanley'ye çok benziyordu. Bir keresinde Sara ve Sinan Korle'nin evlerindeki partide Wesley sarhoş olunca boş banyo küvetine girip sızdı. Ama ertesi gün öylesine pişmanlıkla, öylesine içtenlikle özür diledi ki, tabiî dayanamayıp bağışladım.

Tek odalı dairemizde verdiğimiz partilere benim manken arkadaşlarımı, aktör dostlarımızı, Birleşmiş Milletler'deki Türk ve Irak delegasyonlarının üyelerini, hatta Türk ve Irak dışişleri bakanlarını davet ederdik. Güzel mankenler ve yetenekli aktrisler, BM delegelerine çok cazip geldiği için davetlerimizi hiç kaçırmazlardı. Oyunlar oynar, martini ya da Manhattan içer (bütçemiz viskiye elverişli değildi); güzel vakit geçirirdik.

Wesley'ye, televizyondaki "Batman" dizisinde sürekli bir rol teklif ettiklerinde, bebek yapmanın zamanı geldiğine karar verdik. Çok geçmeden gebe kaldım ve annelik hazırlıklarına başladım. Babası gibi sarışın, mavi gözlü bir oğlum olsun diye dua ediyordum. Bir yandan da bebeğe mavi patikler ve battaniyeler örü-

yordum. Ne yazık ki, sorunlu bir gebelik yaşadım ve 4,5 aylık bebeğimi düşürdüm. Hastanedeki duygusuz doktor, tamamen oluşmuş cenini bana gösterip erkek olduğunu söyleyince, müthiş bir depresyona girdim. Gözyaşlarım günlerce dinmedi. 1950'li yılların başında hamilelere kan testi uygulanmazdı. Onun için bebeğimi kan grubumun 0 Rh (–) olması yüzünden kaybettiğimi, ancak yıllar sonra anlayabildim.

Babam başıma gelen felaketi duyunca, dinlenip hava değiştirmem için İstanbul'a gelmemi ısrarla istedi ve bana Bakır şilebinde yolculuk yapmamı için bilet gönderdi. Okyanustaki uzun yolculuk ve deniz havası bana iyi geldi. İstanbul'a vardığımda, trajik kaybımın acısı hafiflemişti.

Gemimiz İstanbul limanına girip de şehrin o görkemli panoraması ufka serilince, yanaklarımdan aşağı yaşlar süzülmeye başladı. Sekiz yıldır hasret olduğum şehri kucaklayacakmışım gibi kollarımı iki yana açarak, "Seni çok özledim, İstanbul" diye haykırdım.

Ben yokken babam Tepedelenli ailesinden Fatma Hanım'la evlenmişti. Fatma Hanım, yıllar önce Cumhuriyet Apartmanı'nda kapı aralığından gördüğüm o gölgeydi. Babama olan aşkı yıllarca eksilmeden sürmüş; sonunda babam da bekârlık kararından vazgeçip onunla evlenmişti. İstanbul'a inince, Fatma Hanım'ın Kızıltoprak'taki evine gittik. Ev, havuzunda altın balıkların yüzdüğü, kocaman manolya ve çam ağaçlarıyla dolu, büyük bir bahçenin içinde, beyaz, ahşap bir konak yavrusuydu. İki yanı beyaz, pembe, eflatun ortancalarla kaplı mermer merdivenlerden çıkıp büyük avizeli salona girdik. Burası rüya gibi bir yerdi. Konuk odasındaki büyük maun karyolada, İrlanda keteni çarşaflara sarınıp yattığımda, yeşil tahta panjurların arasından manolya kokusu odaya doluyordu. Bir anda periler ülkesine gitmiş gibi oluyordum. New York'taki tek odalı dairem ne kadar uzaklarda kalmıştı. O evdeki misafirliğim boyunca babam, üvey annem ve bana "Küçükhanım" diye hitap eden bütün hizmetkârlar, beni şımartmak için adeta birbirleriyle yarıştılar.

Yaşadığım o korkunç düş kırıklığı ve depresyondan sonra, böylesine sevgi ve şefkat görmek ne kadar güzeldi. Sadece ev halkı değil, ailemin diğer bireyleri ve İstanbul'daki arkadaşlarım da beni el üzerinde tutuyorlardı. İstanbul'a gelişim şerefine partiler veriyorlar, beni gezmelere götürüyorlardı. Önümde hiç o kadar şımartılmamıştım doğrusu.

13

Yeni bir aşk

O rüya gibi yaz boyunca, evli olduğum halde erkekler peşimi bırakmadı; herkes benimle buluşmaya, beni gezdirip eğlendirmeye can atıyordu. Çavuş üzümünü hatırlatan iri yeşil gözlü, yakışıklı bir Karadenizli beni Jaguarına bindirdiği gibi Yeniköy'e dans etmeye götürüyor; uzun boylu bir profesör Volkswagen'iyle bana tarihî yerleri gezdiriyordu. Ama hepsi bir yana, ömrüm boyunca tanıdığım erkekler içinde en çok üzerime titreyen, ısrarla peşimden ayrılmayan insan Şehsuvar Menemencioğlu oldu. Kırklı yaşlardaki esmer, uzun boylu Şehsuvar'ın güçlü kişiliği bana güven veriyor; sevecen, tatlı gülümseyişi yüreğimi ısıtıyordu. Canım bir yere mi gitmek istiyor; olur olmaz bir saatte gezip dolaşmak mı istiyor; Şehsuvar üzeri açık, bordo Buick'iyle her an köşkün kapısında, isteklerimi yerine getirmek için hazır beklerdi. Boğaz'da gezer; Moda Kulübü'ne gidip dans eder ya da Erenköy'de inşaat halinde olan yeni köşkünün rıhtımından denize girerdik. Yine Moda Kulübü'ne gittiğimiz bir gece, New York'ta mankenliğini yaptığım İtalyan modacı Fontana'nın çizdiği zümrüt yeşili bir şifon elbise ve lame sandalet giymiştim. Bir ara sandaletleri çıkarıp denize fırlattığım gibi, yalın ayak dans etmeye başladım. Şehsuvar hiç beklemediği bu hareketimi şaşkınlık, hatta dehşetle karşıladı diyebilirim. Yine de benim bu rahat tavırlarım hoşuna gidiyor; ya da ne yaparsam yapayım hoşgörüyle bakacak kadar üzerime titriyordu. Ertesi gün dedikodu yazarı Adalet Cimcoz, bana "Çıplak Ayaklı Kontes" adını takarak "İstanbul semalarında bir kuyrukluyıldız göründü. Kuyruğunun değdiği her şeyi yıldız tozuna boyuyor" diye yazdı.

O yazın, ömrümün en güzel yazı olarak belleğimde bambaşka bir yeri vardır. Ne ondan önce ne de sonra o yaz olduğu kadar yü-

Nazım Kalkavan, ben, Şehsuvar Menemencioğlu ve Orhan Kalkavan Hilton'un açılış balosunda (1955).

celtildim, göklere çıkarıldım. Geri dönmeye hazırlandığım sırada, Şehsuvar'la aramızda duygusal bir yakınlık kurulmaya başlamıştı.

Ağustos sonunda ayaklarım geri geri giderek, gözlerim arkada kalarak İstanbul'dan ayrılıp New York'taki yaşantıma dönmek zorunda kaldım. Tek odalı evim boğucu geliyor; yeniden iş aramak beni umutsuzluğa, bunalıma sürüklüyor, kolumu kanadımı kırıyordu. Bebeğimi kaybettiğimden beri Wes'le ilişkimiz de zedelenmiş, yıpranmıştı. Ona kırgındım; hem de çok haklı bir nedenden dolayı kırılmıştım. Kanama geçirmeye başladığım sırada, cebimizde metelik olmadığı için yataktan çıkıp haftalık paramı alabileyim diye o halimle işsizlik yardımı bürosunun merdivenlerini tırmanmak, saatlerce kuyrukta beklemek zorunda kaldım. Eve döndüğümde kanama arttı; beni hemen hastaneye kaldırdılar, ama iş işten geçmişti; bebeğimi kaybettim. Wes'in, "Şirin sen sakın kıpırdama; ben gider, gerekirse hırsızlık yapıp para bulurum" demesini beklerdim. Ama o hiç oralı olmadı. Wesley sevimli biriydi, ama kişiliği zayıftı. Bir sorun mu var, bir konuda karar mı verilecek, Wesley, "Nasıl istersen öyle yap canım" deyip kenara çekiliverirdi. Beni Şehsuvar'a çeken de, Wesley'nin tam zıddı kararlı ve atak kişiliği oldu.

O yıl cehennem azabı yaşadım. Wesley'yi bırakıp Türkiye'ye dönmek istiyordum; ama eski aşkım bitmiş olsa da onu hâlâ se-

viyor, şefkat duyuyordum. Dahası Wes'in bana taparcasına âşık olduğunu biliyor ve kendisini terk ettiğim anda yıkılacağını sanıyordum. Bu yüzden ona acıyordum. Yüreğimdeki, kafamdaki bu ikilemi çözebilmek için psikiyatriste bile gittim.

Wes'i, Amerika'daki yaşantımı ve umutlarımı gerçekten bırakıp gitmek istiyor muydum? Türkiye'ye dönüp, babam ve üvey annemle birlikte yaşamayı istiyor muydum? İstanbul'dan döndükten sonra Şehsuvar'la ne mektuplaşmış ne de haberleşmiştim. O yüzden, hayatımla ilgili kararımda, bilinçaltımda olsa bile, doğrudan Şehsuvar'ın etkisi olmadı. Aşkımızı bir yaz kaçamağı olarak görüyor, gözümde fazla büyütmüyordum.

Sonunda daha fazla dayanamadım; 1955'in güzel bir ilkbahar günü Wesley'yle konuşup yazı geçirmek üzere İstanbul'a gitmek istediğimi söyledim.

Wesley büyük bir sevecenlikle bana sarıldı; "Eğer bu seni mutlu edecekse hemen git, sevgilim" dedi. Hiç kuşkusuz, bir daha geri dönmeyebileceğim aklının ucundan bile geçmiyordu. Doğrusunu isterseniz, geri gelmeyeceğimi o sırada ben de bilmiyordum. Bildiğim tek şey, bir an önce sevgili İstanbuluma ve Kızıltoprak'taki o manolya kokusuyla dolu yatak odama kavuşmaktı.

İstanbul'a döndüğüm zaman Şehsuvar bir an olsun yanımdan ayrılmadı. Tutkulu, coşkulu bir aşk yaşıyorduk ve Şehsuvar evlenme teklif ettiğinde, Wesley'yi bırakıp onunla evlenmeye hiç duraksamadan karar verdim. Yaşam biçimimi, tüm hayatımı baştan başa değiştirecek çok önemli bir karardı bu. Amerika'da çalışan bir kadın kimliğinden kopup, Türkiye'de çalışmak zorunda olmayan, gönlünün dilediği gibi yaşayan bir kadına dönüşecektim. Hele hele İstanbul'da yaşamak ve her birini taparcasına sevdiğim ailem ve akrabalarımla bir arada olabilmek kaçırılmayacak bir fırsattı. Bir düşünün; aklıma estiği zaman kuzinim seramik sanatçısı Füreya'yı ziyaret edebilecek; teyzem Aliye Berger'in *Chaillot Delisi* oyununun dekorunu anımsatan evine uğrayıp bir kadeh sarı votka içebilecek; Şakir Paşa Apartmanı'nda Ayşe ve Hakkiye teyzemlerle yemek yiyebilecek ya da sevgili Suat Dayımla karşılıklı kadeh tokuşturabilecektim. Hepsinden önemlisi de babacığımı sık sık görebilecektim.

İnsanın ailesi olduğu halde yalnız kalmasının ne demek olduğuna bugünkü yaşantımdan bir örnek vermek istiyorum. Son eşim Bob'la Amerika'da yaşıyoruz. Bob'un üç oğlu var. Her biri Amerika'nın bir başka ucunda. Üvey oğullarımın en küçüğü Steve ve eşi Seattle'da oturuyorlar. Bu, New York'tan uçakla tam beş

Şehsuvar Menemencioğlu'yla bir baloda (İstanbul, 1956).

saatlik yol demek. Okyanusun öbür yakasındaki Londra'nın sadece altı saatlik mesafede olduğunu düşününce, ne demek istediğimi daha iyi anlayacaksınız. Steve'in iki kızı var. Gözüm gibi sevdiğim bu kızlar da Kaliforniya'daki Stanford Üniversitesi'nde okuyorlar. Yani bir başka beş saatlik uçak yolculuğu demek oluyor. Bu kadar uzaklara saçılmış bir aileyle nasıl birlikte olunur, birbirinizi nasıl görüp hasret giderebilirsiniz? Ancak senede bir tatillerde buluşabiliyoruz.

Şehsuvar'la 27 ocak 1956 günü evlendik ve balayımızı geçirmek üzere, üvey babam Emir Zeid'in bizi Irak Büyükelçiliği'nde ağırladığı Londra'ya gittik. Oradan trenle büyük bir endüstri merkezi olan Manchester'a geçtik. Şehsuvar elektrik mühendisiydi ve Anadolu köylerine elektrik götürecek projelerin müteahhitliğini yapıyordu. Bu nedenle Manchester'da jeneratör almak üzere

iş görüşmeleri yapacaktı. Şehsuvar İngilizce bilmediği için, jeneratör firmasının yönetim kuruluyla yapılan toplantıya ben de çevirmen olarak katıldım. O donuk İngilizlerin yüzündeki şaşkınlığı görmenizi isterdim doğrusu. O güne kadar yönetim kurulu toplantısına katılan hiçbir kadın olmamıştı. Üstelik içeri girer girmez kollarını iki yana açıp, ağzı kulaklarına varan bir gülümsemeyle, "Biliyor musunuz, biz balayınızdayız" diyen bir Türk kadınını, değil toplantı salonunda, rüyalarında bile görmemişlerdi.

Manchester'dan Leeds'e gittik. Burası da bir endüstri şehriydi ve tahmin edeceğiniz gibi alabildiğine kasvetli, alabildiğine sıkıcıydı. Tabiî Şehsuvar'ın orada da halletmesi gereken işleri vardı. Manchester'a indiğimiz akşam, kaldığımız küçük otelin kâtibi şehrin balo salonunda danslı bir eğlence düzenlendiğini söyleyince kalkıp oraya gittik. Balo salonu müthiş bir gürültü içinde tepinerek dans eden ve durmaksızın bira içen işçi kesiminden insanlarla doluydu. Biz de onlara uyup bira içtik, dans ettik. Bir yandan da kendi kendime "Balayımızı geçirmek için kala kala buraya mı kalmalıydık?" diye düşünüyordum.

Londra'ya döndüğümüz zaman Emir Zeid bizi baleye, tiyatroya ve o güzelim İngiliz kulüplerinde yemeğe götürdü. Londra'dan sonra, o sırada Poliakoff ve Pichette'yle birlikte ünlü Dina Vierny Galerisi'nde açtığı sergi nedeniyle Grenelle Sokağı 39 numaradaki stüdyo dairesinde kalan annemi ziyaret etmek üzere Paris'e uçtuk. Madam Vierny sonradan Grenelle Sokağı'ndaki ünlü Maillol Müzesi'ni kurdu.

Annem küçük dairesinde bizim şerefimize bir yemek verdi ve ağabeyim Nejad'la o sıralarda evli olduğu Polonyalı eşi Maria'yı davet etti. Artık Ecole de Paris'nin ileri gelen ressamlarından biri durumuna gelmiş olan Nejad, Paris'te yaşıyordu. Paris'ten sonra da, Şehsuvar'ın Floransa'da sanat öğrenimi yapan yeğeni Esra'yı görmek için İtalya'ya geçtik.

İstanbul'a döndüğümüzde, kışı geçirmek üzere Şehsuvar'ın Ayaspaşa'da, Kamarot Sokak'taki, daha önce garsoniyer olarak kullandığı dairesine yerleştik. Evi elimden geldiğince düzene sokmaya, yeniden dekore etmeye çalıştım; ama ufak, sevimsiz bir daireydi ve o yüzden ne yaparsam yapayım gönlümün ısındığı bir yer haline getiremedim. Şehsuvar'ın Erenköy'de deniz kıyısında yaptırdığı ev hazirana kadar biter diye umuyorduk; ama bütün inşaatlar gibi orası da bir türlü tamamlanamadı ve biz yazı konukevi olarak tasarlanmış müştemilatta geçirmek zorunda kaldık. Bir odada biz yatıyorduk, öteki odada da Şehsuvar'ın ablası Reyan'ın çocuk-

Bayan Şehsuvar Menemencioğlu, Füreya Abla'nın stüdyosunda (1957).

ları Esra ve Mehmet kalıyordu.

O yaz bir düşük daha yaptım ve iki buçuk aylık bebeğimi kaybettim. Amerikalı doktor gibi Türk doktor da kan tahlili yapmayı ihmal etmişti ve hiç kimse bebeklerimi 0 Rh (–) kan grubu nedeniyle kaybettiğimin farkında değildi. Çok sonra Kaliforniya'da sürücü ehliyeti alacağım zaman, trafik kazası ihtimaline karşı kan testi yapılınca, kan grubumun ne olduğu ortaya çıktı. Bebeği kaybetmek, tabiî Şehsuvar'ı da, beni de yıktı; çünkü bir çocuğumuzun olmasını çok istiyorduk.

Evliliğimizin en büyük sorunu, geç sayılabilecek bir yaşta evleneceğini aklından bile geçirmeyen Şehsuvar ile dul ablasının Erenköy'deki evi yalnızca kendilerine göre tasarlamış olmalarıydı. Şehsuvar, Reyan'ın çocuklarını kendi çocuğu gibi benimsemişti. Reyan da o evin hanımı konumundaydı. Birkaç metresi olmasına rağ-

men, Ş..hsuvar, ablası ve onun çocuklarıyla aynı çatı altında bekâr yaşamı sürmeyi planlamıştı. Onlar bir aile oluşturmuşlardı ve o ailede bana yer yokmuş gibi geliyordu. Bu yüzden de evde sürekli bir gerginlik yaşanıyordu. Hatta bir gün Bolulu aşçı bile dayanamayıp. "Ben kimden emir alacağım?" diye isyan etti. "Bu evin hanımı kim? İki karpuz bir koltuğa sığmaz. İki cambaz bir ipte oynamaz."

Huzurumuz bozulmasın, ağzımızın tadı kaçmasın diye, evin idaresini Reyan'a bıraktım. Kendimi anlamsız bir boşluk içinde, işe yaramaz biri gibi hissediyordum. Tek yaptığım, Şehsuvar'a güzel görünmek için süslenip püslenmek, evde konuk ağırlamak ya da bir davete gitmekti. Sürdüğüm yaşam bana son derece yapay ve yapmacık geliyordu. Fransızca, İngilizce ve Almanca bildiğim için ofisinde çevirmen olarak çalışmak fikrini Şehsuvar'a açtığım zaman, kızdı köpürdü, "Elalem ne der?" diye demediğini bırakmadı. Bunun üzerine "Peki o zaman tiyatroda çalışabilir miyim?" diye sormayı doğrusu göze alamadım. Günlerimiz dar bir arkadaş grubu içinde, davetler vermek, davetlere ve balolara gitmek, yemekten sonra iskambil oynamakla geçiyordu. Uzun lafın kısası, İstanbul sosyetesinin tipik yaşantısını sürüyorduk.

Asıl sorunlar, evliliğimizin ikinci yazında Şehsuvar, Reyan, Reyan'ın çocukları, ben ve hizmetkârlar büyük eve taşındığımız zaman başladı. O 1957 yazı mutlak bir kâbus olarak belleğime kazındı. Yaz ortalarında 22 yaşındaki genç Irak Kralı Faysal, kendisiyle yaşıt yeğeni, kardeşim Raad'la birlikte yatıyla İstanbul'a geldi ve boğazda demirledi. Hemen hemen her gün, "Hadi Şirin Abla'ya gidelim" diye peşlerine bir alay güvenlik görevlisini takıp Chris-Craft'a atlıyorlar; bütün gün Esra ve arkadaşlarıyla yüzmek, su kayağı yapmak, eğlenmek için köşke geliyorlardı. Haydarabad nizamının oğlu ve Kral Faysal'ın arkadaşı olan Bereket de İstanbul'daydı. O da kız arkadaşıyla beraber bize geliyordu. Ev adeta gençlerin istilasına uğramıştı. Hiç unutmam, bir gün şöyle biraz uyuyayım diye uzandım; ama alt katta dans eden gençlerin müzik sesinden gözüme uyku girmedi. Tabiî bütün bu insanları ve peşlerindeki güvenlik görevlilerini yedirip içirmek durumundaydık.

Reyan, kralın Esra'ya tutulduğunu sanıyordu. Oysa ben böyle bir şeyin söz konusu bile olamayacağını çok iyi biliyordum; çünkü Kral Faysal, Prenses Hanzade'nin kızı Fazıla'yla söz kesmek üzereydi. Bunu Reyan'a söylediğim zaman alındı. Esra'nın kraliçe olmasını istemediğimi sandı. Neden istemeyecekmişim ki? Öyle bir şey olsa, herkesten çok ben sevinirdim. Ama Fazıla'yı bizz

Erdem Erner'in Moda Kulübü'ndeki düğününde Irak Kralı II. Faysal'la (temmuz 1957).

ibin seçtiğini ve kralın da dayısı naibin kararı dışına çıkamaya-
ını adım gibi biliyordum. Aile içi ilişkilerimiz, Reyan'la aram-
ı gerginliği ve sürtüşmeyi artıran işte bu tür yanlış anlamalar-
loluydu.

Evde bunlar yaşanırken, annem İstanbul'a geldi ve Kilyos'ta bir
le yerleşti. Benim kendisiyle ilgilenmemi, onu alıp gezdirmemi
kliyordu; ama Erenköy'deki evden Kilyos'taki otele gitmek en
ndan iki saat alıyordu. O yüzden de annemle, onun beklediği
üde birlikte olamıyor, yeterince ilgilenemiyordum. Bütün bu
ıp bitenler sinirlerimi perişan etti. Bir gece, kuzenim Erdem'in
oda Kulübü'ndeki düğününden sonra, bu ailevî sorunlar yüzün-
n Şehsuvar'la kavga ettik. Ertesi sabah o sinir, mutsuzluk ve
mutsuzluk içinde arabaya atladığım gibi Kilyos'a gittim; evliliği-
nizdeki sorunları anneme açtım. Annem, annelerin çoğunlukla
aptığı gibi, beni yatıştıracağı yerde yangına körükle gitti; "Ne di-
e bunlara katlanacakmışsın!" diye köpürdü. "Gerekirse seni alır
uralardan giderim; yazın geri kalan bölümünü İtalya'da geçiririz"
ledi.

O anki haletiruhiyemle, doğru olanı yapıp, Şehsuvar'la birkaç
ünlüğüne baş başa bir yere gitmek ve sorunlarımızı herkesten
ızakta, kendi aramızda çözümlemek yerine, annemin önerisini
abul edip İtalya'ya gitmeye karar verdim. Böyle beklenmedik

bir kararla İstanbul'dan gidişim Şehsuvar'ı öfkeden deliye d
dürdü.

Gazetelerin dedikodu sütunlarında, Moda Kulübü'nde vere
ğimiz daveti iptal ettiğim, annemin beni apar topar İtalya'ya
türdüğü haberleri çarşaf çarşaf yazıldı ve ufukta boşanmanın
ründüğü yolunda kehanetler savruldu.

Olay baştan sona saçmaydı. İnsan, çok sinirli, çok öfkeli o
ğu zaman mantıklı davranamıyor. Oysa böylesine önemli kara
vermeden önce uzun bir süre düşünmek, ilk andaki öfkenin y
masını beklemek ve kesinlikle de aileyi işin içine karıştırma
gerekir. Ama ben her zaman fevrî bir insan oldum ve işlerden
lerden, evlerden, ülkelerden ayrılmaya hep bir anda karar v
verdim. Kimi zaman verdiğim kararlardan pişmanlık duydum,
mi zaman da iyi ki öyle yapmışım, dedim. Bunlar hayatın cilv
ri, öyle değil mi?

Şehsuvar ve ben birbirimize âşıktık ve gerçekten yüreğimiz
ralanarak ayrıldık. Çünkü ok yaydan çıkmıştı. Boşanma işlen
ri için avukata vekâlet verirken gözyaşlarımı tutamadım. Şeh
var da, "Beni bırakıp gitmeni kabul ederken, kendi kolumu k
miş oluyorum" dedi.

Yirmi ay süren ikinci evliliğim de böyle sona erdi.

14

Londra

1957'nin eylül ayında Şehsuvar'dan ayrılınca, yaşamıma yeniden çekidüzen verinceye kadar annem ve Emir Zeid'le Irak Büyükelçiliği'nde yaşamak üzere Londra'ya gittim. Bu dönem, yaşamöykümün başlı başına ve benzersiz bir bölümü oldu.

Heathrow Havaalanı'nda sevimli şoförümüz Mr. James beni karşıladı; lacivert, kocaman Cadillac'la Kensington Gardens'ta iki ucu parmaklıklı kapılar ve nöbetçilerle korunan, trafiğe kapalı özel yol üzerinde, Rus Büyükelçiliği'nin bitişiğindeki elçilik rezidansına götürdü. Mr. James arabayı Georgian mimarînin enfes bir örneği olan konağın ardına kadar açılmış kapısına yanaştırırken, yaşlı, sadık uşağımız Mr. Hooper sütunlar arasındaki merdiven sahanlığında bekliyordu.

Mermer döşeli büyük antreye adımımı atar atmaz, annem koşup geldi, bana sımsıkı sarıldı. "Hoş geldin kızım. Hoş geldin Şirinciğim" diyerek yanaklarımı öptükten sonra, "Havaalanına gelemedim, beni mazur gör; ama bir sefireyi karşılamam gerekti" diye sözünü sürdürdü. Annem, Şehsuvar'dan ayrıldığım için üzgün ve mutsuz olduğumu biliyor; Londra'daki yeni yaşantımın bana acılarımı unutturacağını umuyordu.

Queens Gate 22 numaradaki elçilik konutunu beğenmeyen annem, Irak hükûmeti adına bu güzelim konağı almış; Fransız ve İngiliz antika mobilyalarıyla, el sanatı ürünleriyle ve Doğu halılarıyla döşemişti. Salondaki Buhara halısı, Şerif Hüseyin'in Hicaz'daki sarayından getirtilmişti.

Annem koluma girip beni büyük salona götürdü. Salonun yüksek tavanı, altın yaldız süslemeleri, iki büyük kristal avizesi, dört Korent sütunu, Kensington Sarayı bahçelerine bakan büyük cumbası ve XV. Louis stili goblen kaplı mobilyaları, şaşkınlık ve hay-

ranlıktan soluğumu kesti.

Kısa bir süre önce Kral II. Faysal'ın Londra ziyareti sırasında, annem bu salonda Kraliçe Elizabeth'in de katıldığı kırk kişilik bir ziyafet vermiş. Sütunların çevresine doladığı, uzun masanın üzerine yerleştirdiği çiçek düzenlemelerine kraliçe bile bayılmış. Kuşsütünün bile eksik olmadığı ziyafet dillere destan olmuş.

Bu kabul salonunun önünde, annemin bütün tablolarını astığı camekânla örtülmüş bir veranda uzanıyordu. Verandanın tavanına avize yerine, ünlü heykeltıraş Lynn Chadwick'in eseri olan, rengârenk, koskocaman bir mobil asılmıştı. O mobil bugün olsa bir servet ederdi; ama annem onu ne yaptı, ya da aklına esti de birine mi verdi, bilmiyorum. Ondan her şey beklenir.

Annem, beni benim için hazırladığı odaya götürdü. İkinci katta, büyük hole açılan ve her biri binanın bir köşesinde olmak üzere dört oda vardı. Odalar geniş ve rahattı. Biri annemin, diğeri Emir Zeid'in yatak odasıydı. Bana verilen oda, Kensington Sarayı bahçesindeki çimlere ve ağaçlara bakıyordu. Sanki şehir dışında, kırların ortasında gibiydi. Dördüncü oda, Irak'tan gelen konuklara ya da annemin Türkiye'den gelecek akrabalarına ayrılmıştı.

Gerçekten de, ben Londra'dayken, kuzinim Füreya Meksika'da açtığı seramik sergisinden İstanbul'a dönerken bize uğradı. Onun kapı karşı odada olması bana huzur ve güven veriyordu. Füreya'yı ömrüm boyunca bir abla gibi gördüm; ona kolayca içimi açar, derdimi dökebilirdim. Tanıdığım insanların en anlayışlılarından biriydi. Oysa annemle bir arada yaşamak hiç de kolay değildi. Onun yanındayken mutluymuşum, keyifliymişim gibi görünmek zorunda kalıyordum. Beni üzgün, dalgın görecek olsa hemen telaşlanır ve bana çıkışırdı: "Ne diye Şehsuvar'ı bıraktın? Ne diye seni İtalya'ya götürmemi istedin? Ne diye? Ne diye?" O yüzden üzülsem de, sıkılsam da ona bir şey belli etmemeye çalışırdım. Oysa Şehsuvar'a hâlâ âşık olduğum için acı çekiyordum ve geleceğimin belirsizliği nedeniyle kaygılanıyordum.

Neyse ki, Londra'da insanı oyalayacak pek çok şey vardı. Bunların birincisi ve en önemlisi de tiyatrolardı. Her fırsatta tiyatroya gidiyor, en iyi oyunları en iyi oyunculardan izliyordum. Bu arada pek çok Shakespeare oyunu gördüm. Irak büyükelçisi ve Prenses Zeid'in kızları olarak protokol listesinde yer aldığım için, başka büyükelçiliklerde verilen resepsiyonlara ve ziyafetlere davet ediliyordum. Bu da bana kimi çok ilginç, kimi de sıkıcı çeşit çeşit insan tanıma fırsatı veriyordu.

Bu elçiliklerdeki resepsiyonlardan birinde, bıyıklı, yaşlıca bir bey beni uzunca bir süre ilgiyle süzdükten sonra kendisini tanıştıracak birini buldu: "Prenses Şirin, izninizle size Sir Beddington Behrns'i takdim etmek istiyorum." Davetin geri kalan bölümünde Sir Beddington ilginç sohbetiyle beni esir aldı. Arada bir çevremdeki konuşmalara kulak misafiri oluyordum. Biri, "Irak büyükelçisinin kızı" dedi. Bir başkası, "Hayır, hayır, o Türk. Bizden" diye cevap verdi. Bunu söyleyen, Türkiye'nin gelmiş geçmiş en zarif, en hoş ve en çetin ceviz hariciyecilerinden biri olan Londra Büyükelçimiz Nuri Birgi'ydi. Eve dönerken, Nuri Birgi, beni Türk bayrağının dalgalandığı makam arabasıyla götürmek için ısrar etti. O günden sonra kendisiyle dost olduk. Büyükelçilikte verdiği ve nadide cam, porselen, gümüş, çeşmibülbül koleksiyonlarıyla bezediği davetlerin çoğuna beni de çağırdı. Nuri Bey, sofradaki herkese benim Türk olduğumu söylemek fırsatını hiç kaçırmazdı.

Sir Beddington'a gelince, benimle epey modası geçmiş bir tarzda flört ediyordu. Önce beni elçilikte ziyarete geldi. Konağın ihtişamı, galiba beni adamın gözünde daha da çekici duruma getirdi. Irak Elçiliği'nin böylesine zevkle döşenmiş bir sarayda olacağı kimin aklına gelirdi ki? Elçilik ziyaretinin ardından, bana plaklara kaydettirdiği şarkıları gönderdi. Beni tiyatroya, oradan da Thames kıyısındaki özel bir kulüpte akşam yemeğine götürdü. Bacağı sakat olmasına karşın, müzik başladı mı yerinde duramıyor, beni pistin ortasında fırıl fırıl döndürmekten geri kalmıyordu. Flört harekâtının son hücumu ise, evinde baş başa yemek daveti oldu. Duvarları ünlü ressamların tablolarıyla dolu evde, nazik uşağının yaptığı şampanya servisiyle yemeğimizi yedik. (Sir Beddington, daha sonra o zengin Kokoschka koleksiyonunu Tate Galerisi'ne bağışladı.) Gece, şoförün kullandığı arabasıyla beni evime götürürken, elini elimin üzerine koydu ve yol boyunca orada tuttu. Ben de arabadan ininceye kadar elimi hiç kıpırdatmadım; çünkü adama biraz umut verecek olsam, adam aşk edip evlenme teklifinde bulunacağını biliyordum. Karısını kısa süre önce kaybetmişti ve iyi bir evlilik yapmaya heveslenıyordu. Sir Beddington'la ancak birkaç kez buluşmamıza rağmen, dedikodu yazarları hemen kokuyu aldılar. Bir gün berberde kurutma makinesinin altında otururken, *Evening Standard* gazetesinin muhabiri telefon edip (orada olduğumu nasıl keşfettiğini hâlâ anlamış değilim), nişanlandığımızı yazıp yazamayacaklarını sorunca beynimden vurulmuşa döndüm. Onca servetine, soyluluğuna karşın Sir Beddington'la evlenmeyi aklımın köşesinden geçirmiyordum. Üstelik adam Yahudi'y-

Londra Gimpel Fils Galerisi'ndeki sergide annemin *Çadırlar* adlı eserinin önünde.

di; gerçi biz hiçbir zaman Yahudi karşıtı olmadık, ama Irak kraliyet ailesinin böyle bir şeyi hoş karşılaması olanaksızdı. Yıllar önce, New Haven'da Wesley'yle evlenirken, Emir Zeid'in ağabeyi, Ürdün Kralı Abdullah, Wesley'nin dinini değiştirmesini istemiş; Wes de İslamiyet'i kabul ederek Veysi adını almıştı. Tabiî hiç kimse bir kez olsun ona Veysi demedi. Formalite icabı, diniyle birlikte adı da değişmiş oldu. Kırk yıllık Yani hikâyesi...

Gezip tozmama, davetten davete koşmama rağmen mutlu değildim. Yaşamımı ziyan ettiğimi ve gelecek için amaçlayacağım hiçbir şey kalmadığını düşünüyordum. Ömrümü, Emir Zeid'in yeni bir yaşantı sunacak yeni bir koca bekleyen kızı olarak tüketmek istemiyordum. Annem yüreğimdeki bu sızıyı hissediyor, ama beni avutmak elinden gelmediği için de kendini yiyip bitiriyordu.

1951 Noeli'ni elçilikte geçirdik. Annem koca bir çam ağacını süslemiş, altına elçilik konutunda çalışan dokuz hizmetkâr için armağanlar koymuştu; onun bu düşünceli davranışı çok hoşuma gitti. Noel günü hizmetkârlar büyük yemek salonuna geldiler ve biz ailece onlara şampanya ikram ettik. O akşam onlar bizim konuklarımız, biz de onların hizmetkârlarıydık. Herkesin armağanını tek tek verdik. Paketleri açtılar; içinden çıkanlara hayran oldu-

lar ve herkes aldığı armağanı birbirine gösterdi. Onların bu sevinci ve duydukları şükran, bize de sevinç kaynağı oldu.

Annem, yılbaşında Avrupa'nın zengin ve ünlü kişilerinin İsviçre'de ski yapmak üzere toplandıkları Saint-Moritz'e gitmem için ısrar etmeye başladı. Beni üzüntülerimden, kaygılarımdan kurtarmak için elinden geleni yapıyordu. Saint-Moritz konusu da gündeme şöyle geldi: Bir İtalyan arkadaşım vardı. Mimar olan bu arkadaşım, boşandığımı ve sıkıntılı günler geçirdiğimi öğrenince, hava değişikliği iyi gelir diye Saint-Moritz'deki villasına gitmemi önerdi. Kendisi Milano'da oturuyor ve Saint-Moritz'e yalnızca hafta sonları geliyordu. Harrod's mağazasından kayak kıyafetlerimi düzüp Saint-Moritz'e uçtum. İtalyan arkadaşım ve onun dostlarıyla birlikte yılbaşı gecesini ünlü Palace Oteli'nde kutladık. O ne görkem, o ne müthiş bir atmosfer, o ne kalburüstü bir kalabalıktı anlatamam. Kadınların şık giysileri ve nadide mücevherleri göz kamaştırıyordu. Erkeklerin smokinleri birinci sınıf terzi elinden çıkmıştı. Şampanya su gibi akıyordu. Ben ski ustası değildim. Sadece yürüyüş kayağı yapıyordum. Dağda en hoşuma giden şey, teleferikle tepeye çıkıp, masmavi gökyüzünün, parıldayan güneşin altında, karla kaplı dağları seyrederek açık havada yemek yemekti.

Geceleri villada tek başıma oturmaktansa, yemeği Palace Oteli'nde yiyordum. Yine bir akşam yemeğe gittiğimde Joan Bove adındaki Amerikalı kadınla tanıştım. Benden hayli büyük olan Joan da yeni boşanmış ve tatile yalnız gelmişti. Joan'ın ilk kocası olan Yahudi kimyager, şimdi dünyaya nam salan "Clairol" saç boyasını icat etmiş; Joan da *Vogue* dergisinin yöneticilerini ikna edip bu boyanın reklamını yaptırmıştı. O zamana kadar hiçbir moda dergisi saç boyası reklamı yapmazdı; çünkü o devirde kendini bilen kadınlar saçlarını boyamazlar ve saç boyası adi kadınlara özgü bir şey olarak görülürdü. Bugün bile New York'ta WASP'ların (Beyaz, Anglosakson, Protestan) toplandığı özel bir kulübe gittiğiniz zaman, kibar hanımefendilerin saçlarını boyamasının yakışık almayacağını düşünen bir alay kır saçlı kadın görürsünüz.

Joan sıcakkanlı, çok hoş bir kadındı. Eğlenmeyi, eğlendirmeyi, hayatın tadını çıkarmayı iyi biliyordu. Hemen arkadaş olduk. Palace Oteli'nin şen dulları olarak dolaşıyor, ilginç insanlarla tanışıyorduk. Bizden "sarışın ve esmer" ya da "Amerikalı ve Türk" diye söz ediyorlardı. Kayak merkezinde öylesine popüler olduk ki, briç turnuvasında kazananların ödüllerini bile bizim vermemizi rica ettiler. Herkes bizimle olmaya can atıyordu. O yüzden çeşit-

li gruplardan davet geliyor, biz de onlarla yiyip içip sabahlara kadar dans ederek eğleniyorduk. Yeni edindiğim ahbaplarımla o kadar kaynaştık ki, onlara küçük villamda bir parti bile verdim.

Saint-Moritz'den ayrılırken, Joan'la birbirimizden kopmamaya ve bir gün bir yerlerde buluşmaya söz verdik. Sözümüzü de tuttuk; Paris'te, Los Angeles'ta, New York'ta, İschia'da, hatta İstanbul'da buluştuk. Joan da ben de durmadan seyahat ediyorduk ve sözünü ettiğim şehirlerde buluşmak üzere randevulaşıyorduk. Bertolt Brecht'in *Cesaret Ana* adlı oyununda dediği gibi: "İnsan istedi mi, mutlaka bir yolunu bulur."

Londra'ya kararlaştırılan tarihten birkaç gün önce döndüğüm için geleceğimden kimsenin haberi yoktu. Ben de doğruca elçiliğe gidip odama çıktım. Odamın kapısını açtığım anda şaşkınlıktan donakaldım. Karşımda bir peri, bir madonna duruyordu. Kestane rengi uzun saçları omuzlarını örten bu harikulade güzel kadın Hanzade Sultan'dı. Üzerinde, goblen işlemeli duvar halılarında gördüğümüz Rönesans kadınlarınınki gibi kalçalarından kurdelelerle tutturulmuş mavi, ipek bir giysi vardı. Kapıyı vurmadan girdiğim için özür dileyip prensese sevgiyle sıkı sıkı sarıldım. Hanzade, Londra'daki bir "finishing" okulunda zarafet dersleri alan kızı Fazıla'yı görmeye gelmişti. Fazıla o yazın sonlarında Kral II. Faysal'la evlenecekti. Emir Zeid, Irak'ın müstakbel kraliçesinin Londra'daki bir finishing okuluna girmesine şiddetle karşı çıktıysa da, Naip Emir Abdullah'ın dediği olmuş ve Fazıla buraya gönderilmişti.

Londra'ya döndükten sonra, yine "Emir Zeid'in güzel ve çekici kızı" olarak yaşamaya başladım. Bu yapmacık sosyete yaşamısı hiç bana göre değildi. Amerika'ya gitmek ve orada kendime uygun bir yaşam tarzı kurmak istiyordum. Üstelik annem de benden ve benim sorumluluğumu taşımaktan kurtulmaya can atıyordu. Bir an önce Amerika'ya gitme planları yapmaya başladım; arkadaşlarıma, meslektaşlarıma mektuplar yazıyor, iş olanakları yaratmaya çalışıyordum. 1952 yazında başrol oynadığım Court Theatre'ın sanat yönetmeni Kirk Denmark'a yazdığım mektup düşlerimi gerçekleştirdi. Kirk, 1958 yaz dönemi için beni angaje etti. Sevinçten uçuyordum. Artık geleceğe umutla bakmak için bir nedenim, bir işim vardı.

Londra'dan ayrılmaya hazırlanırken, Saint-Moritz'de tanıştığım yakışıklı Kimberley lorduyla flört etmeye başladık. Lord benim Londra'da olduğumu haber alınca bir akşam gezmeye davet etti.

"Emir Zeid'in güzel kızı" devri. Annemle resmî bir davette (Londra, 1957).

Hiç unutmam, o gece ömrümün en güzel, en göz alıcı giysilerinden birini giymiştim. Çok derin sırt dekoltesi olan bu siyah jarse elbiseyi, Şehsuvar'la balayımızdayken Milano'nun ünlü desinatörü Pirovana'ya diktirmiştim. Evlenirken ailemin taktığı mücevherleri de takıp takıştırdım, annemin paha biçilmez vizon kürkünü de sırtıma geçirdim. Görünüşüme bakan aldanır, beni bir petrol kralının kızı sanırdı. Oysa cebim delikti, meteliğe kurşun atıyordum.

Johnny beni elçilik konutundan aldı, "400 Club"da dansa götürdü. Kraliyet ailesinin üyeleri ile aristokratlar rahatça gelebilsin diye kulübü alabildiğine loş tuttukları için neredeyse göz gözü görmüyordu. Hemen yanı başımda, o zamanlar gencecik, güzel bir kız olan, ne yazık ki artık ebediyete göçen Prenses Margaret oturuyordu. Orkestra mükemmeldi. Cole Porter'ın ünlü parçalarını tek tek istedik. Johnny'yle durmadan dans ediyorduk. Birbirimizin çekiciliğine öylesine kapılmıştık ki, bedenlerimizin her bir adalesi, her bir siniri uyum içinde hareket ediyordu. Kulüpten çıkınca Johnny'nin evine gittik; bu kadar mütevazı bir daire beklemiyordum, şaşırıp kaldım. Ailesinin büyük şatosu henüz Johnny'ye intikal etmemişti. O gece uzun uzun seviştik.

Londra'daki günlerimin en ilginçlerinden biri de Buckingham Sarayı'nda kraliçeye takdim edilişimdi.

Kraliçeye tanıştırılıp elini sıktıktan sonra sarayın İkinci Kabul Salonu'na geçtik. Şampanyalarımızı yudumlarken, annem çok hoş bir çifti işaret ederek, "Şunları görüyor musun? Onlar da bizden" dedi. Annemin gösterdiği karıkoca, Louis Jourdan'a benzeyen Vahit Halefoğlu ile pembe saten gece elbisesi giymiş olan, esmer, uzun boylu karısı Zehra'ydı. Gerçekten çok güzel bir ikili oluşturuyorlardı. Annemi görür görmez hemen yanımıza geldiler; annem de beni onlarla tanıştırdı. Ömür boyu süren dostluğumuz işte o anda başladı. O sıralarda Vahit, Büyükelçi Nuri Birgi'nin müsteşarıydı. Halefoğlu ailesi ufak bir apartman dairesinde oturuyordu; ama Zehra o küçücük yemek odasında kendi eliyle pişirdiği Türk yemekleriyle konuklarını pek güzel ağırlardı.

Dediğim gibi Zehra ve Vahit'le dostluğumuz kırk yılı aşkın bir zamandır sürüyor; İstanbul'a her gidişimde ilk işim onları aramak oluyor. Vahit dışişleri bakanıyken Amerika'ya resmî bir ziyaret

Londra'da bir elçilik kokteylinde (1957).

yapmıştı. New York'a geçtiklerinde Waldorf Astoria Oteli'nde kalmışlardı. Oradan sırf beni görmek için bir buçuk saatlik yol yapıp Princeton'a geldiler. Onlar gelmeden önce güvenlik görevlileri evimi tepeden tırnağa aradılar ve biz Halefoğlu ailesiyle yemeğimizi yerken, görevliler de bahçede oturup beklediler. O yemekteki konuşmalarımız sırasında, Vahit'in Başbakan Özal'ın yönetiminden pek hoşnut olmadığını ve istifayı düşündüğünü öğrendim. Gerçekten de yurda döndükten kısa bir süre sonra istifa etti.

Ben Londra'dayken olan bir başka sevindirici gelişme de, en çok sevdiğim kuzenim Erdem Erner'in Türkiye Büyükelçiliği birinci kâtipliğine atanması oldu. Erdem ve sevgili eşi Gökçen Londra'ya geldiklerinde, Vahit'le birlikte onları tren istasyonunda karşıladık. Kuzenim yanımdaydı; Halefoğlu ailesi gibi sevdiğim dostlarım yanımdaydı, bir de sevgilim vardı. Kısacası Londra'daki sıkıcı yaşantım tamamen değişmişti. 3 mart 1958 günü, otuz ikinci yaş günüm için verdiğim partiye bütün yeni dostlarımı ve büyükelçiliğin karşısındaki Haydarabad Köşkü'nde oturan Dürrüşehvar Sultan'ı davet ettim.

Annem ve Emir Zeid, bana doğum günü armağanı olarak gri vizondan güzel bir etol, New York'a uçak bileti ve Amerika yolculuğum için cep harçlığı verdiler. Birkaç ay önce olsa, bu armağanlar sevinçten ayağımı yerden keserdi; oysa o anda Londra'dan ayrılmayı hiç istemiyordum. Ne var ki, planlar önceden yapılmıştı; bundan sonra geri adım atamazdım. Yaz tiyatro dönemi bitince yeniden Londra'ya dönerim diye kendimi avutuyordum.

Kimberley'yle son buluşmamızda birbirimizden kopmamak, sürekli mektuplaşmak için sözleştik. "Eylülde buraya döneceğim" dedim, "Yine birlikte olacağız." Güneşli bir mayıs sabahı, elçilikten ayrıldım. Oraya bir daha adım atamayacağımı düşümde görsem hayra yormazdım.

New York'a inince yakın dostlarım Korle ailesinin Manhattan'daki evinde kalmaya başladım. Sinan o sıralarda Birleşmiş Milletler protokol şefiydi. New York'taki eski ahbaplarım geldiğimi haber alınca şerefime davet verme yarışına girdiler desem abartmış olmam. Ama çok geçmeden Saint-Moritz'de arkadaş olduğum Joan Bove'u görmek için Los Angeles'a gitmeye karar verdim. Los Angeles'a gitmeyi en çok da üç yıl önce terk ettiğim kocam Wesley'yi ziyaret etmek için istiyordum. Onu bıraktığım için bir tür suçluluk duyuyordum ve beni tekrar görürse morali düzelir diye düşünüyordum. Los Angeles Havaalanı'nda beni Wesley karşıladı ve daha dün ayrılmışız ve aramızda hiçbir şey olmamış

gibi sevgiyle öptü. Sonra da beni Joan'la birlikte kalacağımız Beverley Hills Oteli'ne götürdü. Tabiî biz şen dullar buluşunca, Los Angeles'ın tozunu attırdık.

Bir akşam *Pasifik İncisi*'nde başrol oynayan ünlü İtalyan aktör Rossano Brazzi'nin evindeki partiye gittik. Sırtımda ipek emprimeden çok şık bir kokteyl elbisesi vardı, ayağımda da yüksek topuklu saten pabuçlar. Kafayı bulan davetlilerden biri şaka olsun diye beni villanın koca yüzme havuzuna itiverdi. Suya düşmüş sıçan gibi sırılsıklam havuzdan çıktığımda, anaç bir İtalyan kadını olan ev sahibesi hemen koşturup bornoz getirdi; başıma da havluyu türban gibi sardı. O kılıkla otele döndüğüm zaman, lobide oturanlar hiç de şaşırmadılar. Hollywood'da ne yapsanız mubah sayılır! Ben de o halimle tipik bir Hollywood yaşantısını simgeliyordum.

Los Angeles'ta kaldığım süre içinde birkaç kez Wesley'yle buluştuk. Bir gece, Wesley her zamanki gibi içkiyi fazla kaçırınca, eteğindeki taşları döktü. Şehsuvar uğruna onu terk ettiğim zaman nasıl acı çektiğini, ne kadar öfkelendiğini anlattı. Anlattıkça coşuyor, sanki o günleri yeniden yaşıyormuşçasına sinirleniyordu. Ona gerçekten çok acı verdiğimi anlıyordum. Ama içini dökerse rahatlayacağını, acısını, öfkesini aşacağını düşünüyor ve ona bu fırsatı verdiğime seviniyordum.

Wesley kendine küçük, güzel bir daire tutmuştu. "Perry Mason" adlı televizyon dizisinde Çavuş Andersen'ı oynuyordu. İyi para kazanıyordu. Bir de sevgilisi vardı. Sonradan o kızla evlendi. Koyu bir Katolik olan kadın, Wesley'yle evliliğimizi feshetmemiz için diretti. Bu bana çok saçma geldi; insanların dindarlık yüzünden ne tuhaf istekleri oluyor.

Wesley'nin bu hanımdan iki oğlu oldu; benim ona veremediğim iki evlat. 80'lerin başında Bob, ben, Wesley ve karısı birlikte Los Angeles'ta yemeğe çıktık. Bu onu son görüşüm oldu. 62 yaşında anevrizmadan öldü.

Beloit'da Court Tiyatrosu'nun Genel Sanat Yönetmeni Kirk Denmark, kollarını sevinçle iki yana açarak beni karşıladı ve beni bir bodrum katındaki yeni daireme götürdü. Tamamı Londra'daki odamın dörtte biri büyüklüğündeki bu daire benim için büyük anlamı taşıyordu; burası kirasını çalışıp kendi paramla ödeyeceğim, iki ayağım üzerinde durarak rollerimi çalışacağım bir yuva olacaktı. Şehsuvar'dan ayrıldığımdan bu yana tipik bir sosyete kadını gibi yaşamış, kendime hiçbir hedef belirlemeden, hiçbir amacım olmadan oradan oraya seyahat edip durmuştum.

Sonunda yeniden çalışmaya başlamak, başarıya ulaşmak gibi bir amaç taşımak beni mutlu ediyordu.

Yedi haftalık yaz tiyatrosu döneminde altı oyun oynanır. Gündüzleri prova yapıyor, geceleri sahneye çıkıyor; fırsat bulunca da kimi zaman tuvalette, kimi zaman banyo yaparken rollerimizi ezberliyorduk. Ben baş kadın oyuncu olarak işe alındığım için, altı başrol oynayacaktım. Durup dinlenmeden çalışmam gerekiyordu, ama halimden hiç şikâyetçi değildim.

İlk oyunun gala gecesi sahneye adımımı attığım anda, 1952'den beri beni görmemiş olan seyircilerden alkış koptu. Bu olağanüstü güzel, müthiş sıcak ve sevecen bir karşılamaydı! Beloit'da kaldığım süre içinde prova yaparak ve oyun oynayarak geçirdiğim her anın tadını çıkardım. Şehsuvar'dan ayrıldığımdan bu yana ilk kez mutluydum.

Ama hiçbir şey kalıcı değil. Çok geçmeden ailemin başına büyük bir felaket geldi.

13 temmuz 1958 günü sabahtan akşama kadar Charles Morgan'ın *Nehir Hattı* oyununun provasını yapmış, hatta çalışmamız gecenin geç saatlerine kadar sürmüştü. Yorgunluktan bitap bir halde eve gelip kendimi yatağa zor atmıştım. Ertesi sabah, yani 14 temmuz 1958 sabahı pencere camımın vurulmasıyla güç bela uykudan uyanabildim. Camın önünde tiyatronun Yönetim Kurulu üyesi Mrs. Gage duruyor ve telaşla pencereyi açmamı işaret ediyordu. Camı kaldırınca bir solukta korkunç haberi verdi: "Irak'ta askerî darbe olmuş. Veliaht prensi ve kral ailesinden pek çok kişiyi öldürmüşler. Sabah haberlerinde duydum."

Göğsüme mızrak saplanmış gibi yakan, kavuran, derin bir sız duydum. Konuşmak istedim, sesim çıkmadı. Kendimi yeniden yatağa atarak ana karnındaki bebek gibi kıvrılıp örtüyü kafama çektim. Mrs. Gage, "Sabah sabah böyle kötü bir haber getirdiğim için çok üzgünüm; ama bilmen gerekir diye düşündüm" dedikten sonra, ne yapacağını bilemeden gitti.

Bu haber benim için uzak bir diyarda yapılan darbe ve o darbede ülkeyi yönetenlerin öldürülmesi demek değildi; o haber benim ... kardeşlerim, teyzelerim, amcalarım gibi sevdiğim kişiler ..., gencecik bir kızken beni Bağdat'a götürdükleri zaman tanıştığım ve âşık olduğum Emir Abdullah'la ilgiliydi. Onlarla birlikte geçirdiğim günler gözümün önüne geldi.

Annem ve Loloş Babam beni üç kez Irak'a götürmüşlerdi. İlk gidişimde daha 12 yaşındaydım. İkincisinde ise 17 yaşına girdiğim için aba giyip peçe takmam gerekti. Bu beni rahatsız etmedi

Ailenin kurallarına uydum. "Roma'dayken Romalılar gibi hareket etmeye" inanırım; o yüzden şimdi İstanbul'a geldiğim zaman Çırağan Oteli'nin yüzme havuzunda göğüsleri açık güneşlenen Türk kadınlarını görünce tepem atıyor.

Bağdat'a o gidişimde annem bana fevkalade bir İngiliz profesörü tuttu; onunla yaptığım Shakespeare dersleri sonradan tiyatro yaşamımda oynadığım veya sahneye koyduğum Shakespeare oyunlarında çok yararlı oldu.

Bağdat'ta o harika Arap atlarına bindim. Emir Zeid'in yeğenleri prenslerle yakın arkadaş olup vaktimin büyük bölümünü sarayda geçirdim ve prenslerin ağabeyi, yakışıklı Naip Emir Abdullah'a tutuldum.

Bütün bunlar aklıma geldikçe hıçkırıklarım arttı, yatağım gözyaşlarımdan sırılsıklam oldu.

Birden aklıma Kral Faysal geldi. "Acaba onun başına ne geldi?" diye yataktan fırladım; üzerime bir şeyler geçirip dışarı fırladım. Oturduğum binada yalnızca holdeki jetonlu telefon vardı. O yüzden İshia'yı aramak için başrejisörün evine koştum. Bir yandan da, "Allah'a şükür Emir Zeid ile Raad Bağdat'ta değiller" diye

Aba peçe (Bağdat, 1943).

düşünüyordum. İyi ki annem İschia'daki o evi almış da, yazı geçirmek için orada toplanmışlar.

Rejisörün evine vardığımda, "Gel içeri. Haberleri duydum" dedi. Hemen radyoyu açtım. Spiker, "Nerede olduğu bilinmiyor" diyordu. "Yaşadığına dair söylentiler var. Resmî olmayan bir kaynaktan öğrenildiğine göre, yaralanmış ve askerler tarafından bir halıya sarılarak olay yerinden uzaklaştırılmış."

"Bu Faysal olmalı" dedim. Telefona sarıldım; uluslararası santralı arayıp İschia Adası'nın Forio köyündeki Cafe Maria'yı bulmasını rica ettim. Bir taraftan da, "Neden benim annem de başkaları gibi değil. Ne diye kendine bir telefon almaz da, bizi böyle uğraştırır?" diye söyleniyordum. Annem resim yaparken rahatsız olmasın diye eve telefon almıyordu ve onu aramamız gerektiğinde Cafe Maria'ya telefon ediyorduk; onlar da villaya birini gönderip haber veriyorlardı.

Cafe Maria bağlanınca yarım yamalak İtalyancamla derdimi anlatmaya çalıştım. Dükkânın sahibi, "Si signora, Prens Raad bir saat sonra buraya gelecek, o zaman arayınız" dedi.

O bir saatin geçmesini beklerken, rejisör Kirk, "Al şunu iç, biraz kendini topla" diyerek bana büyük bir fincan kahve uzattı. Sonra, "Bu durum senin aileni etkiler mi?" diye sordu.

"Şu Amerikalılar ne kadar saf oluyorlar, böyle bir soruyu nasıl sorar?" diye düşünerek "Etkilemez olur mu hiç" dedim, "Kral ailesinin öldürülmesinden duyduğumuz acı bir yana; darbe başarılı olup da ordu yönetime el koyarsa, ortada Irak Krallığı diye bir şey kalmaz. Bu da, kraliyet ailesinden olan üvey babamın işsiz, yurtsuz, evsiz barksız olarak sürgünde kalması demektir. Büyük bir olasılıkla Irak'taki mal varlığı da elinden gidecektir. Yeni yönetim her şeye el koyacaktır."

Kirk sonunda durumu kavradı. 'Gerçekten tehlikeli" dedi, "Peki sezon sonunda sen ne yapacaksın?"

"Bilmiyorum" dedim. Gerçekten de bilmiyordum. Nereye gidecektim? Londra'da elçilikteki odamı gözümün önüne geldi. Belki de orayı bir daha hiç göremeyecektim. Nitekim de görmedim.

Saat dolunca İschia'yı yeniden aradım. Kahvenin sahibi, "Si signora. Prens geldi" diyerek telefonu Raad'a verdi.

Kardeşimin sesini duyunca kendimi daha fazla tutamadım, yeniden ağlamaya başladım. "Raad, sevgili kardeşim, nasılsınız, hepiniz sağ salim misiniz?" diye sorduktan sonra, onun gönlüne su serpmek için, "Az önce radyo Faysal'ın hayatta olabileceğini söyledi" dedim.

Raad sanki bir devlet sırrı veriyormuş gibi sesini alçaltarak, "Hiç sanmıyorum. Durum çok kötü, Abla" diye fısıldadı, "Sabah erkenden komşularımızdan biri gelip babama Irak'ta darbe olduğunu haber verdi. Daha önce de buna benzer şeyler olduğu için, babam başlangıçta pek önemsemedi. Hemen radyoyu, televizyonu açtık; olanları öğrenince annem bir çığlık atarak düştü bayıldı. O saatten beri gözünün yaşı dinmedi. Faysal'ın yaşaması için dua edip duruyor. Babamın ağzını bıçak açmıyor. Ne korkunç bir felaket bu. Onları ne diye öldürdüler ki? Zavallıcıklar tatil için Türkiye'ye gitmeye hazırlanıyorlardı. Uçak alanda bekliyordu. Madem onları istemiyorlardı, o zaman Türkiye'ye yollasalardı ya..."

"Raadcığım, kontrolden çıkmış bir güruh en vahşi canavardan beterdir. Anneme söyle, hemen uçağa atlar yanınıza gelirdim; ama şu an buradan ayrılamam. Tiyatroyu bırakamam, oyun devam etmeli. Annem belki anlamayacak, kızacaktır, ama sen ona anlatmaya çalış. Onlara şu günlerde ancak sen destek olabilirsin. Güçlü ol."

Raad, titreyen sesiyle, "Elimden geleni yaparım, Abla, söz veriyorum" dedi.

"Seni çok seviyorum Raad. Yarın bu saatte yine ararım" deyip telefonu kapattım.

Öğleden sonra tiyatrodaki oturma odamızda radyodan darbecilerin Emir Abdullah'ın kollarını, bacaklarını kesip, cesedini ipe bağlayarak Bağdat sokaklarında sürüklediklerini duyunca kendimi tutamayıp kusmaya başladım. Kirk koştu, "Hadi Şirin, hemen evine git ve dinlen. Sana artık prova yok" dedi.

Birkaç saat sonra gözlerim ağlamaktan kan çanağına dönmüş, midem öğürmekten ağrılar içindeyken *Nehir Hattı* oyununun açılışını yaptık. Oynadığımız trajedi, Bağdat sokaklarındaki trajedinin yanında hiç kalıyordu.

İki gün sonra, Kral Faysal'ın aldığı yaralar sonucu öldüğü ilan edildi. Bu arada Roma'daki Irak büyükelçisi, Emir Zeid'i ziyaret ederek, 24 saat içinde Londra'ya gidip elçiliği devretmesi ve kişisel eşyalarını toplaması için yeni yönetimin verdiği talimatı iletti. Zeid hemen helikopterle Napoli'ye, oradan da uçakla Londra'ya gitti.

Elçiliğe varır varmaz eşyalarımızı sandıklara, valizlere, kutulara doldurmaya başlamış. Elçilik görevlileri, "Kral öldü, yaşasın kral" anlayışıyla ve başlarına bir şey gelir endişesiyle buz gibi durup onu seyretmişler. Hatta devlet malını alıp da bavullara koymasın diye atmaca gibi bakıyorlarmış. Bu tavır Emir Zeid'in çok ağırına gitmiş.

Eşyaları topladıktan sonra anneme yazdığı mektubu her okuyuşumda nefretle irkilirim. Emir mektubu şu sözlerle bitirmiş: "En zor iş atölyeni boşaltmak oldu Nisa. Meğer ne kadar çok boya, fırça, kitap, kâğıt, kupürler, bitmiş bitmemiş tuvaller varmış. Neyse elimden geleni yaptım. Ama inan ki, her şey kâbus gibiydi."

Annem ile Raad Londra'ya dönünce, Emir Zeid Oakwood Court'ta bir daire tutu. Annem de mutfak eşyaları, yatak takımları, havlular alarak elinden geldiğince bir ev kurdu. Ailesi hunharca katledilen Emir Zeid'e çok acıyordu; hatta ilk kez onun mutluluğunu kendi mutluluğundan üstün tutarak "İyi bir eş olup Zeid'e çok iyi bakacağım" diye yemin etti: "Bundan sonra kocam her şeyden önce gelecek; artık resim de yapmayacağım." Ve annem her zaman olduğu gibi bu sefer de gerekeni yaparak, elli yedi yaşında o kasvetli apartmanın mutfağına girip ömründe ilk kez yemek pişirdi. Ve geçmişten hiç söz etmedi. Bir gün olsun, "neydik, ne olduk" demedi. "Zeid hâlâ büyükelçi olsaydı, Zeid servetini kaybetmeseydi" diye yakınmadı.

Aralık sonunda ben de Londra'ya gidince birbirimize sarılıp ağlayarak teselli bulmaya çalıştık.

Ben, "Anne bilmiyorum, bütün bunları nasıl unutacağız" diyordum.

Halinden hiç şikâyet etmeyen annem, o zaman bütün iradesi, bütün direnciyle, "Unutmayacağız" diye cevap veriyordu. "Ama bu acıyla yaşamayı öğreneceğiz. Zaman en büyük yardımcımız olacak" diye filozofça beni avutuyordu.

Ne tuhaf, ailemdeki herkesin yaşamı, mutluluğun doruklarından acının derinliklerine iniş çıkışlarla sürdü hep...

15

En verimli yıllarım: 1959-1966

Artık Londra'da yaşayamazdım. Türkiye'ye dönmeye karar verdim. Ocak 1959'da İstanbul'a döndüğümde, ne işim gücüm, ne de evim barkım vardı. Allah razı olsun, üvey annem Fatma Hanım, "Babanın evi senin evindir" deyip babamın Recep Paşa Caddesi'ndeki yazıhanesini benim için yatak odasına dönüştürdü. Duvarları maroken kaplı kitaplarla dolu kütüphanelerin arasında yatmak beni çok mutlu etti. İyi ama, geleceğim ne olacaktı?

Yeni bir koca mı? Yeni bir iş mi? Ne?

Her gece süslenip püslenip arkadaşlarla lokantalara, gece kulüplerine gidiyor; yine sosyetik, boş bir yaşamı sürüyordum. Kaderimin değişeceği günü bekliyordum. 3 mart akşamı, Beyoğlu'nun yan sokaklarından birinde o sıralar pek revaçta olan "Yeşil Horoz" adlı gece kulübünde bir doğum günü partisi verip bütün arkadaşlarımı çağırdım. Ben İstanbul'a döndükten sonra hep onlar beni ağırladıkları için, buna bir anlamda "iadei davet" diyebiliriz. Yeşil Horoz'daki parti, bir yıl önce Londra'daki Irak Büyükelçiliği'nde verdiğimiz doğum günü partisinden çok farklıydı. Zaten benim yaşamım hep çelişkilerle dolu olarak sürdü. Babam *Tezat* adında bir kitap yazmıştı. Belki benim de bu kitaba "Çelişkiler" adını koymam daha yerinde olurdu...

Aldığım en güzel doğum günü armağanı, beni Yale Üniversitesi'nden iyi tanıyan ve orada defalarca oyunlarımı izlemiş olan Haldun Dormen'in Küçük Sahne'de sahneleyeceği Peter Shaffer'ın *Beş Parmak* oyununda başrolü teklif etmesi oldu.

İşin doğrusu, gerek öğrenimimin büyük bölümünü yabancı ülkelerde yaptığım, gerekse yıllardır dışarda yaşadığım için dilim çalarsa kaygısıyla Türk tiyatrosunda oynamaya çekiniyordum. Ama Haldun'un teşvikiyle rolü kabul ettim ve provalar başlar

başlamaz da kendime geldim. Yeniden tiyatroya kavuşunca canlandım. Kendi ülkemde, kendi dilimde başarıyı yakalamak arzusu beni kamçılıyordu.

Haldun hem oyunu yönetiyor hem de rollerden birini üstleniyordu. Değerli bir aktör olan Metin Serezli de oğlumu oynuyordu. *Beş Parmak* seyirciler tarafından beğenildi. Ailem ve bütün eş dost beni sahnede görmekten memnundular. Tiyatroyu her şeyden çok seven babam, oyunu birkaç kez izledi. Yaşamında yalnızca sanata önem veren annem ise, beni seyretmek için ta Londra'dan kalkıp geldi. Moralim düzelmiş, kendimi toparlamıştım. Sağ olsun Haldun!

Küçük Sahne'de sezonu kapadıktan sonra turneye çıktık. O turnede en hoşuma giden ve bugün bile aklımdan çıkmayan anı, Gölcük'te amiraller ve deniz subaylarına verdiğimiz temsildir. Bir amiral oyunculuğumu çok beğenmiş ve oyundan sonra bana çiçek vererek kutlamak için subaylardan birine, "Git, bahçelerden çiçek koparıp güzel bir buket yap" demiş. Oyundan sonra amiralin karısı sahneye çıktı, "Geldiğiniz için çok teşekkür ederiz" diyerek özel olarak toplanmış çiçekleri bana verdi. Sarılıp öpüştük. Salon alkıştan inliyordu.

Gölcük turnesi sırasında bir subay bizi kruvazöründe çaya davet etti. Gemi İngilizlerden alınmış olduğu için süvarinin kamarası çok şık döşenmişti. Duvarlar koyu renk lambri kaplıydı. Kamaraya rahat koltuklar yerleştirilmişti. Masanın üzerinde de fevkalade güzel bir Sterling gümüş çay takımı vardı. Bir savaş gemisinde böylesine lüks olması beni şaşırttı; ama çöl ortasında tek başlarına sofraya otururken bile smokin giyen İngilizlerden başka ne beklenir ki...

Süvari bizi büyük bir izazüikramla ağırladı. Aynı subay birkaç ay sonra 27 Mayıs 1960 Ordu Harekâtı'nın liderlerinden biri olarak ortaya çıkıvermez mi!.. Rastlantıya bakın.

Muhsin Ertuğrul, benim Küçük Sahne'deki başarımı duymuş; Tunç Yalman'dan da Yale Üniversitesi'nde öğrenim yaptığımı ve oradaki çalışmalarımı öğrenmiş. Bunun üzerine beni tanımak istedi. Bu şerefe nail olmak benim için büyük bir onur ve mutluluktu. Çocukluğumdan beri Muhsin Ertuğrul'u duyardım; hatta Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nda sahneye koyduğu, başrollerini de Cahide Sonku ve Suavi Tedü'nün oynadıkları *Romeo Juliet*'i seyrettim.

Bir bahar günü, Tunç Yalman'la Muhsin Bey'in Dragos'taki evine gittik. Sert kişilikli, diktatör tavırlı birini beklerken, Muhsin

Beş Parmak'ta Metin Serezli'yle (Dormen Tiyatrosu, 1959).

Bey'i çok nazik, çok terbiyeli ve yumuşak bir insan olarak gördüm. Bir süre tatlı tatlı sohbet ettikten sonra, Muhsin Bey, "Kızım, Şehir Tiyatrosu'nda çalışmak ister misin?" diye sordu. Bir anda ayaklarım yerden kesilir gibi oldu; mutluluktan uçacaktım. "Tabiî Hocam, isterim" dedim. "Öyleyse bu 1960 sezonu açılışında başlarsın. Peki hangi rolü oynamak istersin?" diye sordu. Biraz düşündükten sonra Shakespeare'in *Hırçın Kız*'ını önerdim. Amerika'da Beloit Court Tiyatrosu'nda Caterina'yı oynamıştım. Hem bu rolü çok sevmiştim hem de seyirci beni çok başarılı bulmuştu. Şehir Tiyatroları'nda seyirci karşısına ilk kez çıkarken de bu rolü uygun gördüm ve "*Hırçın Kız*'da Caterina'yı oynamak isterim efendim" dedim. Hoca da bu önerimi hiç duraksamadan benimsedi ve "Oynayacaksın" dedi. "Bu sezon Komedi Tiyatrosu'nu

(Komedi Tiyatrosu, Beyoğlu'nda sinemadan bozma 700 kişilik bir salondu) *Hırçın Kız*'la açacağız; üstelik oyunu da sen sahneye koyacaksın." Bu sözleri duyunca donakaldım. "Ben mi yöneteceğim, aman efendim nasıl olur? Ben rejisör değilim ki" dedim. Gerçi Yale Üniversitesi'nde reji dersleri almıştım, ama yalnızca tek perdelik piyesler yönetmiştim, başka deneyimim yoktu. Hoca hiç istifini bozmadı; "Koyarsın, koyarsın. Biliyorum sen bu işi çok iyi yaparsın" diye sözü noktaladı.

Muhsin Bey'in bana gösterdiği bu güven altında ezildiğimi hissettim. Bu ne büyük bir sorumluluktu! Üstelik tanımadığım, huyunu suyunu, çalışma tarzını hiç bilmediğim oyuncularla çalışmak! Gözümü en çok korkutan da, Şehir Tiyatroları tarihinde piyes sahneye koyan ilk kadın rejisör olmamdı. Bütün bunları düşündükçe sırtımdan soğuk ter boşandı; ne yapacağımı, ne diyeceğimi şaşırdım.

Bu halimi gören Hoca, "İzzet Melih nasıl?" diye konuyu değiştirdi. "Babam biraz rahatsız efendim; fakat yine de yazı yazmaya devam ediyor" dedikten sonra merakımı yenemeyip sordum: "Babamı nereden tanırsınız, efendim?" "Yıllar önce Almanya'dan döndüğüm sırada, o zamanki adıyla Darülbedayi'de çalışmak istiyordum. Baban Yönetim Kurulu başkanıydı. Onunla görüşmem gerekmişti" dedi. "Ne hoş bir rastlantı" dedim.

Kızıltoprak'taki yazlık köşke dönünce, olan biteni babama anlattım. Hem sevindi, hem kaygılandı. "Sana verdiği görev zor bir iş, inşallah altından kalkarsın. Hoca gibi benim de sana sonsuz güvenim var" deyip yanaklarımdan öptü.

Ama gecelerce gözüme uyku girmedi. Bu işin üstesinden nasıl gelecektim? Tiyatronun emektar sanatçıları, yeni birinin rejisörlük yapmasına ne diyeceklerdi? Uyum içinde bir çalışma ortamı sağlayabilecek miydim? Uyku tutmadıkça bunları kuruyor; bunları kurdukça uykum hepten kaçıyordu.

Sevim Çavdar adında çok yetenekli bir genç hanım kostümleri yapacaktı. İlk çalışmam, onunla birkaç kez Kızıltoprak'taki bahçede oturup kostümlerin ayrıntısını konuşmak oldu.

Provalar başlamadan önce Tepebaşı'ndaki at nalı biçiminde inşa edilmiş olan Dram Tiyatrosu'na gidip hocanın hazırladığı rol dağıtım listesini gördüm. Muhsin Bey yöneteceğim oyun için güçlü bir kadro seçmişti. Kadroda on sekiz erkek ve benden başka iki kadın oyuncu vardı. Bunlardan çoğunun tanınmış, anlı şanlı oyuncular olduğunu sonradan öğrendim. Petrucchio'yu ünlü bir sinema aktörü olan Abdurrahman Palay oynayacaktı. Mehmet

Hırçın Kız'da Avni Dilligil'le. Üzerimdeki gelinlik yatak örtüsünden yapılmıştı (1960).

Karaca, Avni Dilligil, Öztürk Serengil, Gazanfer Özcan, Zihni Küçümen ve Bilge Zobu gibi seyircinin çok iyi tanıdığı ve sevdiği oyuncular da *Hırçın Kız* kadrosundaydılar. İçlerinden yalnızca Avni Dilligil'i tanıyordum. Ben 16 yaşındayken, Dilligil Amerikan Kız Koleji'ne gelmiş; *Elektra*'yı sahneye koymuştu. Ben de Kraliçe Klytaimestra'yı oynamıştım.

Hırçın Kız'ın ilk provasında Avni Bey beni görür görmez kollarını açarak, "Aramıza hoş geldin kızım" deyip bana sarıldı. Sonra öteki oyunculara döndü; "Ben bu hanımı çok iyi tanırım; ona hepimiz elimizden geldiği kadar yardımcı olalım" dedi.

Bu beni hem sevindirdi hem de içime su serpti. Ama yardımcı olmak şöyle dursun; başta Avni Dilligil olmak üzere bütün oyuncular provalar boyunca anamdan emdiğim sütü burnumdan getirdiler. Rejisör olarak ne söylediysem, Avni Bey tam tersini yaptı. Canlandırdığı Gremio karakteri, titrek bir ihtiyardı. Avni Bey ise bunu bambaşka biçimde canlandırdı. Ben de onunla başa çıkamadığım için, istediği gibi oynamasına göz yumdum. Seyirciler de, eleştirmenler de bu rolün aslında nasıl oynanması gerektiğini bilmediklerinden, Avni Bey'i göklere çıkardılar. Tabiî Avni Dilligil'in sahneyi dolduran kişiliğine ve oyunculuğuna diyecek yoktu. Kadrodaki diğer erkek oyuncular da bana resmen kan kusturdular.

"Aman efendim, bu genç kadın Amerika'da tiyatro eğitimi görmüş de, nasıl oynayacağımızı bize mi söyleyecek? Tiyatro okulla, kitapla mı olurmuş! Önemli olan tecrübe; tecrübe her şeyden önce gelir. Bu kız hangi deneyimiyle bizi yönetmeye kalkıyor ki!" gibi bir havadaydılar.

Provalarda kan ter içinde kalıyordum. Kimi zaman ağır bir aksesuar parçasını ya da bir koltuğu sahnenin bir yanından öteki yanına götürmek gerekiyordu. Erkeklerin hiçbiri parmağını oynatmıyordu. Çarnaçar ben ite kaka, sürükleye sürükleye götürmek zorunda kalıyordum.

Bir gün düğün sahnesini prova ediyorduk. Abdurrahman'a "Beni burada omzunuza vurup götürmeniz gerekiyor" dedim. Abdurrahman ellerini kalçalarına koydu, herkesi tek tek süzdükten sonra yüksek sesle, "Sizin gibi koskoca bir kadın nasıl sırtlanır ki?" diye bir güzel alay etti. Bütün kadro bir ağızdan kahkahayı patlattı. Ben şöyle bir yutkundum, sonra serinkanlılığımı hiç bozmadan sakin bir sesle, "Gayet basit, bunun da bir yolu yordamı var; sol elimi tutun, başınızı omzumun altına koyun ve beni kaldırın" diyerek ben onu sırtladım. Bunun üzerine Abdurrahman, bir tüy kadar hafifmişim gibi beni omzuna vurup sahneden çıkardı.

Lafı uzatmayayım, provalar böyle deveye hendek atlata atlata sürdü gitti. O sırada kostümleri yapacak olan Sevim Hanım, bil-

Hırçın Kız'ın, sahne arkası. Abdurrahman Palay beni sırtında taşıyor (1960).

mem nasıl ve neden ortadan yok oluverdi. Tabiî bu durumda kostümleri çizmek ve diktirmek de bana düştü. Neyse ki Şehir Tiyatrosu'nun yetenekli terzileri vardı da, büyük sorun yaşamadık. Aliye Teyzem de bana yardımcı oldu. Caterina rolünde ilk sahneye çıkarken giydiğim elbisenin işlemelerini kendi eliyle yaptı. Teyzemle birlikte Kapalıçarşı'ya gidip antika sayılacak kadar değerli, harikulade güzel, beyaz atlas üzerine sırma işlemeli bir yatak takımı aldık. Terziler bu yatak örtüsünden benim gelinliğimi diktiler. Ayakkabıcı, erkekler için ısmarladığımız çizmeleri getirince, aktörlerin önüne diz çöküp çizmelerini elimle giydirdim.

Provaların sonuna doğru kadronun bana karşı tutumu değişmeye başladı. Benim kendimi sakınmadan çalışmam, oyun iyi çıksın diye çırpınmalarım, önlerine çöküp çizmelerini giydirmem hakkımdaki düşüncelerini değiştirdi. "Bu kadın başka türlü biri" deyip yelkenleri suya indirdiler; daha sevecen ve daha saygılı davranmaya başladılar.

Abdurrahman'la aramda işin başından beri süren bir çekişme olmasına karşın, bu çekişmenin altında belli belirsiz bir cinsellik de yatıyordu. Bu durum, Caterina-Petrucchio çekişmesine de bir gerçeklik katarak oyuna yararlı oldu. Caterina'yı bir yaban tayı edasıyla oynadım. Hatta kızıla boyattığım takma saçı, at kuyruğu yaparak belime kadar sarkıttım. Petrucchio da sonunda bu vahşi atı terbiye edebilen adam oldu. Oyunun sonuna doğru beni yere fırlatıp, çizmeli ayağını karnıma bastırarak "İstesen de istemesen de seninle evleneceğim !" demesini önerdim.

Prömiyer gecesi heyecandan nefes darlığı mı, baş ağrısı mı, bulantı mı, aklınıza ne gelirse hepsini çekiyordum. Sahneye girdiğim anda içerdeki elektriklenmeyi ve enerjiyi hissettim. Seyircinin tepkisi de oyunun iyi gittiğini gösteriyordu.

O gece Muhsin Bey tiyatroya telefon edip sahne amirine oyunun nasıl gittiğini sormuş. Sahne amiri, "Efendim, seyirci oyuna bayıldı; o kadar gülüyor, o kadar alkışlıyorlar ki, oyuncular repliklerini söylemekte bile zorlanıyorlar" demiş. Oyun gerçekten çok beğenildi; tam on bir kez alkışlarla kesildi. Hele Caterina'nın uysallaştıktan sonraki tiradında, "Kocan demek hayatın, sığınağın, devletin, sarayın, sultanın demek. Odur bakan, odur yaşatan seni..." dediğim anda koca salonda müthiş bir alkış patladı. O tirat süresince üç alkış aldım. Oyun büyük sükse yaptı. 700 kişilik tiyatro her akşam dolup boşalıyordu. Ben de Tanrı'ya şükretmek için bir koç satın aldım, taksiye koyup Eyüp'e gittim ve camide kurban kestirdim.

Seyircinin beğenisine karşın, eleştirmenler oyunu beğenmek

şöyle dursun, alay bile ettiler. "Bu Shakespeare değil, olsa olsa Amerikan Shakespeare'i" dediler. Belki o güne kadar Shakespeare bizim tiyatrolarda böylesine enerjik ve gerçekçi oynanmamıştı. Ne de olsa klasik diye daha ağır, daha Darülbedayi tarzıyla oynanmıştı. Bu kadar canlı, ateşli, hareketli, dinamik bir oyunu Shakespeare'e yakıştıramıyorlardı. Oysa ustanın oyunları XVI. yüzyılda böyle oynanırdı sanırım. Sonra sonra rejisörler Shakespeare klasiği diye oyuna gereksiz bir saygı göstermeye başlamışlar, aktörler de bazen hiç gerekmeyen bir ciddiyet ve ağır tempoyla oynar olmuşlar.

O gece oyundan sonra kuzenim seramik sanatçısı Füreya, Şakir Paşa Apartmanı'ndaki atölyesinde şerefime bir parti verdi. Bütün kadroyu ve diğer yakın arkadaşlarımı da davet ettik. Sevinçten uçuyordum; yaşamımın en mutlu gecesiydi diyebilirim. Şehir Tiyatrosu'na işte böyle başladım ve yedi yıl oyuncu ve yönetmen olarak çalıştım. Bu süre içinde rol aldığım ve yönettiğim oyunlardan sadece *Macbeth*; *Çöpçatan*; *Kadınlar*; *Ah Baba Vah Baba*, *Annem Seni Asmış Dolaba*, *Ne Üzgünüm Bilsen Buna* piyeslerinden ve *Sezuan'ın İyi İnsanı* oyunuyla ilgili olaydan söz edeceğim..

O yıllar yaşamımın en verimli, en mutlu dönemidir. Nişantaşı'nda ufak, ama şık bir dairem vardı. Malvina adında, fevkalade güzel yemek pişiren bir Ermeni hanım, dadım gibi üstüme titrer; hatta tiyatrodan yorgun argın dönünce beni banyoya sokup çocuk gibi yıkar paklardı. Ailemin desteği benim için her şey demekti. Amerika'da bunun eksikliğinden büyük acı çektim; hoş hâlâ da çekiyorum. Kimi zaman, sevgili ailem Büyükada'daki yazlığımızın bahçesinde çardağın altındaki uzun masanın çevresinde otururken rüyalarıma giriyor; uyandığım zaman geceliğimin yakasını gözyaşlarından ıslanmış buluyorum.

1962 yazında Beklan Algan, *Macbeth*'i Rumelihisarı'nda sahneye koydu. Ben de Lady Macbeth'i oynadım. Beklan, oyunun savaş sahnelerinde 1. Ordu'nun Merasim Bölüğü'nü kullandı. Askerler, kamyonetlerle geliyorlar, hisarın dört bir yanındaki surların üzerinde savaş sahnelerini canlandırıyorlardı. Çevreleri savaşan askerlerle kuşatılan seyirciler şaşırıyorlar, nereye bakacaklarını bilemiyorlardı. O güne kadar böyle doğal bir dekorda, böylesine bir oyun düzeni gerçekleşmemişti. Dünyanın başka hiçbir yerinde de buna benzer bir şey olduğunu sanmıyorum. Lady Macbeth'in uykuda gezme sahnesinde, Beklan önce daracık surların üzerinden yürümemi, sonra dar merdivenlerden inip yokuşu çıkarak sahne-

ye gelmemi ve ellerimdeki kanı yıkar gibi yaparken o ünlü tiradı söylememi istedi. Omuzlarıma dökülen, uzun takma saçım vardı. Naylon kumaştan yapılmış, açık gri renkte, bol bir gecelik giyiyordum ve elimde mumları yanan bir şamdan taşıyordum. Boğaz rüzgârı estikçe geceliğim ve saçlarım uçuşuyordu. Elimdeki şamdan, bunları kolayca tutuşturabilir ve ben kimsecikler imdadıma yetişemeden surların üzerinde cayır cayır yanabilirdim. Üstelik insan uykuda gezerken nereye bastığına bakamaz; nitekim bir gece o daracık taş merdivenlerden inerken ayağım geceliğe takıldı ve düştüm. Seyirci, "Amaan" diye ayaklandı. Neyse ki arkaya doğru düştüm ve bir basamağa çöküverdim. Hiçbir yerimi incitmeden kalktım, sendeleyerek oyun alanına yürüdüm. O düşüşten sonra, Beklan yanan mumla gezmemin ne büyük bir tehlike olduğunu anladı da, elime pilli mumları olan bir şamdan verdiler.

Oyun bitince makyajımı temizleyip üstümü değiştirdikten sonra, elime uzun saplı bir gül aldım ve kamyonetlere binmek üzere sıralanmış Mehmetçiklerin yüzbaşısına gülü uzattım. "Mehmetçikler, bu bir gül, ama bu hepinize bir gül" dedim. Hep bir ağızdan, "Yaşa abla" diye karşılık verdiler.

Sonraları o Mehmetçiklerle hiç beklemediğim yerlerde karşılaştım. Örneğin Antalya'da bir antikacı dükkânında. Başımda kocaman hasır şapka, gözümde kara gözlük ve yanımdaki iki Amerikalı dostumla İngilizce konuşuyor olmama rağmen satıcı beni tanıdı, "Abla, sen Macbeth kraliçesi değil misin?" diye sordu. Şaşırdım, "Beni nasıl tanıdınız?" deyince, "Sesinizden" dedi, "O sesi unutur muyum hiç."

Birkaç yıl sonra, Carnegie Mellon Üniversitesi'nde ders veriyordum. Bir öğrencinin ailesi İskoçya'ya yaptıkları gezi sırasında bir otelde yemek yerken garsonun Türk olduğunu öğrenince, "Aaa oğlumuzun hocası da Türk, üstelik ünlü bir oyuncuymuş, adı Şirin Devrim" demişler. Garson bunu duyunca heyecandan eli ayağına dolanmış, tabakları düşürmüş ve "Macbeth, kraliçe. Macbeth kraliçesi. Ben onu tanıyorum; o oyunda ben de oynadım" demiş. Bu sefer şaşırma sırası Amerikalılara gelmiş. Adam karısına dönüp, "Acaba hangi rolde oynadı?" diye sormuş. Bu olayı, 1967'de öğrencim Pittsburgh'da bana anlattı.

1962 sezonunda *Çöpçatan* adlı oyunu sahneye koydum ve Dolly Levy rolünü oynadım. Rıza Tüzün de karşımda Mr. Vandergelder'i oynuyordu. Güzel ve cana yakın Mualla Kipman Mrs. Molloy'u canlandırıyordu. Ufak bir rol olan garson Rudolfo'yu da Feridun Karakaya'ya vermiştim. Bu oyunu, Şehir Tiyatroları'nın Üs-

Çöpçatan'da Rıza Tüzün'le (Üsküdar Şehir Tiyatrosu, 1962).

küdar'daki yeni sahnesinde oynadık. Vasfi Rıza Bey, "Aaa doğrusu, Amerikan piyesi Üsküdar'da tutmaz" deyip durduysa da, gişenin önünde her gün uzun kuyruklar oluştu. Seyirciler, filmlerden "Cilalı İbo" olarak tanıdıkları Feridun Karakaya'nın her hareketine bayılıyor ve kahkahalarla gülüyorlardı. O minicik rol, her gece büyüdükçe büyüdü. "Feriduncuğum, çok rica ederim, işi abartma, rolüne ekleme yapma" diye uyardım. Ama Feridun, halkın sevgisini gördükçe coşup duruyordu. Bir gün daha fazla dayanamayıp yakasından yakaladım ve elimdeki şemsiyeyle poposuna vurdum. Ondan sonra biraz yatıştı, oyununa çekidüzen verdi. *Çöpçatan* benim için çok eğlenceli bir oyun oldu. Dolly Levy de tiyatro yaşamımın en sevdiğim ve zevkle oynadığım rollerinden biriydi.

1963 tiyatro sezonu başlarken, Muhsin Hoca, Clare Boothe Luce'un yazdığı ve sonradan Hollywood'da filmi de çevrilen *Kadınlar* adlı oyunu repertuara almaya karar verdi. Oyunu kolejli Bedia Akkoyunlu Türkçe'ye çevirmişti. Hoca böylelikle o sıralarda oynanmakta olan oyunlarda rolü olmayan çok sayıda kadın

oyuncunun hepsini bir araya toplamış oldu. Oyunda tam 46 kadın rolü vardı. Ufak rol alan bazı oyunculara ikişer rol verildiği halde, bizim oyunda 30 kadın oyuncu yer aldı. En ünlüleri Bedia Muvahhit, Şaziye Moral, Suna Pekuysal, Gönül Ülkü, Gül Gülgûn ve bendim. Ben, filmde Norma Shearer'ın oynadığı karakteri canlandırıyordum. Gönül Ülkü de Rosalind Russell'ın rolünü oynuyordu. Piyesi Tunç Yalman yönetti. (Bu kadar kadınla nasıl başa çıktı, hâlâ şaşırıyorum.) Leyla Süren de dekorları yaptı. Çok farklı mekânlarda geçen ve çok sayıda dekor gerektiren bu oyun için, Leyla döner sahneyi kullanarak çok güzel çözüm buldu. Dekor değişimi, zaman kaybetmeden yapılıveriyordu. Oyunun son sahnesi Reno'daki bir otelin kadınlar tuvaletinde geçer. Reno'ya boşanmak için gelmiş bir sürü kadın, makyaj tazelemek için orada bir araya gelirler. Herkesin sırtında şık gece elbiseleri vardır. O sahnede Buckingham Sarayı'nda Kraliçe Elizabeth'e tanıştırıldığım gece giydiğim beyaz saten tuvaleti giydim. Üvey annem Fatma Hanım'ın pullarını eliyle işlediği ve tiyatroya hibe ettiği gri saten elbiseyi de Bedia Muvahhit giydi ve pek de yakıştı. Fatma Hanım ile ben, bu oyun için İstanbul sosyetesinin hanımlarından gece elbiseleri ve şapkalar topladık. Oyundaki hikâyenin geçtiği yıllarda Amerikalı kadınlar hep şapka giyerlerdi. New York'ta ilk so-

Kadınlar'da Hümaşah Hican, Bedia Muvahhit, ben, Gül Gülgûn ve Gönül Ülkü (1962).

Şaziye Moral'la *Kadınlar*'da (1962).

kağa çıkışımda, 5. Cadde'de şapkasız hiçbir kadın olmadığını görerek epey şaşırmıştım. Paskalya zamanıydı ve şapkalar çiçeklerle, yemiş sepetleriyle süslüydü. Oyunda da kadınların briç oynayıp çay içtikleri salıne için şapka toplamıştık.

İlk gece Robert Kolej menfaatine bir gala yapıldı. Oyun dolup taştı. İki üç kez gelip seyredenler oldu. Oyunu repertuardan kaldırma zamanı gelince, millet ayağa kalktı. Hoca yeni oyunu başlatmak için *Kadınlar* piyesini kaldırdıysa da, gelen istek üzerine saat on altıda özel bir matine olarak oynatmaya devam etti. Şehir Tiyatroları'nda böyle bir şey daha önce de, daha sonra da hiç olmadı.

Babacığım rahatsızlığından dolayı pek yürüyemiyordu, ama yardımcılarıyla gelip locadan oyunu defalarca seyretti. Kızını görmek bir yana, bu kadar çok kadını bir arada görmek çapkın babam için kim bilir ne zevkli bir temaşaydı.

O sezon Yunanistan'dan Pirekon Tiyatro Topluluğu başrejisörleri Rodiris'le birlikte Türkiye'ye geldi. Oyunlarını çok beğendim. Hele Aspasia Papatanatiu'nun Medeia'sı beni büyüledi. O ufacık tefecik kadın, sanki içinde bir orkestra varmış gibi akıl almaz ses-

ler çıkarabiliyordu. Derinden gelen bir çello sesini andıran feryatları insanı sarsıyordu. Yıllar sonra bana da *Medea*'yı oynamak nasip oldu ve bu oyun yaşamımda yeni bir çığır açtı.

Gala gecesi Aspasia'yı ayağa fırlayıp öylesine coşkuyla alkışladım ki, elbisemin üzerine iğnelenmiş iki elmas kelebekten biri düştü gitti. Ertesi gün bir gazetenin dedikodu sütununda, "Helal olsun Şirin Devrim'in kelebeğine; oyunu öyle beğendi ki Aspasia'ya uçuverdi" diye yazdılar.

Tunç'la birlikte Mr. Rodiris ve Aspasia'yı keyifli bir meyhaneye götürdük. Ayrıca Nişantaşı'ndaki dairemde bütün topluluğa yemek verdim. Bu da Yunanlı sanatçıların pek hoşuna gitti. Yunan büyükelçisi ile eşini de tanıyordum, onları da davet ettim. Kısa bir süre sonra hiç beklemediğim bir anda Karamanlis hükûmetinden resmî bir davetiye geldi. Yunanlılar yalnızca beni çağırıp Devlet Tiyatroları'nın başrejisörünü davet etmemenin ayıp olacağını düşünmüş olmalılar ki onu da çağırmışlar. Böylece 1963 yazında Cüneyt Gökçer, eleştirmen Lütfi Ay ve eşiyle birlikte Atina'ya gittik. Bizi o güzelim V. George Oteli'nde misafir ettiler ve çatıdaki lokantada şerefimize bir davet verdiler. Yunanistan'dayken Epidauros'taki ve Atina Festivali'ndeki oyunları izledik. Epidauros Tiyatrosu'nda bir Yunan tragedyası seyretmek başlı başına bir olay olarak belleğimde yerini aldı.

O sıralarda, çok düşkün olduğum kardeşim Raad, İsveç'te bir İsveçliyle evlenmiş ve karısını alıp annem ile Emir Zeid'in İschia Adası'ndaki yazlık villasına tatile gitmişti. Ben de Pire'den bir İtalyan vapuruna atlayıp Napoli'ye gittim; oradan da İschia'ya geçtim. Yeni gelini tanımak, kardeşime mutluluk dilemek istiyordum. Geline düğün armağanı olarak uçmayıp geride kalan elmas kelebek iğnemi verdim; hâlâ severek takıyor. İschia'da ailemle iki gün geçirdikten sonra uçakla Atina'ya döndüm.

Ayağımın tozuyla Atina Açıkhava Tiyatrosu'na, ünlü oyuncu Katina Paksinu'yu seyretmeye koştum. Oyunu Paksinu'nun kocası, Yunan Devlet Tiyatrosu başrejisörü Minotis yönetmişti. Paksinu harikalar yaratıyordu. Hele oğlunun kesilmiş başına geçirilen sopayı kapıp yürüdüğü sahne insanın tüylerini ürpertiyordu. Oyundan sonra onu kutlamak üzere sahne arkasına gittim. Kocası Minotis de oradaydı. Paksinu'yla görüştükten sonra tam çıkmak üzereyken Minotis, "Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu. "Otelime dönüyorum" dedim. Minotis, "Hayır olmaz" diye kestirip attı. "Mademki konuğumuzsunuz, sizi bırakmam. Bu geceyi benimle geçireceksiniz, sizi gezdireceğim." O anda Paksinu'yla göz göze gel-

dik. Kadının gözlerinden öfke alevleri saçılıyordu; ama Minotis'i reddetmek de olanaksızdı.

Tiyatrodan çıkınca onun arabasına bindik; beni Turco Liman'a götürdü. Kıyı boyunca, Tarabya'dakilere benzer lokantalar sıralanmıştı. Minotis'i gören garsonlar, etrafımızda pervane oldular. Sabahın dördüne kadar yedik içtik, derin bir tiyatro sohbetine daldık. Minotis ufak tefek bir adamdı. Ama dinamizmi ve güçlü kişiliği ona görkemli bir hava veriyordu. "Bu gece yaşıyoruz; yaşamın tadını yudumluyoruz" diye şarap kadehini kaldırıyordu. Gün ağarırken masadan kalktık. Lokantalarda kimseler kalmamıştı. Sahilde in cin top oynuyordu. Yorgunluktan bitap düşen zavallı garsonlar, gözlerini zar zor açmaya çalışarak gitmemizi bekliyorlardı.

Arabaya bindik; Minotis beni otelime bırakacağına kumsala götürdü. "Hadi" dedi. "Benim için Lady Macbeth'ten bir tirat oku." Ben de, "Gel karanlık gece, en kara dumanlarına sarıl da gel" diye başlayan tiradı, kumların üzerinde kollarımı gökyüzüne doğru kaldırarak söyledim. Yeniden arabaya bindiğimiz zaman Minotis beni öpmeye kalktı. "Aman ne yapıyorsunuz Mr. Minotis" diye hızla başımı yana çevirince kafamdaki peruk adamın elinde kalıverdi (o sıralarda peruk modası çok yaygındı, ben de sık sık değişik peruklar takardım). Minotis bir elindeki peruğa, bir bana baktı; ikimiz de kahkahayı koyverdik. Sabahın beşi olmuştu ve gözlerimden uyku akıyordu. Minotis beni otele götürdü; ama ben tam veda edeceğim anda, "Şuracıkta birer kahve içelim" demez mi. "Mr. Minotis, gözlerim kapanıyor, izin verin de artık gidip yatayım" diye itiraz ettimse de, "Bir fincan kahve, hemen şuracıkta. Unutma, bu gece yaşıyoruz" dedi. Hatırını kırmamak için ses çıkarmadım; otelin bitişiğindeki bir kahveye gidip birer çay içtik. Minotis'ten ancak sabahın altısında kurtulabildim; ama dediği gibi gerçekten de unutulmaz bir gece yaşadım.

İstanbul'a dönünce Rumelihisarı'nda Hoca'nın sahneye koyduğu *Hamlet*'te Kraliçe Gertrude'u oynadım. Hamlet'i de Kerim Afşar oynuyordu. İşin ilginç yanı iki yıl önce 1962 yazında da yine aynı rolü, yine Hisar'da oynamıştım. O zaman Hamlet Ayla Algan'dı. Bu seferki oyunu, o sırada İstanbul'da *Topkapı* filmini çevirmekte olan Jules Dassin, Melina Mercouri, Peter Ustinov ve Robert Morley de gelip seyrettiler.

1964 tiyatro döneminde, Şehir Tiyatroları'na Texas'tan gelen konuk bir rejisörün yönettiği, Arthur Kopit'in uyumsuz tiyatro türündeki *Ah Baba Vah Baba, Annem Seni Asmış Dolaba, Ne Üz-*

Mücap Ofluoğlu, Muhsin Hoca ve karısı Handan'la *Hamlet*'in provasında (Rumelihisarı, 1964).

günüm Bilsen Buna adlı oyununda görev aldım. Hem başrolü oynuyordum hem de yönetmene çevirmenlik yapıyordum. Bu ilginç oyunu önce Şişli'deki Küçük Site Tiyatrosu'nda oynadık; sonra Kadıköy Tiyatrosu'na geçtik. O sırada Beklan Algan da. Dram Tiyatrosu'nda Bertolt Brecht'in *Sezuan'ın İyi İnsanı* oyununu sahneye koyuyordu. Beklan'ın başarılı rejisi, başrolde oynayan eşi Ayla Algan'ın usta oyunculuğuyla doruklara tırmandı. Seyirci de oyunu çok beğeniyordu.

1964 şubatında bir pazar günü *Ali Baba*'nın matinesinden çıktığımız sırada Kadıköy Tiyatrosu'na korkunç bir haber ulaştı. İlhan Darendelioğlu'nun başkanı olduğu Komünizmle Mücadele Derneği'nden bir grup, "Komünist Brecht'in oyunu nasıl oynanırmış" diye tiyatroyu basmışlar; sahneye çıkıp oyunu durdurmuşlar. Hatta makyaj odalarına bile girmişler. Aralarında ülkücüler ve imam hatip okulu öğrencileri de varmış. Korkunç bir şey! Görülmemiş, duyulmamış bir olay! Böyle bir şey hangi demokraside görülebilir ki? Müthiş tepem attı. Eve gidince telefona sarıldım; bir çözüm aramak ve dertleşmek için eşi dostu aradım.

Ah Baba Vah Baba, Annem Seni Asmış Dolaba, Ne Üzgünüm Bilsen Buna oyununda Toron Karacaoğlu'yla (Site Tiyatrosu, 1964).

Bütün gece gözüme uyku girmedi. Sabah erkenden Dram Tiyatrosu'na koştum. Fuaye insan kaynıyordu. Gazeteciler, bize destek vermek için ellerinde buketlerle koşup gelen üniversiteliler, oyuncu ve yönetmen arkadaşlar tiyatroyu doldurmuştu. Gazeteler, "İstanbul'un kötü insanı, Sezuan'ın iyi insanını susturdu" diye manşet atmışlardı.

O sırada sıkıyönetim vardı. Hiçbirimiz ne yapacağımızı, derdimizi nereye nasıl anlatacağımızı pek kestiremiyorduk. Fuayede toplanmış bunları tartışırken, "Hadi sıkıyönetim komutanına gidelim; her şeyi olduğu gibi anlatalım. Eminim ki, askerler tiyatroya yapılan bu çirkin tecavüze karşı çıkacaklardır" dedim. Arkadaşlar önerimi benimseyince, önde ben ve Beklan, arkada gazeteciler, üniversiteliler ve sanatçı arkadaşlar hep birlikte orduevine doğru yürümeye başladık.

Orduevine gelince Cemal Tural Paşa bizi ayakta kabul etti. Buyrun oturun dememesi, doğrusu tuhafıma gitti. Paşa'nın çizmeleri, madalyalarla donanmış üniforması ve kayıtsız hali beni tedirgin etti.

Bir yutkundum, derin bir nefes aldım ve "Paşam, dün gece tiyatromuzda korkunç bir olay oldu" diye söze giriştim. Olanı biteni ayrıntısıyla anlattıktan sonra kendimi tutamayıp, "Paşam, hür,

demokratik bir ülkede bu büyük bir yenilgidir" diye sözümü tamamladım.

Bu sözlerim üzerine Paşa'dan bir tepki bekledim. Ama o uzunca bir süre sustuktan sonra, "Sözünüzü bitirdiniz mi?" dedi. "Evet efendim, teşekkür ederim" diye cevap verdim. Paşa bize ne düşündüğünü, bu durum karşısında harekete geçip geçmeyeceğini belirten tek söz etmedi. Biz de başımızı öne eğip, kös kös geri döndük.

Belediye, *Sezuan'ın İyi İnsanı*'nı görüp rapor vermesi için beş kişilik bir sansür heyeti gönderdi. Oyun bir hafta onlara oynandı ve sonunda heyet, oyunda komünizm propagandası yapılmadığına karar verdi de piyesin oynanmasına izin çıktı. Bu olaydan sonra, oyunun yeniden seyirci karşısına çıkacağı gece için bilet almak isteyenler saatlerce kuyrukta beklediler. Ama en önemlisi, oyun başlamadan bir saat kadar önce Mehmetçiklerle dolu kamyonetler tiyatroya geldiler ve askerler tiyatroyu sardılar. Darendelioğlu ve arkadaşları, o gece cüret etseler bile tiyatroya yaklaşamazlardı. Yaşasın Paşa! Askerin böyle bir olaya karşı çıkacağı içime doğmuştu. O gece belki de dünya tarihinde ilk kez, bir oyun askerlerle çevrili bir tiyatroda oynandı. Oyundan sonra seyirciler sahneyi çiçek yağmuruna tuttular. Biri de bir kutu lokumu sahneye attı. Kutu pat diye oyunculardan birinin önüne düşünce, arkadaşımız bunu bomba sanarak korkuyla yana sıçradı. Ben de Kadıköy Tiyatrosu'ndaki oyunumuz biter bitmez, kostümümü bile değiştirmeden soluğu Dram Tiyatrosu'nda alıp şenliğe katıldım.

İki hafta sonra İngiltere Başkonsolosluğu'nda büyük bir resepsiyon vardı. Siyah bir kokteyl elbisesi, kaplin şapka ve yüksek topuklu iskarpinler giydim. Bir ara elimdeki sigarayı söndürmek için tabla ararken, "Şirin hanım, Şirin hanım, beni tanımadınız; ama işiniz düşünce ayağıma kadar geldiniz" diye bir ses duydum. Bir de baktım yanımda gri kostüm giymiş, kısa boylu bir bey duruyor. Aaaa, bu Paşanın ta kendisi! "Aman Paşam, üniformasız tanıyamadım" dedim (gerçekten de askerler üniformayla başka, sivil giysiyle bambaşka görünüyorlar). "Sağolun Paşam, askerlerle tiyatroyu sardınız. Hepimizin size şükran borcu var" dedikten sonra viski bardağımı kaldırıp, "Yaşasın Türk ordusu!" deyiverdim.

Beklan ve Ayla, 1992 sonbaharında New York'un ünlü avangard tiyatrolarından La Mama'da oynadılar. Oyunu gördüm, beğendim (eleştirmenler de beğendi) ve Algan çifti ile arkadaşlarını bir akşam evime yemeğe davet ettim. Eski tiyatro arkadaşım Erol Keskin de aralarındaydı. Güzel bir rastlantı, Ayla'nın da do-

ğum günüydü. Ona bir pasta yaptırdım. Hem onun yaş gününü kutladık hem de hep birlikte eski günleri anarak güzel bir gece geçirdik. Genç sanatçılar, Ayla, Beklan, Erol ve benim konuşmalarımızı can kulağıyla dinliyorlardı.

Beklan İstanbul'a dönünce, 28 kasım 1992 tarihli şu mektubu yazdı:

(...) *Sezuan'ın İyi İnsanı*'nın basılmasından sonra sıkıyönetim komutanı karşısındaki söz ve davranışların hiç unutmayacağım bir derstir benim için. Böylesi kimliğin, New York'taki davetinde de etkiledi hepimizi. Seninle ilk kez karşılaşan, senin dünyana ilk kez giren tüm arkadaşların şaşkınlık, güven ve gurur duyguları New York serüvenlerinin dönüm noktası oldu... Kızımın da seni tanımasını çok isterdim. Tüm gençler gibi... Yeniden benim gibi... İstanbul'da veya bir tiyatro çalışmasında buluşmak umuduyla.

Bek'ın Algan

1964 yılında bütün dünyada Shakespeare'in doğumunun 400. yılı kutlanıyordu. Bu kutlamalar çerçevesinde Muhsin Hoca bizim de beş ayrı tiyatroda beş Shakespeare oyunu sahnelememizi önerdi. Ben Dram Tiyatrosu'nda *Venedik Taciri*'ni sahneye koydum. Shakespeare'in yarattığı en ünlü karakterlerden Shylock'u Nüvit Özdoğru büyük başarıyla canlandırdı. O sonbahar yaşamımın en yoğun dönemiydi diyebilirim. Bir yandan *Venedik Taciri*'nin provalarını sürdürüyor; öte yandan Londra'da bulunan annemin Güzel Sanatlar Akademisi'nde açacağı retrospektif sergisinin hazırlıklarıyla uğraşıyordum. Resimlerin çoğu Londra'dan geldi; kamyon bile tuttum; resimleri gümrükten kendim çıkardım. Bu iki sorumluluğun dışında, bir de Rockefeller Bursu kazanmıştım. On ülkenin çeşitli kentlerinde tiyatro izlemek üzere üç aylık bir geziye çıkmaya hazırlanıyordum.

Annemin akademideki sergisinin açılışı çok görkemli oldu. Kimler yoktu ki... İzmir'den gelen dayım Cevat Şakir, teyzem Aliye Berger, kuzinim Füreya Koral, yakın dostlarım Sabahattin Eyuboğlu, Şakir Eczacıbaşı, Duygu Sağıroğlu ve tanınmış Amerikalı yazar William Saroyan. Saroyan iki akşam önce Nişantaşı, Zafer Sokak'taki evime yemeğe gelmişti; annem de hemen çini mürekkebiyle bir portresini çizmişti. Ertesi gün bu portre Ermeni gazetesinde yer aldı.

Evet, dediğim gibi *Venedik Taciri* perdesini açmıştı, sergi devam ediyordu, ben de eşyamı toplayıp yola koyuldum. İlk durak Paris.

William Saroyan'la annemin akademideki sergisinde (1964).

O yaz on ülkede ve çeşitli kentlerde (örneğin yalnızca Almanya'da Doğu ve Batı Berlin, Hamburg, Münih) 90 oyun izledim. İstanbul'a döndüğümde, bana Rockefeller Bursu veren Dr. Robert Crawford'a yazdığım 10 kasım 1964 tarihli mektubu aynen aktarıyorum. Değişik ülkelerde gördüğüm oyunlar, tiyatro toplulukları ve tiyatrolar hakkındaki görüşlerimi, izlenimlerimi ayrıntılı olarak anlattığım bu mektubu, tiyatroya fazla düşkün olmayan ya da ilgilenmeyen okurlarım rahatlıkla atlayabilirler.

Sayın Mr. Crawford,

İstanbul'a döndüğüm zaman bir tatile ihtiyacım olacağını söylerken çok haklıymışsınız. Peş peşe yaptığım uçak yolculuklarından, otel odalarından, hatta oyun seyretmekten bile hayli usanıp yorulduktan sonra eve döndüğüm için gerçekten çok sevinçliyim. Ama İstanbul'a gelir gelmez de ayağımın tozuyla yeni oyunları izlemek üzere yine tiyatrolara koşmaya başladım. Şehir Tiyatroları, bu yıl perdelerini beş Türk oyunuyla açtı. İkinci turda da, birini benim yönettiğim altı oyun daha başlayacak. Tiyatromuzun ellinci kuruluş yıldönümü nedeniyle repertuarımızda Türk oyunlarına ağırlık vermenin uygun olacağını düşündük.

Bir tiyatrocu olarak, seyahatimin en yararlı bölümü Almanya gezisiydi. Almanya'da tiyatro, öteki ülkelerdekinden tamamen farklı bir anlamı taşıyor. Mr. Adenauer'in geçen yıl verdiği bir demeçte, Alman-

ya'nın savaş sonrasındaki ekonomik kalkınmasında başlıca etmenlerden biri olarak tiyatroyu gösterdiğini anımsıyorum. Bugün Almanya, tiyatro sayesinde yeniden ayakta duruyor. Tiyatro, Alman halkı için yaşamın vazgeçilmez bir parçası. İnsanlar işleri, evleri, arabaları, bir de gidecek tiyatroları olduğu zaman, daha fazla bir şey istemiyorlar. Dünyada Alman seyircisinin eşi benzeri yok. Tiyatroya, adeta huşu içinde diyebileceğim bir saygıyla –en iyi kıyafetlerini kuşanarak– geliyorlar ve aynı saygıyla oyunu izleyip can kulağıyla dinliyorlar. Binlerce kişilik bir salonda, sahne ya da dekor değiştirilirken bile en ufak bir ses duyulmuyor. Doğrusu kulaklarıma inanamadım. Seyirci, oyunun başlamasından epey önce tiyatroya geliyor; programı alıyor, fuayede oturup oyunla ilgili bilgileri okuyor ve salondaki yerine geçtiği anda herkes oyunu ilgiyle izlemeye, dinlemeye ve tadını çıkarmaya hazır oluyor. Perde kapandıktan sonra da, kimse son otobüse ya da tramvaya yetişeyim diye kalkıp koşturmuyor. Herkes yerinde oturuyor, bilinçli seyirciler olarak oyuncuların performansına teşekkür etmek için uzun uzun alkışlıyorlar. Tiyatroların mimarîsi, sahnelemede kolaylık ve olanak yaratmayı olduğu kadar, seyircileri rahat ettirmeyi de düşünerek planlanmış.

Bence Alman oyuncuların hepsi mükemmel sanatçılar; insan onları izlerken repertuar tiyatrolarında çalışarak edindikleri zengin deneyimi hissediyor. Alman tiyatrosunda sözün çok önemli bir yeri var. Her sözcük, anlamın gerektirdiği ağırlığı taşıyan kusursuz bir diksiyonla söyleniyor. Herhalde Alman tiyatrosunda oyunu seyretmek kadar dinlemek de insana zevk verir, diye düşünüyorum.

Ama genelde oyunlar, coşkudan, dinamizmden, tempodan ve göz alıcı görsellikten yoksun. Biri hariç. O da kendi türünde kusursuzluk düzeyini yakalamış olan Berliner Ensemble Tiyatrosu. Her şeyin en ince noktasına kadar irdelenip, en ufak ayrıntının bile göz ardı edilmeden çalışılması açısından Berliner Ensemble prodüksiyonları ile Amerikan müzikalleri arasında bir paralellik olduğunu rahatça söyleyebilirim. Her iki tür de uyumlu bir ekip çalışmasının ve ayrıntılara önem vermenin sonucunda gerçekleştirilen kusursuz, gösterişli, dinamik oyunları içeriyor. Berliner Ensemble'daki kalabalık sahneler, neredeyse Radio City'deki Rockette'lerin şaşmaz uyumu ve temposu içinde oynanıyor. Geçenlerde bir tiyatrocu arkadaşımla sohbet ederken dedim ki: "Seyircisi Alman, oyuncuları İngiliz, teknik donanımı (ses ve sahne düzeni, kostümler) Amerikan olan bir tiyatroda oynamak isterim." Galiba bu tanım, olması gerekeni özetliyor.

Prodüksiyonun görselliği, görkemi açısından, Amerikan tiyatrosu, gördüğüm öteki tiyatroların hepsinin üstündedir, diyebilirim. Ameri-

ka'da ışığı iyi tasarlanmamış, dekoru kötü, kostümleri uyumsuz bir oyuna pek ender rastlanır. Özellikle de, Amerika'nın sanata bir katkısı olarak baktığım müzikaller, eşi menendi olmayan bir kusursuzluk örneğidir. Seyirci bu yapımlarda her şeyin (dekor, kostüm, ışık, müzik, dans, şarkı) en iyisini bulur ve her şeyin en iyisi en iyi biçimde sahnelendiği zaman da seyrine doyum olmaz. İşin ilginç yanı, Amerika'da parıltılı, dinamik, coşkulu olan bir müzikalin, okyanusun öte yakasına taşındığı zaman bu özelliklerini büyük ölçüde yitirmesidir. Amerikalıların bu tür tiyatronun ustaları olduğuna inanıyorum; bu yüzden de başka ülkelerde sahnelenen Amerikan müzikallerini hep sönük buluyorum.

Bu gezide gördüğüm en güzel tiyatro binaları, Minneapolis'teki yeni Tyrone Guthrie Tiyatrosu ile Berlin'deki yeni Volkbühne Tiyatrosu (Piscator'un eski tiyatrosu) oldu. Tyrone Guthrie Tiyatrosu'nda izlediğim dört oyun, birbirinden güzeldi. Rejinin, kostümlerin, bütünüyle prodüksiyonların mükemmelliği insanı heyecanlandırıyordu. Ama oyunculuk, saydığım öteki unsurların düzeyini pek yakalayamıyordu; bence bunun nedeni de Amerikan aktörlerinin repertuar tiyatrosuna pek alışık olmamaları. Amerika'daki oyuncu seçme sisteminden ve aktörlerin çok fazla oyunda oynama fırsatını bulamamalarından dolayı, oyuncular farklı rollere yeterince adapte olamıyorlar. Bir oyuncu belirli bir rolde çok başarılı oluyor; aynı oyuncuyu ertesi akşamı başka bir rolde izlediğiniz zaman aynı başarı çizgisini tutturamadığını görüyorsunuz. Aynı şekilde Stratford Connecticut'ta seyrettiğim üç Shakespeare oyunu da, görsel açıdan çok çarpıcı olmalarına karşın, oyunculuk açısından pek sıradan prodüksiyonlardı. Bu oyunları Kanada'daki Stratford Ontario ve İngiltere'deki Stratford tiyatrolarının yapımlarıyla karşılaştırdığınız zaman, ne yazık ki arada büyük bir nitelik farkı görülüyor. Ama öte yandan, oyunculuk açısından hiç unutamayacağım Shakespeare prodüksiyonlarından biri New York'ta Central Park'ta sahnelenen *Othello* oldu. Bu başarı, büyük ölçüde Mr. Robert Earl Jones'un performansından ve oyunun bence çok doğru olan yalın yorumundan kaynaklanıyordu. Daha sonra Chichester'da Sir Laurence Olivier'nin *Othello*'sunu seyrettiğim zaman düş kırıklığına uğradım. Sir Laurence'ın performansı muhteşem, fiziği kusursuz olabilir; ama Mağribî Othello olamadığı da kesin. O yüzden oyuna ısınamadım. Bunu modern tiyatronun en büyük genç yeteneklerinden biri saydığım Peter Brook'a söylediğim zaman, onun da aynı görüşte olduğunu anladım. Zaten Olivier'yi seyredenlerden kiminle konuşsam, hepsi aynı şeyi söylüyordu. Bu noktada, eleştirmenlerin kendilerini nasıl kaptırıp hiç değmeyecek bir oyunu göklere çıkardıklarını bir kez daha görmüş olduk.

Gittiğim bütün ülkelerdeki tiyatrolar içinde beni en çok heyecanlan-

dıran, hiç kuşkusuz Amerika'daki Mr. Papp'in Gezici Kamyon Tiyatrosu oldu. Hiç oyun seyretmemiş veya bilet parasını denkleştiremediği için hiç tiyatroya gidememiş insanların ayağına tiyatro götürmek ve onlara bedava oyun oynamak, dünyanın bütün ülkelerinde ve bütün şehirlerinde gerçekleştirilmesini umduğum ve bunun için yürekten dua ettiğim bir girişim. Bu yaklaşımı, tiyatroyu ticarileşmekten kurtarıyor ve gerçekten ait olduğu halka götürüyor.

İngiltere'deki Kraliyet Shakespeare Topluluğu, bana her açıdan mükemmel göründü. Mr. Michel Saint Denis'le birlikte yönetmenlik yapan Mr. Peter Hall ve Mr. Peter Brook'un, günümüz modern tiyatrosunun iki dinamik gücü olduğu kanısındayım. Yine aynı ekibin Londra'daki Aldwych Tiyatrosu da, insana heyecan veren bir başka topluluk. Bunlar, modern İngiliz oyunlarından, avangard oyunlardan ve çağdaş Avrupa yapıtlarından oluşan bir repertuar oluşturmuşlar. Bu yüzden de, o tiyatroda her zaman yeni, coşturucu ve çok güzel sahnelenip oynanan oyunlar bulabiliyorsunuz. Bu gezimde gördüğüm en çarpıcı oyun, Peter Weiss'ın yazıp Peter Brook'un yönettiği *Marat'nın Zalimane Katli* oldu. Daha önce Berlin'de Schiller Tiyatrosu'nda sahnelenen orijinal prodüksiyonu seyretmiştim; ama Mr. Brook'un dehası oyuna öyle katkılar yapmış ki, Londra'daki yapım her yönden Berlin'dekini fersah fersah geride bırakmış. Aldwych ve Stratford tiyatrolarının çalışma yöntemi, bir oyuncunun aynı zamanda hem avangard bir oyunda hem de bir Shakespeare yapıtında rol almasını öngörüyor. Bu bana çok ilginç geldi. Örneğin Mr. Brewster Mason'ı aynı hafta içinde Stratford'daki *VI. Charles* oyununda Warwick rolünde ve Harold Pinter'ın modern oyunu *Doğum Günü Partisi*'nde Goldberg rolünde seyrettim. Bu yöntem, oyuncunun kemikleşmiş bir Shakespeare aktörü olmasını önlüyor. Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nun uzun süreli sözleşmeyle bağladığı bir çekirdek kadrosu var; bunlar hep birlikte oynadıkları için modern bir Shakespeare yorumu sahneleyebilecek araştırma olanaklarına ve zamanına sahipler. Londra repertuarının büyük bölümü ise Shakespeare'den başka yazarlara ayrıldığı için, oyuncular modern ve klasik tiyatronun çeşitli türlerinde rol alıyorlar ve bu akımların etkisini ve deneyimini Stratford repertuarına taşıyabiliyorlar. Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nun amacı ve temel politikası, klasik tiyatro ile günümüzün popüler tiyatrosu arasında güçlü bir köprü kurmak.

Bence bu topluluk, tiyatronun en iyi özelliklerini kendisinde bütünleştirmiş. En değişik repertuar, en iyi oyuncular, en dinamik yönetmenler orada; dahası tutarlı bir politikaları, tutarlı bir dünya görüşleri var. Bu grup, bir şeyler yapmak, tiyatroya bir katkıda bulun-

mak için yola koyulmuş. Bana sorarsanız, bir tiyatro için en önemli öğeler belli bir politikaya, amaca ve dünya görüşüne sahip olmaktır derim. İster Berliner Ensemble, ister Vilar'ın Théâtre National Populaire'i ya da Roger Planchon'un Lyon'daki tiyatrosu, isterse Kraliyet Shakespeare Topluluğu veya Giorgio Strehler'in Milano'daki Piccolo Teatro'su olsun, XX. yüzyıl tiyatrosuna katkıda bulunmuş topluluklara baktığımız zaman, hepsinin belirli bir amacı olduğunu, tiyatro işletmecilerinin olduğu kadar yönetmenlerin de belirli dünya görüşüne ve amaca yönelik çalıştığını görüyoruz. Peki biz ne yapmak istiyoruz? Bizim amacımız nedir?

Sağlam bir politikası ve tutarlı bir görüşü olsa, Tyrone Guthrie Tiyatrosu'nun da önemli bir tiyatro merkezi olacağına inanıyorum.

Bence bugün Fransız tiyatrosunda iki kişi var: Roger Planchon ve René Allio. Planchon ve Lyon'daki tiyatroda yaptığı işler, canlı, dinamik, yeni ve modern tiyatro için yaşamsal bir güç oluşturuyor. René Allio da ömrümde gördüğüm en yaratıcı sahne tasarımcısı. Moliere'in *Tartuffe*'ü için yaptığı dekorları hayatımın sonuna kadar unutamayacağım. René Allio, geçen yıl Kraliyet Shakespeare Topluluğu tarafından *Cymbeline*'in dekorlarını yapmak üzere davet edildi. Onun günümüzün en büyük yaratıcı dehalarından biri olduğu kanısındayım.

Gerek benim, gerekse Fransız tiyatrosunun sanatçıları için, Vilard'ın Théâtre National Populaire'inden ve Planchon'un Lyon'daki tiyatrosundan başka tiyatro yok. Geri kalanlar önemsiz. Comédie Française tozlu kitaplarla dolu eski bir kitaplığa benziyor. Comédie Française, Kraliyet Shakespeare Topluluğu'nun Stratford'da gerçekleştirdiği büyük atılımı becerememiş.

İsveç'te seyrettiğim oyunlar da beni hiç etkilemedi. Ama Ulusal Tiyatro'nun yönetmeni İngmar Bergman'ın çalışmalarını izleyemedim; o nedenle İsveç tiyatrosu iyi değil diye kestirip atarak hak yemek istemem. İspanyol tiyatrosu ise, oyun yazarlarının başarılı yapıtları dışında dünya standardını hiç mi hiç yakalayamamış. Bir karşılaştırma yapacak olursam, İspanya'da izlediğim oyunlar, bizim kötü diye dudak büküp geçtiğimiz prodüksiyonlarımızın düzeyine ancak yaklaşıyor diyebilirim.

Sayın Mr. Crawford, size gezip gördüklerimle ilgili bazı izlenimlerimi yazdım. Hiç kuşkusuz ben bir uzman değilim; söylediklerim tamamen yanlış değerlendirmeler olabilir; ama görüşlerimi bilmek istersiniz diye düşündüm, siz de izlenimlerimi yazmamı istemiş olduğunuz için, duygularımı açık yüreklilikle dile getirdim.

Her şey için tekrar teşekkür ederim.

Saygılarımla,
Şirin Devrim

16

Yaşamımda yeni bir dönüm noktası

1966 yılında bütün düzenim altüst oldu. Şehir Tiyatroları'nın Saraçhane'deki Reşat Nuri Güntekin salonunda Enid Bagnold'un *Kireçli Bahçe* oyununu sahneye koydum. Yaşını başını almış bir İngiliz hanımı canlandıran başrolü de ben oynuyordum. Hatta Yıldız Kenter, beyaz saçlı peruğunu, bu oyun için bana ödünç vermişti. Diğer rollerde torunumu Birsen Kaplangı, mürebbiyeyi Nedret Güvenç, uşağı Atıf Avcı, yemeğe gelen yargıcı da Kemal Ergüvenç oynuyordu.

Bir gün Muhsin Bey, "Belki bu piyesi sahneye koymak istersin" diye *Kireçli Bahçe* oyununun çevirisini elime tutuşturdu. Eve koşup oyunu okumaya başladım. Çeviride aksaklıklar görünce İngilizce'siyle karşılaştırdım ve durumu Hoca'ya anlattım. Ben soruna çözüm getirmesini beklerken, onun tek tepkisi, "Sen düzeltirsin, sen yaparsın" demek oldu. Hoca'nın karşı konulmaz stratejisiydi bu. Bir kez "Sen yaparsın, sen becerirsin" dedi mi, ölesiye çalışır, çoğu zaman başarırdın. O günlerde çoğu rejisörün başına buna benzer olaylar geliyordu. Tunç Yalman'ın, yöneteceği bir oyunun çevirisini bir kenara koyup hemen hemen yeni baştan çevirdiğini hatırlıyorum. Nitekim ben de bir hafta eve kapandım; gece gündüz demeden çalışıp çeviriyi baştan sona düzelttim. Sonunda *Kireçli Bahçe* beğenildi; hatta o tarihte Devlet Tiyatroları başrejisörü olan Cüneyt Gökçer gelip oyunu gördü ve Ankara'da Devlet Tiyatrosu'nda da oynattı.

Bir gece oyundan sonra her zamanki gibi makyajımı sildim; peruğumu çıkarıp dikkatle sehpanın üzerine yerleştirdim; arkadaşlarıma, sahne arkasında çalışanlara "İyi geceler" deyip tiyatrodan çıktım. Çıkış o çıkış!

O gece makyaj odamda bir cin peydah olup, "Şirin, bu, tiyatro-

da son temsilin; Şehir Tiyatroları'nda bir daha sahneye çıkmayacaksın" deseydi, "Sen çıldırmışsın. Çekil bakalım buradan" diye cini kovardım.

O gece her zaman yaptığım gibi bir dolmuşa binip Nişantaşı'ndaki evime gittim. Acıkmıştım. Mutfağa girdim; kavanozdan birkaç zeytin çıkarıp, ekmeğimi kekikli zeytinyağına batıra batıra afiyetle yedikten sonra soyunup yattım. Birden mideme hançer gibi korkunç bir sancı saplandı. Doğruldum, yatağın kenarına oturdum, sancı kesilmedi. Ayağa kalktım, sancı daha da şiddetlendi. Yuvarlak yemek masasının etrafında inleye inleye dönüyordum.

Sabahın birinde daha fazla dayanamayıp Füreya Ablam'ı aradım. Nur içinde yatsın; Elmadağ'daki atölyesinden koşup geldi. Halimi görünce korktu, ne yapacağını şaşırdı. Allah'tan Nişantaşı'nda bir SSK hastanesi vardı. Oraya telefon ettik. Şansımız yaver giti. Yarım saat sonra orta yaşlı bir doktor evime geldi. Beni muayene ettikten sonra, "Safrakesesi krizi geçiriyorsunuz; yarın sabah hiç ihmal etmeden hastaneye gidip röntgen çektirin" dedi ve bana bir morfin iğnesi yaptı. İğnenin etkisiyle yavaş yavaş rahatladım, denizin dibine doğru süzüldüğümü hissettim. Nihayet dibe varınca da kumun üzerine serilip uyudum.

Ertesi sabah ilk işim sahne amirine telefon etmek oldu. Çünkü o sırada William Saroyan'ın *Hayatının Günü* (*The Time of Your Life*) adlı oyununu sahneye koyuyordum. Geniş kadrolu bir oyundu. Onca kişiyi boşuna tiyatroya getirmemek için, sahne amirinden provayı iptal edip arkadaşlara telefonla haber vermesini rica ettim.

Rahatsızlığımı duyan telefona sarıldı; hatta tiyatrodaki arkadaşlar evime kadar gelip ziyaret ettiler. Feridun Karakaya beni alıp doktora götürdü. Röntgen sonucunda safrakesemde kalamata zeytini büyüklüğünde bir taş olduğu anlaşıldı. Doktor yatak istirahati, ilaç ve perhiz önerdi. O gün prova iptal edildiği gibi, akşam da *Kireçli Bahçe*'nin perdesi açılamadı. Birkaç gün içinde iyileşip işime döneceğimi umuyordum; ama krizin üçüncü günü geçmiş olsun ziyaretine gelen okul arkadaşım Doktor Olcay Neyzi ve kocası Ali'nin yanında yeni bir kriz geçirdim. Bu sefer Olcay bir iğne yaptı ve "Bu halde sahneye çıkamazsın. Ya sahnedeyken yine kriz gelirse... Ameliyat olman şart" dedi.

Ertesi gün Doktor Nejat Harmancı'ya gittim. O da ameliyat olmamı önerdi. Nişantaşı'ndaki hastaneye yatıp ameliyat oldum. O devirde safrakesesi ameliyatı şimdiki gibi basit değildi.

İngilizce "to kill her with kindness" diye bir deyim vardır: sef-

kat uğruna öldürmek. İşte benim başıma da bu geldi. Ameliyat sonrasında dinlenmeme fırsat kalmadan, odam bir yandan Şakir Paşa ailesi üyelerinin, öte yandan tiyatro arkadaşlarımın istilasına uğradı. Akşam saat dokuzda Aliye Teyzem, çantasında ufak kanyak şişesiyle beni görmeye gelir, karşımda oturup içkisini yudumlamaya başlardı. Kimi zaman odada birkaç kişi olur, kendi aralarında sohbete dalarlar ve benim yorgunluktan bayılmak üzere olduğumu fark etmezlerdi. Odam panayır yerine dönmüştü. Üşenmeden saydım, o birkaç gün içinde tam 120 kişi gelip gitmiş. Hatta bir gün Feridun Karakaya, başhemşireden saklanıp biraz daha kalabilmek için yatağın altına girdi.

Ameliyattan üç dört gün sonra hastaneye gelen arkadaşım Dr. Olcay, beni fevkalade yorgun, baygın düşecek kadar bitkin buldu. Hemen tansiyonuma baktı; tehlikeli derecede düşük olduğunu görünce hastanedekileri uyardı. Doktorum futbol maçındaymış. Adamcağızı stadyumdan çağırdılar. Gerekenler yapıldı ve ancak on gün sonra taburcu olabildim. Kendimi toparlamam uzun sürdü.

Ben hastanedeyken Şehir Tiyatroları'nda politik entrikalar dönüyordu. 1965'te genel seçimler yapılmış; Adalet Partisi tek başına iktidara gelmişti. İstanbul belediye başkanlığına da AP'li Fahri Atabey seçildi.

Muhsin Ertuğrul, belediyenin yeni yönetimiyle anlaşamadı. Belediye tiyatroya fazla müdahale etmeye başlayınca Muhsin Bey dayanamayıp istifa etti. Tiyatronun Yönetim Kurulu da Muhsin Ertuğrul'u destekleyip onun yanında yer almadı.

Muhsin Bey'in istifası üzerine Vasfi Rıza Bey'i başrejisör yaptılar. Oyuncuların çoğu bu olup bitenlere aldırış etmediler. Ama bazılarımız orada burada toplanıp, ne yapmamız gerektiğini konuştuk. Sonunda Beklan ve Ayla Algan, Mücap Ofluoğlu ve ben istifa etmeye karar verdik. Belediye başkanının yardımcılarından biri beni çağırıp, "Şirin Hanım, istifa etmeyin; size her bakımdan yardımcı oluruz. Muhsin Bey gitti diye sizin tiyatrodaki yeriniz tehlikeye girmez" gibi sözler etti. Gözlerim yaşardı. "Efendim, kurucusunun tiyatrodan ayrılmasına sebep olan bir belediye için çalışamam" diyerek odadan çıktım. Hüngür hüngür ağlıyordum. Canım kadar sevdiğim Şehir Tiyatroları'nı bırakmak kolay değildi doğrusu. Oradaki işime gönülden bağlıydım. Şimdi nerede çalışacaktım? Geleceğim ne olacaktı? Yaşamımın bu dönüm noktası beni nerelere götürecekti?

Ankara'ya gidip Devlet Tiyatrosu'nda çalışmak istemiyordum.

Hoş arayıp soran, iş veren de yoktu zaten. Özel tiyatrolara gelince, orada burada bir rol, bir reji beklemek ağırıma gitti. 40 yaşında yeniden Amerika'ya dönmeye, şansımı orada denemeye karar verdim.

Tam o sırada iki yıldır Alzheimer hastalığı çeken babam vefat etti. Onun ağzı açık ölüsünü yatağında gördüm. O görüntü bugün bile gözümün önünden gitmiyor. O ara babam Şişli'de Çukurova Apartmanı'nda oturuyordu. Cenazeyi hemen karşıya, Şişli Camii'ne götürüp namazını kıldılar. Mezarlıkta daha toprak atılmadan tabutun üzerine kırmızı bir gül koydum ve oracıkta düşüp bayılıverdim. Böylece 1966 yılında sağlığımı, işimi ve babamı kaybetmiş oldum.

Yine Haldun Dormen yardımıma koştu; tiyatrosunun eylüldeki açılışı için *Aşşk* adlı oyunu sahneye koymamı istedi. Leyla Süren'in tasarladığı güzel dekor, sahneyi boydan boya kaplayan kocaman bir köprüden oluşuyordu. Metin Serezli, Nevra Şirvan (şimdi Serezli; *Aşşk* oyununda âşık oldular, Metin karısını bırakıp Nevra'yla evlendi) ve Erol Keskin, bu üç kişilik oyunu başarıyla canlandırdılar. İstanbul'da perde açtıktan sonra, Ankara'ya turneye gittik. Yol üstünde Abant Gölü'ne bakan lokantada yediğim yemeğin tadı hâlâ damağımdadır.

Dormen Tiyatrosu'ndan kazandığım parayla Amerika'ya uçtum. New York'ta pek çok eski ve yakın arkadaşım vardı. Önce onlarda kaldım; sonra dekoratör bir arkadaşımın dayalı döşeli dairesini üç aylığına kiraladım ve iş aramaya koyuldum.

Şehir Tiyatroları'ndan bizden önce ve yine politik bir nedenden dolayı istifa etmiş olan Tunç Yalman da Amerika'ya gelmiş, Milwaukee Repertuar Tiyatrosu'nun başrejisörü olmuştu. Tunç, Milwaukee'ye gitmeden önce Carnegie Mellon Üniversitesi'nin ünlü Tiyatro Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalışmıştı. O sırada okulun dekanına benden uzun uzun söz etmiş. Bana Rockefeller bursunu veren Dr. Crawford da dekana beni tavsiye eden bir mektup yazmış. İki dostumun hazırladığı bu zemin üzerine, bir gün dekan Pittsburgh'dan New York'a geldi, beni öğle yemeğine davet ederek görüştü.

1966 aralık ayında anneme yazdığım bir mektup, o günlerdeki ruh halimi çok güzel yansıtıyor:

Anneciğim, size havadis: şubatta galiba çalışmaya başlayacağım. Amerika'nın en ünlü tiyatro okulunda "advanced acting" dersi vermem söz konusu. 19-20 aralıkta üniversite beni Pittsburgh'a davet et-

ti; üniversiteyi görmem, bir iki sınıf izlemem ve diğer öğretim üyeleriyle tanışmam için. Uçak biletini onlar alıyor. Şayet bu iş olmazsa hapı yuttum. Şimdilik çok şükür yüzde doksan dokuz garanti, onun için pek korkmuyorum. İş bir sömestrelik, yani mayısa bitiyor. O zaman bir vapura binip Barcelona falan geze geze Türkiye'ye döneceğim. Diyebilirim ki, hayatımın en güzel yolculuğu olacak. İş bulduğum halde –tuhaf değil mi– canım burada kalmak istemiyor. Kendi ülkeme faydalı olmak istiyorum. Buralardan dönünce, Türkiye'de kendi tiyatromu açmak istiyorum. Ama Füreya Ablanın da dediği gibi, eğer İstanbul'da kalsaydım bir türlü toparlanamayacaktım. Şimdi kendimi bomba gibi hissediyorum. Ne iyi ettim de Amerika'ya geldim. Sabahları şarkı söyleyerek uyanıyor, kendi kendime dans ediyorum. Çok uzun zamandır bu kadar mutlu olmamıştım, anneciğim. Tanrı'ya teşekkür ediyorum; neden bu kadar mutlu ve memnun olduğumu düşünüyorum. Galiba geçen yıl o kadar sıkıldım ve acı çektim ki, şimdi her şey bana harikulade geliyor. Başka türlü izah edemiyorum.

Üniversiteden ikinci sömestre için iş teklifi geldi. Karlı, kurşunî bir şubat günü uçağa binip çelik fabrikalarıyla ün salan Pittsburgh'a gittim. O gün şehrin göğü de çelik rengiydi. Amerika'nın en zengin işadamlarından Mr. Carnegie o çelik fabrikalarının sahibiydi. O fabrikalardan kazandığı büyük servetin bir bölümüyle bu üniversiteyi yaptırmış ve okula kendi adını vermişti. Uçaktan indiğimde korku içindeydim. O güne kadar rejisörlük yapmıştım; oyunculuk yapmıştım, ama hiçbir zaman ders vermemiştim.

Havaalanında beni kimse karşılamadı; taksiye binip üniversiteye gittim. Sora sora tiyatro bölümünü buldum. Oradaki sekreter bana bir anahtar uzattı; "Apartmanınız üniversitenin karşısında, anayolu geçin, kırmızı kiremitli bir bina var, sizin yeriniz zemin katta" dedi. Araba kullanmadığım için, bana okula yakın bir yer bulmuşlardı. Bütün kampüsü valizimi çeke çeke geçtim; sekreterin tarif ettiği yere gelince anahtarımla kapıyı açıp girdim. İki odalı, küçük bir daireydi. Oturma odasına modern koltuklar, yatak odasına iki karyola yerleştirilmişti. Ama ne çarşaf, ne battaniye, ne de havlu vardı. Küçük mutfakta ve banyoda tek bir bardak bile yoktu.

Hava kararmıştı. Kar başladı. Bu saatte, bu havada nereye gidebilirdim? Valizimi açıp eşyamı yerleştirdim. Avucumu musluğa dayayıp su içtim. Yatağa uzanınca üzerime mantomu örttüm. Ama gözüme uyku girmedi. Ertesi sabah reji öğretmeni olarak atandığım sınıfta neler söyleyeceğimi, ne yapacağımı düşünüp

durdum; karabasan gibi bir geceydi. Fakültedeki hocaların saygısını nasıl kazanacaktım? Öğrencileri nasıl idare edecektim? Vietnam Savaşı'nın gündemde olduğu bir dönemdeydik. Öğrenciler çok ateşliydi; her yerde yürüyüş yapıyor, protesto eylemleri düzenliyor, öğretmenlere hiç saygı göstermiyorlardı. Üstelik Carnegie Mellon'un öğrencileri çok da hırslı gençlerdi. Her yıl okula başvuran beş yüz kişiden yalnızca ellisi seçiliyordu. Birinci yılın sıkı eğitimi sonrasında, öğretmenlerin yeteri kadar yetenekli bulmamaları nedeniyle en az on öğrenci okuldan atılırdı. İkinci yılın sonunda bile 8-10 öğrencinin atıldığı olurdu. Dört yıllık öğrenimin sonunda ancak 20-25 öğrenci mezun olur ve tiyatro yaşamına atılırdı. O fakülteyi bitirenlerin çoğu sinema, tiyatro ve televizyon alanlarında her yönden başarılı olurlardı. Benim pek çok öğrencim de sonradan ünlü birer yıldız oldular.

Pittsburgh'da geçirdiğim o dört ay bana son derece zor geldi. Hem oyunculuk, hem reji dersleri veriyordum. Kendimi öğrencilere kabul ettirebilmek için derslerimi önceden hazırlıyor, yardımcı kitaplar okuyordum; yine de kendime güvenemiyor, korkuyu atamıyordum. Bir gün derste öğrencilerimden biri, "Bu saçmalıkları kesmezsen, bir daha dersine girmem" diye kapıyı çarpıp çıktı. Ne yapacağımı şaşırdım. Bir başka gün de, protesto eylemi yapan bir grup, provamı durdurmaya kalktı. Oradaki bir öğrencimin sonradan anlattığına göre, provayı kesmek isteyenlere öyle bir diskur çekmişim ki, süklüm püklüm gitmişler. Sömestre sonunda ikinci sınıf öğrencileriyle bir piyes hazırlamamı istediler. Jean Anouilh'in *Mağara* adlı oyununu seçtim. Bu gösteri, bir tür sınav sayılacağı için çok önemliydi. Öğretim üyeleri, öğrencileri son kez orada görecekler ve ertesi yıl okula dönüp dönmeyeceklerine, kısacası atılıp atılmayacaklarına karar vereceklerdi. Okuldan atılması söz konusu olan iki öğrencinin bu oyundaki başarıları sonucunda hocalar oylarını değiştirdiler. Benim yaptığım reji sayesinde bu iki öğrenci atılmaktan kurtulunca, öğrenciler arasında itibarım arttı.

Akşamları tek başıma küçük daireme çekiliyor, yalnızlıktan bunalıyordum. Televizyonum bile yoktu. Arabam olmadığı için lokantaya, sinemaya da gidemiyordum. Arada bir öğretmen arkadaşlardan birinin evine yemeğe gidiyor; kimi zaman da hafta sonunu geçirmek için New York'a kaçıp, arkadaşlarımda kalıyor, biraz kendime geliyordum.

Tam o sırada bana bir piyango çarptı. Hep derim ya, gün doğmadan neler doğar!

Kaliforniya'daki Stanford Üniversitesi'ne bağlı Stanford Repertuar Tiyatrosu'ndan telefonla arayıp, iş görüşmesi yapmak üzere davet ettiler. Tabiî uçak biletimi de yolladılar. Beş saat uçtuktan sonra San Francisco'ya vardım. Tiyatronun yöneticileri beni karşıladılar, yedirip içirip ağırladılar. Stanford'ın iki tiyatrosunu gezdirdiler; orada çalışan oyuncularla tanıştırdılar. Stanford Üniversitesi'nin kampüsüne bayıldım. Orada çok yoğun, çok hareketli, çok yorucu iki gün geçirdikten sonra Pittsburgh'a döndüm ve dersime zor yetiştim.

Beni nereden duyduklarını, nereden öğrendiklerini merak edeceksiniz. Beni onlara tavsiye eden de yine eski dostum, Rockefeller Vakfı üyesi Dr. Crawford'du. Carnegie'de mutsuz olduğumu, öğretmenlik değil, oyunculuk ve yönetmenlik yapmak istediğimi biliyordu. Bana da çok güvendiği için, Stanford'daki tiyatroya yararlı olacağımı düşünüyordu.

Stanford'a gidişimden birkaç gün sonra Repertuar Tiyatrosu'nun yöneticileri beni aradılar, iyi bir ücret önererek 1967-1968 tiyatro sezonu için beni angaje ettiler. Hollandalı ünlü rejisör Eric Voss'un yerini alacaktım. Stanford'a ilk gittiğimde herkes Voss'un büyük tiyatroda sahnelediği *Prometheus*'tan söz ediyor; Prometheus'u on metre boyundaki bir çarmıha nasıl gerdiğini anlata anlata bitiremiyorlardı. Şimdi o ünlü Hollandalı rejisörün yerini, ünlü Türk rejisörü alacaktı! Ben kim oluyordum da, o dünya çapındaki adamın yerini doldurmayı göze alabiliyordum. Yine içime korku düştü. Ama Stanford'dan gelen iş teklifini seve seve kabul ettim. Bu her zaman herkese nasip olmayacak bir şans ve başarılı olanı yüceltecek bir sınavdı.

Mayıs sonunda Pittsburgh'daki işim bitince, tatilimi geçirmek için uçağa binip doğru İstanbul'a gittim. Yaz sonunda Stanford'a gidecektim. Yeni, heyecan verici, kışkırtıcı bir iş. Bundan iyisi can sağlığıydı. Sevinçten uçuyordum. İnsan umudunu hiçbir zaman kesmemeli. En beklenmedik anda, en beklenmedik bir olay, yaşamımıza yepyeni bir yön verebiliyor.

17

Stanford-Pittsburgh günleri

İstanbul'da güzel bir yaz tatili geçirdikten sonra sonbaharda San Francisco'ya uçtum. Havaalanında tiyatronun iki başoyuncusu beni karşıladı. Arabayla Stanford Üniversitesi'ne gittik. Orası bir cennet. İspanyol, daha çok da Fas tarzı bir mimarî... Sarı taş yapılar, sütunlar, kemerler. Masmavi gök, pırıl pırıl güneş, her yanda en az yirmi metre boyunda palmiyeler, renk renk, biçim biçim çiçekler. Bir de Ravenna'dan getirilen mozaiklerle döşeli Bizans tipi koca bir kilise. Kiliseye giden yolun iki yanında sıralanan palmiyeler. Bir çevreme baktım, bir de Pittsburgh'a ilk gittiğim günü düşündüm. Ne tezat ama!

Araba kullanmadığım için kampüs ve tiyatroya yakın bir evde bana bir oda tuttular. Bir doktorun evinin ikinci katında, ağaçlara bakan ferah bir oda. Yine de beni arabayla alıp işe götürüyorlar, işten sonra da eve bırakıyorlardı. Kaliforniya'da araba kullanmıyorsanız, kötürümden farkınız olmaz.

Stanford Tiyatrosu'nun 1967 sezonu açılış oyununu seçtim. Korkumdan iyi bildiğim bir oyun seçmeyi tercih etmiş ve Carnegie'de öğrencilerle sahnelediğim Anouilh'in *Mağara* oyununda karar kılmıştım. Başrollerden biri olan aşçıyı da ben oynayacaktım. Bu kararım herkesi şaşırttı. Amerika'da rejisörler, bizdeki gibi sahneye koydukları piyeslerde rol almazlar. Zaten yönetmenlerin çoğu oyuncu da değildi. Yönetmenlik ve oyunculuk iki ayrı meslek dalıdır.

Sendikanın kurallarına göre, günde sekiz saat prova yapıyorduk. Oyuncu kadrom iyiydi, ama yine de provalarda hayli sıkıntı çektim. Öyle ki, kimi zaman eve gider, sinirden kusardım.

O güne kadar yalnızca Türk oyuncular ve Amerikalı öğrencilerle çalışmıştım. Amerikalı profesyonel oyuncuların çalışma yönte-

mi bambaşkaydı. Türkiye'de rejisör bir tür diktatör gibi hareket eder. Oysa Amerika'daki oyuncular, istedikleri sonuca varana kadar bir sürü deneme yapmak istiyorlardı. Onlara nasıl oynamaları gerektiğini söylediğiniz zaman da kızıyor, hırçınlaşıyorlardı. Çoğu kez, "Ben sonunda sizin görüşünüze varacağım; ama lütfen hangi yoldan gideceğimi ben bulayım. Bana neyi nasıl yapacağımı söylemekten vazgeçip, ne istediğinizi söyleyin, bırakın kendim çalışayım" diye çıkışırlardı.

Üç hafta boyunca tam anlamıyla canım çıktıktan, yüreğim ve bedenim yıprandıktan sonra oyun açıldı. Çok şükür, San Francisco eleştirmenleri oyunu beğendiler. Rejiyi, oyuncuları göklere çıkardılar. Ben de rahat bir soluk aldım. Piyes beğenilmeseydi, çok zor bir duruma düşecektim. Herkes, "Bu Türk yönetmende iş yok, Hollandalı çok daha iyiydi" diye verip veriştirecekti. Provalarda bana içerlemiş olan oyuncular, eleştirmenlerin oyunu beğenmesine adeta üzüldüler. Ama başarı baldan tatlıdır. Sonunda bana karşı tutumları değişti.

O sırada Leyla Gencer, San Francisco Operası'nda *Norma*'yı oynuyordu. Gidip seyretmeyi çok istiyordum, ama nasıl gidecektim? Ehliyetim yoktu, ama direksiyon dersi almaya başlamıştım. Ev sahibim olan doktora, "Operaya iki bilet alsam, beni götürür müsünüz?" diye sordum. Doktor teklifimi kabul etti ve "Operadan sonra da ben sizi yemeğe davet ediyorum" dedi.

Onun arabasıyla operaya gittik. Leyla Gencer her zamanki gibi harikaydı. Oyundan sonra makyaj odasına gittim, sarılıp öperek kutladım. İçimden, "Ahh, şimdi çarşaflı ecdadımız bizi görse" diyordum. Bir Türk kadını San Francisco Operası'nda başrol oynuyor; bir diğeri Stanford Tiyatrosu'nda başarılı bir piyes sahneye koyuyordu. İlk Müslüman Türk kadın oyuncu Afife Hanım 1919'da sahneye çıktığı zaman, polis tiyatroyu basmıştı. Atatürk'ün sayesinde, kadınlarımız az zamanda ne çok şey başardı.

Doktor beni çok güzel bir lokantaya götürdü. Masalarda mumlar yanıyordu. Yemeğimizi yedik, epey şarap içtik ve uzun uzun sohbet ettik. Evinde oturmama rağmen, o güne kadar doktorla hiç konuşmamıştım. Akşamları eve gelince, "İyi akşamlar, Doktor" deyip odama çıkar; sabahları işe giderken onu kahvaltı masasında görürsem, "Günaydın" deyip geçerdim. Bana bir fincan çay ya da kahve bile ikram etmemişti. Ben de zaten o evde yokmuş gibi davranırdım.

O gece laf lafı açtı, ortak yönlerimiz olduğunu fark ettik, birbirimizden hoşlanmaya başladık. Herhalde şarap da başımızı dön-

dürdü. Stanford'a dönerken aramızdaki yakınlaşmayı hissettim. Eve gelince doktor kapıyı açtı, daha içeri adımımızı atarken beni yakaladı, sarılıp deliler gibi öpmeye başladı. Ben de kollarında eriyiverdim. O geceyi onun yatağında geçirdik. Ertesi sabah tiyatroya giderken, mutfakta benim için hazırlanmış bir kahvaltı masası buldum. Doktor masaya, "Günaydın. Günün güzel olsun. Akşama görüşürüz" diye bir not bırakmıştı.

Akşam tiyatrodan eve dönerken, doktorun kollarını açıp beni karşılamasını bekliyordum. Tam tersine karşımda suratı asık, rengi soluk bir adam buldum. Dokunsam ağlayacak gibi görünüyordu. Oturduğu yerden kalkmadan, başını ellerinin arasına alıp, "Lütfen dün gece olanları unutalım. Ben evli bir adamım, karımı seviyorum (karısı uzun bir süredir seyahatteydi) ve onu aldatmak istemiyorum. Dün akşam ne olduysa oldu, şarabı fazla kaçırmış olmalıyım, lütfen her şeyi unutalım" dedi.

Şaşkınlıktan donakaldım. Adamcağız düpedüz vicdan azabıyla kıvranıyordu. Haline acıdım; teselli etmeye kalktım. "Üzülmeyin, olur böyle şeyler. Çok uzun zamandır yalnızsınız. Üstelik eve genç bir kadın girip çıkıyor. Ona bir yakınlık duymanız çok doğal, çok normal. Dün akşam olup bitenleri unuturuz. Siz üzülmeyin" deyip odama çekildim. Doğrusu ya, bu tavır karşısında ben de sarsılmıştım. Artık bu evde oturamazdım. Arkadaşlarımı arayıp bana hemen başka bir oda bulmalarını rica ettim ve valizimi toplamaya koyuldum.

Bu Amerikalı erkekler gerçekten bir âlem. Karılarını aldatırlarsa vicdan azabı çekiyorlar, hatta karılarına her şeyi itiraf etmeye kadar vardırıyorlar işi. Kadınlar da çoğu zaman affetmeyince soluğu mahkemede alıyorlar. Amerika'da o kadar çok boşanmış insan olmasının sebeplerinden biri de bu.

O sırada öğle tatillerinde, ders ve prova aralarında direksiyon dersi alıyordum. Hocanın eline iki katı yumurta veriyordum. Ben arabayı kullanırken, o yumurtaları ağzıma tıkıyordu. Öğle yemeğini böylelikle geçiştiriyordum. Sonunda ehliyetimi aldım ve hemen bir otomobil edinmeye kalktım. İkinci el araba satan bir galeriye gittiğimde içi kırmızı maroken döşeli bir beyaz Jaguar gördüm. Türk bayrağının renkleri! Arabaya ilk görüşte vuruldum ve hemen oracıkta satın aldım. Artık keyfime diyecek yoktu. Beyaz Jaguarımla gezip duruyordum.

Stanford dönemi çok ilginçti. Keyifli çalışma ortamı bir yana, sık sık Jaguarıma atlayıp San Francisco'ya kaçıvermek başlı başına bir mutluluktu. O şipşirin San Francisco, İstanbul'u anım-

yordu. Tramvayları bile vardı. Bana çocukluğumu anımsatıyordu. O yıllarda da hep tramvaya binerdik. Kolejden eve giderken bile Bebek'ten tramvaya atlardım.

Suat Dayımın (Side'yi ünlü bir belde yapan Suat Şakir'in) ilk karısı Sayida, San Francisco şeker kralının karısıydı. Dayımla Roma'da, Exelsior Oteli'nde tanışıp deliler gibi âşık oldu ve milyoner kocasını bırakıp dört yaşındaki kızı Geraldine'i aldı, İstanbul'a geldi. Dayımla evlilikleri yedi yıl sürdü. Sonunda Sayida dayımın çapkınlıklarına daha fazla dayanamayıp boşandı. Küçük Geraldine bu yedi yıl boyunca, yani dört yaşından on bir yaşına kadar Şakir Paşa Apartmanı'nda ve Şakir Paşa Köşkü'nde yaşadığı için Şakirleri kendi ailesi gibi benimsemişti. Ben de San Francisco'ya gittiğimde ona telefon ettim. Nasıl sevindiğini anlatamam. "Kuzinim, güzel Türk kuzinim geldi" diye beni San Francisco sosyetesine tanıştırdı.

Geraldine'in öz kuzini önemli bir işadamıyla evliydi. Bu çiftin evi, San Francisco'nun en ünlü tepesindeki iki kocaman otel arasında, üç katlı, demir oymalı asansörü kuş kafesine benzeyen enfes bir villaydı. Orada defalarca gece yatısına misafir oldum. Beni adeta aileden sayan ve bir akraba gibi yakınlık gösteren bu insanlar sayesinde çok kişi tanıdım; Amerikalı zenginlerin malikânelerine davet edildim. Bu kuzinin, yazlığa ve hafta sonu tatillerine gidilen Hillsborough semtinde, Versailles Sarayı'nı andıran bir kâşanesi vardı. Siyah beyaz mermer döşeli teraslar, heykeller ve o ünlü Fransız tarzı kocaman bir bahçe. 1967 Noeli'ni orada geçirdim. Altı bin bir renkli kâğıt ve kurdeleli armağan paketleriyle dolu büyük Noel ağacının çevresinde unutulmaz saatler geçirdik. Bu ailenin en hoşuma giden özelliği, zenginliği sindirmiş, sade, görgülü, samimi olmalarıydı. Sonradan görme yeni zenginler gibi kasılmıyorlar, sıcak bir konukseverlik gösteriyorlardı.

San Francisco'da düzenlenen partilerin birinde tanıştığım genç, yakışıklı İspanyol konsolosu bana tutuldu. Koyu Katolik olduğu için evlenemeyeceğimizi düşünen bu diplomat, benimle platonik bir aşk yaşamaya karar verdi. "Seni öper, seninle sevişirsem, evlenemeyeceğimiz için vicdan azabı çekerim" deyip dururdu. Bir gece San Francisco koyuna bakan güzel manzaralı evinde, şerefime bir yemek verdi. Geceyarısı tek başıma Stanford'a gidemeyeceğimi söyleyerek konuk odasında kalmamı önerdi. Odama çekildikten sonra her an kapının açılacağını sandım, ama bravo İspanyol'a, kendini tuttu ve beni de güç durumda bırakmadı.

O günlerde Yvonne adında Fransız bir ressam kadınla tanıştım.

Kocasının helikopter fabrikası olan bu zengin kadın, her yanı antikalarla dolu bir saray yavrusunda yaşıyordu. Yvonne benim Fransızca konuştuğumu, annemin Paris'te atölyesi bulunan bir ressam olduğunu, babamın Fransızca roman ve piyes yazan bir yazar olduğunu öğrenince, benimle çok yakından ilgilendi. Aynı dili konuşmamızdan ve sanat alanındaki ortak yanlarımızdan kaynaklandığını düşündüğüm bu yakınlık, bana çok doğal geldi. Canciğer arkadaş olduk. İçtiğimiz su ayrı gitmiyordu. Yvonne beni sık sık gece yatısına davet ediyor; sahneye koyduğum oyunu izlemek için arabasına atlayıp Stanford'a geliyordu. Kocasının evde olmadığı bir akşam onlarda yemek yedikten sonra Yvonne, "Sen beni çıldırtıyorsun, deli edeceksin" diye bana ilanı aşk etmeye kalkmaz mı! Şaşkınlıktan donakaldım, ne diyeceğimi bilemedim. Yvonne rengimin attığını, bozulduğumu görünce, "Neden şaşırıyorsun? Seni ne kadar beğendiğimin hiç mi farkına varmadın?" diye sordu. "Lütfen sus. Böyle şeyler duymak istemiyorum, lütfen sus" diye kestirip attım ve evden çıktım. Ondan sonra defalarca partilerde karşılaştık ve hiçbir şey olmamış gibi davrandık. Hatta yıllar sonra New York'ta açtığı sergiye gittim; o da annemin Paris'teki bir sergisine geldi. Paris'te karşılaştığımızda ikimiz de kocalarımızla birlikteydik; birbirimize eski dostlar gibi davrandık.

Vicdan azabı çeken doktor, koyu Katolik İspanyol diplomat, lezbiyen Fransız ressam; başımdan geçen tuhaf ilişkiler bu kadarla da kalmadı. En tuhafı hangisiydi diyecek olursanız, Doktor James Koford adındaki genç bir bilgisayar uzmanıyla başımdan geçenleri anlatırım.

Koford ve ben aynı apartmanda komşuyduk. Bir gün merdiven sahanlığında tesadüfen tanıştık. Koford benim Türk olduğumu duyunca çok ilgilendi; zira mühendis olan yaşlı bir hanımla birlikte Yunan uygarlığını konu edinen *The Greek Light* (Yunan Işığı) adında bir kitap üzerinde çalışıyorlardı. Her gece Doktor Koford'un dairesinde buluşup notlarını temize çekiyor, fotoğrafları düzene sokuyorlardı. Koford beni hemen dairesine götürüp yaşlı hanımla tanıştırdı. Dost olduk. Ben de onlara yardım etmeye koyuldum. En azından odamda tek başıma oturup televizyon seyretmekten daha iyiydi. İnsan yalnız oldu mu, arkadaş edinmek için ne yapmaz ki. Artık içtiğimiz su ayrı gitmiyordu. Yemeğe, sinemaya, tiyatroya, gezmeye hep birlikte gidiyorduk.

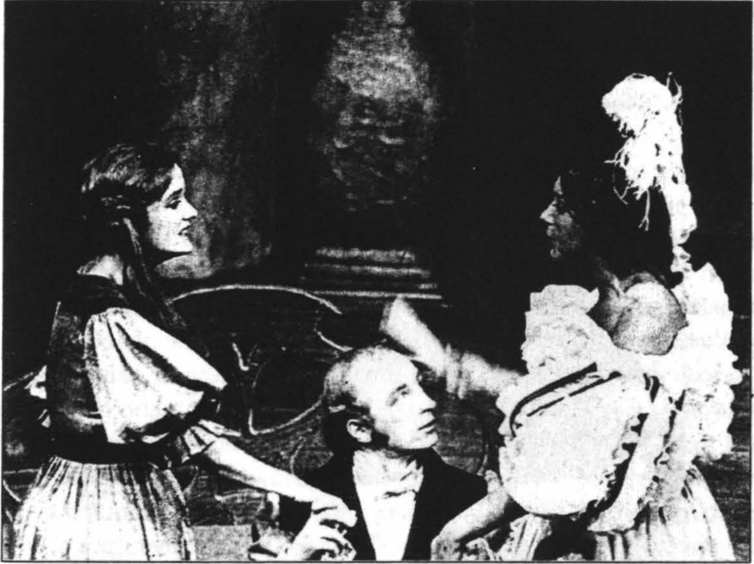
Ne tuhaf bir üçlüydük. Saçları kırlaşmış 55-60 yaşlarında mühendis bir kadın, esmer, uzun boylu, 30 yaşlarında bilgisayar uzmanı bir adam ve 41 yaşında tiyatrocu bir kadın. Kimin kiminle il-

gisi, ilişkisi vardı? Bizi görenler bu üç kişinin birbiriyle ilintisini bir türlü çıkaramıyordu. Gerçekten de çok anlamsız, çok tuhaf bir üçgen oluşturuyorduk. Bu üçgenin günün birinde bir yerden patlak vermesi kaçınılmazdı. Nitekim sonunda Dr. Koford bana fena halde tutuldu. Bu durum, yaşlı profesörün hiç hoşuna gitmedi. Kıskandı mı acaba? Şimdi söyleyeceğime inanmayacaksınız; duyduğumda ben de inanamamıştım, ama ister inanın ister inanmayın Dr. Koford o güne kadar bir kadının koynuna girmek şöyle dursun, eli bile kadın eline değmemişti. Yaşlı hanım da, Koford'un kendisi de, benim onu baştan çıkaracağımdan korkuyorlardı. Oysa 30 yaşında bir bakir erkekle uğraşmayı aklımın köşesinden geçirmezdim doğrusu. Koford'u bir arkadaş olarak seviyor, bir yerlere birlikte gideceğim bir kavalye gözüyle bakıyordum. Çok zeki, bilgili, efendi bir adamdı. Saatlerce her konuda konuşurduk. Ailesini tanımamı istedi ve beni Kaliforniya'nın şaraplarıyla ünlü Napa Vadisi'ndeki evine bir hafta sonu geçirmeye davet etti. Bunu neden yaptı, hiç bilemiyorum. Hatta New York'a gittiğimi zaman, beni görmek için uçağa binip ta New York'a geldi. Ben Pittsburgh'a döndükten sonra da beni orada bile ziyaret etti. Rahat uyusun diye, Koford'u kendi dairemde değil, bir arkadaşımın dairesinde misafir ettim. Sizler bu öyküyü okurken, hiç böyle aşk olur mu diyeceksiniz. Bu ne tuhaf bir sevgi diye düşüneceksiniz. İnanın, bir yılı aşkın dostluğumuz süresince Koford ne elimi tuttu, ne yanağıma bir öpücük kondurdu. Alın size bir tuhaf yaratık daha! Kaliforniya'dan ayrıldıktan sonra uzunca bir süre mektuplaştık; ama önünde sonunda yollarımız ayrıldı. Çok şükür diyebilirim.

Şu Kaliforniya'da ne tuhaf insanlar tanıdım, ne anlamsız arkadaşlıklarım oldu. Neden normal bir erkek karşıma çıkmadı da, benim de herkes gibi bir flörtüm, bir sevgilim olamadı?

İkinci sömestr Stanford Üniversitesi'nden üç ay izin alıp konferans turnesine çıktım. Amerika'yı bir baştan bir başa gezip yirmi beş üniversite ve kolejde Türkiye ve Türk tiyatrosu konusunda konferanslar verdim.

Beni en etkileyen üniversite, Nashville Tennessee'deki Fisk Üniversitesi oldu. Burası bir zenci okuluydu. Dekan beni büyük bir nezaketle karşıladı, şerefime evinde bir kokteyl verdi. Kravatlı, takım elbiseli, kibar zenci profesörleri tanımak çok hoşuma gitti. Amerika'nın güney eyaletlerinde yaşayanlar, bizim "eski terbiye" dediğimiz ölçülü biçili insanlardı. Bu nezakete, bir de zencile-

Gogol'ün *Müfettiş*'inde valinin görgüsüz karısı rolünde (Stanford Tiyatrosu, 1967).

rin sıcaklığı katılınca ortaya çok hoş bir insan topluluğu çıkıyordu. Onlar da beni sevdiler. Orada sadece bir gün kalıp konferansını verdikten sonra gitmeyi planlamışken, zenci profesörler beni adeta kaçırıp programımı değiştirttiler. İki gün daha kaldım, her sınıfta konuşma yaptım. Konuşmaların son 15 dakikasını soru-cevap bölümüne ayırıyordum. Sınıfların birinde, "Bu kez ben size bir soru sormak istiyorum" dedim. Öğrenciler hep bir ağızdan, "Buyrun" dediler. "Beyazlar gibi olmak için mi okuyor, eğitim yapıyorsunuz; yoksa kendi insanlarınıza yararlı olmak için mi?" Bu sorum sınıfı hareketlendirdi ve heyecanlı bir tartışma başladı. O güne kadar kimse onlara böyle bir soru yöneltmemişti.

Ben oradan ayrıldıktan sonra, üniversite yönetimi, konferanslarımı düzenleyen İTİ'a (Uluslararası Tiyatro Enstitüsü) mektup yazıp, beni önerdikleri için teşekkür etmiş. "Şirin Devrim, konuşma yapmak üzere okulumuza gelen bütün bilim adamları, düşünürler ve profesörler içinde öğrencilerle en iyi ilişki kuran kişi oldu" diye yazmışlar. İTİ bu mektubun kopyasını bana yollayınca çok sevindim.

Turne bitip Stanford Tiyatrosu'na döndüğümde, genç bir yönetmenin sahneye koyduğu Gogol'ün *Müfettiş* oyununda valinin görgüsüz karısını oynadım. Alacalı bir kostüm ve komik bir perukla gözlerimi süzerek müfettişe kırıttım. Pek bana göre bir rol

Stanford'daki hocalık, rejisörlük ve aktrislik günleri (1968).

değildi, ama elimden geleni yaptım.

1967 sezonunun sonunda Stanford Repertuar Tiyatrosu kapandı. Rockefeller'ların verdiği para suyunu çekmişti. Bütün kumpanya dağıldı.

O yaz Stanford Üniversitesi'nin iki aylık "uyumsuz tiyatro workshop"u vardı. Ünlü Polonyalı yazar ve eleştirmen Andrzej Wirth'i, bir Amerikalı rejisörü ve beni bu atölye çalışmaları için angaje ettiler. Üçümüz hem uyumsuz tiyatro konusunda ders verecek hem de bu tiyatro türünü örnekleyen birer oyun sahneye koyacaktık.

Ben birer perdelik iki oyun seçtim. Biri ünlü İspanyol yazar Arrabal'in *Cephede Piknik*'i, diğeri Tunç Yalman'ın Yale'de büyük başarıyla oynanan *Hayalperestler Balosu* adlı oyunuydu. Yale'deki prodüksiyonda ben çılgın Kontes Poliçinka'yı oynamıştım. Bu sefer de hem oyunu yönettim hem de yine kontesi canlandırdım.

Bu iki aylık iş bitince ne yapacaktım? Stanford Üniversitesi'n-

de hoca olarak kalmak bana cazip gelmiyordu. Öğretim üyeleri hep akademik kariyer yapmış kişilerdi. Oysa Carnegie'deki öğretmenler profesyonel sanatçıydılar. Carnegie'den dolgun ücretle ders vermem için teklif gelince, Pittsburgh'u sevmediğim halde oraya döndüm.

Ama bu gidişim çok farklıydı. San Francisco Üniversitesi'nde profesör olan Leon Katz diye müthiş bilgili, zeki, akıllı bir aydını tanımıştım. Stanford'da oyunlarımı izlemişti. Hoş bir rastlantıyla, o da o yıl Carnegie'ye davet edilmişti. Böylelikle Pittsburgh'da en azından bir arkadaşım olacaktı. Leon ve bir başka eski arkadaşım Word Baker, ellerinde çiçeklerle beni Pittsburgh Havaalanı'nda karşıladılar. Bana üç katlı bir evin dayalı döşeli üst katını tutmuşlardı. Ön oda ağaçlıklı bir caddeye, arkadaki yatak odası da bahçeye bakıyordu. Yattığım yerden pencereme tırmanan ağacın kocaman dalını görebiliyordum. Havanın, mevsimlerin değişimini o dala bakarak anlıyordum. O güzelim dal nerdeyse arkadaşım oldu.

Üç katlı evin zemin katında Leon oturuyordu. Geceleri sık sık onun dairesinde toplanır; sabahlara kadar konuşur, okulda gördüğümüz oyunları, öğrencileri, hatta diğer öğretim üyelerini eleştirirdik.

Leon karısından boşanmıştı; aslan gibi iki oğlu vardı. Ama Leon ne kadınlarla ilgiliydi ne de erkeklerle, kısacası aseksüel dediğimiz türde biriydi. Onunla karşılıklı saygı ve sevgiye dayalı bir arkadaşlığımız vardı.

Öteki arkadaşım Word Baker ise müthiş yaratıcı gücü olan, çok renkli bir rejisördü. 42 yılda 17 162 kez perde açarak dünyanın en uzun süre oynanan oyunu sıfatını kazanan *Fantastics* adlı bir müzikal sahneye koymuştu. Word'ün karısı ölmüştü. Zevkle döşenmiş evinde, 16 yaşındaki kızıyla oturuyordu. İnanılacak gibi değil, ama Word de erkeklerden hoşlanırdı. Evlenip çoluk çocuğa karıştıktan sonra tekrar eski alışkanlıklarına dönen çok eşcinsele rastladım. Aslında bunların çoğu biseksüeldiler.

Bu iki arkadaşım sayesinde, Pittsburgh'da bu kez yalnızlık çekmedim. Şimdi kendime daha çok güveniyordum, hocalığım da ilerlemişti, ders vermekten hoşlanmaya başlamıştım. Gerek büyük tiyatroda, gerekse küçük tiyatroda pek çok oyun yönettim.

Word evinde sık sık partiler düzenler; sevdiği, beğendiği öğrencileri ve öğretmenleri çağırırdı. Ben de süslenip püslenip giderdim. Word'ün yaptığı (Texas'lıydı) lezzetli yemekleri yer, müzik dinler, eğlenirdik.

Bir gece Leon'un evinde parti vermeye kalktık. Leon, Rus tar-

Carnegie Mellon'da reji dersinde (1969).

zı gömleği, sivri sakalı ve gür, siyah kaşlarıyla Drakula'ya benziyordu. Ben de öğrencilere kendimi beğendirmek için, Kral İbni Suud'un anneme armağan ettiği altın işlemeli, kırmızı kaftanı giydim. Meğer öğrenciler partiye gelmeden aralarında anlaşmışlar; Leon'la bana marihuana içirip halimizi seyretmeye karar vermişler. 1960'ların sonu, bildiğiniz gibi, Vietnam Savaşı ve hippiler dönemi; öğrencilerin çoğu değilse de, bir kısmı marihuana içerdi.

O gece Leon'un partisinde, parlak bir geleceği olacağına inandığım öğrencim John Michael Tabellac (okulu bitirdikten sonra Broadway'de büyük başarı kazanan *Godspell* adlı müzikali yazdı ve sahneye koydu) bana bir marihuana uzattı. "Bir deneyin, bir kerecik denemekten ne çıkar ki" deyip duruyordu. Ben de iki nefes çektim. Başım dönmeye başladı. Ayaklarım yerden kesilmiş de uçuyormuşum gibi bir hafiflik duymaya başladım. Bilmem nasıl oldu, mutfaktaki yuvarlak masanın üzerine çıktım. Kırmızı kaftanın sırma işlemeli kollarını çarmıha gerilmişim gibi iki yana açtım; kendimi Bizans fresklerindeki azizlerden biri gibi görüyor, bir yandan da ilahi söylüyormuşum gibi bir tonda "Ben bir azize-

Bernarda Alba'nın Evi'nden bir sahne çalışması (Carnegie Mellon, 1969).

yim, ben bir ermişim" deyip duruyordum. Bu arada başta John Michael olmak üzere beş altı öğrenci ellerine mumları aldılar, "Şirin bir azize, Şirin azize oldu" diye tempo tutup masanın etrafında dönmeye başladılar. Bu çılgın sahneyi gözünüzün önüne getirebiliyor musunuz? Ne çılgınlık! Ama inanın, partilerdeki bu aşırılıklarımız, derslerde olsun provalarda olsun öğretmen-öğrenci ilişkimizi hiç etkilemedi. En çok beğendiğim ve takdir ettiğim şey, profesyonellere yakışır bir tavrın var olmasıydı. Eğlenceyse eğlence, işse iş. Hiçbir laubalilik, hiçbir laçkalık olmadı.

O sırada Carnegie yönetimi, okula bağlı bir profesyonel tiyatro kurmaya girişti. Bu deneme için Bertolt Brecht'in *Cesaret Ana* adlı oyununu seçtiler. Oyunu aramızdaki en ünlü rejisör olan Word Baker yönetecek; Cesaret Ana'yı ben, öteki öğretmenler de diğer rolleri canlandıracaklardı. Yalnızca Cesaret Ana'nın üç çocuğu öğrenciler arasından seçilecekti.

Meslek yaşamımda sayısız rol oynadım, diyebilirim ki Cesaret Ana bunların içinde en zor olanıydı. Bir yandan dersler devam ettiği için provalara yeteri kadar zaman ayrılamıyordu. Özellikle benim rolüm hem çok uzun, hem çok zordu; gerektiği gibi hazırlanabilmek ve role hâkim olabilmek için saatlerce prova yapmak şarttı. Bir oyunu ham bir yemişe benzetirim; ağaçta yavaş yavaş pişer, olgunlaşır ve tak kıvamına gelince pat diye dalından düşer. Benim Cesaret Ana rolüm olgunlaşamadı; ham halinde dalından koparıldı.

Prömiyer gecesi kendimi hiç hazır hissetmiyordum. Kan ter içinde kaldım. Tabiî seyirciye belli etmemek için elimden geleni yaptım, ama ne çektiğimi bir de bana sorun. Üstelik Cesaret Ana piyeste "Brecht" tarzında şarkılar söylüyor. Oysa ben o güne kadar bırakın sahnede şarkı söylemeyi, özel yaşamımda bile şöyle bir keyiflenip şarkı söylediğimi bilmem. O gece sahnede şarkıları söylerken, korku ve gerginlikten bacaklarımın titrediğini hissettim.

Sara Korle, Latife Mardin, Jale Eralp, Tunç Yalman, Kenan Kent gibi bütün Türk dostlarım ve pek çok Amerikalı arkadaşım, New York'tan uçakla prömiyere geldiler. Oyunu, benim oyunculuğumu beğendiklerini söylediler; artık nezaketen mi gerçekten mi orasını bilemiyorum. İçlerinden yalnızca biri, beni oyuncu olarak çok iyi tanıyan ve oynadığım oyunların çoğunu yönetmiş olan Beloit Tiyatrosu'nun başrejisörü Kirk Denmark beni bir köşeye çekti ve "Şirin, senin ne kadar yetenekli olduğunu bilirim; bu rolü çok daha iyi oynayabilirdin, ne oldu?" diye sordu. Ben de karşılaştığım güçlükleri anlattım.

Bu deneme sonunda, öğretmenlerin hem prova yapmaları, hem rol üstlenmeleri, hem de derslerini sürdürmelerinin olanaksızlığı anlaşıldı ve profesyonel tiyatro projesinden vazgeçildi.

İşte böylece Pittsburgh'da iki buçuk yıl yaşadım ve çalıştım. Arada sırada hafta sonları New York'a uçar; dostlarımı ziyaret eder, Broadway'deki oyunları izlerdim. Yaz tatilinde de ver elini canım İstanbul. Kızıltoprak'taki köşkte, manolya kokan konuk odasında kalır; ailemle, eşim dostumla özlemimi giderirdim.

1970 sonbaharında her şey değişti ve yaşamım yepyeni bir döneme girdi. Carnegie Mellon Üniversitesi'nden bir dönem izin alıp Tunç Yalman'ın daveti üzerine Milwaukee'ye, oradaki Repertuar Tiyatrosu'nda *Medea*'yı oynamak üzere gittim.

18

Medeia

Milwaukee'ye ayak bastığımda, Tunç Yalman karşılayıp benim için tuttuğu tek yatak odalı minik daireye götürdü. Ertesi sabah da, hiç zaman kaybetmeden işe koyuldu ve provaya başladı. Euripides'in *Medeia*'sını sahneliyordu. Amerika'daki oyuncular sendikasının kuralına göre, yönetmenler günde sekiz saat prova yaparlar ve inanın, çalıştığım bütün yönetmenler de, reji yaptığım zaman ben de bu sekiz saatin her dakikasını kullanmışızdır. Buna alışık olduğum halde, başrolü, üstelik de Medeia gibi üstesinden gelinmesi zor bir rolü oynadığım için her gün o sekiz saatlik prova bittiğinde ben de bitkinlikten ölecek gibi oluyordum. Doğru eve gidiyor, kendimi yatağa zor atıyordum. Boş bir patates çuvalı gibi yığılıp kalıyordum.

Milwaukee'nin yaklaşık sekiz yüz bin nüfuslu olmasına rağmen insana bu kadar çok şey verebilmesi beni şaşırtmıştı. Chicago'nun 130 km kadar kuzeyinde, Michigan Gölü'nün plajlar ve villalarla çevrili kıyı boyunda yer alan bu kent, İngilizler tarafından kurulmuş. Sonra XIX. yüzyılın ortalarına doğru Almanlar buraya yoğun olarak yerleşmişler. Milwaukee, iki büyük tiyatrosu, senfoni orkestrası, bale topluluğu, görkemli sergi sarayı, dünyanın önemli müzeleriyle boy ölçüşebilecek müzesi, Florentine Operası ve Wisconsin Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerini içeren kampüsüyle bir tiyatro, müzik, sanat ve kültür merkezi niteliğini taşıyordu.

O dönemde Milwaukee Repertuar Tiyatrosu, yeni yapılan Gösteri Sanatları Merkezi'ndeydi. Bu sanat merkezinde Schlitz'in sahibi Uihlein ailesinin bağışıyla yapılmış iki bin kişilik Uihlein Salonu da yer alıyordu. Tiyatrosunda sahne salona doğru uzanıyor ve seyirci koltukları sahnenin üç tarafını çevreliyordu. Seyirciyle

göz göze gelecek kadar yakın oynamak, biz oyuncular için müthiş bir gerginlik nedeniydi. Sahne ile seyirci arasındaki estetik mesafe ortadan kalkmıştı.

Tunç oyuna ilginç bir yorum getiriyordu. Her şeyden önce Eski Yunan kostümlerini kullanmadığı gibi; koroyu da bir ağızdan konuşturmuyor, her oyuncu repliğini tek başına söylüyordu. Korodakiler, sanki sokaktan geçen kadınlarmış gibi farklı farklı giysiler içindeydiler. Tunç'un çok yetenekli kostüm tasarımcısı, beni incecik gösteren, yumuşak, ince yünlü kumaştan uzun kollu gri bir elbise çizdi. Başıma da, saçlardan oluşmuş taca benzeyen harika bir peruk oturttu. Giysimin büyük yakası ve kol ağızları rengârenk değerli taşlarla işlendi. Medeia'nın oğullarını öldürdükten sonra İason'la karşılaştığı son sahnede, bu kostümün üzerine kıpkırmızı bir pelerin giyiyordum. Pelerin, öldürdüğüm çocukların kanını simgeliyordu.

Rolüme hazırlanırken, İason'a duyduğum nefret ve intikam alma arzusundan çok, oğullarıma beslediğim sevgiyi ön plana çıkarmaya karar verdim. Bu yorum, Medeia'yı daha insancıl yapacak ve kocasından intikam almak için çocuklarını kurban edişi olduğundan daha da trajik bir hava yaratacaktı. İason ona karşı bağışlanamaz ve cezalandırılması gereken bir suç işlediği için, Medeia da en sevgili varlıklarını kurban eder. Ama aslında kendisini cezalandırmış olur.

Oyun, seyircinin ve Milwaukee'deki eleştirmenlerin büyük beğenisini topladı; hakkımda çok iyi yazılar çıktı; görüşlerine değer verdiğim kişiler beni yürekten kutladılar. Carnegie Mellon'daki arkadaşlarımdan biri olan ünlü yönetmen Word Baker, beni seyretmek için kalkıp ta Pittsburgh'dan geldi. Sahneye nasıl yakıştığımı, görkemli kişiliğimle sahneyi nasıl doldurduğumu da öve öve bitiremedi. Baker, görselliğe çok önem veren bir rejisördü. Word'ün, beni Medeia rolünde seyretmeye gelmesi, çok dolaylı yoldan kaderimi değiştirdi.

Carnegie Mellon'ın Drama Bölümü başkanı ve Pittsburgh'dan iki gün direksiyon sallayarak Milwaukee'ye gelen birkaç öğrencim dahil, şehir dışından gelen seyirci sayısı epey çoktu. O sırada Amerika'da bulunan Robert Kolej'den arkadaşım Ali Neyzi, iki saat uzaktaki Chicago'dan arabayla geldi ve perde açılmadan birkaç saniye önce zor yetişti. İki ay ömürlü bir evlilik yaptığım kocam Mücap Ofluoğlu, burslu olarak Amerikan tiyatrosu üzerinde araştırma yapmaya gelmişti. O da oyunu kaçırmadı. "Amerika'nın Sesi"nde çalışan Sara Korle de Tunç Yalman ve benimle

röportaj yapmak için Milwaukee'ye geldi.

Sara yanında yakın bir arkadaşını da getirmişti. Tunç'u da, beni de taşıyan bu hanım, oyunda ikimizin de neler yaptığını görmek için hiç üşenmemiş, New York'tan uçakla gelmişti. Tunç, hem bu Mrs. Dorothy Hirshon hem de yengesi Sara Korle'nin şerefine hiç değilse bir öğle yemeği vermek istedi ve onların yanı sıra Milwaukee Repertuar Tiyatrosu Yönetim Kurulu üyelerinden birkaçını da özel bir kulüp olan üniversite kulübüne davet etti.

Mr. ve Mrs. Robert Trainer adındaki ahbaplarını da çağırmıştı. Tiyatroyu çok seven, sanata büyük ilgi duyan Mrs. Trainer kısa bir süre önce beyin tümörü ameliyatı geçirdiği için davete katılamadı. Ama Jos. Schlitz Biracılık şirketinin başkan yardımcısı olan kocası geldi ve yemekte benim yanıma oturdu. Ben de o gün çok frapan giyinmiştim; ayağımda kahverengi çizmeler, sırtımda yeni yeni moda olmaya başlayan yere kadar uzun bir etek, başımda kocaman bir kahverengi şapka vardı. O muhafazakâr kulübün koca salonunda, herkesten "farklı" görünen bir ben vardım. Mr. Trainer yanıma oturduğu anda bir elektriklenme hissettim.

Adama dönüp, "Mr. Trainer, siz Boğa burcundansınız" dedim.

Şaşırarak, "Nerden bildiniz?" diye sordu. "Ya siz hangi burçtansınız?"

"Ben Balık burcundanım."

Mr. Trainer, "Karımın burcu da Balık'tır" dedi ve önündeki Schlitz birasını geri gönderip bir cin-martini söyledi.

Bob'la birbirimize söylediğimiz ilk sözler işte bunlar oldu.

Milwaukee'de pek çok şey yaşadım; bunların içinde en iyisi, en harikası, otuz yıllık sevgili eşim Bob'la tanışmam oldu. O öğle yemeğindeki tanışmamızdan sonra, yeniden buluşup bir araya gelişimiz başlı başına bir öyküdür; onu da daha sonraki bölümde anlatacağım.

Ben Milwaukee'de *Medea*'yı oynarken, sevgili kardeşim Raad ile karısının ve iki çocuğunun yaşadığı Ürdün'de korkunç olaylar oluyordu. Raad o sıralarda Kral Hüseyin'in mabeyincisi konumundaydı.

İsrail ile Arap ülkeleri arasındaki 1967 savaşından sonra, yenik düşen Filistinlilerin çoğu Ürdün'e gitmişti. Silahlı birer militan olan bu insanlar, bir bakıma devlet içinde devlet haline gelmiş ve ülkenin yasal yönetimini tehdit eder olmuşlardı. Amaçları, krallığı yıkıp Ürdün'ü ele geçirmekti.

Kral Hüseyin, onlara karşı harekete geçmek konusunda aylarca kararsız kaldıysa da, sonunda Bedevî birlikleri ve kendi genel

Medeia (Milwaukee Repertuar Tiyatrosu, 1970).

kurmayı kralı harekete geçmeye ikna ettiler. O da eylül ortalarında, ordusuna militan Filistinlileri bastırma emri verdi. Amman'ın ortasında patlayan silahlarla, sokak köşelerini tutan tanklarla resmen iç savaş başladı. Suriye, Ürdün'e işgal birlikleri yolladı. Irak'ın da Filistinli gerillaların yardımına koşmasından korkuluyordu.

Ürdün hiçbir zaman bu kadar ciddi bir tehlike ve tehditle karşı karşıya kalmamıştı; Hüseyin'in tacı, tahtı elinden gidecek gibi görünüyordu. İç savaşın en kızıştığı günlerde durum öylesine kritikleşti ki, kral ailenin bütün kadın ve çocuklarını Kızıldeniz kıyısındaki liman kenti Akabe'ye gönderdi. Gelinimiz Majda da, kardeşim Raad'ı Amman'da bırakıp, biri 6, diğeri 7 yaşındaki iki oğlunu aldı, Akabe'ye gitti.

Medeia'da, az sonra öldüreceğim iki oğlumu kucakladığım sahnede, aklıma küçük yeğenlerim geliyordu. Sevgili kardeşim ve ailesi için duyduğum kaygı, beni yiyip bitiriyordu.

Gökyüzündeki bir arabayı simgeleyen, ufak, yuvarlak platformun tepesinden İason'a bakarak oyunun son sözlerini söylerken, birden sahne ve salon bulanıklaşmaya başladı. 1958'de gene Wisconsin eyaletinde bir tiyatroda oynarken Irak kraliyet ailesinin başına gelenler gözümün önüne geldi. Dizlerimin bağı çözüldü, sahnede yığılıp kalmamak için bütün irademi, bütün gücümü kullanıyordum. Son repliğimi söyledikten sonra hızla geri döndüm ve daracık, döner merdivenden inerek sahne arkasına geçer geçmez hıçkıra hıçkıra ağlayarak yere yıkıldım. Seyirci kendilerini selamlamak üzere sahneye çıkmamı bekleyerek alkışı kesmiyordu; ama adım atacak mecalim yoktu.

Salonun ışıkları yanar yanmaz, bana ne olduğunu kestiremeyen sahne amiri kulise koştu. Kadın beni yerde ölü gibi yatar görünce hemen arabasına taşımaları için emir verip doğru Columbia Hastanesi'ne götürdü. Sırtımda daha hâlâ Yunan giysileri, başımda peruk ve yüzümde ağır sahne makyajı vardı. Acil serviste nöbetçi olan genç asistan, gecenin bir saatinde beni o kılıkta görüp, "Oğullarımı öldürdüm, ama yeğenlerim de öldü" diye sayıkladığımı duyunca, dört tarafı beşik gibi demir parmaklıkla çevrili bir yatağa yatırdı. Bu tür yataklara galiba delileri yatırıyorlar. Bu tekerlekli karyolayla beni bir başka odaya götürdüler: beyin kanaması geçirip geçirmediğimi anlamak için birtakım testler yap-

Medeia (1970)

tıktan sonra doktor iğneyle sakinleştirici verdi. İlacın etkisiyle kendimi serin bir denizin derinliklerine dalıyormuşum gibi hissettim; sonunda denizin dibinde kumların üzerine yığıldım ve dünyadan koptum.

Ama ertesi gün çarşambaydı ve o halimle hem matine, hem suare oynamak zorundaydım. Ne demişler: "*The show must go on!*"

Şükürler olsun, Kral Hüseyin kendisine sadık 55 000 kişilik ordusuyla asileri yendi. 27 eylülde, Kahire'de bütün Arap devlet başkanlarının katılımıyla düzenlenen toplantıda, Yaser Arafat ile Kral Hüseyin arasında iç savaşa son veren barış antlaşması yapıldı. Ürdün'de yaşam normale dönerken, Arafat ve gerillaları da Lübnan'a döndü ve sonunda ben de rahat soluk alabildim.

Oyunlarım sürerken, Mrs. Trainer, Milwaukee'li hanımların bana taktığı adla "güzel Türk oyuncusu"nu merak etmiş ve benimle tanışmak istemiş. Milwaukee sosyetesinin ünlü hanımlarından Mrs. Ogden diye biri, bizi tanıştırmak için öğle yemeğine davet etti.

Mrs. Trainer'ın eşi, karısının Balık burcundan olduğunu söylediği için, yemeğe giderken baş kısmı ilaç kutusu olan gümüş bir balığı kendisine armağan olarak götürdüm. Geçirdiği beyin ameliyatı nedeniyle başına peruk takmış, elli yaşlarında, uzun boylu, hoş bir kadın olan Mrs. Trainer bu armağandan dolayı çok duygulandı.

Uzun uzadıya benim yaşamımdan, tiyatrodan söz ettikten sonra, "Milwaukee'den gitmeden önce ne olursunuz evime buyrun, birlikte bir çay içelim" dedi. Ben de gelirim diye söz verdim.

Medeia altı hafta oynadıktan sonra kaldırılınca, sezonun ikinci oyunu olan *You Can't Take It With You* başladı. Amerika'daki bütün repertuar tiyatroları gibi Milwaukee Repertuar Tiyatrosu da bir mevsimde her biri altı hafta olmak üzere altı yedi oyun sahneler. Seyirciler genellikle mevsimlik bilet alırlar ve bu abonman düzeninde bütün oyunları izlerler. *You Can't Take It With You* adlı oyunda Grandüşes Olga diye kısa ama renkli bir rolüm vardı. Ağır bir Rus aksanıyla ve gösterişli bir tarzda oynadığım bu rolden müthiş keyif alıyordum. Ürdün'deki karışıklık sona erdiği için, ben de Milwaukee'deki günlerin tadını çıkarmaya bakıyordum. Üstelik *Medeia* bittiği için, haftada sekiz kez o yorucu rolü oynamak zorunda da değildim artık. Ama hiçbir şey sonsuza kadar sürmez. Hele iyi şeyler daha da kısa ömürlü olur.

Tiyatronun tatil olduğu bir pazartesi günü giyindim kuşandım; Milwaukee'li hanımlardan birinin kadın oyuncular şerefine verdiği öğle yemeğine gitmeye hazırlandım. Yemeğe giderken mektup-

larımı almak için tiyatroya uğradım.

Tunç Yalman benim gelişimi haber vermek üzere herhalde birilerini görevlendirmiş; çünkü tiyatroya adımımı attığım anda o da koşa koşa odasından geldi ve ciddi bir sesle, "Şirin, lütfen odama gel. Sana söyleyeceklerim var" dedi.

Bunu duyunca yüreğim hopladı. Yoksa Ürdün yeniden mi karışmıştı? Tunç masasının üzerindeki gazeteyi alıp, "Bu sabah gazeteyi gördün mü?" diye sordu.

Panik içinde, "Ne var, ne oluyor? Ürdün'de yeniden savaş mı çıktı?" dedim.

Tunç soruma cevap vermek yerine *Milwaukee Sentinel* gazetesini uzattı. Birinci sayfadaki haberi gördüm: "Kral Hüseyin'in amcası Paris'te öldü."

Bu benim sevgili üvey babam Zeid'di. Uzun zamandır kalp hastası olduğunu bilmeme rağmen, bu ani ölüm haberi büyük şok oldu. Associated Press Ajansı elini çabuk tutmuş; annem ile kardeşim Raad'ın Paris'ten beni aramalarından önce haberi ulaştırmıştı.

Hemen odama koşup Paris'e telefon ettim. Annemle karşılıklı ağlaştıktan sonra, Raad telefonu aldı ve Kral Hüseyin'in cenazeyi aldırmak için özel uçak göndereceğini, Emir Zeid'e devlet töreni yapılacağını ve kırk günlük yas ilan edildiğini anlattı. Hiç değilse, üvey babamın hakkı yenmeyecek, kendine yaraşır bir törenle defnedilecekti. Önce Irak'ta şimdi de Ürdün'de patlak veren olayların karşısında adamcağızın kalbi daha fazla dayanamamış olmalıydı. Bir insan acıya ne kadar katlanabilir ki?

Oyuncular sendikasının kurallarına göre, acil durumda bir oyuncu 15 gün önceden haber vererek oyunu bırakabilir. Ben de öyle yaptım ve 15 gün sonra annem ve Raad'la buluşmak üzere Paris'e gittim.

Milwaukee'den ayrılmadan önce, kasvetli bir kasım günü şehrin lüks semtlerinden birinde oturan Mrs. Trainer'ı ziyarete gittim. Gelmemi çok istemiş, çok ısrar etmişti. Bu hasta kadıncağızın gönlünü hoşnut etmek için hiç değilse sözümü tutup evine gitmem gerekiyordu.

Kırmızı tuğladan, büyük evin önüne arabamı park ettim. Mrs. Trainer, en dibinde görkemli bir döner merdiven olan siyah-beyaz mermer döşeli antrede sevinçle beni karşılayıp şöminesi yanan çalışma odasına buyur etti. Odanın duvarlarına kocaman hayvan başları asılmıştı: bir Alaska koyunu, bir Afrika bufalosu ve daha pek çok doldurulmuş hayvan kafası. Ev sahibesi benim şaşkın bakışlarımı görünce, "Kocam ve üç oğlumla Afrika'ya, Alaska'ya

avlanmaya gittik; bunlar avladığımız hayvanlar" diye açıkladı.

Şöminenin karşısındaki geniş, rahat kanepeye oturduk. Mrs. Trainer, üzeri armalı, gümüş çaydanlıktan çaylarımızı koydu ve sandviçler ikram etti. İstanbul'dan nasıl olup da Milwaukee'ye geldiğimi sordu; hayatımı, oynadığım rolleri öğrenmek istedi. Özellikle de Rumelihisarı'nda Lady Macbeth'i oynarken, kale duvarları üzerinde uyurgezer rolünde yürüyüşüm çok ilgisini çekti. Hatta, ayağa kalktım, elimde şamdanla nasıl yürüdüğümü gösterdim.

Artık kalkacağım sırada, odaya 20-25 yaşlarında iki uzun boylu, yakışıklı delikanlı girdi.

Mrs. Trainer, "Oğullarımdan ikisi" diye tanıştırdı. "Önümüzdeki ilkbaharda ikisi de evlenecek, düğünlerini sabırsızlıkla bekliyorum" dedi.

Delikanlılara bakarken, "Allahım, neden bana da böyle oğullar vermedin?" diye düşündüm. Yaptığım iki düşük aklıma gelmişti.

Onlara mutluluk dileyip odadan çıktığım zaman, işinden dönen Mr. Trainer'la burun buruna geldim. Kulüpteki o yemekten sonra bir daha hiç karşılaşmamıştık. Mr. Trainer büyük bir nezaketle, kürk yakalı mantomu tuttu, kırmızı Ford Cortina'mın kapısını açtı ve ben yola koyulup sisin içinde gözden kaybolana kadar evin önünde bekledi.

Bu aileyi bir daha göreceğimi hiç düşünmüyordum.

Eve döndüm. Bana yardım etmek için Pittsburgh'dan gelen öğrencim evde bekliyordu. Eşyamı topladım, her şeyi arabaya yerleştirdik ve ertesi sabah Pittsburgh'a doğru yola çıktık. Arkama dönüp son kez Milwaukee'ye baktım.

"Elveda güzel şehir. Seni bir daha görmeyeceğim; ama seni de, burada yaşadıklarımı da hiç unutmayacağım" diyerek kente el salladım.

Eşyalarımı ve arabamı Pittsburgh'da bırakıp New York'a, oradan da Paris'e uçtum. 6 aralık 1970'te annemin altmış dokuzuncu doğum gününe yetiştim. Anneciğimin bu acılı yıldönümünde hiç değilse bütün çocukları yanı başındaydı; hepimizin gözü Emir Zeid'i arıyordu. Yokluğuna alışamamıştık. Ben Emir Zeid'i çok severdim; onun bize gösterdiği sevgiyi, şefkati, bonkörlüğü hep şükranla anarım. Artık Loloş Baba yoktu. Cennetteydi.

19

İnanılmaz rastlantılar

Milwaukee'ye gitmek için Carnegie Mellon Üniversitesi'nden birinci ders dönemi için izin almıştım. Profesyonel tiyatro okulları, prestijlerini artırdığı görüşüyle elemanlarının profesyonel tiyatrolarda görev almasını desteklerler. Ama ikinci dönemde yeniden derslere dönmek üzere ocak başlarında Paris'ten Pittsburgh'a gitmem gerekiyordu. Sahneye çıkıp gerçek tiyatro yapmanın keyfini sürdükten, ailemle bir arada olduktan ve geçirdiğimiz onca acıdan sonra, yalnızlığımla baş başa kalacağım ufak evime ve derslere dönmek düşüncesi içimi karartıyordu.

Derslere başladıktan sonra da kendimi bir türlü işe verememedim. Yalnız ve hüzünlüydüm. Pittsburgh'u şehir olarak da sevmiyordum. Öylesine karamsarlığa kapıldım ki, bir gün Yale'den yakın arkadaşım olan Anne Shropshire'ı arayıp, "Artık yaşamak istemiyorum" dedim, "Canıma tak etti."

Anne, "Cesaretini kaybetme Şirin" dedi, "Şu anda karanlık bir tünelin içindesin; ama tünelin ucunda hâlâ ışık var. O ışığa doğru yılmadan yürümeye devam et."

Bu sözler bana çok yardımcı oldu. Kimi geceler bir kâbustan uyanırcasına bunalım içinde kalkıyordum ve kendi kendime, "Karanlık bir tüneldeyim, ama yoluma devam etmem gerek" diye diye toparlandım.

Tünelin ucundaki o ışığı ancak Türkiye'de görebileceğime inandığım için, Türkiye'de ne yapacağım konusunda en ufak bir fikrim olmadığı halde üniversiteyi bırakıp memleketime dönmeye karar verdim. 1971 yılı baharında okul dönemi sona erince, son altı yıl boyunca Amerika'da edindiğim bütün eşyamı topladım ve bir şilebe binerek yeni bir yolculuğa koyuldum. Bakalım bu serüvenin sonu ne olacaktı?

Bana Rockefeller bursu veren Dr. Robert Crawford, Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nin başkan yardımcısı olmuştu; ona mektup yazıp şilebin İstanbul'a giderken Beyrut'a uğrayacağını ve kendisini görebileceğimi bildirince, Dr. Crawford Beyrut'ta inmem, üniversitede Türkiye ve Türk tiyatrosu hakkında konferans vermem için ısrar etti.

Bana yaptığı onca iyilikten sonra, bu öneriyi reddetmem yakışık almazdı. O yüzden Beyrut'a vardığımız zaman eşyamı kamaramda bırakıp gemiden indim. Dr. Crawford beni rıhtımda karşılayıp otelime götürdü. Beyrut'un güzelliği, Amerikan Üniversitesi'nin kampüsündeki düzen beni şaşırttı.

Dr. Crawford, "Üniversitenin mütevelli heyeti üyelerinden ve Washington'un ileri gelen tüccarlarından Ermeni asıllı bir Amerikalı bu akşam bir yemek veriyor. Sen de gelir misin?" diye sordu.

"Neden olmasın?" dedim.

Dr. Crawford davet sahibi hakkında ayrıntılı bilgi vererek çok diplomatça davranmıştı; çünkü Beyrut'ta Türkiye aleyhtarı çok güçlü bir Ermeni topluluğu vardı ve Dr. Crawford tatsız bir durumla karşılaşmamı önlemek için beni uyarmış oldu.

Yemekteki konuklar, üniversite mütevelli heyeti üyeleri ve cemaat liderlerinin hepsi Ermeni'ydi. Arap ülkelerinde âdet olduğu üzere erkekler bir yanda, kadınlar bir yanda oturuyorlardı. Kadınların olduğu grupta Ermeni olmayan bir ben vardım. Benim Amerikalı değil de Türk olduğumu anlayınca buz gibi bir hava esti; gerginliği iyice hissettim. Ama hiç istifimi bozmadan dadım Tina Pepeyan'ı ne kadar çok sevdiğimi, Malvina'nın bana nasıl baktığını, Ermeni aşçımızın Türk aşçıdan daha lezzetli dolma yaptığını, annemin usta kuyumcusu Saryan'ı ve dişçisi Sürenyan'ı ballandıra ballandıra anlattım.

Bu hikâyeler buzları eritti; hanımlar İstanbul'u çok sevdiklerini, hemen her yıl kuzenlerini, akrabalarını görmek için İstanbul'a gittiklerini anlatmaya başladılar. Yemeğin sonunda hepsi beni evlerine davet etti.

"Ne yazık ki gelemeyeceğim; konferansımı verdikten sonra hemen İstanbul'a uçacağım" dedim.

Gece, herhangi bir tatsızlık çıkmadan başarıyla sona ermişti. Baktım, Dr. Crawford'ın da yüzünde güller açıyordu.

Ertesi sabah konferans salonu, çok sayıda Türk öğrenci de dahil olmak üzere tıklım tıklım doluydu. O anda Türk öğrencilerin, Ermenilerin olası bir sataşmasına karşı beni korumak için geldiklerini kestiremedim. Beyrut Üniversitesi'nde Türkiye lafı ağıza

alınamadığı için, konferans posterinde "Türk oyuncu ve rejisörü" sözünü görmek hoşlarına gitmişti.

Sonradan anlattıklarına göre, bir keresinde Gandur ailesi bir Türk gecesi düzenlemek istemiş; ama Ermeniler bunu önlemişler. Neyse, ben hiçbir sorun çıkmadan konferansımı verdim. Öğrencilerden biri siyasal amaçlı bir soru sorduysa da, "Ben buraya politika konuşmaya gelmedim" diye geçiştirdim. Türk öğrenciler benimle öylesine gurur duydular ki, konferanstan sonra hepsi yanıma koşup beni omuzlarda dışarı çıkardılar.

Sanırım, o akşam yemeğinden sonra mütevelli heyetindeki nüfuzlu Ermeniler, konferansta bir tatsızlık çıkmaması, bana sataşılmaması için uyarıda bulundular. Belki yanılıyorumdur, ama bana öyle geliyor.

İstanbul'a iner inmez, doğruca babamın Şişli'de, Çukurova Apartmanı'ndaki evine gittim. Orada yerim hep hazırdı ve üvey annem de beni hep sevgiyle bağrına basardı.

Eski dostum Talat Halman, o sırada kültür bakanıydı. Benim İstanbul'da olduğumu duyunca, Kraliçe Elizabeth'in İstanbul'u ziyaret edeceğini bildirdi ve beni ünlü bir Türk oyuncusu olarak kraliçeye tanıtmak için Yıldız Sarayı'nda vereceği resepsiyona davet etti. Tabiî çok sevindim; ama şilep henüz İstanbul'a gelmemişti, dolayısıyla sırtıma giyecek hiçbir şeyim yoktu.

Ben kara kara düşünürken, üvey annem, "Sıkma canını, ben bir şeyler uydururum" dedi.

Sonra sandığından, sim işlemeli harika bir pembe brokar kumaş çıkardı. Resepsiyon günü de kumaşı bedenime iyice dolayıp üst tarafından sutyenime tutturdu. Kendimi mumyalanmış gibi hissediyordum. Evdeki zenci beslemenin lame sandaletlerini giyip, üvey annemin rönar etolünü omuzlarıma alarak Haldun Dormen'le birlikte Yıldız Sarayı'na gittim. Giysi üzerimden sıyrılıverecek korkusuyla oturup kalkamıyordum. Sonunda bir yer buldum; ama Vasfi Rıza Bey ve onun gibi saygı göstermem gereken bir alay insan elimi sıkmaya geldiklerinde, ayağa kalkamadığım için utancımdan yerin dibine geçtim. Herkesi başımla selamlayıp duruyordum.

Sonunda hepimize ayağa kalkıp sıralanmamızı söylediler; kraliçe ile Prens Philip de salona girdiler, herkesin elini sıkmaya başladılar. Sıra bana gelince, Talat, "Bu hanım en iyi oyuncularımızdan Şirin Devrim. Kendisi Amerika'da da oynuyor" diye takdim etti.

Ben de, "Majesteleri, Buckingham Sarayı'nda size takdim edil-

mek şerefine nail olmuştum. Ben Prenses Zeid'in kızıyım" dedim.

Kraliçenin iri, mavi gözleri hayretle açıldı ve hemen, "Prenses nasıl?" diye sordu.

"İyi. Şimdi oğluyla birlikte Amman'da" dedim.

Yıllar sonra, kraliçe Kral Hüseyin'i ziyaret için Amman'a gittiği zaman annemle yine görüşmüşler. Ne de olsa, annem tam 13 yıl Irak büyükelçisinin eşi olarak Londra'da yaşamış ve kraliçeyi elçilikte ağırlamıştı. Hatta hiç unutmam, kraliçe, annemin bir ziyafetinde çiçek düzenlemelerini pek beğenmişti.

O gün Yıldız Sarayı'ndaki karşılaşmamız, kraliçenin aklını karıştırmış. Sonradan Talat'a ve diğer Türk yetkililere, "Prenses Zeid Iraklıydı. Nasıl olur da onun kızı Türk sanatçısı olabiliyor?" diye sormuş. Onlar da, yalnızca annem ile benim değil, bütün Şakir Paşa ailesinin hikâyesini anlatmışlar.

Kısa bir süre sonra, ayrıldığım üçüncü eşim Mücap Ofluoğlu, kurduğu özel tiyatroda sahneleyeceği *Satılık Kat* adlı Fransız komedisinde başrol teklif etti. Mücap'la, 1960'ların başında, ikimiz de Şehir Tiyatroları'nda çalışırken evlenmiştim. Ani bir kararla yaptığımız evlilik, yine ani bir kararla iki ay sonra sona erdiyse de, meslektaş olarak arkadaşlığımız ve dostluğumuz hep sürdü. İyi bir şans eseri, Nişantaşı'ndaki eski dairem o sırada boşalmış. Hemen orayı tuttum, depodaki eşyalarımla dayayıp döşedim ve ailemin, arkadaşlarımın arasında, âşık olduğum bu şehre yeniden yerleştim. Ermeni hizmetçim bile yanıma döndü, eski günlerdeki gibi sırtımı keseleyip yıkamaya başladı. Çarkıfelek bir kez daha, üstelik bu kez iyi, olumlu bir yönde dönmüştü. Yuvaya dönmek ne güzeldi!

Satılık Kat'ı Site Tiyatrosu'nda oynuyorduk. O kış İstanbul'da görülmemiş bir soğuk vardı ve tiyatroda ne izolasyon bulunuyordu ne de ısıtma tesisatı. Seyirciler, ancak paltolarıyla, şapkalarıyla oturup oyunu izleyebiliyorlardı. Rolüm gereği giydiğim incecik elbiselerle tir tir titriyordum. Neyse ki makyaj odamda bir Alaaddin soba vardı da, o beni biraz olsun kurtarıyordu. Ama bir akşam oyunun ortasında kendimi tutamayıp, "Donuyorum" dedim de seyirci şaşkınlıktan dondu kaldı.

Aynı oyunda dört farklı karakteri canlandırmak çok zor işti. Sahneden belirli bir kişi olarak çıkıyor, bir an sonra başka bir kişi olarak giriyorduk. Bu değişimler hızla olduğu ve tepeden tırnağa bambaşka kişiler gibi göründüğümüz için, çoğu kez seyirciler sahneye yeni girenlerin de Mücap ve ben olup olmadığımızı anlamak için ellerindeki programa bakıyorlardı. Oyunu sonbahar ve

Satılık Kat oyununda Mücap Ofluoğlu'yla (LCC Tiyatrosu, 1970).

kış boyunca oynadık; martta perdelerimizi kapadık.

Kazandığım parayla (doğrusu Mücap iyi para vermişti) uçak biletimi aldım ve kırk altıncı doğum günümü annemle geçirmek üzere Paris'e uçtum.

Annem, Emir Zeid'in ölüm acısını geçmişe gömmüş; deliler gibi resim yapıyordu. Ben de işimden ve hayatımdan memnundum; o yüzden ikimiz birlikte harika günler geçirdik. Hava da o mevsimde görülmediği kadar ılıktı; kaldırım kafelerinde oturduğumu anımsıyorum. Paris Büyükelçimiz Hasan Işık ve eşi, ilk kez 1947 yılında, Numan Menemencioğlu'nun büyükelçiliği döneminde gördüğüm o güzelim elçilik konutuna davet ettiler beni. Uzun lafın kısası, unutulmaz bir Paris gezisi yaşadım.

Türkiye'ye döndüğüm zaman, *Satılık Kat* birkaç ay Kadıköy'de oynandı. Kadıköy'e geçince sık sık sevgili Ayşe Teyzemi ziyaret ediyor; hatta kimi geceler onda kalıyordum. Ayşe Teyzem bana piyano çalıyor; ben de sabahları onun piyano sesiyle uyandığımız, Büyükada'daki çocukluk günlerimizin anısına dalıyordum.

Bir sabah erkenden çalan telefon, bana hayatımın en önemli haberini ulaştırdı. Carnegie Mellon'dan arkadaşım olan ünlü yö-

netmen Word Baker, Amerika'nın en güzel ve en önemli tiyatrolarından Cincinnatti Playhouse'un genel sanat yönetmenliğine getirilmişti. Telefon eden oydu.

Bana tiyatro sezonunu Molnar'ın *The Play is the Thing* adlı oyunuyla açmaya karar verdiğini ve benim de güzel Viyanalı sanatçı İllona'yı oynamamı istediğini söyledi. Word, benim *Medeia*'daki performansımdan çok etkilenmişti. Amerika'da başka oyuncu kalmamış gibi, bu güzelim rol için ta İstanbul'dan beni arıyordu.

Ayaklarım yerden kesildi. Hemen bütün ailemi topladım, başıma konan bu talih kuşunu haber verdim. İlkbahar başlarında toplanıp yola çıktım. Annem Saint-Honore Caddesi'ndeki Katia Granoff Galerisi'nde çok ses getiren bir sergi açtığı için, önce Paris'e uğradım.

Oradan New York'a uçup, Greenwich Village'deki tuğla evlerden birinde oturan arkadaşım Anne Shropshire'la birkaç gün geçirdikten sonra Cincinnati'ye gittim.

Word Baker, beni büyük yıldızlara yakışan bir tantanayla karşıladı. Havaalanına büyük, siyah bir limuzinle gelmiş; yanında gazetecileri, hatta televizyoncuları getirmişti. Bir tepenin üzerindeki tiyatronun güzelliğini görünce dilim tutuldu desem azdır.

Tiyatro salonu, öne doğru çıkan sahnenin çevresinde bir amfiteatr biçimindeydi. Fuayede kocaman resmimin basılı olduğu afişler gözlerimi yaşarttı. Word, beni gerçekten göklere çıkarıyordu.

Tiyatronun bulunduğu tepede bir de müze vardı ve bu müzede annemin litograflarından biri bulunuyordu. Müze, ABD'de gezici bir sergideki litograf koleksiyonundan almıştı bunu. Ne rastlantı ama!

Word, bana tepenin eteğinde, küçük kafelerin, mağazaların ve ufak, sevimli evlerin yer aldığı bir mahallede ev tutmuştu. Cincinnati, her yönüyle benim için harika bir sürpriz oldu.

Ertesi gün dekorun maketini görünce, gözlerime inanamadım. *The Play is the Thing* tipik bir salon komedisidir. Oysa Word, oyunu evin dışına taşımaya karar vermiş ve sahneyi bir İtalyan villasının terası olarak tasarlamıştı. Gözlerimi şaşkınlıktan yuvalarından fırlatan başka ne vardı dersiniz? Begonvillerin sardığı terasta koca bir de yüzme havuzu görülüyordu. Sahnenin zemini marley karolarla kaplanmıştı ve büyük, dört köşe minderlerden başka oturacak yer yoktu. Bu kadar çarpıcı, bu kadar çekici ve güzel bir dekora çok ender rastladım, diyebilirim.

Yalnızca dekorlar değil, kostümler de harikaydı. Kostüm tasarımcısı, benim için kat kat eteği olan beyaz şifon bir gece elbisesi çizmişti. Elbise verev kesimli olduğu için, etek boyunu alma-

dan önce kostümü günlerce askıda tuttular. Omuzlarıma da otrişlerle süslü beyaz şifon şal verdiler. Bana pırlantalı, sallantılı küpeler bile tasarlamayı ihmal etmemişlerdi. Word'ün dediği gibi sahne'de döndüğüm zaman, giysimin kat kat etekleri bembeyaz bir bulut gibi kabarıyor, yüksek ökçeli lame ayakkabılarım ve uzun bacaklarım ortaya çıkıyordu.

Akşamı sahnesi için, Word havuzun çevresine camı fanuslar içinde yanan otuz mum dizdirdi. O rüya gibi kostümümle sahneye girdiğim zaman, Word, "Tek söz söyleme" dedi. Seyircilerin sudaki aksimi görmelerini istediği için, "Merdivenlerden in ve havuzun etrafından dolaş, seyirci seni iyice gördükten sonra tekrar merdivenden çık, salona dön ve ilk repliğini söyle" diye sözünü tamamladı.

Oyun görsel, biçimsel açıdan çok güzeldi, ama iyi de oynanıyordu. Word, iki erkek başrolü için çok ünlü ve iyi aktörlerle anlaşmıştı. Üçümüz birlikte iyi iş çıkarıyorduk. Baş erkek rolündeki Sandor, oyunun bir yerinde sırtındaki mor bornozu çıkarıp havuzda yüzüyordu. Ben de bir yandan telefonla konuşurken, bir yandan da ayaklarımı suda çırpıyordum.

Oyunda en hoşuma giden sözler de birinci perdenin sonunda Sandor ile uşağın konuşmalarıydı. Sandor sabaha kadar bize hizmet etmiş olan uşağa, "Sen ne zaman uyursun?" diye soruyor. O da, "Kış gelince efendim" diyor ve perde kapanıyordu.

Bu oyun, Word'ün başrejisör olarak ilk prodüksiyonuydu ve hem basından, hem tiyatronun yürütme kurulundan büyük övgü aldı. İlk oyunu beğenen seyirciler, heyecanla yeni oyunları bekliyorlardı.

İçinden nehir geçen Cincinnati çok hoş bir yerdi; halkı da sevimli, kibar insanlardı. ABD'de gördüğüm onca şehir içinde, Cincinnati bence ilk beşe girer.

Kentin varlıklı aileleri, beni nehir kıyısındaki evlerine çağırıyorlar; ben de bir davetten ötekine gidiyordum. Bu arada yerel televizyon da benimle uzun bir röportaj yaptı. Kendimi ilk kez televizyonda seyrettim; insan bir tuhaf oluyor.

Washington'dan gelmiş olan (Side'de ev alıp yıllarca orada yaşayan gazeteci) Friendly ailesi de oyunu izlemeye geldi. Her şey yolunda gidiyordu ki nazar değdi.

Bir gece oyundan sonra yokuştan inerken, karanlıkta ayağım burkuldu ve bileğimi incittim. Ayağım davul gibi şişince, hemen buz sardım. Ama ertesi sabah uyandığımda ayak parmaklarım birer iri sosise benziyordu. Yüksek topuklu ayakkabı giyip yürümek cehennem azabı gibiydi, yine de giydim. Oyuncular pek çok sıkıntıya göğüs germek zorundadır. Benim durumumu gören

Word, sahnedeki o beyaz bulutu andıran dönüşlerimi mizansenden çıkardı.

Birkaç gece sonra evimde ayağımı sehpaya uzatıp üzerine buz torbası koyarak oturmuş, günün yorgunluğunu ve gerginliğini atmak için bira içerken telefon çaldı. Yaşamımın yönünü değiştiren en önemli telefon.

Beni Mrs. Trainer'la tanıştırmak için yemek veren Mrs. Ogden ile Milwaukee'li bir başka hanım, Cincinnati'de olduğumu duymuşlar ve çöpçatanlık yapmaya karar vermişler. Bir buçuk yıl kadar önce, uzun süredir hastalıkla boğuşan Mrs. Trainer oğullarının düğünlerini yapıp mürüvvetlerini gördükten sonra vefat etmiş.

Harvard mezunu başarılı bir avukat olan yakışıklı, cana yakın Mr. Trainer'ı kaçırılmayacak kısmet olarak gören bütün kadınlar peşinden koşmaya başlamışlar. Bana sonradan anlattıklarına göre, Mr. Trainer bir akşam yakın dostları (ve çöpçatanlardan biri) Betty Holbrook'un evinde oturmuş içki içerlerken Betty, "Bob, senin yeniden evlenmen gerek" demiş. "Tek başınasın. İnsan uzun süre evli kaldıktan sonra yalnız yaşayamaz." Bob, "İlgimi çeken bir kadın yok" diye cevap vermiş. İşte o anda Betty Holbrook'un aklına parlak bir fikir gelmiş ve "Medeia'yı oynayan Türk oyuncuyu hatırlıyor musun?" diye sormuş.

Bob'un o güzelim, iri mavi gözleri faltaşı gibi açılmış. "Tabiî hatırlıyorum" demiş. O zaman Betty, "Pekâlâ, onun Cincinnati'de olduğunu duyduk. Niye aramıyoruz ki" deyip telefona sarılmış.

İşte o gece çalan telefonun öbür ucunda Betty vardı.

Betty'nin beni aramasına şaşırdım; bir yandan da beni unutmamış olduklarına sevindim. Hal hatır sorduktan sonra Betty, "Burada seninle konuşmak isteyen biri var" diye telefonu Mr. Trainer'a verdi.

Bob ne diyeceğini bilemiyordu; ben de öyle. Kendisine başsağlığı diledim, oğullarının evliliğini kutladım, nasıl olduklarını sordum. Betty tekrar telefonu kaptı, "Oyunun bitince neden gelip bizimle bir hafta sonu geçirmiyorsun?" dedi. O zaman Betty'nin kafasında birtakım tilkilerin döndüğünü sezdim; ama Mr. Trainer daha ilk gördüğüm anda hoşuma gittiği için bu öneriye kafamı yattı.

"Belki Milwaukee'ye gelebilirim. Ama oyun bitince Guatemala'ya davet edildim; oraya gideceğim" dedim. Betty, "Gelmeye çalış" diye ısrar etti. "Seni tekrar görmek hepimizi sevindirir."

Ertesi sabah öteki Betty (Ogden) arayıp, Amerika'ya yeniden hoşgeldin diyerek bir hafta sonu evine davet etti. İkisi de Bob'un

yakın arkadaşı olan Betty'lerin beni Mr. Trainer'la karşılaştırmak için plan yaptıkları gün gibi ortadaydı.

Milwaukee'ye gitme fikri aklıma yatmıştı; ama öte yandan da Guatemala'daki İsveç Büyükelçisi Harold Edelstam'a verdiğim sözü yerine getirmek istiyordum. Harold, İstanbul'da başkonsolos olduğu dönemden beri tanıdığım ve çok sevdiğim bir dosttu.

O kararsızlık içinde, aynı evde oturduğumuz, tiyatrodan arkadaşım Anne'e akıl danıştım. Kız, "Ne diye zahmet edip Milwaukee'ye gideceksin. Mr. Trainer denilen adamı doğru dürüst tanımıyorsun bile" diye kestirip attı.

Konuyu yönetmen dostum Word Baker'a açtığım zaman, en aklı başında yanıtı aldım. "İki tarafa da git. Önce Milwaukee'ye gidersin, oradan da Guatemala'ya uçarsın."

Arkadaşım Anne'i dinlemiş olsaydım, Bob'la evlenemeyecektim. Birinin fikrini sormak gibi önemsiz, sıradan bir olay, insanın kaderini nasıl da değiştirebiliyor.

Oyunum sahneden kalktıktan sonra Milwaukee'ye gittim. Betty Ogden beni havaalanında karşılayıp evine götürdü. O akşam yemeğe öteki Betty ile kocasını, Mr. Trainer'ı, bir de Bob ile ben görücüye çıkarılıyormuşuz duygusuna kapılmayalım diye olsa gerek başka bir beyi davet etmişti.

Mr. Trainer lacivert kostümüyle kapıdan içeri adımını attığı anda zarif görünümüne çarpıldım. Öyle güzel gülümsüyordu ki, anlatamam. İkimiz konuşmaya dalınca, odadakileri bir anda unutuverdik.

Bob, en küçük oğlunun savaşı protesto etmek için Vietnam'a gitmeyi reddettiğini anlattı. Çocuk daha Stanford Üniversitesi'nde okurken, bir grup arkadaşıyla birlikte askere kayıt komitesinin önünde yere yatma eylemi yapmış. Bunun üzerine çocukların hepsini bir hafta hapse atmışlar. Ben de Vietnam Savaşı'na karşı olduğum için, "Harika bir şey bu. Oğlunuzla tanışmak isterim doğrusu" dedim. Mr. Trainer benim bu tepkime şaşırdı. Onun çevresindeki hanımlardan hangisi olsa, bu hikâyeyi duyunca beyninden vurulmuşa döner ve hayırsız evladın babasını avutmaya çalışırdı.

Uzun sözün kısası, birbirimizden hoşlandık ve Bob ertesi akşam baş başa yemeğe çıkmamızı teklif etti. Yemekte, Schlitz şirketinin Türkiye'de bira fabrikası açmak niyetinde olduğundan söz etti (o zaman Pilsen, Tuborg ve diğer yabancı markalar yoktu, yalnızca Tekel birası içilirdi). Şirket, bu konuda Vehbi Koç'la görüşmeler yapmış. Bu vesileyle Bob da birkaç kez Türkiye'ye gelmiş. Vehbi Koç da eşi ve kızı Suna Hanım'la birlikte onu Mil-

waukee'deki evinde ziyaret etmiş. Nereden nereye?

Bob, İstanbul'u çok beğendiğini, ama çok istediği halde Truva'ya gidemediğini anlattı. "Neden Türkiye'ye gelmiyorsunuz, bu sefer ben sizi Truva'ya götürür gezdiririm" dedim. "Önümüzdeki günlerde Guatemala'ya gidiyorum; ama ağustos sonunda Türkiye'ye dönmüş olacağım. Annem de İschia'daki evinden İstanbul'a gelecek."

O gece vedalaşırken aramızda bir kıvılcım parladığının farkındaydım. Bob'un er geç Türkiye'ye geleceğinden kuşkum yoktu. (Yasal işlemler konusunda birtakım anlaşmazlıklar olduğu için Schlitz birası Türkiye'ye hiç gelemedi; ama Bob geldi).

Ertesi gün iki Betty'ye konukseverlikleri için teşekkür ederek Guatemala'ya hareket ettim. Onlar da çöpçatanlıklarının olumlu sonuç verdiğini fark etmişlerdi.

Guatemala'daki ev sahibim ve değerli dostum İsveçli Harold Edelstam, tanıdığım en önemli insanlardan biriydi. "Biriydi" diyorum, çünkü ne yazık ki vefat etti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Norveç Naziler tarafından işgal edildiği sırada, Harold Norveç'teki İsveç Büyükelçiliği'ne genç bir diplomat olarak atanmış. Diplomatların bulundukları ülkenin iç işlerine karışması kesinlikle yasak olmasına karşın, Harold, üç kişilik bir hücre kurarak Yahudilerin ve Nazi aleyhtarı Norveçlilerin tarafsız ülke İsveç'e kaçırılmasını sağlamış. Bu hücre, pek çok kişinin hayatını kurtarmış. Kendi ağzından dinlediğim bir hikâyeyi aktarayım.

Bizimkiler, Nazilerin ölüm listesinin başında yer alan bir aileyi kurtarmaya karar veriyorlar. Hücrenin üç üyesi, iş bölümü için aralarında kura çekiyor. İçlerinden biri ailenin kaçmasına yardım etmek için evlerine gidecek. Kaçış günü, Harold'a ağaçların arkasına gizlenip evi gözetleyerek erketelik yapma görevi düşüyor. Harold'ın hücre arkadaşı eve doğru ilerlerken, daha önceden ihbar alıp eve doluşmuş olan Naziler ateş açıyorlar ve adamcağız yaralanıyor. Harold hemen ağaçların arkasından fırlıyor, Nazilerin ateşi altında arkadaşını sırtladığı gibi oradan uzaklaştırıyor. Ne yazık ki atılan kurşunlar, sırtında taşıdığı arkadaşına isabet ediyor ve arkadaşının gövdesi Harold'a kalkan görevi yapıyor. Arkadaşı omzunun üzerinde ölürken, Harold kurtuluyor.

Bir başka operasyonda da Harold'ın öteki hücre arkadaşı yakalanıyor ve işkenceyle öldürülüyor. Savaştan sonra Norveç hükûmeti, Harold'a en yüksek nişanını veriyor. Fransız Devrimi'nin "Kızıl Fare Kulağı" gibi, Harold'a da İkinci Dünya Savaşı'nın "Kara Karanfili" adını takıyorlar.

Bütün bu kahramanlıklara karşın, İsveç hükümeti, Harold'ı tarafsız ülke kurallarını çiğnediği için cezalandırarak Dışişleri Bakanlığı'nda önemsiz bir memuriyete getiriyor. Daha sonra da sırasıyla Viyana ve İstanbul başkonsolosluğuna atanıyor.

İşte biz de o zaman tanıştık. Harold beni Lady Macbeth ve *Kadınlar* oyunundaki Mary rollerinde seyretti; kendi ayakları üzerinde duran, çalışan bir kadın ve sanatçı olarak hayranlık duydu. Hele Füreya ve Aliye Teyzemle tanışınca, ailemin sanatçı ruhundan çok etkilendi. Harold'ın boşandığı eşi de tanınmış bir heykeltıraşmış.

Birbirimizi tanıdıkça, karşılıklı sevgimiz ve hayranlığımız pekişti. Aramızda herhangi bir romantik ilişki olmadı, ama çok iyi dost olduk. Sanırım, Harold, kendisini erkek olarak fazla çekici bulmadığımı fark etti ve yakın arkadaşlıkla yetinmek basiretini gösterdi. Hiçbir zaman sevgilim olamayacağını biliyordu.

Guatemala gördüğüm en ilginç, en renkli ülkelerden biridir. Maya kültürü, ülkenin ve halkın dokularına işlemiştir. Tikal'deki piramit, Mısır'daki pramitlerden birini andırır. Yerlilerin işlemeli bluzları ve saç örgülerine taktıkları kocaman fiyonklarıyla meyve ve çiçek tezgâhlarının başında oturdukları pazarlar, özellikle renkli ve cıvıltılıdır. Onları görünce, ressam olmadığıma hayıflanmışımdır.

Chichicastenango şehrinin merkezindeki büyük meydanda harikulade bir kilise vardır. Kiliseden öylesine etkilendim ki, oturup duygularımı kaleme aldım. Bu yazıyı aradan otuz yıl geçtikten sonra çekmecelerimin birinde buldum. Bazı bölümlerini sizlere de aktarıyorum:

Sisler arasından, sırtını yanardağa yaslanmış, beyaz kireç boyalı kilise görünüyordu. Önü pembeli, kırmızılı ipek şeritlerle süslüydü. Kiliseye çıkan merdivenlerin üzerinde büyücü hekimler ateş yakmışlar, "kötü ruhları" kovmak için tütsü dumanlarını savuruyorlardı.

Kiliseye adımımı attığım anda, gördüklerim gözlerimi kamaştırdı. Mihraba giden yolun üzerine çok sayıda dikdörtgen taş dikilmişti. Taşların üzeri gül yaprakları ve yüzlerce mumla kaplıydı. Rengârenk yerel giysiler içindeki Kızılderili yerliler, bu taşların çevresine diz çökmüş, yüksek sesle Tanrılarıyla konuşuyorlardı.

Kadınlar, bebelerini sırtlarındaki el işlemesi heybelerde taşıyorlardı. Parlak siyah saçları, renk renk ipek kurdelelere bağlanmış örgüler halinde omuzlarına iniyordu. Bu kurdeleler, örgünün ucunda çok yapraklı bir çiçeğe benzeyen fiyonklarla son buluyordu. Sırtlarında çingenepembesi, limon sarısı, turkuaz-mavi çizgili, ponponlu, el örgüsü şallar; boyunlarında renk cümbüşü boncuk kolyeler, başlarının üstünde

taşıdıkları meyve ve sebze sepetleriyle bu kadınlar, mallarını satmak için köyden pazara gelmişlerdi. O anda da, pazardaki işlerine ara verip, Tanrılarıyla iki çift laf etmek üzere kiliseyi doldurmuşlardı. Erkekleri de, yerel kıyafetleri içinde tıpkı kadınlar gibi renkliydiler.

Ufacık tefecik bir Kızılderili (gerçekten de öyle minyon bir yapıları var ki, Guatemala'da kaldığım süre boyunca kendimi hep Lilliputlar diyarında gibi hissettim) kiliseye girdi, karşısına ilk çıkan dikili taşın başına koştu. Cebinden küçük bir kese, kesenin içinden de bir avuç gül yaprağı çıkarıp taşın bir köşesine özenle dizdi; mumlarını yaktı ve Tanrı'yla konuşmaya başladı. Konuşmasını kesmeden öteki cebinden bir şişe kolonya çıkardı ve gül yapraklarının üzerine kolonya serpti.

Bu zarif, hüzünlü insanlar ve eşi görülmemiş dinsel ayin bana çok dokundu. Onlara katılmayı istedim. Elimde kasabanın meydanından aldığım mumlar vardı. Ben de köylülerin yanına diz çöktüm, taşın üzerine mumları dikip yaktım. Müslüman olduğum için de, Tanrı'yla Türkçe konuşmaya başladım. Beni yadırgamayarak aralarına kabullendiler.

O sırada bir turist grubu kiliseyi geziyordu. Soluk blucinleri ve tişörtleri ve omuzlarından sarkan fotoğraf makineleriyle kurşunî, cansız bir kütleye benziyorlardı. Bu "uygar" insanlar, Hıristiyan kilisesindeki Pagan ayinini hem hayretle hem de küçümseyerek seyrediyorlardı. Yerlilerin arasında beni fark eden bir kadın, yanındakini dürttü: "Bak bak. Şuradaki kadına bak" dedi. Arkadaşının beni süzmesini bekledikten sonra, "Buralılara katılmış; ne egzantrik kadın, değil mi?" diye devam etti. Bu söz üzerine bize bakıp kikirdediler.

Yanımdaki ufak tefek yerli de beni görmüş, taşın üzerine serpecek gülüm olmadığını fark etmişti. Hemen elini kesesine daldırıp bana bir avuç gül yaprağı uzattı, ben de onları taşın üzerine serptim.

Katolikler, yerlilerin nasıl dua ettiklerine, ne yaptıklarına aldırış etmiyorlardı; yeter ki yerliler kiliseye gelsinler. Kiliseler, İspanyol fatihlerin yerlilerden aldıkları altınlarla dolup taşıyordu. Ah bu Katolikler...

Guatemala'nın en güzel şehri, kaldırım taşı döşeli sokakları, bakımlı bahçeleri ve avluları olan güzelim evleriyle eski başkent Antigua'dır. Şehri kahve plantasyonları çevreler. Her şeyi terk edip ilk görüşte âşık olduğum bu şehirde kalmak ve kitap yazmak istiyordum. Ama Harold beni bırakmadı: aldı büyük bir yanardağın eteğindeki Atitlan Gölü'ne ve oradan da kara kumlarla kaplı kıyılarından denize girdiğimiz El Salvador'a götürdü.

Hiç unutamayacağım bu güzel geziden, kendime, akrabalarıma ve eşe dosta aldığım, yerlilerin göz nuru işlemelerle döndüm.

Guatemala'dan İstanbul'a dönüp Nişantaşı'ndaki küçük daireme yerleştim. Birkaç gün sonra da, annem vapurla Napoli'den geldi, Park Otel'e yerleşti. O canım oteli yok etmekle nasıl yazık ettik, ne aptallık yaptık. Eşsiz manzarası, geniş, rahat odalarıyla art deco döneminden kalma bir mücevherdi. Yeri doldurulamayacak pek çok binayı ortadan kaldırıp, her yanı beton yığınlarıyla doldurduk. Ne yazık...

Annem İstanbul'dayken, Bob Trainer'dan ekim başlarında Türkiye'ye geleceğini bildiren bir mektup aldım. Sevinçten göklere uçtum. Ayşe Teyzemin şoförü, eski model Chevrolet'leriyle beni havaalanına götürdü; Bob'u uçaktan karşılayıp Park Otel'e getirdik.

O akşam Oya Başak'ın Bebek'teki evinde bir parti vardı. Bob'u da yanıma alıp gittim. Bob, davetteki hanımlardan hemen hepsinin İngilizce konuştuğunu ve meslek sahibi olduğunu görünce çok etkilendi. Schlitz firmasının sekiz fabrikasından biri İspanya'da olduğu için, Bob İspanyol aristokrasisine mensup hanımların çoğuyla tanışmıştı; Türk kadınlarının onlardan çok daha iyi eğitimli ve modern olduğunu görünce gerçekten şaşırdı.

Arkadaşlarım bizi ağırlamak için ellerinden geleni yapıyorlardı. Fuad ve Leyla Süren, tekneleriyle Büyükada'ya götürdüler; ekimin başında olmamıza rağmen Yörükali'de bir güzel yüzdük. Bob'a bu güzel adada geçirdiğim çocukluk günlerimi anlattım.

Bu arada Kuşadası'na gidip Kısmet Oteli'nde kalmak üzere gerekli hazırlıkları yapmıştım. Tabii ayrı odalar ayırtmıştık; ama herkes uyuyup otelden el ayak çekilince Bob usulca merdivenden çıkıp benim odama geliyordu.

Ona Efes'i, Meryem Ana'nın evini, Aziz Petrus'un Efeslilere konuşma yaptığı yeri gezdirdim ve o yörede ekim ayı sıcak geçtiği için bol bol yüzdük.

İstanbul'a dönünce havaalanında 13 ekim 1972 tarihli *Milliyet* gazetesini aldım. *Sanat* dergisinin kapağında ailemdeki yedi sanatçının resimleri vardı: Cevat Şakir, Fahrünnisa Zeid, Aliye Berger, Füreya, Nejad Devrim, Şirin Devrim ve Cem Kabaağaç.

Bob hem şaşırdı, hem etkilendi. Beni evime bıraktıktan sonra, üstünü değişmek için Park Otel'e gitti; çünkü Füreya'nın ertesi gün Paris'e dönecek olan annemin şerefine verdiği veda partisine gidecektik. Bob da iki gün sonra gideceği için ona da bir veda armağanı hazırladım: Emir Zeid'in bana Londra'da verdiği, üzerinde oyma harflerle adının yazılı olduğu, kurşunlu kalaydan kulplu bir bira bardağı. Bardağın içine ufak bir şişe limon kolonyası koydum ve "İyi yolculuklar Bob. Bir gün bir yerlerde yeniden bu-

luşmak umuduyla" diye bir de not iliştirip paketledim. Sonra bavullarımı açtım, elbisemi değiştirdim, tam o sırada kapı çalındı. Bir de baktım, karşımda soluk soluğa, alı al moru mor Bob duruyor. "Sana söylemem gereken bir şey var" dedi.

"Ne oldu?" diye sordum. İçimden de, adam ya pasaportunu kaybetti ya da otelde soyuldu, diye geçiriyordum. Bu kadar heyecanlanması için mutlaka çok önemli bir şey olması gerekirdi.

Bob kollarımı sıkıca tuttu, bir solukta, "Karım olur musun?" deyiverdi. Öyle şaşırdım, öyle afalladım ki, dilim tutuldu, tek kelime edemedim.

"Seni seviyorum. Karım olmanı istiyorum" diye tekrarladı. "Benimle evlenir misin? Evlenir misin?"

Sonunda kendimi toparlayıp konuşabildim: "Evet, evet evlenirim" dedim.

"Evlenmemiz için annenin iznini almak istiyorum. Bugün seni ondan isteyeceğim."

Şimdilerde evlenirken kimse annesinden izin istemediği için şaşırdım. Ne kadar eski kafalı bir adamdı. "En iyisi ben şimdi onu arayayım da, bu habere hazırlıklı olsun" dedim.

Hemen Füreya'yı arayıp bu harika haberi verdim ve az sonra orada olacağımızı anneme söylemesini rica ettim. Füreya'nın çok sonradan anlattığına göre, söylediklerimi anneme nakledince annem konuklardan Kemal Türkömer Bey'e dönmüş, "Bana çabuk bir kadeh konyak verin. Şimdiye kadar kimse Şirin'i benden istememişti. Öteki evliliklerinde Şirin, 'Anne, size kocamı tanıştırayım' diye adamı getirir, olur biterdi" demiş.

Bob ve ben Füreya'nın atölyesine vardığımızda, Türkömer ailesi, Şakir Eczacıbaşı, Ercüment Karacan ve eşi Semiramis, Zeynep Oral ile diğer konuklar ve tabiî Ayşe Teyzem, Aliye Teyzem ve Füreya oradaydılar.

Bob, annem ve ben öndeki odanın bir köşesine oturduk. Bob, "Fahrünnisa, kızınızı seviyorum ve onunla evlenmek için sizin izninizi rica ediyorum" diye söze başladı ve "Ona iyi bakacağıma ve onu mutlu etmek için elimden geleni yapacağıma söz veririm" diye tamamladı.

Bu sözler ve Bob'la evlenecek olmanın yarattığı heyecan beni öylesine duygulandırdı ki, ağlamaya başladım. Gözyaşlarım seller olup yanaklarımdan süzülüyordu. Kendimi tutamadığım için annemden de, "Ne oluyorsun, ne diye ağlıyorsun? Kendine gel, Allah aşkına sus" diye bir güzel azar işittim.

Hemen oracıkta nişanlandığımızı konuklara ilan edince, Ercü-

15 ekim 1972 tarihli *Milliyet*'in baş sayfasında çıkan fotoğrafımız.

ment *Milliyet*'i arayıp Füreya'nın atölyesine bir foto muhabiri çağırdı.

Ertesi günkü *Milliyet*'in birinci sayfasında Bob ile benim sarmaş dolaş kocaman bir fotoğrafımız ve altında da Zeynep Oral'ın "Jet nişan" başlıklı yazısı yer alıyordu. Zeynep'in yazısı şöyle başlıyordu:

"Tam on dört yıldır yalnızdım. Yapayalnız. Bütün o başarılar... Alkışlar... Tebrikler. Çevremde sevgi, hayranlık dolu bakışlar... İddialı roller... Şaşaalı dekorlar... Ve her gece bomboş bir ev... Güçlü bir kadın görüntüsünü sürdürmek... Oysa içi erimiş, bomboş ve yapayalnız bir kadın olarak yaşamak... Ama bitti artık, bitti. Mutluyum. Bir peri masalında yaşarmışçasına mutlu..."

"Öyle yalnızdım ki, bilemezsiniz" derken gözlerinden yaşlar süzülen, sonra mutluluk içinde neşeyle coşan bu kadın Şirin Devrim. Hayır hayır. Yeni bir oyun, yeni bir rol için değil bu gözyaşları ve hemen ar-

Ayşe Teyzem, ben, Bob, Aliye Teyzem, Ercüment Karacan, annem ve Zeynep Oral nişan günü Füreya'nın atölyesinde (13 ekim 1972).

dından gelen bu sevinç nidaları. Şirin Devrim hayattaki tek gerçek rolünü oynuyor. Seven ve sevilen bir kadın rolünü. Olay bir tiyatro sahnesinde değil, İstanbul'da bir evde geçiyor. Dekor: Seramikçi Füreya'nın atölyesi. Zaman: evvelki akşam. Başrolleri Şirin Devrim ve Robert Trainer paylaşıyor. Konu: bir nişan töreni...

Annem bir kez olsun düğünüme katılabilsin diye, on gün sonra Paris'te evlendik. Beaux Arts Sokağı, 13 numaradaki ünlü L'Hôtel Restaurant'da bir akşam yemeği verdik. Yemek öncesinde ve yemek boyunca Dom Perignon şampanyası su gibi aktı; çünkü annem, "Davette ne kokteyl ikram edeceksin ne de kırmızı veya beyaz şarap, sadece Dom Perignon olacak" demişti. Tabiî yemekten sonra hesabı görünce Bob'un beti benzi attı.

Yemekteki konuklarımız arasında Büyükelçi Hasan Esat Işık ile eşi Nevin Menemencioğlu, o sırada Paris'e gelmiş olan Leyla ve Fuad Süren de vardı.

Sonra New York'a uçtuk ve orada da bir davet verdik. O yemekte Bob'un erkek kardeşiyle, kız kardeşiyle ve oğullarıyla tanıştım. İki gün sonra da Milwaukee'ye geçtik. Çöpçatanlarımız bizi havaalanında karşıladı. Ertesi günkü Milwaukee gazetelerinde Mr. Trainer'ın Milwaukee'de Medeia'yı oynayan Türk sanatçısıyla evlendiği haberi çıktı. Bu arada unutmadan söyleyeyim: Bob beni *Medeia*'da seyretmedi. Zaten seyretmiş olsaydı, evliliğin lafını bile ağzına almazdı.

20

Milwaukee günleri

Kar, bütün gece durmaksızın yağmıştı ve her taraf göz alabildiğine bembeyazdı. Çam ve meşe ağaçlarının üzeri kremayla kaplanmış gibi görünüyordu. Yeni yuvam, o mevsimde tamamen buz tutmuş Beaver Gölü'ne bakan, altı dönümlük bahçe içinde bir evdi. Uzaklarda yol alan birkaç buz gemisi görünüyordu.

Gürül gürül yanan şöminenin önünde oturmuş Noel armağanlarını paketliyordum. Son paketi de sarıp kırmızı saten kurdeleyle bağladıktan sonra, Bob'la bitişik komşumuzun çiftliğinden aldığımız büyük Noel ağacının altına yerleştirdim. Bu benim aileyle kutlayacağım ilk Noel olacaktı. Bob'un üç oğlu ve eşleri, bizde kalmaya geliyorlardı. Bu ev aslında Bob'un yazlık eviydi. Kırk dakika uzaklıktaki Milwaukee'de geniş bir dairemiz olmasına rağmen, kalın ahşap kirişleri, camekânlı ve kaloriferli terası olan bu evi o kadar sevdim ki, burada yaz kış oturmaya, öteki daireyi de şehirde kalmamız gerektiği geceler için kullanmaya karar verdik.

Ağaçların arasında, karla kaplı kırların ortasında yaşamak, bambaşka bir âlemdeymişiz duygusunu veriyordu. Başımı çevirdiğim her yerde karşılaştığım sincaplar saymakla bitmiyordu. Terasın altına yuva yapmış bir rakun ailesi, hava kararmaya başlayınca ortaya çıkıyor, beyaz halkalarla çevrili kara gözleriyle camın ardından bizi süzdükten sonra koşarak uzaklaşıyordu.

Harika bir de köpeğimiz vardı; hani neredeyse insan denilebilecek kadar anlamlı, duygulu bir yaratıktı. Gözlerinin içine bakarak bir şey söylediğim zaman, anlamlı bakışlarla ve mırıltılarla adeta cevap verir gibiydi. Bir keresinde hastalanmış, ikinci kattaki yatak odamda yatıyordum. Ön kapı açıktı, ama köpeğimiz bir an bile yanımdan ayrılmadı. Karyolanın yanına kıvrılıyor, Bob işten dönünceye kadar oradan uzaklaşmıyordu.

Evet, dediğim gibi ilk Noelimizde aile tablosu tamamlandı; üç oğul, iki gelin (biri hamile olduğu için yakında torun sahibi de olacaktık) ve sadık köpeğimiz karlar ve ağaçlarla çevrili evde toplandık. Bob'un oğulları, uzun boylu, yakışıklı ve birbirinden çok farklı kişilikleri olan delikanlılardı. Eteklerim zil çalıyor, "Oğullarım, bilseniz ne kadar mutluyum; hep oğullarım olsun isterdim" deyip duruyordum.

Noel sabahı, Noel ağacının altındaki armağan paketlerimizi açtıktan sonra, hepimiz geleneksel Noel yemeğine hazırdık. Özene bezene hindi pişirmiştim. Amerikan stili, uzun, masif masanın çevresine sıralanıp yemeğimizi yedik.

Şükürler olsun, hiçbir eksiğim yoktu; bana bir aile veren harika bir kocam, güzel manzaralı bir evim, bize sevgiyle kucak açan dostlarım vardı.

Bob'un varlıklı ve sevilip sayılan dostlarından çoğunun, civardaki öteki göllerin kıyısında evleri vardı. Bu dostların çoğu, bizim şerefimize herkesin smokin ve tuvalet giydiği ziyafetler verdiler. Gümüş şamdanlar, paha biçilmez porselenler, el işlemesi keten sofra örtüleri, nadide kristalden kırmızı, beyaz şarap ve çoğunlukla da şampanya kadehleriyle süslü masalar, ancak bir büyükelçilikte görülebilecek kadar görkemliydi. Wisconsin'in bu ücra köşesinde insanların bu kadar lüks, bu kadar şık evleri olmasına şaşırıyordum.

Milwaukee'ye gidişimizden kısa bir süre sonra, zengin bir işadamı olan komşularımızdan biri, bizim için böyle bir ziyafet verdi. Erkeklerin hepsi smokinliydi. O büyük, güzel evin hanımı yirmi dört kişilik sofra donatmıştı. Masanın üzerinde gümüşten, kollu şamdanlar ve çok özenle düzenlenmiş çiçekler vardı.

Beni ev sahibinin sağına oturttular. Öteki yanımda da, Amerika'dan dışarı adım atmamış olduğunu sonradan öğrendiğim kır saçlı, hoş bir bey vardı. Adamcağız uçaktan korktuğu için, ancak tren ya da otomobille gidilebilecek yerlere gidermiş.

"Sizin Türk olduğunuzu du[illegible]um" diye söze başladı.

Ben gururla, "Evet, ben İstanbul'dan gelme gerçek bir Türk'üm" dedim.

"Daha önce hiç Türk görmemiştim" dedi.

Gülümsedim: "Buralarda pek Türk yok." (Gerçekten de bir tek Türk yoktu).

"Türkiye büyük bir ülkeymiş."

"Evet, epey büyüktür. Almanya'yı, Fransa'yı, İngiltere'yi bir araya getirseniz ancak Türkiye kadar eder."

"Nüfusu ne kadar?"

Bob'un ailesiyle ilk Noel (Wisconsin, 1972).

"Altmış milyon. İnanmayacaksınız ama benim çocukluğumda nüfusumuz sadece on dokuz milyondu."

"Bildiğim kadarıyla Türkiye'ye çok yardım yapıyoruz."

Hafiften tepem atmaya başladı. "Evet, yapıyorsunuz" dedim, "ama bu yardımı, askerî planlarınızın bir parçası olan Türkiye'deki üsleriniz için yapıyorsunuz."

"Bir ara Marshall Planı vardı, değil mi?" diye sordu.

"Evet, büyük bir plan. Çok büyük."

"Biz de Türkiye'ye kucak dolusu para vererek onu ayakta tutuyoruz."

Kan beynime çıktı. "Ayakta tutuyoruz derken ne demek istiyorsunuz?"

"Yani, bizim yardımımız olmasa Türkiye kendi ayaklarının üzerinde duramaz. Bize muhtaç."

Sesimin yükselmesini engelleyemedim ve "Kusura bakmayın ama, Türkiye yüzyıllardır varlığını sürdürüyor" diye haykırdım, "Türkiye kocaman bir imparatorluk olduğu dönemde, Amerika daha keşfedilmemişti bile ve Türkiye yüzyıllarca Amerikan yardımı olmadan yaşamayı bildi."

Ayağa kalktım. "Bu adam bana hakaret etti. Onun yanında oturup zırvalıklarını dinlemek istemiyorum" diyerek sandalyemi

kaptığım gibi masanın öteki tarafına geçtim.

Bu davranışım, katı kurallarına bağlı o toplumda büyük bir çalkantı yarattı. Yemekteki olay, ertesi gün kulaktan kulağa bütün çevreye yayıldı. Ondan sonra da hiç kimse benim bulunduğum bir toplantıya o adamı davet etmedi.

Schlitz firmasının sahibi ve Bob'un ilk eşinin de ailesi olan Uihlein ailesinin "büyük hanımefendi"lerinden biri, Tudor stili şatosunda benim şerefime yalnızca kadınların davetli olduğu bir öğle yemeği verdi. Konuklara her zamanki coşkum ve açık sözlülüğümle, kendimle ilgili hiçbir şeyi saklamadan, yaşamımdan çeşitli hikâyeler anlatmaya başlayınca, herkes şaşkınlıktan küçük dilini yutacak hale geldi.

"Wisconsin'in yaşamımda önemli bir yeri vardır" diye başladım, "İlk kocam da Wisconsin'liydi. Babası, Sheboygan kasabasında itfaiyeciydi."

Hanımlar hafiften öksürüp nezaketle gülümsediler. "Ya öyle mi? Ne kadar ilginç" dediler.

İstifimi bozmadan devam ettim: "Kayınpederimle itfaiyede tanıştım. Adamcağız itfaiyecilerin o meşhur direğine tutunup aşağı kaydı. Ben de boynuna sarılıp, 'Merhaba babacığım' dedim." Bunu söyledikten sonra bir kahkaha attım. Ama dinleyicilerim yine hafiften öksürmekle yetindiler. Hatta kadınlardan biri salatasını yutamadı, nerdeyse boğuluyordu.

Hikâyemi, biri Buckingham Sarayı'nda Prenses Zeid'in kızı olarak, ikincisi Yıldız Sarayı'nda Türkiye'nin ünlü bir tiyatro oyuncusu olarak tam iki kez Kraliçe Elizabeth'e takdim edildiğimi anlatarak tamamladım.

Milwaukee'liler beni nereye koyacaklarını kestiremiyorlardı. Samimi, içi dışı bir olmamı hoşlarına gitse de, son söyleyeceğimi başta söylemem, açık sözlü olmam ve liberal politik görüşlerim onları tedirgin ediyor; hatta ürkütüyordu. Gittiğimiz davetlerden birinde, kadının biri Bob'un kulağına eğilip, "Şirin komünist mi?" diye sordu.

Yirmi altı yıl önce Amerika'ya ayak bastığımdan beri, işadamlarının ve Amerika'yı Amerika yapan büyük kapitalistlerin çevresine ilk kez giriyordum. O zamana kadar hep yazarların, aktörlerin, entelektüellerin, akademisyenlerin, diplomatların ve bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda işadamlarının arasında olmuştum. Toplumun yapısı beni hayrete düşürüyordu. Sanki karşımda çok katlı bir düğün pastası duruyordu. En tepedeki kat, benim tanımımla "kraliyet aileleri"nden oluşuyordu. Bunlar, dört büyük bira şirketinin, ya-

ni Schlitz, Miller, Pabst ve Blatz şirketlerinin; iki bankanın; birkaç önemli elektrikli cihaz fabrikasının; Harley-Davidson motosiklet şirketinin ve daha birkaç büyük kuruluşun sahipleri olan ailelerdi.

Çok yüksek ücretler alan şirket başkanları bile, eğer aileden değillerse, "kapıkulu" muamelesi görüyor ve kesinlikle "sosyete"ye alınmıyorlardı.

İşte ben pastanın bu en tepedeki katına girmiştim. Buradakilerin hepsi, İngiliz ya da Alman kökenli, muhafazakâr Cumhuriyetçi "WASP"lardı (Beyaz, Anglosakson, Protestan). İçlerinde bir tane bile İtalyan ya da İrlanda kökenli olanı yoktu. Katolik yoktu, Yahudi yoktu, demokrat bile yoktu. Bir keresinde Wisconsin'in Demokrat Milletvekili Henry Reuss'u kokteyl partiye davet ettim de, bir Allah'ın kulu dönüp adamın suratına bakmadı.

Birbirleriyle sohbet ederken sık sık "Polaklar" diye birilerinden söz ediyorlardı. "Polak"ın ne demek olduğunu sorduğum zaman, Polonyalı anlamına geldiğini ve bu güruhun "suyun öteki tarafında" oturduğunu söylediler. Bu büyük demokrasinin, böylesine katı, böylesine önyargılı bir toplumu nasıl barındırabildiğini aklım almıyordu.

Milwaukee'nin beni şaşırtan bir başka özelliği de, insanların içlerinden geldiği gibi, akıllarına estiği gibi anlık kararlar alarak yaşamamasıydı. Kime sorarsanız, her dakikası dolu; herkes başını kaşıyacak vakit bulamayacak kadar meşguldü.

Hiçbiri meslek sahibi olmayan kadınları, sabah dokuzdan sonra evde bulabilmeniz için ancak ölmüş olmaları gerekirdi. Hanımlar sabah sekiz ile dokuz arasında nereye telefon edeceklerse ederler; ondan sonra tenis ya da golf kulüplerine, kitap kulüplerine, bahçe düzenleme kulüplerine, briç kulüplerine, yönetim kurullarında görev aldıkları hayır derneklerine koştururlardı. "Koleksiyoncular Köşesi" denilen bir grup vardı. Bir başka grup "Antikacılar" diye tanınıyordu. Her an meşgul olmamak, bağışlanmaz bir ayıp, toplumsal bir yüz karasıydı.

O yüzden de herkes randevularını, ne gün hangi etkinliğe katılacağını aylar öncesinden ayarlıyordu. Bunu öğrenmeden önce, sokakta bir tanıdıkla karşılaşınca, "Hadi gel, yemeğe gidelim" dediğim zaman, karşımdaki hemen çantasından takvimi çıkarıyor; üç dört hafta sonrası için bir tenis maçı ile yönetim kurulu toplantısı arasına sıkıştırılmış bir randevu veriyordu. Partiler aylar öncesinden planlanıyor ve davet sahibi partinin düzenlenmesini üstlenen ekibi, kimlerin davete katılıp katılmayacağını bir an önce öğrensinler diye sıkıştırıyordu. En yakın komşunuz kır evinde

vereceği "brunch"a sizi en az altı hafta önceden davet ediyordu ve daveti bir kez kabul ettikten sonra, ancak evinizden cenaze çıkarsa kararınızı değiştirmeyi bağışlatabiliyordunuz.

Bir partide, eski Wisconsin valisinin karısıyken, avcılığıyla nam salmış endüstri baronlarından birine kaçıp onunla evlenen hoş bir kadınla tanıştım. Bize yakın, büyük bir köşkte oturuyorlardı.

"Pazar günü brunch'a bana gelsenize. Ne güzel yüzeriz" dedi. Ne diyeceğimi bilemedim. Aralık ayının ortasındaydık, hava eksi on beş dereceydi ve yerleri kaplayan karın yüksekliği metreleri buluyordu. Yüzmek ha! Yüzmek deyince benim aklıma ilk gelen şey güneş ve masmavi gökyüzüdür.

Ertesi pazar Bob'la kürk ceketlerimizi, çizmelerimizi, yün başlıklarımızı ve eldivenlerimizi giyip komşulara gittik. Bir de ne görelim: Evin içinde etrafı ağaçlar, yeşillikler ve çiçeklerle çevrili görkemli bir havuz. Biraz yüzüp jakuzi keyfimizi de yaptıktan sonra, yemek salonunun yere kadar camlı cumbasından dışarda usul usul yağan karı seyrederek, yumurtalarımızı yedik, şampanyalarımızı içtik.

"Ne hoş bir pazar" diye aklımdan geçirerek ev sahiplerimize teşekkür etmek istedim. "Sizi de mutlaka bize bekleriz. Bob'un antika eski Amerikan stili mobilyaları var, evimiz gerçekten güzel. Ben şehirde doğup büyüdüm, hep şehirlerde yaşadım, ama buradaki yaşam da çok hoşuma gidiyor. Bize gelirseniz çok sevinirim."

Evin hanımı, "Tabiî geliriz" dedi. Bu arada kocası da çekmeceden bir takvim çıkardı. Hem öyle haftalık ya da aylık takvim değil, yıllık. Takvimi yere serdiler. Üzeri renk renk işaretlerle doluydu; av gezileri, balığa çıkılacak günler, yönetim kurulu toplantıları, senfoni konserleri, tatil turları bir bir işaretlenmişti.

Kadın takvimi iyice inceledikten sonra, "20 mart haftasında gelebiliriz" dedi.

Kulaklarıma inanamadım. Henüz aralık ayının başındaydık ve ben komşularımın davetine daha üç ay karşılık veremeyecektim.

"Peki, öyleyse 22 martta bekleriz. Size Türk usulü sahanda yumurta yaparım" dedim.

Hoşgeldin ve Noel partileri bittikten sonra, Allah'ın kırında bir başıma kaldım. Bob sabah erkenden işe gidiyor; ben de o gelinceye kadar köpeğimle ve sincaplarla yalnız kalıyordum. Ara sıra tanıdıklardan biri telefonla hal hatır soruyordu. Ama çat kapı geliveren kimse yoktu. Konuşacak insan bulamıyordum.

Baktım olacak gibi değil; iş başa düşüyor deyip hayatıma yeni bir düzen vermek için kolları sıvadım. Milwaukee Repertuar Tiyatrosu'na başvurdum. Sanat yönetmeni bana güzel bir oyunda

rol verdi. Bertolt Brecht'in Amerika'da ilk kez oynanacak olan *Simone Machard'ın Görüleri* adlı oyununda, İkinci Dünya Savaşı'nda Nazilerle işbirliği yapan Fransız otelci Madam Soupeau rolünü canlandıracaktım. Hain bir Fransız burjuvası kimliğine bürünmek için, bana Berlin'deki mürebbiyemin kıyafetlerini anımsatan, tepeden tırnağa simsiyah bir kostüm ve siyah bağcıklı pabuçlar giyiyordum. Oyunu seyreden Bob'un ailesi, Milwaukee'deki bütün eşimiz dostumuz ve Schlitz fabrikasının işçileri, benim o suratsız halimi ve haşin tavrımı görünce şaşırıp kaldılar. Gerçekten tam bir cadı olmuştum.

Daha sonra Ben Johnson'ın *Volpone* piyesinde "sözümona lady" lakabıyla anılan çılgın bir İngiliz kadınını oynadım. O oyunda giydiğim tipik Elizabeth dönemi kostümü o kadar iyi çizilmiş ve dikilmişti ki, sonradan kostüm tasarımları üzerine basılan bir kitapta o kostümle resmim yayımlandı. Hem keyifli bir rol oynamak hem de yeniden tiyatroda çalışmak moralimi düzeltti; kendime geldim.

Daha sonra Milwaukee Wisconsin Üniversitesi'nde oyunculuk dersleri vermeye başladım ve öğrencilerin oynadığı Mrożek'in *Tan-*

Volpone'da (Milwaukee Repertuar Tiyatrosu, 1977).

go'sunu üniversite tiyatrosunda sahneye koydum.

Bunlar yetmiyormuş gibi, yeni kurulan Milwaukee Bale Topluluğu'nun başkan yardımcısı oldum. Topluluğa gelir sağlamak için bir gala düzenledim ve dansçı olarak da Galena ve Valeriy Panov'u çağırdım. Kirov Balesi'nin bu iki ünlü starı mülteci olarak İsrail'e yerleşmişlerdi. Tanınmış bir yiyecek şirketi olan General Foods'u da, galadan sonra bir resepsiyon vermeye ikna ettim. Gösteri de, resepsiyon da harika oldu.

Bir gün tanıdık hanımlardan biri beni yolda çevirip, "Bizim kulüpte yemek yiyelim" dedi. "Bir saniye" diyerek takvimimi çıkardım. On gün sonra, prova ile ders arasında bir yere yemek randevusunu sıkıştırdım: "Önümüzdeki değil, ondan sonraki salı günü olur. Sana da uygun mu?" Böylece iki hafta sonraya sözleştik.

Artık tam bir "Milwaukee'li hanım" olmuştum. Bir dakika bile boş zamanım yoktu. İşlerim vardı, meşguldüm, çok meşgul...

Bob emekli oluncaya kadar yedi yıl Milwaukee'de oturduk. Sonra 1979'da New York'a yerleştik.

Bob'la New York'taki evimizde annemin yaptığı portrenin önünde (1979).

Sevilla'da San Fernando dükünün atında gezerken (İspanya, 1975).

Bob'la otuz yıllık evliliğimiz süresince öyle çok şey yaptık, o kadar değişik yerlere gittik, o kadar çok ev değiştirdik ki, yaşantımı tek sözcükle özetlemem gerekse, "Çeşitlilik" derim.

Hawaii'de bira fabrikası açmaktan (kurdeleyi ben kestim) dünyanın öteki ucunda, Ürdün çölünde bir şeyhle mensef (elle yenilen kuzu ve pilav) yemeye; Yeni Zelanda'da dövmelerle süslü mor dudakları arasından dillerini çıkararak savaş dansı yapan Maoriler'i seyretmekten Sevilla Karnavalı'nda geleneksel İspanyol giysileri giyerek San Fernando dükünün atına binmeye kadar görmediğim, yapmadığım, yaşamadığım şey kalmadı.

Gemiyle dünya turu yaptığımız zaman, beni en çok etkileyen, farklı insanları, farklı kastları, farklı giyimleriyle Bombay oldu. Müslümanlar, Hindular, Sihler, Budistler, Zerdüştler, değişik tapınaklar, farklı mimarîlerle Bombay adeta bir kostümlü baloyu andırıyordu. İnsanların böylesine farklı davranışları, farklı inançları olması bir anlamda bana çılgınlık gibi geldi. Bir yanda insanlar açlıktan ölüyorlar; öte yanda Hindular için kutsal sayıldığından inekler sokaklarda salına salına geziyorlar.

Hint ve İslam mimarîsinin eşsiz bir karışımı olan Tac Mahal

Dünya seyahatimiz sırasında Bob'la gemide bir kostüm balosunda (1982).

Oteli'ne giderken, taksi iki yanında "kafes"lerin sıralandığı bir sokaktan geçti. Önleri berber dükkânlarının boncuklu perdeleri gibi perdelerle örtülü bu odacıklarda 12-13 yaşındaki çocuk fahişeler müşteri bekliyorlardı. Yoldan geçerken, pantolon fermuarlarını çekerek dışarı çıkan, içeri giren müşterileri görüyorduruz.

Filipinler'de Zamboanga'da, Müslümanların denize çakılmış kazıklar üzerindeki kulübelerde yaşadıklarını görünce yüreğim burkuldu. İspanyol sömürgeciler onları düpedüz denize sürüklemişlerdi.

Bütün bu gezilerimiz arasında dünyanın çeşitli yerlerindeki eşimizi dostumuzu da ziyaret ettik. Norveç'teki Türk büyükelçisi olan kuzenim Erdem Erner'i görmek için Oslo'ya gittik. Norveç gazeteleri benimle röportaj yaparak "Türkiye'nin Melina Mercouri'si" di-

ye yazdılar. Biz orada olduğumuz sırada İbsen'in yıldönümü kutlanıyor ve Ulusal Tiyatro'da *Hortlaklar* oynuyordu. Oyun Norveççe olmasına rağmen, her sözcüğünü anladım; çünkü Amerika'dayken Bayan Alving rolünü oynamıştım.

Can dostum Harold Edelstam, Cezayir'de İsveç büyükelçisi olmuştu. O da bizi Cezayir'e davet etti. Bizi elçilikte misafir edip şerefimize bir davet verdi. Bir gün de arabasıyla Büyük Sahra'ya götürdü. Geceyi bir vaha otelinde geçirdik.

Kayak yapmak üzere Avusturya'nın Lech kentine gittik. O ara, eski Ürdün veliahtı, kardeşim gibi sevdiğim Prens Hasan da karısıyla birlikte küçük bir dağ evinde kalıyordu. Hasan bizi ve Hollanda Kraliçesi Beatrix ile kocası Claus'u yemeğe davet etti. Hasan'ın Pakistanlı karısı Servet yemeği kendi pişirmişti, etrafta da hiçbir uşak yoktu. Altımız (kardeşim Raad ve karısı da bizimleydi) yerde oturarak yemek yedik. İçkiyi Hasan dağıttı, ekmeği ben servis yaptım, tabakları ise Raad topladı. Dünyanın en

Kuzenim Erdem Erner'le Viyana Büyükelçiliği'nde (1985).

zengin kadını olan Kraliçe Beatrix bu samimi ve sade ikramdan çok memnun görünüyordu. Hele kocası Claus Bob'un Kenya'da safariye gittiğini duyunca çok ilgilendi, çünkü kendisi Kenya doğumluydu. Bob'un Kenya anılarını yâd ettiler. Geceyarısına kadar sohbet ettik.

En ilginç ve izleri en silinmeyecek gezilerimizden biri de, ağabeyim Nejad ve Polonyalı ailesini görmek için Polonya'ya gidişimiz oldu. Varşova ve Krakow'u gezdikten sonra, Çekoslovakya sınırı yakınında, Nejad'ın dağlara bakan ahşap bir kulübedeki tek gözlü atölyesinin bulunduğu Krynica'ya gittik. Nejad o güzelim, yemyeşil dağları çizdiği bir tablosunu bana armağan etti.

Az önce izleri hiç silinmeyecek gezi derken Auschwitz'i kastediyordum. Gaz odalarının ürkütücü görüntüsü, Nazilerin kumaş dokumakta kullandıkları insan saçı yığınları, piramit gibi istiflenmiş gözlükler ve minicik çocuk ayakkabıları, bugün bile gözümün önünden gitmiyor. O görüntü insanın aklına, havsalasına sığabilecek bir şey değildi. Dehşete kapıldım. Sözde uygar bir toplum böyle bir batağa nasıl saplanabilirdi? İnsanoğlu nasıl böylesine barbarlaşabilirdi? Ama ne yazık ki, barbarlaşabiliyoruz ve hâlâ da barbarlığımızı sürdürüyoruz. Bugün dünyada olup bitenlere bir bakın, bana hak verirsiniz.

Tabiî annemi ve Kral Hüseyin'in mabeyincisi olan kardeşim Raad'ı görmek için pek çok kez Ürdün'e gittik. Ürdün'de birkaç sefer kralla ve Kraliçe Nur'la birlikte olduk.

Hele 1993'ü 94'e bağlayan yılbaşı gecesini hiç unutamam. O gece Kraliçe Nur bizi Lut Gölü kıyısındaki bir çadırda çok yakın çevresine verdiği samimi bir akşam yemeğine davet etti. Çorba servisini kendi elleriyle yaptı. Yemekten sonra çadırın önüne çıktık ve tam geceyarısında kendimi Kral Hüseyin'in karşısında buldum. Kralın sırtı Lut Gölü'ne dönüktü. Arkasından Eriha kentinin ve Batı Yakası'nın ışıkları görünüyordu; elle tutulacak kadar yakın, ama erişilmeyecek kadar uzaktı.

"Yeni yılınız kutlu olsun, Sidi" dedim.

"Sana da iyi yıllar Şirin" dedikten sonra sözünü sürdürdü: "Yeni yılı dünyanın en alçak noktasında (deniz seviyesinin 400 m altında) kutluyoruz. O yüzden yapabileceğimiz tek şey yukarıya yükselmek."

O yılın 27 temmuz günü Kral Hüseyin, İsrail Başbakanı İzak Rabin'le barış antlaşması imzaladı. O sırada Bob ve ben, kardeşim Raad ve oğulları, *A Turkish Tapestry* (sonradan *Şakir Paşa Ailesi* adıyla Türkçe'ye çevrilen) kitabımın basılışını kutlamak

Amman'da Kraliçe Nur'la.

üzere Londra'daydık. Basın Kulübü'nde şerefime bir davet düzenlendi; ayrıca BBC ile öteki radyo ve televizyon kanalları da benimle röportaj yaptılar. Hepimiz Raad'ın kaldığı otelde toplandık; Washington'da Kral Hüseyin ile Rabin'in tokalaşmasını televizyonda izledik. Bu barış antlaşmasından ve el sıkışmadan sonra İsrail-Filistin düşmanlığının biraz düzeleceğini umuyorduk. Nerede! Boşuna umutlanmışız. İmza töreninin üzerinden birkaç ay geçmeden, New York'un Brooklyn bölgesinden İsrail'e göç edip Hebron'a yerleşen Dr. Baruch Goldstein adında bir Yahudi, Kiryat Arba'da Hazreti İbrahim Türbesi'nde namaz kılan 29 Filistinliyi makineli tüfekle taradı. Korkunç bir katliam! Bir kıyım!

New York'ta televizyonun sabah haberlerini izlerken bu feci olayı duyunca tepem attı. Yataktan fırladığım gibi, dolaplardan birinde bulduğum karton kutunun tabanını çıkararak pankart hazırladım. Üzerine en parlak kırmızı Chanel rujumla "*I protest the slaughter of innocent people*" (Masum insanların öldürülmesini protesto ediyorum) diye yazdım ve her kelimeden aşağı rujla kan damlaları akıttım. Mantomu giydim, arabama atlayıp İsrail Konsolosluğu'nu bastım. Elimdeki pankartla karşılarına dikilince, konsolosluktakiler şaşkına döndüler. Gözlerindeki dehşeti gördüm. Bu kadın kim? Nereden çıktı? Ya paltosunun altında bomba varsa? Bir süre sonra bir konsolosluk memuru yanıma geldi; "Burada duramazsınız" dedi. "Peki" diyerek asansöre binip aşağı

Elimde pankart İsrail Konsolosluğu'nun önünde protesto ediyorum (New York, 1994).

indim ve mermer döşeli büyük holde durdum. Bu sefer de polis gelerek binanın içinde duramayacağımı, dışarı çıkmamı gerektiğini söyledi. Yine "Peki" dedim. Binanın önünde dururken televizyon muhabirleri ve kameramanlar gelip benimle kısa bir röportaj yaptılar. O akşam saat altı haberlerinde bu röportaj yayınlandı. Bence haberin en ilginç yanı, spikerin, "Vizon mantolu kadın Jaguar arabasından inip İsrail Konsolosluğu önünde protesto eylemi yaptı" diye söze girişi oldu. Beni vizon mantom ve elimdeki pankartla Jaguar'ın önünde dururken gösterdiler. Acaba başı örtülü, sade giyimli bir kadın olsaydım, İsrail Konsolosluğu'nun önündeki protesto eylemim kimsenin dikkatini çeker miydi?

Rabin'i kendi halkından biri öldürdü. Kral Hüseyin de öldü. Onlar hâlâ yaşasalardı belki İsrail-Filistin sorunu biraz olsun düzelmiş olabilirdi. Ne yazık ki, artık ikisi de yok...

21

Anka kuşu

Bob'la evlendikten sonra her ne kadar tipik bir Milwaukee'li olduysam da tiyatroyu bırakmadım. Princeton'daki McCarter Tiyatrosu'nda, Minneapolis'teki Amerika'nın en güzel tiyatrosu olan Tyrone Guthrie'de birkaç oyunda rol aldım. En büyük başarımı ise New York, Syracuse'daki Syracuse Stage Tiyatrosu'nda, Rus yazar Arbuzov'un ***Eski Dünya*** oyunundaki Lidya Vasileyevna rolünde elde ettim. Aynı rolü Londra'da Peggy Ashcroft, Paris'te Edwige Feuillère oynamışlardı. *Syracuse Herald* gazetesinde çıkan eleştirideki, "Oyunun başarısında, olağanüstü yetenekli oyuncu Şirin Devrim'in büyük payı var" sözleri mutluluktan ayağımı yerden kesti.

New York'ta da Hans Sahl adında ünlü bir Alman Yahudisinin *House Music* adlı otobiyografik oyununda, oyun yazarının annesi ve Rothschild gibi tanınmış bir Alman Yahudisi bankerin eşi Mrs. Rosengarten rolünü canlandırdım. *New York Times*'ın eleştirmeni Richard Shepard, oyunu ve benim oyunculuğumu öven bir yazı yazdı.

Ve Türk tiyatrosundan tam 23 yıl uzak kaldıktan sonra, *Sarah Bernhardt*'ı oynamak üzere 1989'da İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahneye döndüm. Seyircilerin ve eleştirmenlerin olumlu tepkisi, kendi ülkemde tiyatro yapmanın unutulmaz tadını bir kez daha tattırdı bana.

Ama her şeyin bir sonu var; benim tiyatro kariyerim de trajik bir sonla noktalandı. 1990 ilkbaharında Cincinnati'deki o güzel tiyatroya yeniden davet edildim. Bu kez *Mesmerist* adındaki yeni bir oyunda teosofinin kurucusu Rus aristokratı Helena Petrovna Blavatski'yi oynayacaktım.

Oyun, Madam Blavatski'nin yüzüncü ölüm yıldönümündeki an-

Sarah Bernhardt (İstanbul Şehir Tiyatroları, 1989).

ma programları çerçevesinde dünya prömiyerini yapacaktı. Bu yüzden *New York Times* eleştirmeni dahil birkaç gazeteci de oyunu izleyecekti. Eşimizin dostumuzun yanı sıra Bob'un ve benim akrabalarım da açılışa geleceklerdi. Kardeşim Raad ile karısı ve oğlu ta Ürdün'den kalkıp gelmişlerdi.

Oyunun dekoru, sütunları, platformları, merdivenleri ve bir kısmı sahne altından yukarıya çıkan yedi kapısıyla, Tibet, Lhasa'daki pembe mermer bir tapınağın kopyasıydı. Tam üç hafta boyunca sahneye girip çıkarak, merdivenlerden inip çıkarak her gün sekiz saat prova yaptım ve menisküs olan dizim müthiş ağrımaya başladı.

Açılıştan bir gün önce gündüz teknik prova yaptıktan sonra, gece de genel prova yapılıyordu. Gösterişli Hintli kostümüm, Hintliler gibi taranmış saçlarım ve makyajımla sahneye adımımı attım ve orada çakılıp kaldım. Yürüyemiyordum. Dizim kilitlenmişti. Nasıl yıkıldığımı anlatamam; bir anda gözyaşlarım sicim gibi yanaklarımdan süzülmeye başladı. Kendimi tutamıyor, hıçkıra hıçkıra ağlıyordum. Tabiî provayı durdurdular; ben de evime dönüp sabaha kadar ağladım.

Ertesi gün tiyatro, galayı iptal etti ve birkaç gün sonra perde açabilmek için New York'tan bir oyuncu getirtmek zorunda kaldı. Bu yüzden de büyük zarara girdi.

Kendimi herkesin önünde küçük düşmüş, biçare biri gibi hissediyor ve durmaksızın ağlıyordum. O günler yaşamımın en acılı dönemiydi. Eğer kocam ve kardeşim yanımda olmasalardı, canıma bile kıyabilirdim.

O günden sonra bir daha hiçbir oyunda oynayamadım. Ama bir filmde rol alarak, sahne yaşamıma bir de sinema deneyimi katmış oldum. Jack Nicholson ve Michelle Pfeiffer'ın başrollerini oynadıkları *Kurt* filminde yalnızca dört gün çekimde yer alıp, üç repliklik bir rol oynamama karşın, çok keyifli vakit geçirdim. Gerçekten harikaydı. Çok eğlendim. Filmi, tiyatro ve sinemanın en iyi rejisörlerinden Mike Nichols yönetti. Benim oynadığım bölüm, Long İsland'daki sıra sıra ahırları olan, enfes bir malikânede çekildi. Fısıltı gazetesi benim ünlü bir Türk oyuncusu olduğumu yaydığı için, herkes bana yıldız muamelesi yapıyordu.

Malikânenin verandasında geçen parti sahnesinde, ben lame süslemeli yeşil tayyör giyen bir konuğu oynuyordum. Sanki koca Amerika'da çiçek yokmuş gibi, orta masasının üzerinde duran uzun saplı, beyaz laleleri Fransa'dan getirtmişlerdi. Tevekkeli değil, Amerikan filmleri milyonlarca dolara mal oluyor! Biz konuklar verandada grup halinde duruyorduk. Jack Nicholson da bize bir şeyler anlatıyordu. Jack Nicholson konuşurken, rejisör kamerayı benim yüzüme çevirdi. Perdede, Nicholson'ın anlattıklarını can kulağıyla dinlerken, verdiğim tepkiler yüzüme yansıyordu. Yale'deki hocamın sözlerini anımsadım: "Sahnede dinlemesini bilmek, dinlemeyi oynamak, konuşmak kadar önemlidir." Ben de Jack Nicholson'ın anlattıklarını işte öyle dinledim. Pek çok provadan sonra sahne çekilip bitince, Jack Nicholson, "Büyük bir konsantrasyon yeteneğiniz var" diye elimi sıktı. Sonra makyaj treylerinde uzun uzadıya sohbet ettik. Bana Türkiye'nin dillere destan güzelliğini duyduğunu ve günün birinde Türkiye'yi görmek istediğini söyledi. Ama Türkiye'ye gelme fırsatını buldu mu bulamadı mı, bilmiyorum.

Dizlerimin kilitlendiği o korkunç akşam tiyatroya veda ettikten sonra, yaratıcı gücümü ailemi anlattığım *Şakir Paşa Ailesi* adlı kitabı yazmaya yönelttim.

O kitaptan, tıpkı küllerinden yeniden doğan Anka kuşu gibi,

Christopher Plummer'la *Kurt* filminin çekimleri sırasında (1990).

tek kişilik bir oyun doğdu ve böylece tekrar seyircinin önüne çıkmak nasip oldu.

3 mart 1991'de altmış beşinci doğum günümü kutlamak üzere, New York'taki Cosmopolitan Kulübü'nde bir parti verdim. Sadece meslek sahibi ve başarılı kadınlar üye olabildiği için "Başarıya Ulaşanlar Kulübü" adını taktığım Cosmopolitan'ın ikinci katını tuttum ve salonlardan birini kokteyl için düzenledim; ikincisini de bir çeşit temsil salonuna dönüştürdüm. Bu partide konuklarıma alışılmışın dışında, özel bir ikramda bulunmak istiyordum. Onlara *Şakir Paşa Ailesi* kitabından esinlenerek yazdığım, ailemi anlatan, onların çılgın, renkli, yaratıcı kişiliklerini canlandıran tek perdelik oyunu sunacaktım.

Salonun dibindeki şöminenin önüne antika bir yazı masası ile iki koltuk koydurdum. Evimden getirdiğim birkaç Türk halısını yere serdim. Sadrazam, paşa, yazar, ressam, seramikçi aile bireylerinin gümüş çerçeveli resimlerini şöminenin üzerine sıraladım. Salona konuklar için 100 kadar altın yaldızlı sandalye dizdirdim. Konuklar içeriye girip yerlerini alıncaya kadar ne yapacağımdan habersizdiler. Herhalde, Şirin bize ne sunacak, diye merak etmişlerdir.

Üstümde Kral İbni Suud'un anneme hediye ettiği, baştan aşağı altın sırma işlemeli kırmızı kaftanım, Osmanlı dönemi elmas takılarımla yan kapıdan salona girdim ve "Dostlarım, size bu akşam bir süprizim var. Kitabımdan ilham alarak yazdığım bir oyunu ilk kez sizlere sunacağım" deyip oyunuma başladım.

Arkadaşlarım oyunu büyük bir ilgiyle izlediler. Sonunda da alkış patladı. Oyundan sonraki kokteyl süresince beni kutlayıp durdular. Ama bu dostlarımdan oluşan bir seyirciydi; üstelik doğum günümdü. Beni sevindirecek, gönlümü alacak sözler söylemeleri normaldi.

Konuklarımdan Barbara Pensoy oyunu çok beğendi; "Ne olur, oyunu bir kez daha benim stüdyomda oynayın" dedi. Ben de, "Peki oynarım, ama bir hayır cemiyeti yararına oynayayım" diye önerdim. O ara Bosna olayları beni çok üzüyordu; hatta Birleşmiş Milletler merkezinin önündeki protesto yürüyüşlerine katılmış, mikrofondan haykırarak bu soykırımı kınamıştım.

Başkonsolos Yusuf Buluç ve zarif eşi, "Biz de oyundan sonra bir Türk yemeği ikram ederiz" diyerek önerimi desteklediler. Barbara'yla birlikte geceyi düzenledik. Seyirciler arasında tanımadığım

Ünlü Amerikalı aktris Irene Worth'le tek kişilik oyunumdan sonra (1991).

pek çok kişi vardı. Bu gerçek bir sınavdı. O gece gelen seyirci de oyunu beğendi ve candan alkışladı.

İşte tek perdelik oyunum böyle doğdu. Oyuna kitabımın İngilizce adı olan *A Turkish Tapestry* adını verdim ve çeşitli hayır cemiyetleri, Türkiye'deki depremzedeler, aşevleri, Ana-Çocuk Sağlığı kuruluşları yararına defalarca oynayarak önemli miktarda bağış topladım. Ayrıca Amerika'nın Harvard Club ve University Club gibi ünlü kulüplerinde de 200-250 kişilik seyirci topluluklarına temsil verdim.

28 ağustos 2002 tarihi benim için büyük önem taşıyor. O gün oyunumu Easthampton'da oynadım. Easthampton, New York'un Atlantik Okyanusu'na açılan kıyı şeridinde, her alanda ün yapmış, başarıya ulaşmış, sevilen, sayılan, hatta biraz da ürkülen kişilerin kâşaneleriyle dolu bir sayfiye alanıdır. Bu lüks sayfiyenin "Guild Hall" adında, 100 yıllık bir tiyatrosu var. Bu balkonlu, localı eski zaman tiyatrosunda, yaz boyunca her gece bir etkinlik

Kardeşim Prens Raad'la yeğenim Zeid'in düğününde (Amman, 1999).

yer alır. Ya bir konser vardır ya yeni bir piyes dinleyicilere okunur ya da ünlü bir aktör tek perdelik bir oyun oynar.

Benden de tek kişilik oyunumu oynamamı rica ettiler. Kabul ettim, ama korkular içindeydim. Kaygılı ve gergindim. Dizlerim bu yıl epey kötüleşti; ancak birinin yardımıyla koltuktan kalkabiliyorum. Ya sahnede doğrulup kalkamazsam diye uykularım kaçtı. Sonunda arabamıza atlayıp New York'a gittik; iki dizime de kortizon iğnesi yaptırdım. Dizlerim biraz olsun rahatladı. Sahnedeki oturup kalkma mizansenleri için de kalça ameliyatı geçirenlerin oturduğu özel, yüksek koltuklar kullandım; onları brokar kumaşlarla örtüp süsledik. Sahne tasarımcısı, bir dostumdan aldığım antika bir yazı masası, bir diğerinden gelen antika koltuk ve yastıklar, ambardan çıkardığım Türk halıları ve bana gönderilen çiçeklerle nefis bir dekor yarattı.

Kaftanımı giydim, takılarımı taktım, makyajımı yaptım; salonda Mozart'ın Türk marşı çalarken, antremi yapmak üzere kalbim küt küt atarak sahne arkasındaki yerimi aldım. Bütün aileme dua edip duruyordum. Cincinnati'den beri ilk kez, yani tam 12 yıl sonra gerçek bir tiyatroda, gerçek bir sahneye çıkıyordum.

Sahneye adımımı attığım anda projektörlerin güçlü ışığı gözlerimi kamaştırdı. "Şirin, sonunda tiyatroya kavuştun" diye düşündüm. Kollarımı iki yana açarak, "Hoş geldiniz. Geldiğiniz için teşekkür ederim" dedim ve oyuna başladım.

Seyirciyle aramdaki onca mesafeye rağmen, her birinin sıcaklığını tenimde duyuyor gibiydim.

Balıkçıların denize ağ atışları gibi, ben de salona doğru görünmeyen bir ağ attım. Ağı yavaş yavaş çektikçe seyirci bana yaklaştı, avucumun içine oturdu; onları ağlattım, güldürdüm ve sonunda ayakta alkışlattım. Sevincimden uçtum, Anka kuşu gibi yeniden havalandım.

İçindekiler

ŞİRİN

Şirin Devrim

"Hayatıma yön veren tiyatro aşkı, Kız Koleji'nde okuduğum işte o dönemde başladı. Sahneye ilk kez on altı yaşındayken, Altemur Kılıç'ın Cumhuriyet Bayramı dolayısıyla yazdığı 'İnsanlar Niçin Yaşarlar' adlı oyunda çıktım. (...) İngiliz subaylarıyla flört eden şımarık bir paşa kızını oynuyordum. Oyunda kimler yoktu ki... Tunç Yalman başroldeydi; İstanbul'un eski belediye başkanlarından Ahmet İsvan (...), kardeşi Mehmet İsvan... (...) Bülent Ecevit, sahne gerisinden tok ve güzel sesiyle Mehmed Âkif'in 'Çanakkale Şehitleri' şiirini okuyordu. Sonra eşi olan Rahşan'la oyun sırasında tanışmışlardı. Rahşan dekorların yapımında yardımcı olmuştu. (...) Koleji bitirmeden Amerika'ya gittim ve 1945'in son dönemi için New York'taki ünlü Columbia Üniversitesi'nin karşısındaki kız koleji Barnard'a kabul edildim."

"Kesin kararımı vermiştim; tiyatrocu olacaktım. Yale Üniversitesi'nin ünlü Tiyatro Bölümü'ne başvurdum. (...) Böylece Barnard'dan pılımı pırtımı toplayıp 1948 ocak başında New Haven'daki Yale Üniversitesi Tiyatro Bölümü'ne geçtim."

"Muhsin Ertuğrul, benim Küçük Sahne'deki başarımı duymuş; Tunç Yalman'dan da Yale Üniversitesi'nde öğrenim yaptığımı ve oradaki çalışmalarımı öğrenmiş. (...) 'Kızım, Şehir Tiyatrosu'nda çalışmak ister misin?' diye sordu. (...) 'Tabiî Hocam, isterim' dedim. 'Öyleyse bu 1960 sezonu açılışında başlarsın. Peki hangi rolü oynamak istersin?' diye sordu. Biraz düşündükten sonra 'Hırçın Kız'ı önerdim. (...) '... üstelik oyunu da sen yöneteceksin' dedi. Bu sözleri duyunca donakaldım."

Şirin Devrim, 1926 yılında İstanbul'da doğdu. Ailesinin öyküsünü anlattığı *Şakir Paşa Ailesi* adlı kitabı 1998'de Doğan Kitap tarafından yayımlandı. Yale Üniversitesi'nde tiyatro eğitimi aldıktan sonra Amerika'nın önemli tiyatro okullarında reji ve oyunculuk dersleri veren, 1959-1966 yılları arasında Türk tiyatrosunda birçok oyuna rejisör ve oyuncu olarak imza atan Şirin Devrim, dünya çapında bir kariyerin ve çok renkli bir hayatın öyküsünü, yalın ve içten bir dille anlatıyor.

Kapaktaki resim: *Şirin*, Fahrünnisa Zeid, Paris 1972

ISBN 975-293-082-4

9 789752 930827

DK DOĞAN KİTAP